

3 1761 07350101 7

A MAGYAR NÉP MŰÉSZETE

II
KÖTET

FRANKLINTÁRSULAT KIADVÁNYA
BUDAPEST

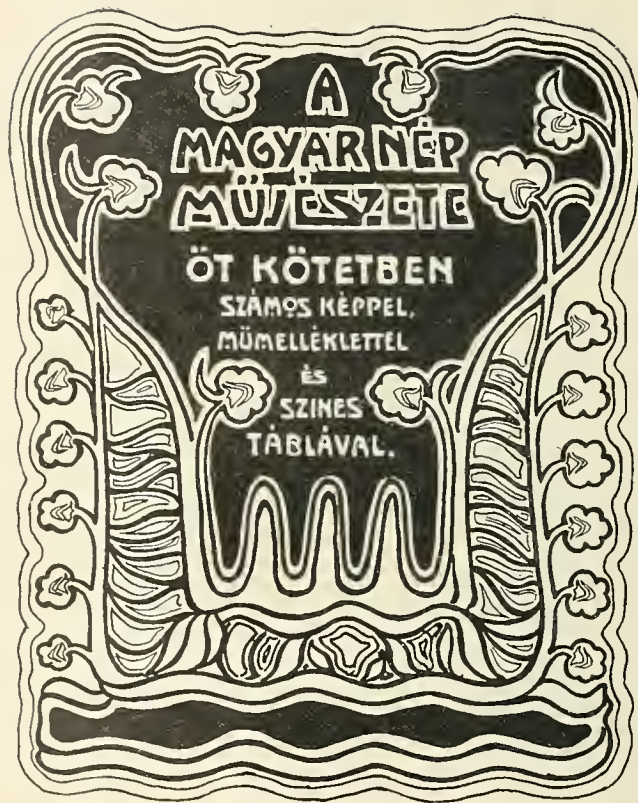

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

<http://www.archive.org/details/magyarnpmvsz02malo>

A
MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

MÁSODIK KÖTET

A SZÉKELYFÖLDI, A CSÁNGÓ ÉS A TOROCKÓI
MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

SZÁMOS SZAKÉRTŐ ÉS MŰVÉSZ KOZREMUKODÉSÁVAL

III. A

MALONYAY DEZSŐ

BUDAPEST

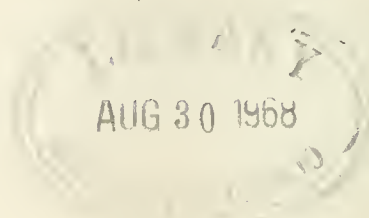
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZLT ÉS KÖNYVNYOMDA

1909

NK
943
M3
V. 2

Minden jog fenntartva

A SZÉKELYSÉGRŐL

Торозкó

10-марты, 1904-го года

КАМЧАТКА. ГОРНО-ТАУРА. ТОРОЗКОН. Ч. II. С. 12

12

PARAJD

Négy esztendeje, — 1904-ben, amikor e munkát kezdtük, — a magyar nép művészeti összegyűjtéséhez kértem a magyar közönség erkölcsi támogatását, kértem azokat, akik egy-egy művészeti kérdés fölvetése alkalmával lelkesítően buzdítottak a nemzeti irány sürgetésére minden vonalon: támogassanak érdeklődésükkel ebben a dologban is. Kértem, keressük és szedjük össze közösen az igazán nemzeti művészet alapelemeit, kértem, segítsenek az elfeledéstől, az elkoreszosulástól, a pusztulás elől megmenteni a magyar népi művészet megmenthető emlékeit. Kértem különösen erdélyi olvasóimat, a mindnyájunknak drága nemzeti eel érdekeiben, jeleznek néhány sorban nekem, ha egy-egy eldugottabb, felreesőbb erdélyi vidéken ismernenek olyasmit, templomot, temetőt, házat, ruhaviseletet, iparművészeti holmit, aminek magyar eredetisége figyelmet érdemel.

Számos level érkezett sok jóindulatu biztatással, bátorítással; néhány hasznavehető tanácsot és becses útbaigazítást is kaptam. — de a hang, az erzes magyarsága és nemessége ragadott meg legkivált abban, amiknek közlésevel *Árkosi Ferenczi Kálmán* tisztelt meg.

Tösgyökeres székely ember szólt a saját vereiről s körülbelül ezeket mondta:

Olvastam a *Magyar Nép Művészete* ügyében megjelent felszólítást és mivel kiváltképen a lélkemhez nőtt minden, ami veszendő népünk veszendő erkölcsével, művészetével, jellegének ősi zamatjával foglalkozik: engedje meg, hogy kissé hosszasan fejtssem ki véleményemet s így, esetleg, használjak az ugynek. Erdélyben születtem, ott nevelkedtem s bizony, nekem is az jutott eszembe, mikor a regenerálásról, a nép erkölcsi és anyagi jólétének gyarapításáról beszél felszólításában, hogy ez valóban nem más, csak ábrándozás. Ábrándozás biz ez, de nem olyan, amelyen mosolyogni kellene, — hanem olyan, amelyért érdemes eszeledni. Mivelődés-történetünk, művészeti-történetünk nincs; megteremtésére megbecsülhetetlenek lesznek a gyujtott adatok ama utókor előtt, amely talán nem fog mindent olyan gyáva módon kiesínyelni, mint mi s talán megepíti az államszervezet, a történelem, az irodalom, a művészet palotáit azokra a romokra, amelyek nagyságának, eredetiségének romjai. Mi, a történetírók szerint kores, kevert, gyulevesz csorda vagyunk; a nyelv-tudósok szerint tolvajok, akik osszelopkódtuk nyelvünket úton-útfélen, amerre a civilizáció vidékein esatangoltunk; a művészek, sőt saját fiatal óriásaink szerint pedig barbar, vad a magyar, soha nem volt, nincs is érzékünk a szép iránt. Uram! ön ezt meg akarja cáfolni?... Megfontolta, mit eszelekszik?... Milyen szépen kimutatják majd a gyujtes egyik darabjáról, hogy ezt ettől a naciótól, a másikat meg amattól *tanultuk* el, — hiába jelöli meg azt a félreeső falut, ahol rátalált, ahonnan a nép nem szokott eltavozni, csak

a szomszéd községbe s végül a falu alá, a temetőbe. Subáink, zekéink díszítését a szlávoktól, tótjainktól tanultuk s így került hozzánk a többi is, hisz' őseink nem hoztak magukkal egyebet, mint lovat, kancát a tejszükségletre s nyerget, hogy alatta puhuljon a pecsenye. Ilyen fajtájú tudományos okoskodással terelték el figyelmünket a magunkról s mi nem is igen igyekeztünk dicselkedni a «lopott» holmival. A múltból amúgy se sok maradt, ami maradt, azt is dugdossuk és meglássa: eltagadja a «charisnyás» székeley is.

Nehéz az élet a székeley földön! És majd ha önök, az urak, oda állanak a székeley elibe s megkérdezik, hogy azt, amit csinál, miért csinálja, — nem esoda, ha roppant bizalmatlanságában nem meri megmondani az igazat, hanem vagy megtagad a dolgával minden közösséget, vagy pedig formás hazugságokat eszel ki hirtelenében és örvend, ha önök elhitték neki.

Az «úr» gyűlöletes valami a székeley előtt, szint' az egész Székelyföldön. Nem esoda. Hisz' úr a szolgabíró, úr az erdőmester, úr a jegyző és a végrehajtó is úr, — a jegyző úr rőtta ki az adót s ezért ütteti dobra a házat a végrehajtó úr. És a többi úr is azért vagyon, hogy keserűvé tegye az életet.

Nehéz lesz az adatgyűjtés, mert önök urak és a néphez idegenek.

Pedig van még menteni való, a mentésnek azonban ez a tizenkettedik órája. Ha ez a nemzedék, mely most kocog a sír felé, ha ez kipusztul: kipusztul még az emléke is a régi világnak. Ma a leányok bolti karton ruhát viselnek már, florentin kalapot, cipellőt, — oda a régi csizma, elmúlt a bőződi szalmakalap, s a házi szőttes hitele. A fehérnép bomlik a selyem után s börtüvetéshez tanul a góbé is, hogy a váltó alá odakanyarintassa a nevét. Oláhországból pedig érkeznek vissza a kisasszonynyá züllött leányzók, hozza egyik-másik a becsületét pénzzé téve, de a mételyt mindenik. És terjed a bűn. Eddig a primipilus székeley nem adta leányát jobbágycsaládból származó legénynek, se a fia jobbágyleányt el nem vehetett; számontartották a kapaszkodó jobbágyokat, — mert a fogalom, az nem veszett ki, hiába törölték el az intézményt, — jóra való góg lakozék a székeleyben az úgynevezett «alábbvaló» iránt. Ma, bezzeg, a primipilus fia elveszi az oláh bojár megúnt szeretőjét, mert hát pénzt hozott haza. Hiába, a «döglesztő» (a banknak járó törlesztés) paranesol s csak így lehet még egy kicsit marokban tartani azt az ősi földesket, amelyhez nagyon ragaszkodik a székeley.

... A politika pedig majd elvégzi, ami még a temetésig vagyon. Ha a pesti jó urak látnák, a sok szakács mint sózza el a levest, mire a szikulus is hozzájut, hogy kanalazhatna belőle! Mivé lesz a hazafias gondoskodás, mire a nagy hegyek közé kerül!... Kiosztják, drága pénzen, a mételyes juhokat, adnak a jó paraszttojásért olyan kottlós fajtojást, hogyha egyből véletlenül kikél a nemzetmentő állatka, a hetedik talú eljár a «császáresirke» bámulására, hogy megesosdálja a sárga harisnyás, fekete gúnyás mentő madarat... De micsoda gyönyörűséges dikciókat hallunk aztán a székeleymentők tiszteletére rendezett díszbédéken!

Nehéz lesz gyűjteni, uram, közvetlenül a néptől.

A székeley már mindenben adókiivetést vagy árverést lát. De meg az idegen bajosan igazodik el ennek a népnek az eszejárásán. Egyik eszével így, a másikkal meg amúgy gondolkozik a székeley — és legalább is az egyik gondolat rendesen az: hogy is rázhatnám le ezt az urat a nyakamról úgy, hogy «osztég» a végén mégis csak én kacagjak?... Ha valaki kitalálja a gondolatát, az tetszik neki s akkor kötélnek áll. Mert nyomoruságukban is van játékra kedvük mindig, — ennek pedig a gyűjtő adja meg az árát. Nem emlékszem már ki, de tanár ember és hozzá székeley eredetű, gyűjtötte a tájszavakat a nép ajakáról, — került is annyi fura, sohase hallott tájszó a gyűjteményébe, hogy elképped aki olvassa.

Akkor tessék ügyelni a góbéra legjobban, amikor a legjámborabb pofát vágja.

... Az ősi szokások fölemlítésénél kár lenne elhagyni az atyhai és siklódi temetési szertartást; a régi, teljes hun szertartás ötven év előtt még gyakorlatban volt, — a siklódiak tartottak meg belőle annyit, hogy tobogós kopját is tűznek a sírra. Háromszék-

megyében a boloni templomerdő és a fülki temető is nevezetes, az utóbbi azért mert a sírokat mükéletnek fordítva ástak meg orokkő a halott lábbal fekszik keltnék, úgy hogy a felkelő nap mindig beragyogja teffajat. Udvarhelymegyében a Nyíki és Csagyvizi melletti községekben három régi templom pusztult el az utóbbi öt esztendő alatt. Kocsán, Csagyban, Martonoson, a kedemnek menyezetihsze Kolozsvar van, a másikkal nem eszött semmi. Ház azt luszem már csak Kobátdemetertalyán van eredeti stornócosi, Torockó-Szentgyörgyön még talán meg van az utolsó, torockói módon, kinyuló gerezedekkel épített falház. Gúzsaj, orso, jaron kifaragva s foszve van minden faluban, osztovata (szóve szeki) is van meg; barackszemes, meg máslele asztalnemű, régi kontos fejdisz meg egy-egy akad a nagy ladaban, ahonnan tan csepszé (régi módú fokótó) is kerülhet elő. El meg néhány ezermester is. Van aki készít cimbalmot, fegyvert, kesz, patkót, villát, kalapacsot, asztalt, szeket, hazat, szekeret, pipát, eszimat, orát, ruhát és meg a jó Isten tudja mit. Es ez a sok mesterember egy ember s nem tanulta a mestersegeit senkitől; most zongorát akarna csinálni, már látott is kettőt. Ha meg egyet lát, akkor megismerja. Eted községben maradt meg a régi hangszer, a timbora (nem tambura). Égész Erdélyben csak itt. Erdékes, szép és inkább szoke nép Eted lakossága, holott a környék fekete him maradek.

Hyenformán oktatótt s a munka további folyamán is segített adataival emberül Arkosi Ferenczi Kálmán.

Megszíveltem továbbá a szekelység igaz jó barátjának, a szekely ügyek országos intézőjének, maga is szekely *Sebess Dénes*nek tanítását.

— A szekely kérdést, mint hazánk egyik egető közgazdasági és nemzetpolitikai kérdését, nem szabad elszigetelten, különleges szempontokból bíráljunk. Itt világáramlatok hatásait érezzük s legyünk tisztában azzal, hogy a fajunk politikai és társadalmi felsőbbiségét, fejlődéskeppességünket megzavarni akaro törekvésekkel szemben a nemzeti termeles minél szélesebb alapokra való helyezesével, annak minél teljesebbre fejlesztésével kell küzdelembe szállani. A népjölet fokozása, az érdekek megzavart harmoniajának helyreállítására a cél s hogy ezt elérjük, szükség van a nemzet minden erejére, elesztálására és fokent értelmiségének bevonulására.

Hat igen, ehéz a nagy munkához kíván esatlakozni a maga dologtevesesével ez a kis könyv is. Fajunk politikai és társadalmi felsőbbiségét, fejlődéskeppességünket kívánjuk igazolni a szekely nép művészi ratermettségének bemutatásával is, a termeles nemzeti jellegét szorgalmazzuk így s nyilván a népjölet gyarapításához is hozzá tudunk járulni a szekelység szépséges művészetének megismertetésével.

Mert megdobbentően igazá van *Sebess Dénes*nek.

Ha valaki bejárja ma Erdély folyamnyolgyett vagy hegyi falvait: megdobbenti a vidék a falvak síri esondje.

Ének nem esendül, nem viszhangzik a hegy a dolgozó fiatalság zajától, pusztá, kihalt világ az. Olykor hangosabb a falu: amikor összegyűlnek az öregek és gyermekek, hogy a fiatalsgot, az erőt, a munkabírást kísérjek ki az Amerika felé vivő vonathoz. Erdély allomásain megszokott jelenség már a síró, larmázó tömeg, a buesuzkodo távozok: azutan esönd lesz a faluban. Egy-egy szomorú aren öreg legelteti kőcmadzagra kötött marhaeskáját ott a kopár hegyoldalon, vagy a völgyek szegenyes viskói alatt. A esiki-háromszeki havasok közt, a katógató gyár mellett izzado napszámósbán lelünk azoknak a fiakra, unokaira, akik mint primórok, vagy lofok a szabadságharc küzdelmeiben vernek hullásával ígyekeztek megtartani a hazának azt a földet, melyet a vezett Attila óta rendelt számunkra. A másfelézer éves otthon szeretete nem marasztja már Csaba nemzedeket, a föld tulajdona másé — s a világgá széledt nemzedék felejté ősi hagyományát. A sarviskók között bandukoló öreg oláh — talán maga az a folszabadult jobbágy, a kínék a magyar haza, Kossuth szavára, földet és szabadságot adott. Mi törtent etajt azóta, hogy az ersenlyeni boles itt járt s hogy a szabadságharc nagy vívmányai áthatották a politikai és társadalmi életet, amóta a törvény előtti egyenlőség, az önkormányzás, a gyülekezesi jog, a sajtószabadság nagy elvet hadalmas-

kodtak? Mi történt a paraszttal? Mely átalakuláson ment a község keresztül? Mintha alappjában megrendült volna, mintha fölosztott volna minden. Mintha csak külső, nehezen elviselhető kötelékek védenék még, úgy ahogy, az alaki összetartozóságot. Miért történt, hogy a tömegek politikai győzelme, mely nekik a szabadságot, a testvériség és egyenlőség áldásait szerezte meg, megelégedést, jólétet, anyagi boldogulást nem tudott teremteni? Azt látjuk itt is, amit világszerte: a korlátlan és szabad verseny nyomása alatt mindinkább és inkább eltűnnek a kis- és középtermelő erők. Ami nagytermelővé nem tud emelkedni, alásüllyed. A középosztály megszűnik termelő erő lenni: vagy apró gazdaságokká morzsolódik össze, vagy a latifundium vagy a tőke nyeli el. Toqueville írja a Souvenir-ben: «Azt beszélük, hogy a francia forradalom, miután befejezte művét, véget ért — és ime folytatódik.» Elérünk-e valaha oly társadalmi átalakulást, mely teljesebb, mint amilyen apáinknak kellett, vagy csupán amaz időnkint megszűnő anarkia felé haladunk, mely elaggott népek ismeretes és gyógyíthatatlan betegsége? A negyvennyolcadiki forradalom sem fejeződött be a gazdasági téren. A szabadság és egyenlőség eszméi sokszor hogy eltorzultak az életküzdelmekben, a gazdasági erők mérkőzése közben. A negyvennyolcadiki szabadságharc az emberi jogok kivívásával egyenlőséget teremtett, de a gazdasági erők élet-halál harcában az egyenlőtlenséggel állította szembe a szegényt és gazdagot. A paraszt magára maradt tőkeszegénységével, tudatlanságával. A patriarkális családi élet helyébe keserű gyűlölet, gonosz szünlelés, vagy erkölestelenség burjánzott. A törvények labirintusában a kis egzisztencia nem tud eligazodni vezető nélkül. Mit ér neki a legtisztább humanitással megalkótott egyenlőség, ha például a háromnapos fizetést elrendelő váltóvégzést nem érti meg, ha házáat, melyet nagyapjától örökölt, amit a magáénak tudott, egy napon azért veszik el tőle árverés útján, mert rossz-hiszemű szomszédja, a téves telekkönyvezést fölhasználva, valamelyik banknál megterhelte.

Egy marossszéki-somosdi székely embert az elmúlt évben kikérdeztem amerikai élményeiről. Miért ment el? miért vágyott vissza?

— Dolgozni sokat kell ott, uram, nem is fizetnek olyan túlsokat, mint hirdetik. Másfél év alatt nyolcszáz forintot takarítottam meg, igaz, de tizszer olyan nagy munkával, mint idehaza. Hanem ha munkám elvégeztem, nem parancsolt velem senki többet. Nem kellett félve találgatnom a faluba érkező koesi robogásáról, hogy végrehajtó, ügyvéd, vagy szolgabíró-e? Nem zaklattak adóért, mert ott a szegény ember nem fizet semmit, nem kellett ácsorognom sokszor nagy munkanapokon hetenkint különböző hivatalok előtt és még sem beszélt velem lenézőleg senki, hanem magával egyforma embernek tekintett, aki szóba állott velem.

Csikmegyében az idén a napszámosnak négy-öt koronát is fizettek. Női eselédet soha nem remélt nagy fizetéssel keresnek, de hiába. Közös konyhák alakulnak rendre az országban, mert nincs házi eseléd. A munkások százezrei kelnek át évenként tengerentúlra, megdrágítva itthon a termelést, sokszor lehetlenné téve a megélhetést az itthon maradotaknak. Nagy parasztesaládok, — az ő erős, patriarkális szövetségük alkotta a községi életet. — föloszlottak. Egyik-másik fiú elment a nagyvilágba, fiákeres, rendőr lett; megvetőleg beszél otthon maradt fiatal öcsésével, aki irigykedve nézi a civilizáció áldásaiban részesülő idősebb testvért, hisz' egy nap alatt keresett dorbézoló urakkal annyit, amennyit ő egy hónap alatt. A leány egyenesen beléhull az iszapba, anélkül, hogy sejténé, amikor házi szőttes ruháját, bubos fejkötőjét úri ruhával cseréli ki. Mindenki utálja a falusi közösséget. Ha azután megjön a levél a távoli országból, nagyítással és csillogó képekkel teli, százan esnek gondolkodóba. Inkább ma, mint holnap, csak el innét!...

Igy lesz árvább a falu s így szalad ki alólunk, darabonként a föld, a haza.

Rozmaring, muskátli nem virít a régi kis székely házak deszkás ablakában, düledezik a kapu, korhad az ősi kapuzábé, kerítésnek nyoma se marad s új gazdát vár a kopasz sátoros kert. Ahány ősi falu a Hargita mellett, a Firtos hegye s a Réztető alatt, a Rika aljában, megindult már valamennyi. Aki még maradna, lassan sorvadozik az is. Ide-oda lengő nádszál lett a régi, büszke törzsökökből.

két régi típus marad meg odahaza meg. Egyik az agyafúrt görög, a másik a szegénybajos, másik meg a lemondó, aki megadja magát sorsának s várja a meguntatott természet az idők mulását.

Ime példának, az egyik: a furfangos szekely.

Tordattalváról beállít Udvarhelyre az ügyvédhez Kovácsy Ernőhöz (hej! ablatl egy ember!) a bajos szekely, Csiki Gergő.

Nagy sora van.

Kohócsel, csösszint egyet-kettőt, süveget lehelyezi az ajtófelé, mellé s édesen, mint a csurranított méz sügva, meggörnyelve kezdi:

— Naesesás udvégy ur!... (Kacsint, csöppet mosolyogva is) hogy megkedvelje az ur.) Ezt az irást hoztam. Valami udó van rajta, vagy mi. Tessen megvizni.

Jó — szól az ügyvéd mielőtt az irásba betekintene (hej! kedves szép ur!) puló-kával folmártanám!) — hát tanuja van-e kigyelmednek?

Ha, te, ha!... tanu!... Hát az egész falu. 'Sze, istallom ott volt az egész falu. Az ügyvéd bólintott. Akkor nincs baj.

— Jó! Jó! az egész falu ott volt. Kettőt hat nevezzen meg.

Csudálkozik Csiki Gergő.

— Kettőt-e?... 'Sze, ne, ott volt az egész falu.

— Mondtam már, kettőt nevezzen meg.

— Kettőt-e?... Hát ize, ne tam... Vaszi Están komám uram es ott volt... s ha jól tudom, éjszen Kalányos Gyurka es látta.

Az ügyvéd (hej! egy kiesít nagyon siet a szegény ember dolgával, mégis!) föl akarja jegyezni a komámuram, Vaszi Están, meg a kalányos Gyurka nevet.

Csiki Gergő azonban hirtelen az ügyvéd kezéhez kap:

— Naesesás udvégy ur!... Éjszen tam addig ne írunk csak fel! Hogy menjek haza s beszéljek velük.

— Jó! Jó! Menjen s beszéljen velük. Kedd reggelre itt legyen kigyelmed a két tanujával.

— Hozom az egész falut.

— De aztán csak az igazat! Tudja kigyelmed, hogy a törvénnyel nem lehet tréfálni. Sok szót ne szaporítson, de a mit mond — —

— Értem, istallom.

— Tudja, hogy a vallomására meg kell majd esküdjék. Meg mer esküdni rá?

Áhítattal felel Csiki Gergő:

— En? Én, akarmikor, istallom.

— Tegye szivére a kezét!

— Én? Én, akárhova, istallom.

Indul.

Az ügyvéd utána szól:

— Csiki Gergő, ked volt-e már büntetve?

— Én?

— Maga, maga.

Sértődve mondja, de elebb nyelt egyet:

— Há' mer!

Kedd reggel beérkezik Tordattalváról esmeg, Csiki Gergő. Nincs vele az egész falu tanut se kapott kettőt, de a komája, Vaszi Están mégis csak behallagott vele a törvény elé.

Vaszi Están alapos ember. Behuzódik abasfalvi kiesi bundájába s megmelegszik minden szó előtt, amit kiád az ajkán. Aki tőle kerdi, hol a vella? — annak azt feleli: «A gereblye mellett.» Hát a gereblye? «A vella mellett.» Hát mind a kettő? «Egymás mellett.»

Mennek a törvény elé.

Csiki Gergő jól agyba vette az ügyvéd tanácsát: sok szót ne szaporítson, de amit mond — —

Mint a ma született bárány, olyan ártatlan ábrázattal, olyan szelíden ácsorog a bíró előtt. Azok nem ceremóniáznak. Pedig, mielőtt dologra térnének, Csiki Gergő szeretne egy kis históriával kedveskedni a méltóságos bíró urnak. Meséli is alázatosan, hajbókolva :

— Künt valánk az Avason a komámmal, ebejt ni, Vaszi Estáunnal. Egy honcsok-turásra, istállom, ráülék. Éppég elővevém pipámat s hát nem szuszog. Széjjelnézek s kapok valami bosíka-ágot s ki akarám szúrni a pipát s ahajt a sorkon — —

— Mit loesog itt kigyelmed össze-vissza! — támad rá a bíró, aki a papirosait rendezí. — Akkor szóljon, ha kérdem.

Súly egye ki az egész törvényszéket, — dunyogja Csiki Gergő, de ezt nem hallja a bíró, csak azt:

— Akkor, én, istállom. Akkor.

Telik az idő. Csiki Gergő egyre görnyedtebb s nagyon melege van.

Végre megkapja a kérdést.

— Hogy hívják kigyelmedet?

— Engem? . . . Csiki Gergőnek, engem.

Hová való?

Csiki Gergő, látván, hogy egy pennás ember mindent fölír, amit ő mond, halkabban feleli :

— Én? . . . A földbe, én.

— Ne tempózzék itt, — förmed rá a bíró, — mert nyomban lecsukatom. Azt kérdeztem : hová való?

— Én? . . . Ahová a falu. Tordátfalvára, no! Megkövetem, Tordátfalvára én.

— Hány éves?

— Én? . . . Kettő héján hatvan.

— Milyen vallásu?

— Amilyen a falu.

A bíró haragos mozdulatára azonban, hirtelen mondja, de olyan engesztelő hangon, mintha ő maga is kiesinylené azt a vallást, amiért a méltóságos bíró úr úgy megakart haragudni :

— Pápista volnék.

— Van-e felesége?

Csudálkozva tekint az ügyvédre Csiki Gergő.

— Nékem? . . . 'Sze, istállom, éppég hogy ü miatta . . .

— Van-e felesége, az volt a kérdés!

— Vagyon . . . E' piros asszony. Arra műfelénk, istállom, a szőkére asszondják — —

— Hát gyermeke?

— Nékem, e' sines, istállom, aztán! — felel határozottan Gergő, mintha ez a kérdés már beesületbe vágna. — De van az asszonynak.

— Hány?

Gondolkozik a székel.

— Körülbelül . . . hat. (És súgva, bizalmasan magyarázza :) Fiatal korában Pesten szógált az asszony. Sok helyt szógált. Nékem hatot vallott bé. Három otthun van belüle.

— Büntetve volt?

— Én, istállom? Én sóse! Én még a téglarészemet nem vettem ki.

— Van-e vagyona?

Mosolyog a Gergő. Hogy ő neki, van-e vagyona ő néki?!

— Van, istállom. A le- s feljáró út.

A bíró ekkor fölszólítja: az igazsághoz híven, — jól meggondolva, hogy vallomására esküt is kell tennie, — adja elő a tényállást.

Csiki Gergő fohászkodik egyet, az ügyvéd felé pislant, megvakargatja térdén a harisvolna s kezdi álílatosan :

— Tekentetes torvénybíró ur! — Mu

Még egyet megpuhít szemét behunyva szisszan is egy cs mir ez! (Az asszonyt a bírónak nélkül)

— Mu az erdőről az ökökvel s abajt, a kománnyal háza. A kapuak neki! S hát nem! — No, e' baj! nagy baj! — S mi essent neki! Essent s essent! S egyszer csak! zuhi! A kapu be s mi az udvarra be! S ott, a házajtonak, neki! S hát nem! — Ez es baj! nagy baj! — S mi essent neki! Essent s essent, S egyszer csak! zuhi! az ajtó be s mi a háza be... No... Az asszonyt fejbe s Dam Joskat a bíró ecsetét az agy alul ku. És én az emelo ruddal neki!... Zuhi! Zuhi!... S egyszer csak nyekk s Dam Joska, a bíró ecsete, meg. Hát csak így.

Ilyen Csiki Gergő.

Keressük most meg a másik típust is, a régi tornácot.

A facsáros Nyikó völgyében tüzelt rank a juliusi aldott nap, lovaink tikkadtan kúpaszkodtak Kobátdemeterfalva felé. Az oldalakon kőekben száradt a gabona; boldog verébnep lakomázott a tarlókon. Lassan, lomposan, csak módjával, a szekelység most dolgozik a szénával. Mert lesz az idén, szena is lesz bőven, torokbuza is, ejszen, ha a jövő héten ad egy kis esőt az Isten!

Aki most találkozik az úton osdolai szikulussal s megkérdi tőle: ked hova való? — annak hetyken felel a szekely: «Osdolai. Mi baja vele?» Mert hogy ilyen felséges idő van s termett Osdolan ropogócseresznye jócskán. Bezzeg, tavaly ilyenkor, aki akkor kérdezősködött, milyen alázatosan, milyen esetlen felelt annak a szekely: «Mű istállom, mű csak Osdolan nyomorgunk!» Mert hogy tavaly őt szeker eseresznye alig lett, az is afajta hitvány.

Most...

A faluban nem marad épkezláb ember, a másfél esztendősen legényke is künt hempereg a mezon, tanul szénával dolgozni es ott, a mezon, új szénába ágyazva a cseesszopó gyerek bőlesoje is, a széles karimapu hozodi szalmakalap alatt, amit az anyja helyezett fölibe.

Csak az öregek vannak odahaza s irigylik azokat, akik a mezon eszhatnak a szent. Szekerünk beállott, Kobátdemeterfalva, a ven Kakas Mócsi bá udvarára.

Mócsi bá a tornác kuszolón üldögélt; e g mult hetven az öreg. Mellette a vasváltó sutott ra a nap. Beljebb ült, kis szekes, guzsaly mellett, Veri asszony, Mócsi bá edes

KAKAS MÓCSI BÁ'ÉK, A RÉGI TORNÁCON
KOBÁTDEMETERTALVAN.

NYÁRI KONYHA, KAKAS MÓCSI BÁ'ÉKÉKÉ
KOBÁTDEMETERTALVAN.

anyja. Véri asszony mellett, köhögös Sári néne, aki Dummogó Józsi bátyánk után maradt el özvegyen a szomszédban, már ezelőtt tizennégy évvel, hatvanhét esztendőskorában. Sári néne is az orsót pörgette. A két öreg asszony között, a földön csücsült kiesi Anna, Véri asszony dédunokája, lángpiros pendelyben és süttöt ő rája is a nap.

Sarokban a gabonás szuszink, rajta egy borító; odébb egy kis tekeő, meg a cirok-szopró; a falon lóg a tisztára súrolt lapító s a laska sirító, fölöttük, a koszorúgerendába akasztva két rozsdás kasza; a hijuba szolgáló lajtorján egy szürke vén tyúk szunyókál. A tető pereme szép csipkés árnyékot vet fölénk a fehérre meszelt falra.

Beszélgetnek.

Véri asszonynak legnehezebb a sora: három esztendeje, egy szikrát sem lát, csak éppen hogy a fonalat ki tudja tapogatni a guzsalyról. Dédunokája, a négyesztendőskorú kiesi Anna, vezetgeti ki a tornáca, meg az udvarra.

Sóhajt Véri asszony:

— Báresak annyira vónék, hogy a malacokat el tünám látni!... Pedig az éjszaka is, milyen tiszta volt a szemem! A kisablakon néztem ki az életre. Bár féligre látnék úgy emóttlen is!... Mi hasznuk így vélem?... Mózsi, te! löktél a tinóknak, édes fiam? Csöndesen felel Mózsi bá:

— Ráér.

— Ha én még egyszer enni adogathatnék az állatnak! De már a legyek is rajtam! Esznek már, elevenen. Ma is meghalnék jó szívvel, ha lehetne!

Mózsai bá' cirógatja a vasvella nyelét s azon csöndesen beszél:

— Idesanyám is úgy vón' csak véle, mint a fás ember, aki a halált szólította. Ejszen, amikor gyútt, aszondta néki, csak ezt a kicsid fát segiténé föl kigyelmed a hátamra... Ked is azt adná: hadd jöjjenek unokáim, elbúcsuzni! Meg engem is csak megtapogatna kigyelmed elébb! Meg, ehejt ni, Sári néne után is átszalajtana kigyelmed a szomszédba! Sári néne bölint rá, többször. És köhécseltek.

Hallgattunk. A lovak jóízűen ropogtatták a szénát. A szürke vén tyúk, mintha álmában, riadt egyet a lajtorján s aztán tovább szunyókált.

Véri asszony megint csak sóhajtott:

— Akar a gyertya, úgy fogyott el a szemem, apránként.

— Orbánc került a kigyelmed fejibe, — mondja, igen határozottan, Sári néne.

Mintha nyomtatásból olvasná, olyan határozottan beszél Sári néne, ha egyszer elkezd. Közül nem is köhécsel, pedig máskor egyre.

— Hej, ha Szász Izsákné meg vón' még, Kisfaludban!

— Nagy tudós vót, — helyesli Mózsi bá', — afajta csak születve születik. Igen tudós asszony vala Szász Izsákné.

— Az meggyógyított vón engem, — sóhajt Véri asszony — ha el nem vón telve az idő!

— Az meg — bölint Mózsi bá'. — Gyógyított az veszett állatot is. Vért porral tisztított. Hordoztak ahhoz Besztercéről is olyan beteget, aki hejába forgott a doktorok kezén. Helyrehozta. Nagy tudós vót, no!

— Most én is kiut vónék a szénánál! — panaszkodik Véri asszony.

Megint hallgatunk.

Kiesi Anna se moccan.

— Szóltál, te Mózsi? — kérdi Véri asszony.

Mózsai bá' int, hogy ő nem szólt. Cirógatja a vasvella nyelét s mialatt csak néz maga elé, kezdi mondani, bevezetés nélkül, mintha már régen erről folynék a szó:

— Pedig a sok pénz, ott a Várhegybe! Eleget dógoztak véle, nem lehet kivenni. Ahajt megyen egyre lejjebb, lejjebb. A dákusok ásták el annyira, a suly ette vón' ki őket! Véri asszony nagyot fohászkozik:

— Az éjjel álmomban, egész jól hallottam. Álmomban látok, hallok, álmomban fiatal vagyok.

– Van tényleg is eljárt kivételmed? – tudakozta Mózsai bá, röppant kímélően.

– Voltam a kútnál is almonda – panaszkodik tovább Veri asszony – de olyan hideg volt a vize, hogy aki abból itt vón annak megfagyva a zsintra s dobj hátra csomrádha... Mózsai te! lóknél már a tinóknak edes biam.

– Raér! – felelt esondósen, Mózsai bá.

Sári néne most kezdi igazán dícsörti Szász Izáknéét, aki olyan szívesen kötötték tudós volt.

– Csak rátekintett a betegre s egyszeribe megmondta, eltos lesz e... (Ez is is lam! – Mer akkor reggel – hajnalban a csordás az avaskert fölött tálkolt most is hallom) – amikor a gazdám Isten nyugtassa aszondja. (Sári te! dratnam s colomok hozzá s karomra ide ne erre a karomra veszem a lejt s úgy ada ki a lelket, úgyeg hogy akkor Husvány zakatolt a tődeje. Aztán csak száradt az en karom. Aztán egyre lottam szoz nyt kúnt utt a ház előtt, a cseréfan, hálala után

is. Mellette két ceteles kertyuban a burjanos pálinka, amit annyira kedvelt ő szegény gazdám Isten nyugtassa. Mind jedszem tula a karom meg száradt. Csak a for, meg esont, Elhejt né, ez a karom... Akkor mentem át kistaludba, Szász Izáknéhoz. Mind sirtam egész úton, Otthon feküdt a hazban, mer akkor már dagadott a lada neki is szegénynek. Ram peslant az ágyabol, (Szerencsed hogy itt vagy, edes janyom, máskulonben mahoz egy hónapra földbe tennének teget!) Azt is tudta, hogy gazdám (Isten nyugtassa) itt ada ki lelket az en karomon, aki úgy száradt el azota. Azt is tudta, hogy hálala után is egyre lottam a ház előtt, a cseréfan. Meg azt is, hogy két ceteles kertyuban a burjanos pálinka... Hat hogy honnan tudta? Mer hogy mindent tudott. Rendelt is, Avas tormát, repecolajba. Az Isten megáldja érte, a háló porában is. Ö gyogyított meg eng m csak ő, Szász Izákné.

És kóhogott hosszasan Sári néne. Mint amikor iszakban száraz díót raznak.

A szürke ven tyuk remiltten rebdent le a lajtójáról, de a másik két öreg nem mozdult; kicsi Anna se ijedt meg. A lovakat itatta kocsisunk.

Veri asszony kérli:

– Mózsai, edes biam, hol a nap?... De lassan telik!... Ejszen, lóknél már a tinóknak, mégis!

Mózsai bá, megvakargatvan fehér usztokei, elnez messzire s aszondja

– Raer.

Hosszu esond után, mégis csak Mózsai bá szólal meg.

– Idek anyám! Ma pütek, vasarnap harangszenteles. Az új harang.

Miután sem Veri asszony, sem pedig Sári néne nem felel rá, ő maga folytatja.

– A régi nagy harang vót olyan hangos, mint ez az új.

Veri asszony mintha nem hallaná, Sári néne pedig talán meg egyre Szász Izáknéével vesződik.

Mózsai bá már olyan halkán, csak magának mondja.

– E'tán, az új harang, e még suketebb...

Lám, Veri asszony ekkor bolínt, háromszor is, mondván nagyon panaszosan.

– Majd elég hangosan szól a', en nekem! Csak legalább vasarnapra halnék meg.

HARANGOK ÉS KÖBÁLLÓMÉTEREK A VÉNYESENTELEMBEN

— Köznap is jó lesz tán, ides anyám, mű nekünk? — veti Mózsí bá.

— Mózsí te! édes fiam! — korholja fiát Véri asszony. — hová gondolsz! . . . Hyen munkaidőbe! Egy mihaszna vak asszonyér' elhagyják a drága jó szénát!

Fölpillantott kiesi Anna is, Véri asszony dédunokája s ő is megszólal. Nagyapjának, Mózsí bának mondja, reménykedve:

— Nagyapó! Oszteg, ha meghal vesárnap nagyanyó, ejszen majd én is kimék a szénához?

. . . A lovak ittak is, Egészséget adjon Isten! . . .

Mentünk.

És van a Székelyföldön még egy harmadik típus, — de abból már csak egy maradt, egyetlen egy: az utolsó magyar szombatos.

Udvarhelymegyében, bent a székely hegyek közt, a világtól messzire megbújt Böződujfaluban él az utolsó magyar szombatos, a falu bírója, igaz böcsületes szikulus: Sallós József.

Hogy milyen messzire van ő ott mi tőlünk!

Vágyakozásainktól, fenekedéseinktől, országdolgtától, a tótágast álló világképétől, vasúttól, villámosságtól, neuraszténiától távol, — és milyen összhangzatos, tehát boldog az élete. Nincs szüksége semmire abból, ami nekünk is hiányzik, de aminek mi a híjját szenvedjük. Ő még faggyugyertyával világít télen, nyáron meg, — mint a Mikszáth Kálmán horpácsi urodalmán, — világításra bőven elég néki a szentjánosbogár.

Székelykeresztúrról. — Kedén (ahol még «károgó» is van Kálmán Mózsí bátyánk régi módi esütrjén), Szent-Miklóson (ahol a boronás ház szöglete oszloposan körül van tapasztva), Siménfalván (ahol a paraszt-barokk díszlik), Kis-Kadácson, Nagy-Kadácson, Kobátdemeterfalván, a szilvaaszalós Taresafalván, asztaglábás Martonoson, mályvaerdős Etéden és Kőrispatakán át, — ha reggel indult a szekerünk, éppen vacsorafüstre kanyarodunk Böződujfalú völgyébe.

Éppen péntek este.

A két tömzsi székely ló (Vigmiska az egyik, Szomorujeléntésnek hívják a másikat, én nem tudom miért s a kocsisunk se magyarázza bővebben) megáll a falu alatt és se biztató szóra, se ostorösztokélésre, ők a Herkópáternek se tovább!

— Nem fáradtak. — igazolja őket kocsisunk, — a sok högölyre aprehendáltak meg, könyörgöm. Valamit akarnak ők, aszondom! . . .

Mialatt mi a falu felől pászmázó, haloványkék foszlású vacsorafüst békés illatát élveztük és szinte láttam, mint telepszik bogrács mellé az aratásról hazatért magyarság, — kocsisunk Vigmiskával és Szomorujeléntéssel értekezett: barátságosan cibálta fülüket, megeirögatta a vak szemük tájkékat s így tudta ki tőlük, hogy mi a szándékuk?

— A rusnya dögei! — dicsérte őket aztán szeretettel, — ejszen, azt akarják, hogy egy kis zöld kenderrel ha' dörgölném be őket!

Azt akarták, csakugyan.

Mert aztán haladtak, a sok templomos Böződujfaluba, ahol magyarba ojtva terem a zsidó is.

— Atyafi, — kértem kocsisunkat, — mutasson ám majd nekem szombatos.

— Csak egy van még, igazi szombatos, a bíró. Oda állunk bé.

— Hát a többi hova lett?

— Hová? . . . Ki meghótt, ki meg ippeg zsidó lett.

— Azok milyenek?

— Milyenek? . . . Ehun e', mint magam. Szürke harisnya ü' rajtuk is, meg condra.

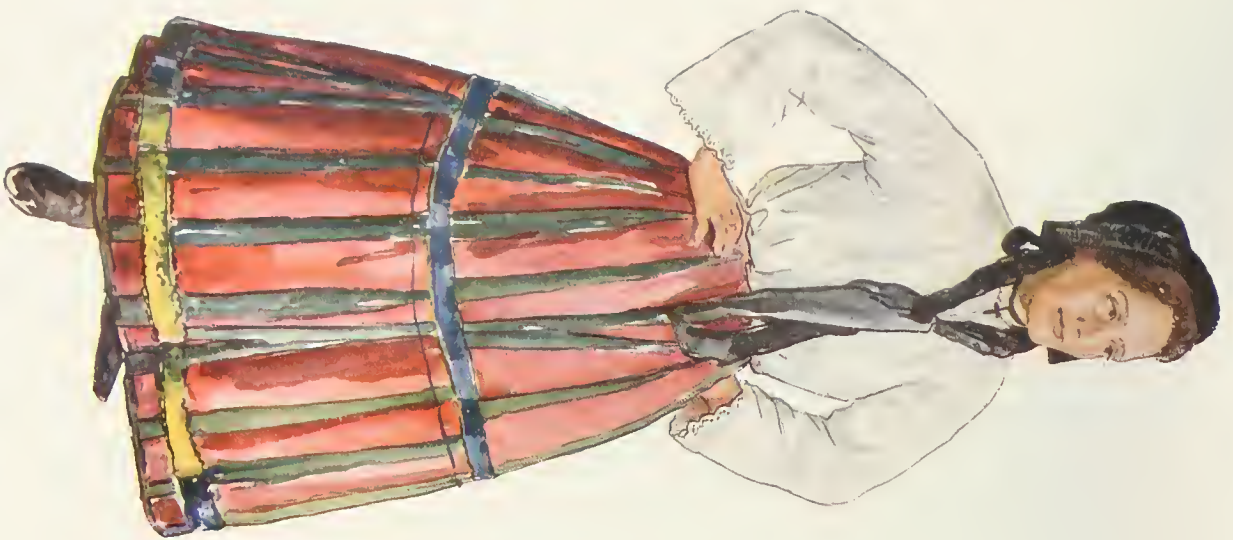
-- Magyarok maradtak?

Vállat vont. Hogy micsoda hejábavalóságot loesogok! Persze, hogy magyar! Ha eccé' magyar vót!

— Mít esinálnak?

Azt vélte a derék ember, mókázok véle. Mogorván vetette:

KÁSZON ALTIZI MENYEGESKE SZÓTTES KOKKOLYÁBAN FELÉN GSEPPSZ (FÓKÓTÓ); ALTIZI FÉRFI ÉS NŐ. (II. Lb.)

GYMÉSI CSÁGO LEány, GYERGŐ-ALJALUSI SZÉKELY ASSZONY,
GYERGŐ-ALJALUSI SZÉKELY LELEI (III. U.)

— Kenyeret.

Hogy mit is csinálnának? Földet művelnek, kuzkolnak a mérédek kezzeiben álló lakon a tókar kis humussal esőért, napsugárért könyörögnek az Istennek — és az, hogy ok szombaton és zsidó! Sallos József bátyánk is szombaton de a magyarád.

Elhaladtunk egy lombornan himes uc ajtó mellett — agaskodo laka volt a let kapu zabara fargya — bent egy kis zsakkokban, zsuppfodles gunyhódom lettek a birod.

— Hozta Isten az urakat. Mi jaratban?

— Kigyelmedhez, latogatoba.

— Nagy szerenese nalunk. Koszonom szandekukat.

A tisztara seprett cleten cudvarat hivja igt a szekelyi ket lombos eperfa hatul a rendben tartott esur az crosz alatt a gabonas szuszink. A szuszinkon szunyokalt egy szurke macska.

Az asszony besietett a hazba, tiszta kotenyt kotott maga ele s ablakot nyitott.

Mi is beljebb kerultunk.

Semmi cifra a belso hazban. Egyszeru mazolt butor, a magasra vetett agyon szurke esikos, szekelyszottes terito; a mestergerenda vegiben log egy par magasszaru esizma, — a esizma folott, kis padkan, nehany kopott, regi könyv.

— Kigyelmed az utolso?

Bolint s tempos nyugalommal beszeli:

— Aszondjak, Polyakorszagban meg akad szombatos, de azok molokanusok, satobbi. Az en gyermekkoremaban meg voltunk, talan harminenegy család, satobbi. Mu, az en csaladam, Nagy-Ernyehol szarmaztunk ide, de ott se maradt utannuk, magja se, satobbi.

(A satobbit egyetlen mondata vegérol se engedi el. Mintha tenger mondandoja volna neki, az utolsónak, de hat mit veszodjek vele.)

— Mi lett a harminenegy csaladdal?

— Harminc család körülmetelkedett meg a hatvanas evekben, zsidok lettek, satobbi. Ugy volt az, hogy negy szal zsidó került a faluba: egy koresmaros, egy botos, egy kenderzedó, meg a szomszedban az urasag zsidaja (a sok satobbit nem iron let). — a negy szem zsidóhoz pap is jart. Szombaton, imalkoztak, mint a mieink. A vege a lett, hogy a harminc család közibuk allott. Zsidok lettek, no! Ma is itt vannak. Ippeg ma este gyuntanak gyertyat.

— Hát kigyelmed?

— Én?... Katona voltam, stb. A burkus háboruban, stb. Mire, 59-ben, talanorszagbol hazakerultem, az en familiam is zsidó hitre tért. Mindösszunt, negy szombatos familia maradt. Azota elhullottak azok is... satobbi. Az en edes örsém, az Abris harminchet-

SALLOS JÓZSEF

AZ UTOLSO MAGYAR SZOMBATOS, BOZOD-CEHALUCBAN.

esztendőskorában szegődött a zsidók közé. Egymagam vagyok. Hát hogy maradjon mégis vagy egy, satöbbi.

— Aztán kigyelmed, hogy végzi vallását, így egymagára?

— Hogyan-e? . . . Hát csak úgy, mint a többi böcsületes ember. Amint a tízparancsolat rendelí! Aki azt megtartja, a' nem hibázik, a' nem keveredik porbe Ur Istenével. Felebarátaival is megfér, satöbbi.

— Templomba persze nem jár?

— Már nygan miért ne járnék?!

— Melyik templomba?

— Melyikbe? Hát a pápista templomba. Katolikus presbiter vagyok én, uram.

Nem értettem. Ezt már egészen nem értettem.

Az ebioniták, szenterzsébeti Eőssi András és logadott fia, Pécsi Tamás, a néhai főkancellár legutolsó magyar híve, az egyetlen még élő magyar szombatos: katolikus presbiter? . . . Hivőtársai zsidó hitre tértek. — ez érthető, ez természetes, ezt magyarázza a szent szombat, a héberrel kevert imádság, de hogy az utolsó szombatos a katolikus templomba jár s ráadásul még katolikus presbiter is, ennek nygan hol a kulasa?

— Szombaton imádkozik?

— Szombaton idehaza, vasárnap a katolikus templomban, — bölintott Sallós József bíró urunk s esőndes szóval tette hozzá, erősen székelyül: — aki két köpönyeget visel, nem fázik meg.

Megmutatta az imádságos könyveit. Két gyönyörűen írott, vastag könyv, a XVII. századból; círázott betű egy sines bennök, de valamennyi, mint a gyöngyszem. Az első lapon, zsidóbetűkkel, a Mindenható neve.

Átkisért őceséhez, Ábrishoz, aki zsidónak szegődött harminchétszendőskorában.

Sallós Józsefnek nincs gyermeke. («Csak azt a szürke macskát círógatjuk»), annál népesebb az Ábris családjá: fia kettő, unokája három s valamennyien írnak-olvasnak már héberül is.

Maga az öreg Ábris, prófétás nagy szakált visel, fehér üstöke a halánték alatt hosszan nyúlik le fehér szakálába. Családjá is: tipikus jó székely arc valamennyi.

Ők is úgy fogadtak:

— Hozta Isten az urakat.

Az ajtófélfán ott a zsidó jelvény, a konyhában külön a tejes edény, külön a zsíros.

Ők is azt vallották:

— Magyarok vagyunk. Persze, hogy magyarok!

És csudálkoztak, éppen mint kocsisunk, hogy is lehet ilyesmit kérdezni? . . .

Ez, bizonyosan ez a kulasa annak is, hogy az utolsó szombatos a falu bírája s ő egyszersmind a katolikus presbiter. Ez a kulasa annak, hogy Böződujfaluban négy religio olyan békességben megfér, szinte a zsidó is a pápista templomba jár.

Vallásuk formáiban van különbség, de a kredójuk közös:

«Magyarok vagyunk.»

KÉZDIVÁSÁRHELY.

SZÉKELYFÖLD

SOVARUD (N. 16.)

BUKAI ALVA

Jelentékeny kiterjedésű, hegyekkel sűrűn behálózott vidék az erdélyi felföld keleti részén. Két hegylánc a hegyek hatalmas tömegében s mindkettő északra-délre húzódik magas sziklaeszesekkel, festői sziklaesoportokkal s rengeteg erdősegekkel. A keleti lánc a Kárpátok övének egyik szakasza: az ország keleti határát alkotó keleti hegyláncolat; a nyugoti a keletivel párhuzamosan haladó Hargita és a Persanyi hegység. A Hargita és a keleti határhegylánc közé eső, valamint a Hargita nyugoti oldalára támaszkodó lejtők völgyek medencék, — ez a Székelyföld. A Hargita és a keleti határhegylánc közé zárt rész Csík- és Háromszék megyéket; a Hargita nyugoti oldalán levő rész pedig Maros-Torda és Udvarhely-vármegyéket foglalja magában. Csík-, Háromszék-, Maros-Torda és Udvarhelymegye mintegy tel millió székely hazája.

Udvarhely, a régi Udvarhely-szek (2) volt annak idején az anyaszék, különös előjoggal is, amelyekből ma már elesett.

Udvarhelymegye az északi szélesség $46^{\circ} 5' 0''$ -tól $46^{\circ} 39' 20''$; a keleti hosszúság $22^{\circ} 30'$ -tól $43^{\circ} 25' 45''$ alatt fekszik. Hosszúsági kiterjedése északra-délre, a Bücsin tetőtől Baróthig kilenc mérföld; szélessége, keletről nyugatra, a Hargitától Szolokmá határszéleig, hét mérföld. Kiterjedése 4733 földrajzi négyszög-mérföld; 31 falu esik az Olt vidékéhez, 105 falu a Maros folyam vidékéhez tartozik. Határai északra Maros-Tordamegye (Görgényi havasok); északra keletről Gyergyó, keletről Csík- és Felső-Fehermegye pészleki járása (Bukszád és Mikó Újfalu erdősegei), délről Miklósvár, Felső-Fehermegye rakosi járása és Kolhárom, nyugatról Küküllőmegye nádas kerülete, Felső-Fehermegye palosi járása. Az egész megye hegyes kevés terülyvel, keleti és északkeleti oldalát roppant havasok s ezeken rengeteg erdősegek borítják. E hegységek közé nyomul be öt folyam völgye s azok számos mellékérmélyének szűkebb völgyei; a folyamok közül kettő a Kis- és Nagy-Küküllő a Marosba, három, a két Homorod és Vargyas az Oltba ömlenek; az előbbiek keletről nyugatra, az utóbbiak északra-délre folyanak. E folyamok terülei és mellék folyóinak völgyei termékenyek; a többi hegyes és oldatos hely vízenyos sárga agyagtalaja, csak gyakori trágyázás és szorgalmas művelés, háromszori szántás után terem, de így búzát, rozsot, sőt tengerit is dúsan, kivéve néhány havasalpi talajt, ahol leginkább rozsot és zabot termelnek. A déli rész néhány falujában szőlő is van, gyümölcs mindenütt nagy mennyiségben s a magas falvakban gondot is fordítanak a gyümölcstermesztésre. A marhatenyésztést is nagyban űzik, s erre terjedelmes havasi legelők

igen alkalmasok. A havasalji faluk (Oláhfaln, Zetelaka, Parajd) deszka-, zsindelemetszéssel és kereskedéssel foglalkoznak, a Homorod mentén pedig néhány falu mészkőzetéssel és széthordással kereskedik; egyes falvakban akad némi kézműipar. Bányáiparuk a vas; mesterségek a városokban húzódnak meg, kifejletlen és elhanyagolt állapotban s oly kis mérvben, hogy a fogyasztást is alig fedezik; a kiviteli kereskedés nyerstermékekre (gyapju, bőr, viasz, méz), gyümölcsre (dió, cseresznye, szilva, alma), fa-készítményekre (deszka, épületfa, zsindeley, szuszék, véka, rosta, hordódonga), túró és mézre, valami kevéske gabo-

UDVARHELY VÁRMEGYE. (2)

A felkutatott terület térképe.

nára szorítkozik. A megye népe szép, erőteljes és szorgalmas; a havasalji falvakban magas termetűek, a völgyekben inkább zömök, izmos a magyar.

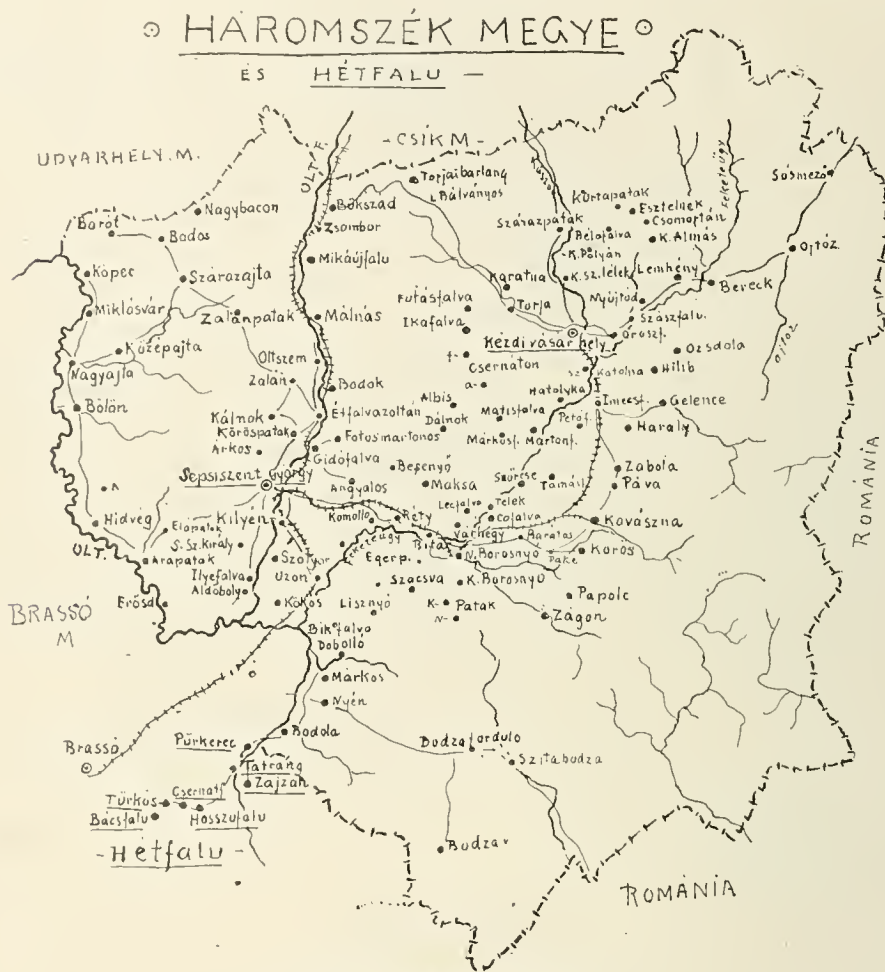
Udvarhelymegye völgyhálózatán átvonulva roppant trahyt-láncolatához érkezünk, mely a Hargita zöméből kiválva, felfelé és lefelé ágazik el fenyves rengetegekkel borítva. Ez Csíkvármegye (3): az északi szélesség 46° ($7' 40''$) és 47° ($7' 30''$); a keleti hosszúság 42° ($51' 30''$) és 43° ($54' 30''$) alatt. Egész területe 78,120 1600 négyszög mérföld; az Olt folyam vidékére esik 56 Csík- és Kászonzhoz tartozó helység; a Maros folyam-vidékére 12 helység; a Besztercéhez (mely a Moldvába ömlik) esik 7 helység, a Tatros folyam vidékére pedig 3 helység. Határai északról Torda megye vécsi járása és Beszterce vidéke, keletről Moldva, délről Kézdiszék és Felső-Fehérmegye peselmei járása; nyugatról Bardócszék, Udvarhely-

Csik vármegye 3.
A felkutatott terület térképe

szek és a gorgenyi havasok. A megye nagy része rengeteg erdőszeg vagy olyan hely, ahol a földművelés lehetetlen, legfőképp legelésre, marhatenyésztésre és fakereskedelemre alkalmas. A földművelés leginkább a folyám völgyekre szorítkozik, tehát az egész területnek alig egy nyolcadára. Az éghajlat zord és hideg a havashegységek alatt (Hargita, Nagy-Hagymás, Delhegy, Kelemenhegy, Borda) amelyek megközelítik a 6000 labat), különben is az egész terület magas fekvésű, Csik-Szeredánál 2186, Borszéken 2700 lab a tengerszín fölött Csikban a tavasz és a nyár két héttel kezdődik később, mint csak a szomszéd Udvarhely és Háromszéken is, magának Csiknak három kerülete között is oly szembeeső különbség van, hogy Mésikon egy héttel aratnak előbb, mint Felesikon s itt ismét egy héttel korábban, mint Gyergyóban. A szomszédban virít már a tavasz Csikban még szankozódik. A rövid észre kora tél köszönt s a zord időlől legalább is négy héttel jut több Csiknak

mint Erdély közép vidékeinek. A csiki nép leginkább rozstot és zabot termel, de azt oly tisztát és jeleset, hogy a szomszéd vidékekre rendszerint Csikból szereznek vetőmagot. Búzát csak az újabb időben kezdenek némi sikerrel termelni, pityóka (krumpli, «fődi mogyoró»), len, kender, vetemény — főleg káposzta — kiválóan sikerül. Kukoricát csak kertekben csemegének és a melegebb tölgyesi és gyimesi szorosban termelnek. A rengeteg erdőségek viszont dús legelőket, kaszálókat nyújtanak s így a marhatenyésztés kifizeti magát.

HÁROMSZÉK VÁRMEGYE ÉS HÉTFALU. (4)

A felkutatott terület térképe.

Fakereskedéssel is pótolja a csiki székely a földművelés hanyarúságát: leginkább Gyergyóban, a Maroson tutajoztak, ez a kereseti forrás azonban tőkepenz hiányában, kisiklott a szorgalmas székely kezéből; fakereskedése ma egészen kisszerű és kezdetleges, egyszerű fűrészgépein elszeldelt deszkáit, nagy fáradsággal leszállított boronáit (házrakáshoz való fenyőfa), szarufáit, léceit szekeren hordja el messze vidékekre. Pedig e hegyek, a keblökben rejtőzködő kincsekkel meggazdagíthatnák a most nélkülöző lakosságot. Alig van terület hazánkban, ahol az ásványok és nemes ércek dúsabban rejlenek, mint Csikban; ásványos-forrás is annyi van Csikban, mint seholy egyebütt; ritka falu, melynek határán több gyógyforrás

ne lúzogná fel, de van olyan helység, amelynek területén eddig vizet nem láttak kinyúlni. Mindez ismeretlenül és használatlanul folyik el. Csík megye szélessége katolikus és protestáns nagyon buzgó katolikus annyira, hogy protestáns betelepülést nem igen látnak magok között s egész Csíkban a protestánsok száma alig megy kétszázra, az kék szőlőz és elnek nagyobb számmal leginkább Gyergyó-Szent-Miklóson és Budaörsön vannak. Kelti vallású is van pár ezer, ezek közül a régiebb települők, nagyrészt a birtokosság felületébe őket annakidején jobbagyának, annyira elszékelyesedtek, hogy ottahol szót sem tudnak.

Természeti szépségeken az egész Székelyföldön talán Háromszék-vármegye (4) a leggazdagabb, a határszél mellett hosszan nyúlik le egész Erdély délkeleti szögletéig. Csíknál meg öt merfölddel kijebb fekszik kelet felé, vagyis ennnyivel nyúlik beljebb. Oláhországba feküdvén az északi szélesség $45^{\circ} 31' 30''$ $46^{\circ} 16' 0''$ és a keleti hosszúság $43^{\circ} 9' 10''$ $44^{\circ} 5' 5''$ között. Hatarai északra Belső-Fehérmegye peselneki járása és Kászón; keletről Oláhország, délről Felső-Fehérmegye két darabkaja és a Barcaságnak észak felé kiszögellő része és Felső-Fehérmegye másik foltocskaja. Háromszék nagy része termékeny terseg, melyet a rajta áthaladó folyamok idomítottak, folyó-rendszere különben is nagyon szerencsés, úgy a talajalakulás, mint a talaj termelési viszonyok szempont-

jából. Remek a megye havaskerete is. Keleten a határszéli kárpátok láncolata nyúlik el, gyönyörűen csoportosított csúcsaival (Magyaros, Lipsa, Szemerkes, Mosát, Bonyo-Feje, Majkán, Zernye, kovásznai Pilis, Jakabhavas, Lakocás és Csilyános), mindenik meghaladja a 4000 lábat, sőt némelyike még az 5000-et is. Nyugaton a Szerede, a nyeni Píliske, a Szilon- és Csukás csúcsok is 4—6000 láb magasak; délen a Bucsecs és a Királykő 8000, a persányi és magyarosi havasok közt a Várhegy és a Bálványos is legalább 4000 láb; északon a Nemere, a Büdös és a Hargita keretezik a háromszéki síkságot. Az égalji viszonyok kedvezők; a szőlő ugyan itt sem érik meg, de a gabona minden fajtája, még a kukorica is rendszeren elkészül s dús a termése; kölest és háricskát (tatárka, hajdina) nagyobb mennyiségben termelnek. Egyáltalában Háromszéken az aratás négy héttel később be hamarébb, mint a szomszédos Csikban. Főfoglalkozás, természetesen, itt a földművelés s e mellett ipart és kiviteli kereskedést is űznek itt-ott. Kézdivásárhely viszi a főszerepet, kézműiparával Moldvában is talál jó piacot. Fával és fagyártmányokkal leginkább a havasalji faluk kereskednek; e falvakban a marhatenyésztés is virágzik. A megye gyáripara leginkább szeszgyártás és finom liszt. Ásványokban szintén gazdag Háromszék, csak hogy az iparnak ez az ága itt is, mint hazánk sok más vidékén, parlagon hever. Kovászna hegyeiben fordulnak elő a legjobb minőségű és legdúsabb vaskőrétegek. Kőrös közelében is van vaskő. Kéndús rétegek vannak a torjai hegyekben, kőolaj Soósmező környékén; sóban azonban szegény Háromszék s azt Oláhországból (esempészve), de leginkább Parajdról hordják be. Ásványos vize nagyon sok van, legnevezetesebbek a kovásznai Pokolsár, a málnási Bugyogó, a bodki és szentgyörgyköri források. Háromszék lakói nagyrészt protestánsok; katolikusok csak itt-ott, szórványosan élnek, tömegesebben Kézdiszéknek Csikhoz közel eső felső részében, ezért Szentföldnek is hívják ezt a vidéket. A lakosság, kevés kivétellel, székely; ami keleti vallású a szorosán vett Háromszéken akad is, annyira elszékelyesedett már, hogy csak magyarul beszél s bátran keleti vallású székelyeknek tekinthetjük őket.

Maros-Torda vármegye (5) a régi Marosszékéből, a székely székek egyikéből alakult ki. Az 1876:XXXIII. törvény a régi Marosszékhez hozzákapcsolta Torda vármegyének négy járását, Kolozs vármegye és Naszódvidék néhány községét. E legkevésbé tisztá székely lakosságú megyét északon Beszterce-Naszód és kis darabon Románia, keleten Csik és Udvarhely, délen az utóbbi és Kisküküllő, nyugaton Torda-Aranyos és Kolozs vármegye határolja. Területe 4324.03 km². Maros-Torda nagyjából hegyes-dombos. A megye végig kanyargó Maros folyótól délre a Görgényi havasok csoportja emelkedik, melyet a görgényi völgyből a Gyergyó lapályára átvezető Kereszthegyhágó két részre oszt; az északiban a Bumásza és a Batrina, a déliben a Mezőhavas a legmagasabb emelkedés. Utóbbiból indul ki a Nógrádmelléki hegység, melynek legmagasabb pontja a Bekecs. A két hegység a Maros völgyéig bocsátja mindinkább alacsonyodó ágazatait. A Maros jobbpartján a Kelemenhavasok kiágazásai borítják a megye északi részét; legmagasabb csúcsai a beszterce-naszódi határon emelkedő Pietroszul, Kelemenhavas és Sztrunyóra. A megye délnyugoti részét már a Mezőség hullámos síkjához számíthatjuk. Folyóvizei közül legnagyobb a Maros, mely Oláh-Toplica mellett lép a vármegye földjére s eleintén nyugot, majd délnyugot irányt követve, azt egész hosszában keresztül szeli; Szász-Régentől kezdve termékeny, lágas a völgy. Baloldalt Görgény, Bölkény, Nyárad és Kis-Küküllő völgyei nyílnak feléje, jobbfelől csak néhány nagyobb hegyi patak (Toplica, Ilva, Ratosnya) hordja belé vizét. Ásványos forrásai közül a szovátai és görgény-sóaknai sós források, az oláhtoplicai földes víz a jelentékenyebbek. Éghajlata, a megye nyugati részében szelíd, keleti hegyesebb részében valamivel hűvösebb. Legjelentékenyebb terménye a só, Maros-Ujvár mellett óriás mennyiségben. Helyenkint jó agyagos a föld. A növényvilág gazdag és változatos: buza, zab, rozs, kétszeres árpa és kukorica; kitűnő kender és len. Jelentékeny a szőlő és gyümölcsstermelés is; különösen híresek az almafajok és a dinnye. Hajdan dúsan termeltek dohányt is; a Mezőség kivételével fa is terem bőven.

Lakossága (1891-ben) 177 860 lelek, 102 572 magyar (57,7%) 6158 román, 49 000 62179 oláh (35,0%) s 6331 egyéb. A nem magyar ajkúak közül 23 234-en (40,9%) beszélik a magyar nyelvet. A lakosság foglalkozása a föld és erdő művelés, jelentős rész a gyümölcs-termesztés is. Ipara és kereskedelme csekély, műipara is keveske de hazáira a tej csaknem mindenütt ulti a főnö kender-, gyapjú-, szalma-, gyökény- és vesszőtenészt és szövőipart, úgy hogy ruházati és házi szükségletét maga belföldi, sőt eladásra is készíti. Nem jelentősége van a tapárnak (tűreszalmák), az agyagipárnak (Makfalva, Gergény-Szt-Imre) és malompárnak (Maros-Vásárhely, Szász-Regen). Kereskedelmének s forgalmának fő cikkei a só, fa, állat, gabona és nyérstermények, tejáskereskedése is igen élénk. A községek általában igen kicsinyek, 2000-nél több lakosa csak tíznek van, legnagyobb Maros-Vásárhely (14 212 lakossal).

Nepművészeti szempontból e kötetbe soroztuk s itt ismertetjük (szintén Orbán Balázs nyomán) *Torockot* is.

Lordu-Aranyos vármegye egyik járása Torockó s székhelye Torockó kisközség. Ennek mintegy más-felezer magyar. A Szekelyko tövében fekszik s bár lakói nemet eredetnek, de teljesen elmagyarosodtak s festői viseletük messze földön híres.

Ugyanevak itt kerítünk sort a *csángókra* is, bár a hét csángó falu Brassó vármegyében fekszik. A csángók Erdélyből kivándorolt magyarok, helyesebben szekelyek, legnagyobb részük Csíkból és Udvarhelymegyéből koltozkodott ki, különösen a szekely határ-örvények berendezése idején, Mária Terezia korában. A kivándorlók egy része az akkortájban osztrári kormány alá jutott Bukovinában szállott meg s ott hét falut alapított: Andrasfalvat, Boldogfalvat, Hadikfalvat, Istenfogadjot, Istensegítsot, Jozseffalvat és Magyarfalvat. Mi a Moldyaban, Havasföldön és Bukovinában letelepedett csángókkal nem foglalkozunk, csak a hetfalusiakkal, ama hét egymás mellett fekvő csángó községgel, amelyek Brassó vármegye hetfalusi járást alkotják s a budzai hegyesoport aljában terulnek el.

Ezek: Baesfalva, Türkös, Csernatfalva, Hosszúfalva, Fatrang, Zajzon és Purkerec. A hét falu közül az első négy, amelyet Negyfalunak is neveznek, egymással teljesen össze van építve, a többi valamivel távolabb fekszik. Szegény községek, de esinos magyar templomokkal, iskolákkal és ugyesen épített hazákkal. A több mint 20 000 lakosból 12 000 a magyar s mintegy 8000 az oláh. A magyarok szorgalmas földművelők de — mint Laszlo Gyula írja — maholnap nem igen lesznek már azok se a miénk, ha jobban nem ügyeljük a sorsukat.

Határvédő katonanep volt a csángó, kiváltságokkal, mint a szekely. Jogait azonban elszerezte a módosabb, erősebb szász szomszéd s a Hetfalunak nevezett hét csángó közeget valósággal jobbágyává tette Brassó városa. Atterítették a katolikus csángókat szász luteránus vallásra és szász papok viselnek gondot rajuk; érdeküket csak szász engedelemmel használhatták, szántóföldjeiket szászoktól bérelték, alig maradt valamelyes fekvőseghöz jussuk. Ezer esoda, hogy nem lett szásszá s meg él benne a magyar.

A nagy küzdelem fajaért és a létért, meg is edzette ezt a nepet. Bannulatosan csekély az igénye és nagy a szorgalma, szívóssága. Mig a szomszéd szász községhen átlag három egész hold szántóföld esik egy lelekre, a hetfalusi községekben csak egy tizenhatod hold szántó jut egynek. Az is pityókat, torokbuzát, árpát és keves rozst ad csak tenger munka után. Szükségletet nem termi meg ez a kusi sovány föld, jobbara az erdőből és fuvározásból elt. Az erdőből termelt tűzfát Brassó piacán eladták, az erdő meredek oldalai pedig adtak annyi széneskát, amennyi szűken elég volt. Bővebb pénzforras volt a szekeresseg, ettől azonban a 70 es éveken kiepult predeali vasút elutotte. Ipara és kereskedelme is volt a vámhaboru előtt. Zajzonban románai bojárok látogatta esinos fürdője volt, a fürdőtelep s vendéglő nem volt ugyan az övé. Brassó városa vallotta magát — tudja Isten, miért — tulajdonosának, de a csángó gazda pénzelt utanna. Brassó bezárta ezt a fürdőt is. Csak pár év óta került vissza csángó kezbe. A csángók gazdasági viszonyai egyre súlyosbodtak, a jövedelmi forrasok ma itt, holnap amott dugultak be, — így került el a nép jává Romániába, eseledsorba.

Ma Hétfalut akár Bukarest külvárosának tekinthetők. Jönnék, mennek az emberek, akiket Románia kisöpör, azok közül sokan tartanak itt stációt. A csángó a cipőnek, harisnyának, esésének s a többi kényelmi holminak csak a román elnevezését ismeri; Mihály vajda, Stefan celmare vitézségéről mesélnek, a legények s leányok érzéssel énekelik a román dalokat. Keveset tudnak Magyarországról, amint hogy róluk se igen tudunk. Budapest idegen, előttük Bukarest a világ legszebb városa; Kossuth Lajos, Széchenyi, Petőfi neve nem lelkesíti őket. Nem esoda. A csángónak barátja nincs. Az oláh, véle egy faluban, nem az; a szász szomszéd lenézi, a székely közömbös iránta; oktató emberük, őszinte, lelkes vezetőjük alig akad. Pedig a csángó vallásos, erényes nép. A bukaresti magyar református templomot ők járják legszorgalmasabban; úgy a templomnak, mint a magyar társulatnak ők az oszlopos tagjai. Pénzt szerez és takarít meg, keserves keresetét megbeesüli. Csángó-koldus, züllött csángó fejjé népi nincs. — még ma nincs, de alig hihető, hogy ezután sem lesz. Románia nagy városaiban olyan légkörben mozognak, ahol az erénynek nincs numerusa. A csángót eddig az mentette meg, hogy odaát is különvált a könnyelműbb eselédvilágtól s egymás körében kereste időtöltését. De jelei mutatkoznak már, hogy nem marad meg ilyenek. Könnyen megfélelkeznek nemzetiségükről. Viseletük romános, a román nyelvet nagyobb részük már hazulról ismeri. Odaát nem is beszélnek magyarul, egymás között is ritkán, sőt ha látogatóban idehaza járnak, itt is szívesebben beszélnek a román nyelvet, mint a magyart. Küzdenek ez ellen az iskolák, mindhiába. Mert Hétfalu iskolái mintaserűek, polgári fiu- és leányiskolája is van, derék tanítói karral. A nevelés ügyéről Molnár Viktor egykori kitűnő papjuk, Réthy Lajos és Koós Ferenc tanfelügyelőjük gondoskodtak e csángó községekben, — de nincs magyar élet, a tűzhely idegenedik el, már pedig az iskola oktathat bármily kitűnően, de a nevelést nem pótolja.

Mód volna még, segíteni rajtuk. Fejleszteni kell körükben az állattenyésztést, a szövészetet s az építőipart. Az állattenyésztésre ott a sok jó havasi legelő. A csángó életének java részét úgy is erdőn tölti, juhászattal — és a klimatikus viszonyoknak megfelelő szarvasmarha tenyésztésével pénzt keresne. A csángó asszonyok kitűnő szövők, sajátos izléssel varrnak. Most is dolgoznak Pürkerecen és Tatrongon, de ugyancsak kevés helyt. A sepsiszentgyörgyihez hasonló berendezésű gyár szépen boldogulna itt. A lentermelést kapcsolatba lehetne hozni ezzel, a Tatrong és Garesin völgyei gazdagabban megteremnék a lent, mint a pityókát. A kőműves és ácsmesterséget alig tanulták, mégis Bácsfaluban, Türkösön és Csernátfaluban jeles építőmesterek találkoznak. Istentől adott különös tehetsége van a csángónak erre: nemcsak egyszerű falusi házakat, mérnöki rajzok után még templomokat is épít. Más vállalkozót érhet bukás, a csángót okos számítása nem esalja meg. Gazdaságilag kell emelni a hétfalusi csángót, ide kell kötni keresetét biztosító foglalkozásokhoz s akkor a miénk marad.

A csángón se segíthetünk bizony egyébként, őt is csak úgy maraszthatjuk magunkénak, mint a székelyt, mint az egész magyar népet: erős társadalmi akcióval. Szüntelen igaza van Sebess Dénesnek! Hazánkban rövidesen törvényhozás elé terjesztik az új telepítési törvényt, most lépett életbe a gazdasági munkásházak állami támogatásáról szóló törvény, melynek nemzet-politikai fontosságát kiemelni felesleges. De nem szabad mindent az államra bízni, a társadalomnak is cselekednie kell a nép megmentésére. Lám a nemzetiségi pénzintézetek a haszon nagy részét kulturális és népmentési célokra fordítják...

Nézzük most a székely népet.

Nem boesátkozunk ama máig is vitás kérdés elbírálásába, vajjon a székely nép Attila hűnjainak maradéka-e, mellőzzük a hún eredet mellett szóló bizonyítékokat — Verbőcei hárnas könyvétől kezdve le a leopoldusi költvélig, Béla király Névtelen Jegyzőjétől kezdve Bonfinus, Istvánffy, Székely István és Orbán Balázsig — csakúgy, mint Hunfalvy és iskolájának ellenérveit, csak a székely ősnemzeti szerkezetéről teszünk némi említést, amennyire ez a néplélek alakulásának megismeréséhez szükséges.

A história megállapította, hogy már a honalapítást követő legrégebb időkben a szé-

kelveknél oly demokratikus szellemű volt a nemzeti szervezkedés, amelyetnek példát a 14. századig nem találunk. Alkotmány volt ez, mely — mint Urban Balázs fejé* alapvető munkájában — mindenkit kötelezett hadviselésre, amikor vesz fenyegette a házat, de amely viszont mindenkinek egyenlőséget és szabadságot biztosított, a hivatalokat nemek és ágak szerint osztotta, a hadviselés kötelezettségén és a királyok nemek osztékban kiszolgáltatott okoradon kívül minden más adófizetéstől mentesíté a székelyt. Volt egy ún. elnevezésileg két osztály vagy rend (ekkor is a bouen fivag lovas) és a grófrág (gyalog), de ez inkább katonai (leggyereztli) mint társadalmi osztályozás volt, mert a nép egyik részét szolgálásra kárhoztató feudalizmus a székelyföldről gyökeret verni soha sem tudott. Harcban kitűnve vagy más érdemekert nemességet is nyertek. Így keletkezett a két osztály mellett egy harmadik, a primori osztály, mely legelőbb 1409-ben említették, de csak Matyas király korában ismertek el, jogkorének megszorításával. Ekkor fordul elő rendszeresített alakban a székelynek három rendje (trium generum scilicet) szabályoztatvan egyszersimul egyik osztályból a másikba való át lépésnek módozata is. A három osztályt pedig alkották az elsők, több nemesek (primores, primores nobiles potiores), a lökök, lovasok, akik löbáton mentek harcba (primipili) és a gyalogok, akik gyalog harcoltak (pedites, paxidarii).

A mohácsi vesz Erdély különszakadását okozta, s ez a királyhágon minem részben egy sok tekintetben új államszervezetet teremtett, mely a székely nemzeti szervezetre sem maradhatott befolyás nélkül, de amely, ha kisebb-nagyobb változásokat okozott is, — lényegében még sem dönté meg a székelyek saját szerű szervezetét. Az eddig sérthetetlen székely örökség kontiskálhatóvá tetetven, annak eladományozása lehetővé tette az addig igen korlátolt számú primori rend kifejlődését és a jobbágyok szaporítását, akiknek száma a primorok később betelepítések által szaporítottak és növekedett, azok száma azzal is, hogy a magukat hál kötelezettségek alól kivontak büntetése a jobbágyságravetés volt. Hyeformán lettek székelyföldön a jobbágyok, akik inquilinusok, kozmepok, parasztok név alatt fordulnak elő, de akik — mint osztály — nem voltak soha a székelyek közé sorozva.

Előfordul még székelyföldön a libertinus elnevezés is. Ezek betelepedett mesteremberek, behazasodott idegenek, vagy más, népességéből kifogyott helyekre települők voltak.

Előfordulnak sokkal később az armalistak és a donatorius nemesek is nagyon csekély számban. De ez osztályok köze nem volt eles határ vonva, mert akár hadi érdemek, vagy hős tett jutalmakent, akár jószagszaporodás mellett alsóbb osztályból felsőbbbe volt atethető a székely, mint az Matyas királynak 1473-ban kiadott rendeletéből is kitétszik, sőt a gyalog, sőt a libertinus is egyszerre primorra lehetett.

A székelység feje, — a magyarok bejövetele előtt és azután, sőt meg a kereszténység felvétele után is egy darabig, — a Budvában (Udvarhely mellett) székelo főrábonban volt (82). Szabadon választott főnök; személyében a főpap iméltóság a politikaival egyesült; tisztjéhez tartozott a mindenben határozó népgyűlések összehívása, az áldozás és elnöklés; őrködött a törvények megtartása fölött, s fővezér is volt a viselt háborúkban. A főrábonban azonban e nagy hatalmat nem önkényuleg gyakorolta, hanem hatalma meg volt osztva egy nemzeti tanácsal, amelynek a hat székely törzs ily számú nagy rábonbanjai, a három nagy gyula, és a főharkasz is tagjai voltak, ellenőrzése alá helyezve a meghatározott időben egybehívott nemzeti gyűlésnek. A kereszténység behozátala nagy zavargást okozott az ovszallasukhoz ragaszkodó székelyek között, s vegre is fegyverrel kellett a székelységet a kereszténység elfogadására szorítani. Béla törölt el a székelyek közt mindent, ami a régi hitből megmaradt, a pogány multa emlékeztető minden tisztseget, a főrábonbanságot is; a főrábonban helyett székely gróftot vagy helyesebben ispánt allított be. A székely grófság (ispanság) kezdetben külön személyre volt ruházva, s hatásköre kiterjedt nemcsak a székelyföldre, de a szászöldnek a fundus regius-hoz — melyet kezdetben csak Szeben vidéke alkotott, — nem tartozó részére is, s azért

* A Székelyföld Leírása. Irta Urban Balázs. Pest, 1870. Réth Mór kiadása.

találjuk a székely grófok címei közt : Székelyek, Barcaság, és Beszterce grófja. (Medgyes és Selk székek is sokáig a székely ispánok hatósága alá tartoztak). A székely grófoknak épen olyan hatalmuk volt a székelyföldön és a hatóságuk alá tartozott szász kerületekben, mint az erdélyi vajdáknak a megyéken. Ők voltak a király után a fő igazságszolgáltatók, a hadszervezők. Alattok, főleg a székelyföldön kívül eső területen, igazgató algrófok állottak.

Erdélynek Magyarországtól történt elszakadása után a nemzeti fejedelmek maguk is felvették a székely ispáni vagy grófi címet s magukat a székelyek közt lakó főkapitányokkal képviseltetik. Erdély-Magyarország egyesülése után a székely grófi címet egyideig az erdélyi kormányzók viselték, míg nem Mária Terézia, Erdélyt nagyfejedelemségre emelvén, 1720-ik évi július 20-iki rendeletével a székely grófi címet is magához vonta s azóta az a magyar királyok címsorozatában foglal helyet.

A székelyek alkotmánya és nemzeti szervezete is nagy változásokon ment át. Nemzeti önállóságuk járuléka volt az, hogy a székelyt ítélet előtt nem volt szabad elfogni, a székelyt vajda széke elibe hívni nem lehetett, hanem csak saját székén választott székely bírák ítélhették el; a székely jószág még fejvesztés esetében sem szállott a fiskusra, hanem az örökösökre s a székelyföldön «*ius regium*» nem lévén, megszakadás esetében is nem a korona, hanem a szomszéd örökölt, és az örökösödésnek ezen sajátos rendjét még 1636-ban jan. 30-án kiadott védelevelével is megerősítette Rákóczi György, kimondva, hogy «*székelyföldön publicatio ne legyen, és a fiscus ott ne örökölhessen, és hogy a székelységnek határáról, se barom, se gabonabeli, se semmi egyéb bonumokról, se magok, se jobbágyok, pásztorok, és majorok fiskus számára való dézma adással nem tartoznak.*» Ilyen sarkalatos és sajátos törvénye volt a székelynek az is, hogy ahol fiú volt, ott a fekvőségeket az örökölte, a leány csak kiházásitást nyert, de ahol csak leány volt, az mint fiúleány örökölt mindent. Sarkalatos előjoga volt a székelynek, hogy három forintos pert is a királyhoz fellebbezhetett; semminemű pénz-adót nem fizetett, csakis ökoradót; kiváltásaiért és előjogaiért azonban tartoztak harc idején fejenként felkelni s minden időben a király udvarában (felváltva) száz lovas tartani. A fejenkinti felkelés kötelezettsége fenntartott a nemzeti fejedelmek alatt is, sőt azt aként rendszeresítették, hogy a primor tartozott vagyoni állapotja szerint 3, 4, 5 lovassal kiállani; a lófők fejenkint, páncél, sisak, paizs, kopja s más hadakozó szerekkel ellátva lóháton jelentek meg; ha valamely lófő szegény volt, akkor a gyalogokkal kelt fel, de mihelyt lóra tehetet szert, azonnal ismét lovassá lett. A gyalogok (pixidariusok) szintén fejenkint puskával s egyébként is jól ellátva keltek. Egy hónapig a székelyek közül senki zsoldot nem kapott, hanem magát táplálta s díjazva csak akkor lettek, ha a hadjárat egy hónapnál tovább tartott. Terhes volt a hadkötelezettség főként a nemzeti fejedelmek küzdelemteljes korszakában, azért is, hogy ez alól mentve legyenek, sokan a kevéssé terhelőbb jobbágyság köpenye alá bujtak; de hogy ez akadályozva legyen, arról is gondoskodott a törvényhozás, elrendelvén, hogy «*a Generalis (főkapitány) cirkálja meg a széleket s kik jobbágygyá tették magokat, helyezze vissza előbbi osztályukba; ki másodsor is megpróbálná azt, halállal büntessék.*»

De e szigorú rendelet ellenére mégis sokan lettek jobbágygyá, ha nem önkéntesen is, de a nemesség túlhatalmaskodása által s azért 1635-ben Rákóczi személyesen ment a székely földre és a törvénytelenül jobbágygyá letteket kiszabadította. A székelység a Rákóczi mozgalomnak mindvégig legkitartóbb, legönfeláldozóbb támogatója lévén, legelőbb fegyverétől fosztatott meg, azután adómentessége is megszűnt, az 1714-iki országgyűlés végzése alapján.

Sok politikai tanulság rejlik az országra nézve, írja Balásy Dénes, a székelyek külön történetében. Az első jelenség mindjárt az, hogy mikor János Zsigmond a székelyek egy részét megfosztja ősi szabadságuktól (1562) és darabontokat szervez, zűrzavar keletkezik Erdélyben és tótágast állnak a viszonyok; de amikor Báthori és Bocskay visszaadják nekik régi szabadságaikat, elkövetkezik Bethlen Gábor alatt Erdély aranykora. E korszak után a székely, magyar és a szász a török-adót kiegyező arány szerint fizetik. A török fajárom

után következett a becsi vászaron: a leopoldus diploma Erdélynek katonai felkötésére és tokozatos politikai hanyatlására. Először is a székelyeknek esett a hábsborgi körörményzet. Gazdaságilag és politikailag ma szinte elképzelhetetlen adókkal és katonai harccsal sanyargatták őket, a papíros diploma ellenére. Először a kezét-lábát kellett ketteterem Erdélynek: fejét ugyanis könnyen el lehetett szédíteni jövedelmező levattalál és grófi címmel. «Annyi nálunk a titulus, hogy egész Erdély sem elég nekünk vitulárnak!» A siculicidium 1703-ban történik. Veres erőszakkal kényszerítik ekkor a székelységet katonaskodásra, állandó adózásra, határoni szolgálatra. Adjának legalább közülünk való tiszteket — hiába rimankodtak. A székely nép kész predaja lett így az osztrak katonai kényuralomnak. Ez a kétoldali zsarnokság torte meg leginkább a székelyekben a torzsi alkotóerőt, a hagyomány szellemét, az elsősorba törekvést, — de hat meg sem végképen.

Mikor híre futott 1848-ban, a reg várt Pmo megkötése után, hogy túl a hegyeken támadás készül, gyujtogatnak, öldöklik odát testvereiket a magyarokat: megmozdulnak a hegyek és megindulnak a Hargita lenyvesei. Hiába, ver vize nem válik. Mintegy 25—30 ezer székely vett részt a szabadságharcban, mint honved, határoni, mint önkoltsegű lofo, mint nemzetőr. És hogyan vett? «Nem mondom en — előre székelyek! előre mentek ugyanis hos fiuk!» — enekli Petőfi. Nehol egész székely falvak legénysége virága hullott el es veszett oda.

Mert a székely föld eleitől fogva kiesiny es zárt terület, de erős nép földje volt mindig. Nepe: egregii et agiles, — vitezlo es gyorsaságos nép. Kelet es Dél utközöpointjan állva mindig, a határszelen, ket esszel es két arecal: folytonos vigyázásban élt. katonaskodik ösidőktől s főfoglalatosága a esekely gabonatermelés mellett: állattenyésztes, erdöles, só- es borvízhordás, épület- es fanemnek folgyartása. Az erdök es tolgyek tisztasam, legelőin, szállásain legelesztek az ország es a fejedelem számára a szurkeszöru köver okrok s ugyanazok neveltek hajdan a székely mint lovas nép alá a hadi páripákat. Ezen védelmezte idegen betöres ellen magát s a szász városokat; nyugat fele pedig gyalog- es lovasapataival örizte: Gyulafehérvart, Kolozsárt, Nagyvaradot, Husztot, Jenöt, Lugost, Lippát. Békességben lakhatová tette a földet, erdöt irtott, házi-ipart özött, közseget szervezett s meghonosította a vallási türelmet. Hogy Erdély a lelkiismeretszabadság orszaga lett, az főleg a székely vitezek szabad érzésü tulajdonságainak köszönhető: «Minden vallás jó vallas, csak a karvallás rossz vallas», — mondotta a székely.

Szabad földjere bocsította 1672-ben, megtúrte, később testverul fogadta az ormenyt, azt a keleti néptöredéket, melyet idővel szívben-lelekben magyarra is tett.

Faji sulya es erejének titka eredeti szeki alkotmányában keresendő es található meg. Az lenyegeben veve katonai demokracia volt, es a székelyeknek mind rendi, mind erdö- es birtokviszonyai ennek a honvedelmi demokracianak a letföltetelehez voltak illesztve. Szeki alkotmányának epen ez erős faji es katonai szervezete miatt (hogy vallasfelekezettelég es politikailag darabokra tephessék valamikép) volt szantalan öldoztetesnek kiteve. Sokat sanyargattak es nagyon sokat szenvedett a székely. Mindegyre kertek, kivantak, követeltek tőle valamit: vert, prezidiumot, katonat, pénzt, gabonát, szénat, zabot, okrot, — de rendszeren soha sem adtak helyebe semmit, sem kulturát, sem ipart, sem tudományt, sem a mibol lassankent kiforgattak: székely-magyar vitezü onerzet helyett, erős magyar államjogari ontudatot. Holott tehetségei mind fizikai, mind szellemi tekintetben, határozottan elsőrendűek. Sok jó család es hazafi került ki közülök. Hazánkban az: Ambrus, Andrassy, Apor, Csáki, Cserei, Balássi, Beeze, Beldi, Beteg, Benedek, Bors, Bod, Bodola, Daniél, Endes, Fejer, Geczö, Gegö, Imecs, Jakab, Janesö, Kálnoki, Kun, Máthé, Mikes, Mihály, Mikö, Nemes, Orbai, Osvat, Sandor, Sebesi, Senyöi, Szász, Torok, Ügron, stb., mind székely-magyar eredetü családok.

Amüt évszázadok óta keresett, kivant, erőszakolt a székely, azt a verben, jogban, pénzben hozott sok áldozat után, utövegére elérte. Egyesülhetett teljesen 1848—1867-ben, össze-forrhatott testvereivel, a magyarokkal.

De hát mit tapasztalunk 1867 után? Az alkotmányos magyar állami élet, amint remélhető volt, épenséggel nem lendítette föl a székelyföldet és népét. A politikai, gazdasági és kulturai egység óta Erdély és Magyarország között: nemhogy virágzóban és terjeszkedőben, nemhogy hódító és beolvasztó úton, de roskatag hanyatlásban, folytonos vérvesztésben szenved és esőkönnyös kivándorlófélben van a székelység. Sokféle annak az oka; ime még egy pár belőle. Nyilvánvaló, hogy az ősi módon mivelt és csekély terjedelmű székely föld sovány jövedelme, minden gazdasági kapcsolatlanság nélkül üzött állattenyésztése, a szerencsésen szapora és folyvást szaporodó székely népet magát eltartani, sem a modern állam közterheit és kívánalmait megbirni és kielégíteni nem tudja. A székelység nagy része ma is román kukoricából él. A nép tekintetét a történeti hagyomány, a fenyegető veszély, a földrajzi helyzet folyton-folyvást dél felé, mindig Moldova és Oláhország felé irányította. És ezt a néptani tekintetét napkeletől elfordítani, nyugatra irányítani okszerű gazdasági, vasúti és tarifa-politikával, keresetileg, gazdaságilag és iparilag összekötni a székelyt az alföldi magyarral: hát erre az egyszerű politikára magyar államférfiú idáig még nem termett. Széchenyi terve ellenére, a magyar állami vasutakkal az egész Székelyföldet óvatosan és szépen kikerülték, a székelyt oldalvást hagyták, csupa szász és oláh helységen vitték azokat át s eként mintegy lábat adtak a dákokórománizmus ábrándjai alá.

Ott vannak, vagy inkább voltak a gyönyörű székely őserdők. Ma? A rengeteg községi havasok, fenyves erdők, ma sok helyütt tövig tarolva, másutt elherdálva, legtöbbször elspekulálva, milliárdokon heverték ott és pusztulnak el jelenleg azok, amiket szigorú széki statutumok őriztek, gondoztak napjainkig, holott közgazdaságilag okos és körültekintő kormánypolitika gyári alapon egészen új világot teremthet vala belőlük ott. Mert a székely fenyő kitűnő fa; világpiaci cikk; abból készítik mostanában Európa zenei hangszereit.

Ott van azután a közösügyes katonáskodás. Azt az ujonejtalékot, amelyet az erdélyi szász és oláh vármegyék emberanyaguk gyarlósága miatt nem bírtak előállítani, azt az emberanyagot 1867-től 1890-ig, a tömeges kivándorlás kezdetéig, a székely székek legényességéből pótolták. Statisztikai adatokkal igazolható ez. És míg a székely Galiciában, Linzben, Boszniában katonáskodott, kereső kéz nélkül hagyva otthon szülőt és gyermeket, azalatt a szász és oláh a maga földjén szaporodott, lépesedett, gazdagodott. Hazaérkezve a katonaságtól, rendesen két-három csillaggal a gallérján, hazaérkezve a nyomorba, szegénységbe a székely: hová legyen, mihez fogjon? Mert hiszen a házigond, a keresethiány, az adó és a megváltatlan kepe vagy papbér, oly iszonyú mértékben nyomasztó! Ott volt Románia, ott van Amerika. Egyik rész elment szerte a világba napszámosnak, a másikkól lett: csendőr, rendőr, pénzügyőr, postás, vasutas, kocsis, mi egyéb. Fiumétól Gyimesig, hazánk déli része tele van efajta székely állami alkalmazottal. A közös szerencsétlenségben még ez az egy a szerencse.

Erős kulturközéppontok, városi élet, hatványozott keresetet és társas műveltséget adó ipari telepek, gyári foglalatosság, nem voltak, nincsenek, nem bírtak kifejlődni a székelynek történeti, katonáskodása miatt. Korábban ami háziipar volt a székely földön, azt az iparosokkal együtt a Romániával való magyar-osztrák vámszerződés teljesen tönkre tette. É miatt sok jó székely iparos a nyomor és keserűség folytán Bukarestbe költözött át s ott román lesz belőle. Holott a székelyföld csupa gyártelepnek való hely. Megvolna arra itt minden föltétele mind a textil- és faiparnak, mind az agyag- és kőipar mindenemű nyers- vagy félgyártmányának. És ott vannak a csodás hatású ásványvizek, fürdőhelyek! De hát hol a tőke, hol a kormány, hol az ember s mindenekfölött: hol a megelőző ránevelés?

A tanultabb és erősebb székely tömegesen hagyja el szülőföldjét. Azt, aki otthon marad, faji erejében roncsolni kezdte már a kivándorlás folytán a szegénység, a rossz táplálkozás, a krumpli, a puliszka s főleg az alkoholizmus. És sem a székely közigazgatás,

sem a papi és világi tanfioság emek a halalos meregnek kintására, nem akar talpon állani. Mert hat nem az erdoförvények szigorúságában van a legfőbb hiba. A felbér az emberekben van: a mindennemű fa, a bank, a földspekulácókban, a képviselő liferácókban, — a közigazgatásban van a hiba.

A historia csakugyan magister vitae. A székelyek hajdan a hadmezőn, a saját székely zászlók alatt, mizurgensek, népfelkelő hadsereg voltak. A székely hadnagy, báró és pap pedig felelős volt a nép életéért, vagyonáért, lelkeért. Annak most is úgy kell lenni, meg pedig a kultúra és a közigazgatás mezején. Éros városi és ipari középpontokat kell teremteni, nem csupán papi, hivatali és állami szolgálatra kell biztatni a székelyt, de közigazgatási, kereskedelmi, ipari, technológiai szakismeretet kell adni neki, hogy így felszerelve szemben az oláfkodó szomszédokkal, megvédelmzhesse apai örökséget s biztosíthassa magának és utódainak Erdélyben, Magyarország fellegvárában, a jövődől, életem a nemes országot — ugymond testamentumában Boeskov István, — hogy a székely nemzetsegekre nagy gondja legyen; úgy mind magának, mind az országnak birodalmában örökösébe helyt.

Népművészeti szempontból hazánk egyik leggazdagabb vidéke a Székelyföld.

Pedig vész, pusztul ez is, mint azt már tizenhat év előtt nemzeti művészetünk egyik első apostola, a székely művészet valóságos felfedezője s megmentője, *Huszka József* megírta.

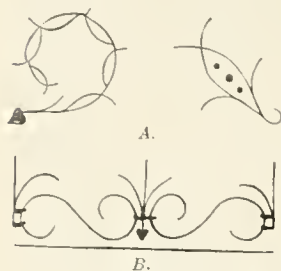
Természetadta kincsekben, — írja *Huszka**, — eredetisegekben és különlegességekben oly gazdag székelyföldünknek jellemző s valódi nemzeti kincsét kepező vonása az, hogy lakói régi nemzeti sajátosságukat nyelvben, szokásokban és műipari tekintetben, kiválóan tanulekony voltak mellett is, sokkal inkább megtudták őrizni a civilizáció egyenlítő és összeolvasztó erejével szemben, mint egyebütt hazánk bármely vidéke. A nyelvtudós úgy, mint a történetkutató, a régiségkereső, a művész és a műiparos kimeríthetlen kincsesházára lel itt régi és ma is létező nemzeti sajátosságainknak s műemlekeinknek, fajszoások, mondák, népszokások, helynévek, egy-egy szegényes falusi templom, egy egy régi nemes ládafiókja: elő tanui a multnak, megannyi adat nemzetünk s fajunk történetéhez. A rohamosan haladó civilizáció ugyan — eljutva a legeslegregibb zugba is — sok olyan sajátos vonást kezd már eltörölni nemzetli művelődésünk nagy kárára, amelyek ma még keves munka s némi fáradság árán megmenthetők az enyészet elől, az örök feledéstől. Ily pusztuló s lassanként feledésbe vésző nemzeti kincs a sajátos régi hagyományokon alapuló *magyar díszítési modor* is, amit a puritan egyszerűség s az idegen szeretete már majdnem teljesen elolt, de annyi bizonyos, hogy a gyakorlatból egészen kiszorított. (Megismételhetőnk itt azt is, amit népünk művészetének pusztulásáról, a városi tucatziles, a vasári piáci holmi metelyező hatásáról a Magyar Népművészete I. kötetében már megírtunk.)

A Székelyföldről nagy részét bentartam és több százra menő régi és újabb iparművészeti termek rajzát gyűjtöttem össze, melyek a *Székely Nemzeti Múzeum* gyönyörű halmazgyűjteményével együtt — felhasználva meg a kultuszminiszterium kiadványát, a *Magyar hazipar díszítő nével s az 1881-ik évi országos nőpárkiállítás, valamint alföldi citra szürok es subák műalakjának megfigyelese* által keletkezett tapasztalataimat — kepesítettek a magyar díszítő stílus jellemző sajátosságainak és törvényeinek levonására es megállapítására.

Minden díszítési modor mértani alakok, egyenes es görbe vonalak kombinációját, a növényvilág számtalan fajának levelei es virágai, állatok, természeti, részint már ipari tárgyak, ember- es képzeleti (fantasztikus) alakok kepezik. A magyar modor azonban a mértani vonalak kombinációján kívül leginkább a növényvilágot használja fel, mert az állat alakok ritkák, — alighanem idegen, nemet befolyászólóttal, — az ipari tárgyak azonban, mint virágvazák, kosarak stb., már inkább gyakraképen fordulnak elő, különösen a XVIII század végétől a jelenig. Ugy ember-alakok, mint a mohamedán stílek kivételével majd minden modorban honos fantasztikus ember-alatt alakok pedig a magyarban soha sem fordulnak elő. Hazai műipari termékeken, különösen esztergelyveken gyakornak ugyan, de úgy ezek, mint a tájképes előállítások, idegen bevándorlott mesterek művei, amelyekkel a nemzeti egészseges stílfeloldást megakadályozták s útjáról letérelve, minden egészen elnyomták. A mértani, különösen egyenes vonalakból alkotott díszítések nem mutatnak fel oly rendszeresen kifejelett, szerkesztendő motívumokat,

* A Székely Nemzeti Múzeum Irtes-tőjében, (szerkesztette Nagy Géza múzeumőr, Sejts-Szentgyörgy, 1891.) — Huszka József: Magyar díszítési motívumok a Székelyföldön.

mint például a különböző stílusok meanderei, mert csak a díszítés kezdetlegesebb alkotásai, s ha egyáltalán valamely stílushoz akarnók sorozni, úgy a rég letűnt román frizek alakjait lelhetnők fel bennök. Az ily egyenes vonalú ékítmények többnyire csak fehérnemű-szővésznél alkalmazhatók, s bár számtalan kombinációban lehetők: még sem képeznek semmi jellemző, a már ismert stílustól elütő csoportot. Legszokottabbak a sakkábla, a dűl négyeszőg (Raute), melyek mindkettőjét friz dísznek használták a román stílusban. Hasonlólag románkori maradványnak látszik a tág kiterjedésben használt félköríves friz is, mely legszokottabb — s a hullámvonalon kívül — mondhatnám egyedüli görbe vonalú mértani díszítésünk. Festett butorokon körfonatokat is találtam, melyek azonban két félköríves frizre vihetők vissza.

A magyar díszítési módor elemeinek lényeges alkotórészeit azonban nem a mértani kombinációk adják, de a növényvilág. A magyar stílizáló, idomító sajáttság, mely már a román stíl korában e módor gyöngyeit teremté, a növényvilág alakjainak felhasználásával érvényesülhet leginkább; azért fel is karolja az alkalmas eszközt olyannyira, hogy csaknem kizárólag ott keresi díszítési alakjait. Főként azonban itt is csak a virágokat kedveli, belőlük alkotja a kevés változatosságot mutató száakkal az egész díszítést, mert a leveleket jóformán csak kiegészítőnek, irtóltóknak használja.

A száak között legegyszerűbb s talán legmagyarosabb a sarkok díszítésére mintegy oda vetett, magánosan használt csigavonal, amely alighanem legősibb, talán népvándorlási forma. A csigavonal után legszokottabb egy szintén magánosan álló, többnyire szivből kiinduló szárállás, hol két szárból négy virág fejlődik ki, melyek mintegy sulyuknál fogva kétfelé lehúzzák s így meghajlítják a száarakat. (A két szár egyike balról jobbra s a másik jobbról kiindulva, balra hajlik, s így egymást metszve, kettőjük között egy mandola-alakú üreg képződik, mely két körszeletnek szembefordítása által is képezhető. Ezen

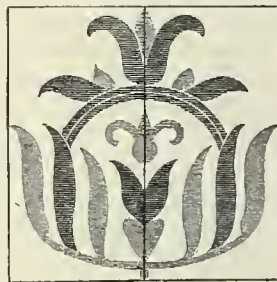
alakját a száaraknak, mivel egy tő virághoz leginkább hasonlít, *virágtőnek* nevezhetnők (A ábra). Nagyobb függélyes terület díszítésére azonban kötött virágcsokor is használatos, különösen a jelen századi műdarabokon s ekkor az egyes virágok a középvonalból kifejlődő, gyengén kétfelé hajló száarak nyugosznak, mely száak csak ritkán mutatják a magánosan használt csigavonal, vagy a görög-római voluták formáját. Ily virágcsokroknál a száak nem levélhónaljából nőnek ki a középszár közepén, hanem kötésből, mely akár cernát, akár szalagot utánozzon, mindig szemléltető. E kötés azonban nagyon elűt a renaissance s kivált a XVI. Lajos korabeli idyll-stíl kötésszalagaitól, mert nem utánozza a szalag természetes menetét, hanem csak jelzi a kötést (l. az F ábrát). A vízszintesen álló hosszabb fölületknél a száak menete, a hullámvonalból alkotott főszárral kétfelé kellemesen hajló mellékszárakat mutat, amelyek virágokban végződnek. Itt már gyakori a renaissance-voluta, különösen a finomabb kivitelű himzésekben, bár a festett butor szalag-alakú díszítéseiről szintén hiányzik. Általában a szalagoknál legszokottabb beosztás és szármenet az, ha a két-két S-alakú s két volutából álló szár közül egy három virágos csokor nő magasabbra, mely csokor a két oldal-volutával szintén kötéssel van egybefoglalva (B ábra).

C.

D.

E.

A növény legszebb része a virág; azért a magyar is, elűtően a klasszikus modortól, ezt tette díszítése legfőbb alkotórészeként. A virágokat azonban nem törekszik természetihven utánozni, hanem említettem nemzeti vonásánál fogva, csak stílizálva alkalmazza. A stílizálásnál a virág háromféle állásban szerepel: egészen szembe (en face), oldalt (en profile) és távlatilag. Úgy profil, mint távlati képei a virágoknak, szigorú következetességgel mindig szimmetrikus, bár néha a helyes stílizálás rovására nem épen lényeges és jellemző, de gyakran esetleges vonások érvényesülnek is. Díszítési módorunk stílizált virágai között legősibb a jelenben is leggyakrabban használt *rózsa*, mely már a pilini Leshegyen kiásott pogány sír boglárainak is egyedüli virága. (Lásd: Arch. Közlemények IX. kötet I. füzet rajzeit.) A rózsa után legrégebb a *buzavirág* és *szegfű*; majd a *tulipán*, melynek alakjai a stílizált rózsabimbóval számtalan átmeneti formát alkotnak, úgy, hogy akár rózsából, akár tulipánból fejlődöttnek gondolhatjuk. A tulipánnak kifelé hajlott levélhegyű alakjai igen közel állanak a fehér és tüzes *liliomhoz*, mely inkább csak az újabb időben, a XIX. század folyamán jut szerephez; itt is vannak átmeneti formák, ép úgy,

mint a búzavirág és szegfő között. A XVIII században, vagy tényleg még előbb, nagy divatban volt az ún. *rococo* kivált cserapedények díszítésénél, mely ismét a talp jóval régebben szereplő *rococo* jellegű ábrákra utal. Általán a festékeseknek igen szép néhány oly virágunkra van gondolni, melyek nem felhasználható a család, de nem az egyes virágok. *D. F.* ábra igen szokott volt már régóta a *rococo* stílusú, különösen az erdélyi zónában kedves virág. Emellett virágokon kívül előfordul még rózsalevél és rózsaszál, s utóbban a *rococo* stílusú *roses* és *roses* is. Festett botanika a virágvilág különösen elmaradhatlan.

Virág mellett az okvetlen szükséges változatosság vezetett nemzeti díszítési módunkhoz, és hasznát méltóan. A levélbimbók között szintén a rózsás stílusú levelek a leggyakoribb, mintegy ötvös, egymástól többé kevésbé eltérő alakját ismerem. Azonkívül a szegfő hosszú tagozatlan szára levelei is gyakoriak a szintén előforduló stílusú akantuslevelek mellett, mely alkalmasul csak a rózsalevél próbájának meggyőzően telt megjelölése.

Állatalkok között madár kecske szarvas találhatók, — (az *Archaeologia* közlemények XIII. kötetének 1-86. füzetében a 100. lapon *Moth* helyi *Magyarország Történeti* helyi című értekezésében ezeket mondja a magyar fényűzési cserépdíszítéséről. — Az állati díszítés gyakoribb tárgya a szarvas, az éjszaki mezejében a zerge, sas kivált a szepesi és lipői kopákon) — míg egyéb természeti tárgyak díszítésül felhasználott képei többnyire keltfalu virágzásokat, kelyheket, vagy néha kosarakat ábrázolnak. A szőlők és nagy szerepet játszik ornamentikánkban már ősidőktől fogva.

VISELET

CIGANY-LEGALERTŐ, HOMORÓD SZENT PÁL HATÁRÁN

Az első harangozásnak vége.

Álljunk ki a cinterem elé, — jönnék a templomba, mindenfelől. Elut az öreg, a fordátfalvi poétás ember, aki se írni, se olvasni nem tud, de tud ő — akinek csak kell — olyan hűszótató verset, hogy merő csoda. Felesége beszél, hogy mikor verset csinál az öreg, mind csak jarkál fel s alá, órákhosszat mormol, a végén egyszerre mondja el a verset és aztán el nem feleli. Tud verset az akasztott gyerekekről, tudja már a maga hűszótatóját is . . . A Vasvárból kocog lefele a laposkoto-szövő cigányne, szatyorával. Mogotte látszik a «szelmónár» bozontos feje, amelyik fejben annyi a tudomány, hogy egymaga épített egy szélmalmot a hegyre; vasban nem sok kart tett az építésnél, mert a fogaskerekek is mind kifozótt vackorfából vannak, — de azért finom malom az, diésérik a lisztjét. A szoroson kerül föl Sorbán Pista bá, az ezermester, különben korondi mőnar. Lesütött fejjel jó, igen gondolkozik. Tenger a hivatala: egy személyben ács-kőműves, asztalos, kovács, lakatos, szabó, «cupok» csináló, «csidma» tejelő, bádógos, kádar, puskaműves, cimbalomgyártó, malomépitő, óra reperáló és meg ami csak szükség, minden; alighanem az ágyúöntés miatt tepelődik . . . mert zongorát, éjszen, csinált is már, ami nem csuda hiszen tud ő a hegedűn, cimbalmon s a klárineton is. A kiesi, boldog Mőnar Dani bá is jó, a híres makkfalvi állatszobrász, — megvan most elegendve a sorával rettenetést, amióta az ásszony nem zakatol a szobrok mián, mint ezelőtt. Országos nevezetes ember lett Dani bá. Felvitték az urak Pestre is, csudanak, — de az, hogy egy kis kötseget is hozott haza Dani bá. Már most neki van háza, égető kemenceje és model után dolgozik, már tudmílik a maga módja szerint, úgy, hogy elmegyén felnapí járóföldre is, ha valami szép állatról hall megnezi jól s aztán odahaza lemintázza ugyesen «model után» . . .

Mindenfelől jönnék.

A férfiak eszímásan, feketeivel szegett fehér harisnyában, nagyreszük fekete zsmoros szurke daróc kocogányban, néhányan fekete poszto ujjasban, fekete nyakraváloval fekete kalapban. Akad több, ki ilyen meleg időben is fekete baranybor sapkában jó, mert amint mondják, a sapka télen meleg, nyaron hűvös.

A legények is így vannak oltözve, de eszima helyett sok visel cupokot, afele hosszabb szaru bakancsot, melynek a külső száron van a vagasa és szíjjal tűzik össze. Mindenek-

CSÍKSZENTTAMÁSI NÉNIKE. (6)

nyok, az elmaradhatatlan virágot. De közöttük is akad cipellős, városi ruhába bujtatott, igen izléstelen, sárga, kék és az ég tudná miféle színű selyem keszkenővel bekötött fejű, elég.

Ez a mostani állapot Udvarhelymegye nagy részében. Nem is olyan régen másként volt itt is. A férfiak nem ismerték a fekete bolti posztó ujjast; fekete lájbit is csak a módosabbja viselt. Szürke, vagy fekete daróc, úgynevezett házi posztó ujjasban — kocogányban — jártak télen, nyáron. A posztó juhgyapjából készült; otthon fonták, szőtték s csak dűrűkölni, ványolni vitték Korondra, Parajdra, Zetelakára a dűrűkölő malomba.

A kocogány nyaka és az ujjak vége, sötétzöld posztóba volt szegve. Most zöld szegésűt nem igen látni, mert kiszorította a fekete posztó, meg a németbőr szegés. Ez utóbbit, ami fekete szőrme utánzat, kiváltképen szeretik, talán azért, mert hogy németbőr a neve. Kalapot is másformát viseltek: kerek, magas, lapostetejű kemény kalapot, szélesebb karimával, fekete szallaggal és szegéssel, de azon is legalább a szélesebb kalapzsinór zöld volt.

Érdekes a szín különbség, ami a szegésnél megyénkint, néha kisebb vidéken is más. A marosszéki és csiki székely harisnyája legtöbbször vörösbe van szegve. A csiki a kocogányt fekete zsinórral, a zekét kék vagy vörössel szegi; a háromszéki és marosszéki az ujjast szinte úgy, de a zekét mindkettő kékkel, a marosszéki ritkábban zölddel.

Régebben a téli daróc zeke vagy szokmány nem volt gombos, mint a mostani; szíjjal kötötték össze a nyaknál és nyakbavetve, panyókán viselték mindig. Ma kidugják legtöbbször a kart a zeke ujján és a zekét összegombolják.

Nagyban viselték akkor télvíz idején az oldalt gombolós, fehér ujjatlan írha bundát, mely csak derékig ért és szépen virággal volt kivarrrva. Egy-egy öreg és elvéve egy-egy szolgálégény ma is viseli.

nek bokrétás kalapja, nagy selyem nyak-kendője, fekete lájbija, ami fölött a daróc kocogányt nem gombolják össze, ahogy az öregeket kivéve, nem gombolja össze senki, még télen sem. Vannak sokan az öregszereken lévők közül, akik szíjjal kötik össze a nyaknál.

A másik kapun a fejrénep érkezik.

A leányok cifrán, mint a páva. Piros, fekete, vagy kékpántlikás, csinált virággal cicomázott fehér rizsszalma, amint mondják, rizskása kalapban. Rikító, mindenféle színű és szabású blúzban, aljban (nekik nem jó már a «fössing» szó se), magas-sarkú cipőben. Csak a szegényebb lány nem hagyja a csizmát és a szöttes ruhát.

Aki Oláhországból jött haza, annak ki van sütvé a haja; nagy tollús, virágos kalapban, drágább szövet, vagy selyem úri ruhában, ékszerrel, keztyűsen jó a templomba. Ezek terjesztik az «izlést» és ezek miatt veszett ki nagyrészen a régi szép leányviselet.

Az asszony nép többnyire csizmában, fössingben, egyszerű testhez álló ujjasban, keszkenőben jó, kézben hozva, akár a leá-

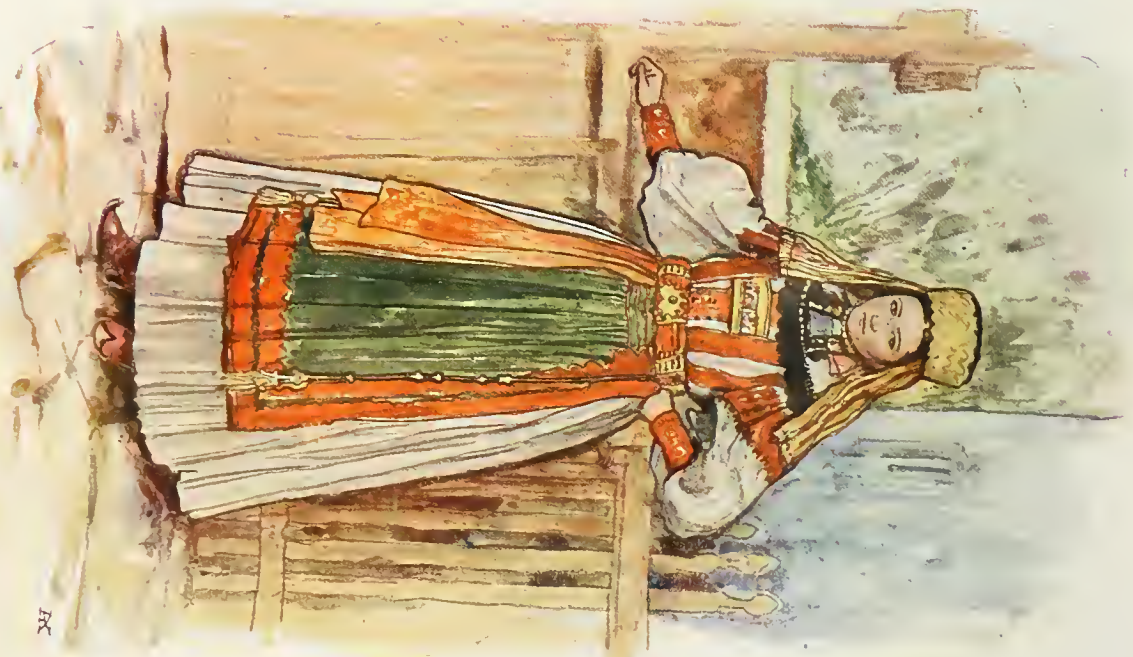
AK

Torockó
904

KHIZA MIKLÓS; SIMÁNDY JUDIT. (V. lb.)

AK

Torockó
904

Tereczkó
964

INK

UD VADBA JOZEF SIMANDY JUDIT (M. H.) UJMOZI ROVAD POLHOSZT. Budapesti Nemzetl. Múzeum.

965

INK

NAGYALABHEMÉI SZÉKELY GAZDA 8

SZENTABRAHAMI SZÉKELY-PÁR 9

BÁLYVÁSÁR 10

A KÖZSÉGHÁZA ELŐTT, HOMORÓD ALMÁSON. (11)

Háromszéken még hordják ezeket abundákat, de úgy, hogy flanelből ujjat csinálnak neki. A neve ott: dugós bunda.

Az udvarhelymegyei ügyes szücsök ugyancsak magyarosan hímeznek.

Szemben az alföldi ember cifra szűrével, selyemmel kivarrott subájával és ködmönével, itt a férfi-lakosság ruházata többnyire teljesen díztelen. A börmellény az egyedüli férfiruhadarab, amelyet a megye némely vidékén hímzéssel díszítenek; esinosak az abásfalvi kicsi bundák. Nagy- és Kis-Homoród mentén rozsmaring-leveles szárakból kinövő szegfű, tulipán s rózsabimbó díszíti ízléses csoportban a fehér börmellény hátának alját (14).

E nagyobb virágcsoporton kívül még a mellény nyakán, vállán s mellén elhelyezett kisebb virágok egészítik ki a mellény díszét, melyet az ügyes zsinórozás is emel. A megye székhelyén s környékén lakó szücsök a divatos sárga vagy bárna börmellény elejére szoktak kis virágot vagy virágcsoportot hímezni, ritkábban a hátára (15).

SULYKOLÓK.

(Tekerő Patak.)

Három székelyudvarhelyi szücs egybehangzó vallomása szerint különben, csak a hibás irhájú mellényt szokták hímzett virágdíszszel ellátni. Csak a két Homoród mentén követeli meg a divat, hogy a mellény okvetetlenül hímzett díszítésű legyen. A megye székhelye táján már takarékosabb a székely s a hímzettnél szivesebben vásárolja az olcsóbb díztelen mellényt. A szücsnek azonban érdeke, hogy vásárlója észre ne vegye az irha esetleges szakadását vagy egyéb hibáját, — hát bokrétát hímez a hibás helyre, hosszan, keskenyen, röviden vagy szélesen, aszerint, milyen s mekkora az irha fogyatkozása.

Itt mutatjuk be Asztalos Sándor gyergyószentmiklósi szücs hímzésrajzait. (16., 17.)

Az egyenes vagy kissé hajlított szár hegyén valamely virág vagy levelű – két oldalt vízszintesen fekvő virágokkal váltakozva kerülnek ezek egymás alá, lefele nagybodva levelekkel egymástól elválasztva. A gyakoribb virág alakok: a rózsá, a búzsá, rózsá, mely mintegy virág metszet alakját adja, a gyöngyvirág, a palnottáru emlékeztető szegfő és a tulipán. Az egymás mellett szorosan érintkező füzeres leveles ág a rozsmárn. Hyeimmel van néha az egész virágzat koszorú-szerűleg bekerítve. Színek: vörös, rózsaszín, lila, zöld, sárga és kék.

A fejnep viselete még nagyobb változáson ment át.

A lányok reggelben mind csizmában, két szelbe szövött rancos szőttes fössingben, virággal kivarrott, fekete vagy zöld szegélyes, kivágott piros vagy fekete szőttes, vagy bársony lajlóban jártak csipkés galléros, a kézlejnél szintén csipkés ingvállban. Nyakukon több soros gránát, vagy piros kaláris gyöngyöt viseltek. Hájukat hátra simították, homlokuk fölött fekete bársonyszalaggal lekotották; a virágos, széles pantlikámba font hajat leeresztve viseltek. A rizskása kalap helyett vasárnap is megelégedtek a bozodi szalmakalappal. Ma már csak a havas alatt vagy előző tölök községekben maradt meg ez a szép viselet. Az udvarhelyi vasáron lehet látni még ilyen öltözötű felvidéki lányokat, annyi különbséggel, hogy a lajló helyett némelyek újast, a gránát, vagy kaláris gyöngy helyett nagyszemű fehér és színes füvegyöngyöt viseltek.

Hanem szép viselet még akad sok helyen. Szép a felső-rakosi lányok viselete piros pantlikás vállszakkal. Érdekes ott az asszonyok nagy posztó kalapja, no meg az is, hogy a legkürtebb fössinget ott viselik.

A háromszekmegyeri székely nép viseletéhez érdemes munkatársunk Balazs Marton és ifjabb Gödri Ferenc szolgáltak adatokkal. Bár a jelenlegi háromszeki székely népviselő

A TÁNCHÉLYEN. 120

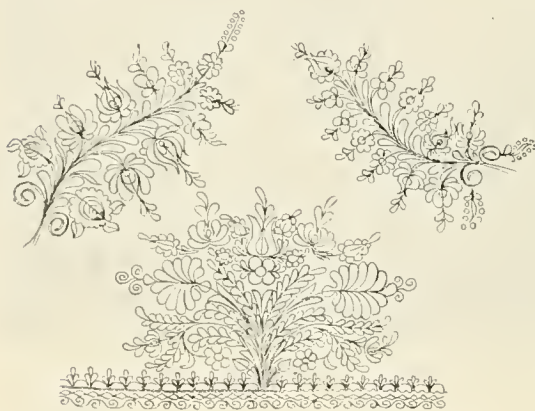
TÁNC, A KARBONAFELVI KÖZSÉGHÁZA UDVARÁN. 111

SZÉKELY BŐRMELLÉNY HÍMZÉSE,
HOMORÓD ALMÁSRÓL. (14)

DÍSZÍTÉSEK A SZÉKELY «PIROS MELLÉNY» HÁTÁN. (15)

GYERGYÓSZENTMIKLÓSI SZÜCSHÍMZÉSEK. (16)
(Asztalos Sándor szücsmester rajzai.)

egyáltalán nem valami meglepő és különleges, legfőképen a helyi égbajlati viszonyokhoz való alkalmazkodást tükrözi vissza, — lássuk mégis.

A székely falusi földművelő férfi nép ma is, mint régen, saját házánál készített *négy nyűstös* gyapjuposztóból, — amit *cedele*-, *condra*-, *daróc*-, *harisnya*, vagy *zekeposztónak* is neveznek, — készített felső ruháit. E posztó egy *sing* széles, (egy *sing* ára I K 60 f.). E posztónál van rosszabb fajtájú: az oláhországi ú. n. *berkeposztó* fehér, szürke, vagy fekete szíubén, melyből egy *sing* ára 90 fillér. *Zeke-ujjas* és férfi lájbi szövetnek, jobb módúaknál, gyakori a kék, inkább szederjes színű (négy pecsétes) *abaposztó*, amit leginkább Brassóban és Cserhátfaluban készítenek.

A katonaszeren (vagy részen) való székely férfi felső ruhája szürkészínű; a jobbágy, vagy úrbéres (zsellér) részen való, fehérszínű *harisnya* posztóból készített. Egyes helyeken az öregek inkább fehér, a fiatalok inkább szürke posztót használnak.

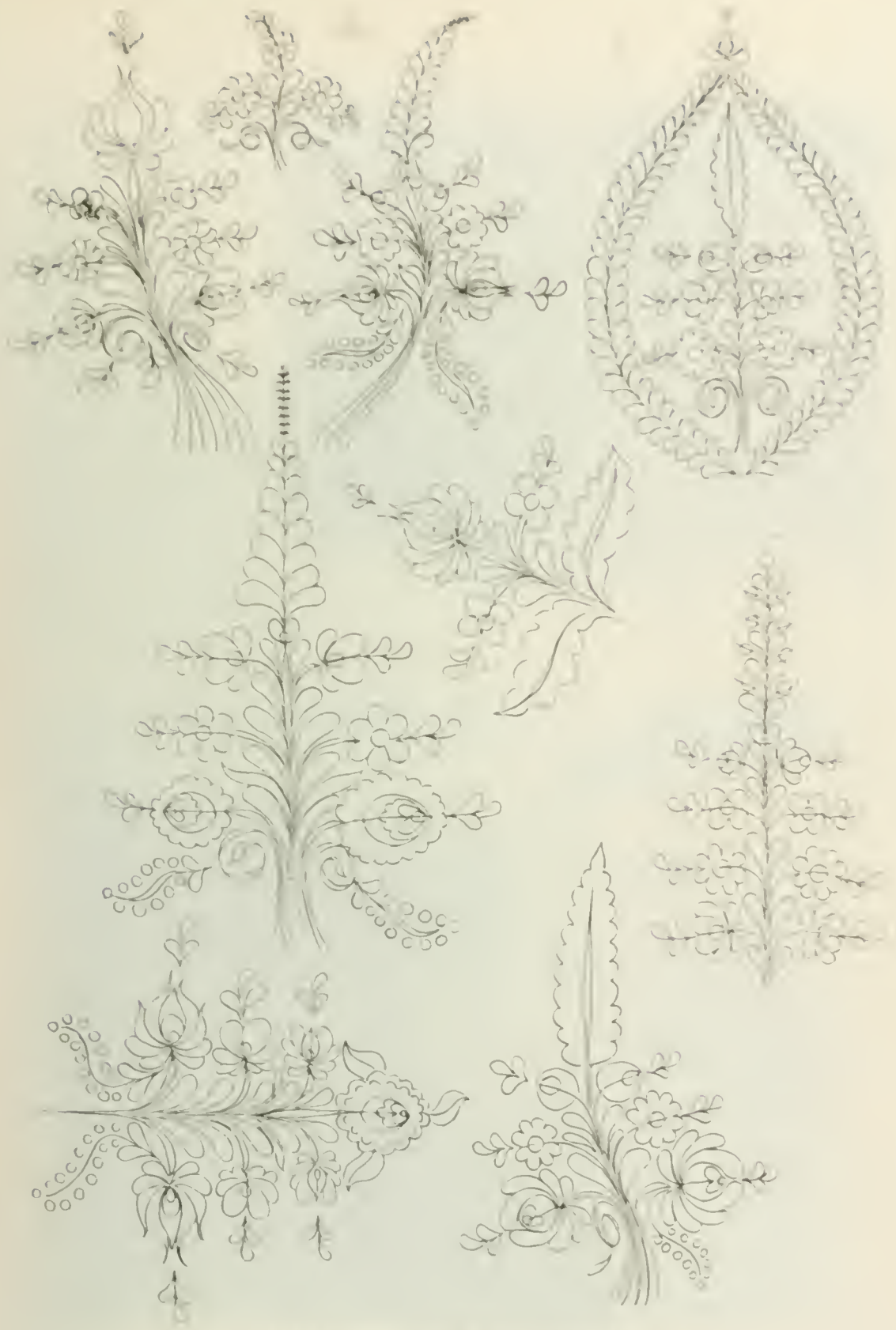
A székely köznép ruházata tehát a következőkből áll:

A *harisnya*, testhez álló, bokáig érő posztó nadrág szártekerővel, amelyből kitélik a *talpika* vagy *talpalló* is; felül korcos és esetleg hátul szegve, elől ellenzője van, ugyanesak elől és oldalt zsinórozással (az előzsinórozás neve *nyolcas kore*); zseb nincs rajta, csak újabban.

Posztó-ujjas, *zeke-ujjas*, vagy *kaput*, rövid csípőn alul alig érő kabát, *harisnya* posztóból; gallérja, ujjvégei és gomblyukai gyakran kék vagy zöld posztóval vannak szegve. Ehez hasonló *ujjas kabát* szegetlenül szőttesből is készül s ezt, mint a vászonból készült *firiskót*, a munkásnép nyáron használja és *dukki*-nak (dugd ki) is hívják, ekkor azonban *ujjatlan*.

A *zeke*, — posztóból készült, hosszú, bokáig érő felső kabát — galléros, hátul felvágott, gallérján szélein és ujjvégein szegve: fekete, kék, vagy zöld posztóval. Ha ez hátul derékban összekapcsolóval és csukjával is el van látva, *bán-bán* zekének (Bánk-bán) hívják.

A *cedele*, a legegyszerűbb felső kabát, lehetőleg még az ujjak (egy részével is egyből szabva, lehajló gallérja nincs, valamint felvágása, csuklyája és derékösszehúzója sincs, az ujjak rendszeren a váll alatt toldottak, zsinór összekapcsolókkal. E felső kabát térden alul le a bokáig is érhet. A *cedele* főleg Csikban és Háromszéken, az ú. n. «felvidék»-en a leggyakrabban használtabb.

CYRICYDZENTMIKLOSI SZÜCSHÍMZESEK 376

(A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből)

DARÓCI SZÁSZOK A TEMPLOM EI ÖTT. (18)

főbnyire fekete báránybőr. Télen a férfiak kék és piros színű hárászból *nyakbavalót* (sált) és *karmantyút* viselnek. A *zebrava* (zebrula, vagy zsebkendő) nagy formájú s kék,

A *lájbi*, — amely rendszeren kék vagy fekete posztóból, vagy szöttesből készül, zsinórozás és fényes gombozás nélkül, — nyakig felgombolható.

Téli ruházatok még a *bőrös lájbi* s vagyonosabbaknál a *bőrös ujjas* és *bőrös bundika*.

A *kalap* általánosságban törpe fejrészszel és nagy karimával, egyes helyeken *bikkfa-kalapnak* is hívják. Megkülönböztetéseket leginkább a fekete szalag formájában keresnek. Szalmakalapot nem igen viselnek. Téli főveg a *kucsma* (sapka), amely a székelyeknél ritkán fehér,

TÁNC. (19)

vagy piros színű, tarka. A férfiak leg-
nagyobb része eddig varrott *szimpla*
csizma (csizma) – a fiatalabbak pedig
ezenkívül kerek, vagy szarus cepókat
(cepókat, cepelloket), sőt igen sokan
boeszkort is viseltek a lábuk kapca.

A fiatalabbak *szeges* nádpál-
val, az öregek pedig kankos (kampus)
palcával járnak.

A városi székely ipáros pár év-
tizeddel ezelőtt még így ruházkodott:
varrott *szimpla* csizma (most *szeges*)
fekete zsmórral szegve, fiataloknál
rancos szárral, sötét, vagy fekete
cedele, vagy kék abaposztó nadrág,
nyakig felgombolos lajbi két rend
lapos acélgombbal, kurtá kék kabát,
hárasz nyakravaló, nagy kék *zsebrupa*
nagy karimás fekete kalap, magyaro
pálca és hosszalib, vagy rövidebb szárú
nagy pipa.

A székely fejrőp ruhazata:

A pendel, vagy *pendej*, fehér kendervászon, rövid ing, rövid ujjakkal, amelyet lekot-
nak egy rövid fehér kendervászon korcós ingdjával (vagy szoknyával), e fölé egy-két-
három fehér vászon csipkes *fersinget* vesznek s ezek fölé jön a színes *szöttes rokoja*,
köntös, vagy *vigano*. A szötteseket a székelynek bolthól vásárolt *fejtobol* (színes pamut-
kender vagy gyapot fonállal saját maguk készítik). A szöttes 2–3–4 nyustos, a színe pedig
kék, piros és fekete, ára egy singnek 60 fillér. A rokoja fölé nyáron *rékli*, *uzitkat*,
vagy *derekat*, télen pedig bélelt *kurtit* viselnek, mely utóbbi lár bélelt szöttesből is, de
leginkább *parkét*- és posztóból készül. Nyári időben, különösen a fiatalabb fejrőp, színes-
ujjattal lajbit hord. A rokoja fölé jár a kotény, (vagy *karinca*), melyet gyakran csipke-
rójt díszít. A nők, lábukon, rendszeren csizmát kapeával, ritkábban *lopányt* *istirin*-
viselnek. A leányok egy vagy két agban fonva, leeresztik hajukat s abba kék vagy piros-
pántlikát fonnak. Fejre való a fejkendő, a *uagyzuva* s asszonyok és öregebbeknél a *csepesz*.

A városi székely polgárnő viselete néhány évtizeddel ezelőtt még ilyen volt: a fiatal
leány haját közepén elválasztva *palacsintásan* lefésülte s három agban befonva szabadon
leeresztette, a farkosba kék vagy piros pantlikát font; nyakában gyongyot, télen pedig
sált viselt. A pendely fölé piros, kék vagy zöld selyem lajbit öltött, melyre a felkart eltakaró
buggyos ingujj rea volt varrva; az alkar meztelen maradt. A pendely fölé csipkes *fersinget*,
erre pedig felül lapos rancokba szedett, alul pedig sima színes rokojat vett. Lábán csizmát
viselt kapeával.

Télen kedvelt ruha volt a meggyzín *medvés-zsuba* (bunda), gálleros bő szoknya-
formájú, amelyhez kerek, a tetején gombos, zöld bársonysapkát használtak. Egyik haszna-
latos nyári női kalap volt a *csepesz* forma, elől hosszukás és hegyes *kukucsi-kalap*
csinált virággal és zsmórkötővel, könnyű selyemszövetből. A teli női kalap
bolyhos posztóból, fekete színű, nagy karimájú, hátul két lecsungó bojtjal,
ezt azonban a *csepesz* fölött használták; akinek ilyen kalapja nem volt,
az a *csepesz*re fejkendőt kötött. Regében a városok székely polgárnői nagy-
kendőjüket, a szőnyegfeleket, ág- és asztaltakarójukat Brassoból, de főleg
Olahországból szerették. Ezen azért e fajta holmiból a Székely földön igen szép
keleti, török, sőt kínai eredetűeket is találhatunk. A mai székely nevisé-

FUVÁROSOK
(Csikszentimás.)

DÁRÓCI SZÁSZ PÁR (20)

letről még azt jegyezhetjük meg, hogy napról-napra veszt el eredeti jellegéből s a gyáripar olesó termékei úgy az életmód, mint a ruházat tekintetében sok kárt tettek a Székelyföldön.

Különös viselet a krizbai : magyaros, sisakalakúan hegyes női fejdísz.

Gyönyörű a hétfalusi csángó lányok öltözete. Derekukon az ezüst kősonyű, ruhájuk csupa szín, pártájuk ragyog a virágtól, arany, ezüst esüggöggel. Szép az ő esepesz viseletük is, amit áttetsző halványsárga fátyollal borítanak ; sokféle a ruha, amit a lány esküvő előtt s amit esküvő után, mint új asszony, később visel. A gazdagabbak ruhatára egész vagyonba kerül. Általánosan elterjedt nézet, hogy a hétfalusi csángó magyarok viselete oláhos jellegű. Ezzel szemben Orbán Balázs igen helyesen vitatja, hogy ez a viselet inkább ősmagyaros. A szászok például szűk magyar nadrágot, zsinóros felöltőt, kalpagot viselnek, ezeket csak nem hozták Flandriából? — kérdi a kuruc báró. Viszont az oláhok is szűk magyar nadrágot viselnek, a melyet csak újabb időben szoktak a bokánál egyberáncolni. Felöltőjük is mindenütt zsinórozva és magyarosan van kihímezve; Maros-Ludas és Maros-Ujvár vidékén az oláh nők prémes magyar mentét hordanak, papjaik is magyar mentében járnak.* Legfeljebb az «ingkieresztés» által akarják «elrómaiásítani» viseletüket az oláhok. Orbán Balázs

A MEDGYESI MÓDI. (21)

egyébként e viselet magyarsága mellett azt is felemlíti, hogy ilyszerű népviseletet találunk Alsó-Felső-Rákoson, Nagykedében, Balavásáron s Küküllő vármegye legtöbb magyar falujában.

Lássuk már most, milyen hát ez a csángó viselet?

A magyar férfi rendszeren vállig érő, csinosan gondozott és tisztán tartott hajjal visel; nyárban nagy karimájú fekete kalapot, télben fehér vagy fekete báránybőr kucsmát hordanak, mely az idősebbeknél kalpagszerűleg lecsüngő vagy felül kiszélesedő tetőzettel van ellátva. Testüket otthon szőtt lening fedi, a két hüvelyknyire felálló gallér fűrészfogason van sárga vagy fehér cérnával kihímezve, elöl bojtba végződő zsinórral összekötve, mely zsinór a fiataloknál veres, az idősebbeknél fehér. Ez ing bőűjű kézlőig, az ingalja térdig ér le, a derékhoz cifrán kihímezett tüzű-(düzű**) -vel vagy bogláros bőrvével van odaszorítva, alól pedig künnhagyva; épen ez az ingalj kieresztése az, ami a hétfalusi

* «1891-ben beszélt nekem Berger besztercei szűcs, hogy harminc évvel ezelőtt a környéken hímezett ruhadísz nem volt látható. A szászok díszítették ugyan hosszú bőrkabátjukat színes bőrből kivágott és levarrott ornamentekekkel, de a virágos hímezés náluk ismeretlen volt, míg nem két Besztercére vetődött magyar szűcslegény magyar hímezési motívumokat kezdett alkalmazni a szász és oláh falusi nép számára. E hímezések tehát magyar eredetűek.» Csehely jegyzetéből.

** Széles bőrv. melynek kettős bőre közl tartják pénzüket s féltősebb irományait, ehhez van erősítve az acél-ková-taplót tartalmazó kis zacskó és késvilla, lőrként lecsüngő csinos tokban elhelyezve.

AZ ORÓSHÉGYI KÖZSÉGHÁZA ELŐTT (22)

magyarok oltozekenek olajos színezetet ad. Az ingre, meg nyarban is, unnepeyesebb alkalmakkor mellebundat¹ oltenek, mire – vagy panyókára viselve, vagy felolttve – a dísz-zeke jön, mely fehér posztóból van a negyfalusiaknál, feketéből a háromfalusiaknál. Ez a dísz-zeke elől sűrűn egymást erő vitézkötéssel szépen ki van zsinórozva s oltozetuk legmagyarosabb része. Ezenkívül van meg a hosszú vagy rövidlebi suba,² mit télen a dísz-zeke alá szoktak feloltteni; a nyári mezei munkánál használt líri-kó,³ sőt a lombos guba (sárika) is meg van a hétfalusi magyaroknál; ez utóbbit a legenyek éjjelába (amidőn a marhákkal éjjeli legeltetésre vagy favágásra kimennek) es akkor szoktak csak használni, midőn a teli esteken szeretőjükkel gyzsalyosba, vagy látogatoba járnak. A szuk fehér posztóból készült harisnya (szúk magyar naelrag) a hétfalusi magyarnál olyan szabásu es olyan testhez álló, mint a székelynél s az erre húzott terdig erő kordovan esizma is olyan mint a székelyé. Káleunt⁴ es boeskort csak a legszegényebbek viselnek.

A hétfalusi magyar fehérnapi viselete szép es változatos, jóval festőibb, értékesebb es

¹ Oldalt gömbölgő írhá mellény. A címűt a gyergyói székelyek is itt olt szoktak viselni. A mellet cífrán ki van húnezve.

² A suba vagy kozsok szinten cífrán szines selyemmel húnezett írhá bunda. Épen olyan, mint a havas-írhá es homoródomenti székelyek is viselni szoktak.

³ A líri-kó vászomból készült csak könyökig erő újjelöltött rövid derekú felöltő, amint épen olt felöltök, a székelyek is használják, a tuludatibok azonossága es hasonlnevezése mindenesetre a hétfalusiak székely eredete mellett bizonyítanak.

⁴ Róvindszárú bakács, mit a székely cipőknek nevez, különben ezt az elnevezést a hétfalusiak is ismerik es használják.

tartósabb a székely nők öltözkénél. A menyecskek hétfaluban igen sajátos szabású kötött esepeszt vagy főkötőt viselnek. A fő tetején színes hárászból körídomban futó díszkarikák vannak, a melyek fehér földön váltakozva tányéridomú díszes fejéket alkotnak. A esepesz felső feléhez illesztett alsó rész fehér cérnából van virágosan horgolva, hátul a nyakon hosszan lecsüng, a homloktól a konty alatt pedig átvitt kötővel van leszoritva, amire a menyecske-pántlika (szalag) jön; ez a pántlika fiatal menyecskekéknél ugyanazon aranyhímzésű szalag, melyet menyegzőjekor a vőlegénytől kap menyasszonyi ajándékba, ezt azonban csak két évig viseli, azután meggyszín vagy fekete szalaggal cseréli fel. A esepesz tehát sisakidomú s fődísz a tetőékitményben van, amelynek verzelésére (hímzésére) főleg a fiatal menyecskek nagy gondot fordítanak, s az igen kacéran tűnik át a ráillesztett átlátzóan vékony fehér fejrevalón (fátyolkendő), amelyet a hétfalusi menyecskek igen szépen tudnak fejükre illeszteni, s mely nélkül se télben, se nyárban a házból kimenni nem illik. Pürkerecen, Zajzonban és Tatrangon a fiatal menyecskek hat-hét évig (míg a fiatalasszony címhez jussuk maradhat) a fehér fejrevaló helyett barancsikot (citrom színű selyem fátyolt) hordanak, mely a lakodalomtól számított három-négy hónapig (a mézes hetek alatt) cifra bogláros tükkel van a főre feltűzve; de míg az új házasasszony boglárékéitménnyel pompálkodik, addig a templomban folytonosan állania kell s csak akkor ülhet le, amikor bogfártút is lerakja. Jusson ez eszünkbe, ha majd e munka folyamán eljutunk a tolna-megyeyi Sárközbe s az öcsényi, meg 'decsi fiatal asszonyok, a «tekerődő menyecskek» gyönyörű viseletéről szólnak.

A hétfalusi nők, asszonyok s leányok, ünnepélyes alkalmakkor aranygalléros, aranykézelds csipke ingben parádéznek; rendesen hosszú fehér gyolesinget viselnek, mely a nyakon és az ujjnál cifrán ki van verzelve vörös fejtővel a fiataloknál, fehérrel az idősebeknél. A nyakot veres korál vagy jóféle kláris gyöngy ékíti. fülbevalót nem használnak; a ráncbaszedett rokolya csak leányokon és a menyasszonyoknál fehér, a többieké fekete, vagy hétköznap sötétkék; ez természetet háromszor átfutó bogláros szíjjal van a derékhoz szoritva és a vállon átvitt széles szalaggal megerősítve. A leányok hétköznap szajinkát (színes selyem kendő) kötnek fejükre, ünnepnap hajadon fővel járnak, két ágba font hajukat csinosan felkontyozva veres, vagy meggyszín hajkötővel. Hátul, a nyakgyöngyről, sűrűn egymás mellé illesztett, térdhajlásig érő szallagok esüngenek le, elől pedig a finom s cifra virágosan kiverzselte előkötény.

Van azonban a leányoknak és fiatal menyecskeknek egy kiválóan, csak táne alkalmával használt igen díszes öltözkük: a hámos rokolya; ez fekete a menyecskekéknél, fehér a leányoknál s mindig háznál szőtt kelméből készül. E ruhadarab szabása nagyon sajátos, mert a válltól a bokáig ér, derékbe szabva nincsen, csak cifra bogláros öv szoritja le. E rokolya felső része mellényt pótol, a menyiben elől a mellen, kerekded a kimetszése s a vállon átmenő keskeny kelmerésszel van a nyak irányában hátul is kimetszett részszel egybefüggésbe hozva; e mellre és hátra jövő, a vállakon átvett felsőrész ezer meg ezer ráncba van szedve s ez, valamint a sűrűn redőzött alsórész is sárga selyemmel van széleinél igen díszesen hímezve. E ruhadarab fődísz a redőzés finomsága; egész héten szoroson egybekötve tartják, hogy vasárnapra redőzete rendben legyen; ha a hámos rokolya fekete, akkor fehér-, ha fehér, akkor fekete csipkekötényt illesztenek elibe. A cifra s több száz forintba kerülő bogláros övre szép szabású s dúsan hímzett bőrrészény van akasztva, abban tartja a «tánepénzt» a leány. Az ily hámos rokolyát és bogláros övet csak vasárnap és lakodalmak alkalmával viselik a nagyleányok és fiatal menyecskek. A gazdagabb leányok és fiatal asszonyok mellükön kösöntyüt hordanak; öt-hat hüvelyk átmérőjű, domborművesen ékített körídomú ezüst lapot. Ilyet azonban csak azok viselnek, akik ez ékszer öröklök; ujal már nem igen csináltatnak. A mint a tánera, úgy férjhezmenetelkor a menyegzőre is külön köntöse van a hétfalusi magyar leánynak, mert ekkor előveszi a csak ezen egyetlen alkalomra örzött bársony esákót s palástot, így jelenik meg az esketésre a templomban, ezzel díszleg az egész lakodalom alatt. Uj fehér rokolya

is van ilyenkor a menyasszonyon melyet a menyegző után lábába zár s akkor eljök csak rá ismét, amikor temetik.

A fehérnép melegebb ruhamenüje: a mellesbunda, — csipőig érő kacéran formázott női sálba, újatlan mellény, mely az újabb időkben bársonyból készül és a díszesen kinyírt, zott kilyintett fehér zeke, mit leginkább templomozáskor s más ünnepélyesebb alkalmakkor panyókára vetve szoktak viselni. A nők lábbelije régen saru volt (felértedig érő s ráncosan legyurt könnyű szaltynu csizma), most kordován csizma, olykor papucs.

A heffalusi magyar nő munka közben és utazás alkalmával fertikalapot tesz • külön kalapjuk nincsen, hanem a menyecske rendszeren férje vasárnapi kalapját használja. Haja domboknak persze ilyen közös kalap nem jut, vagy testvérük kalapját használják, vagy külön kalapot szereznek, mert csak az elhatáskodottaknak lehet es illő szeretője kalapját használni.

A torockói viseletről a Torockóról szóló fejezetben beszélünk.

* A férfi kalapokat nők viselik. Csikban is mi ismét egy adatul nézhető a heffalusiak szokely eredetére. — írja Orbán Balázs.

GYIMESI CSANGÓ LEÁNY. 23)

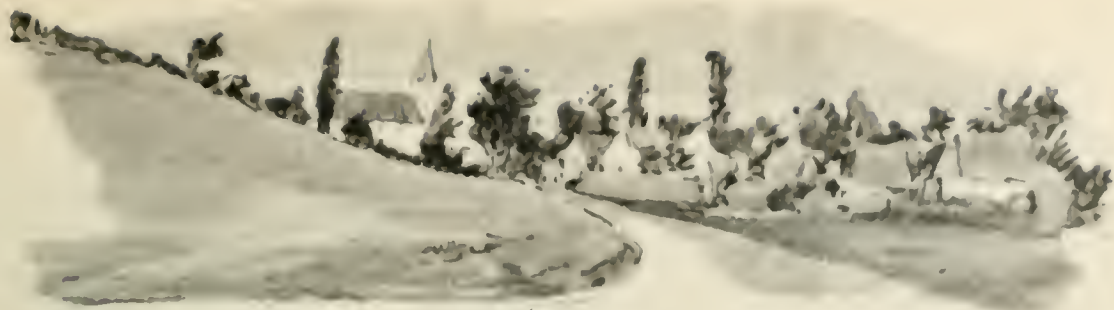
TEMPLOM

A NAGYBACONI FÉRFIOM ÉS TEMETŐ. VII. (b.)

KASZONYHELY

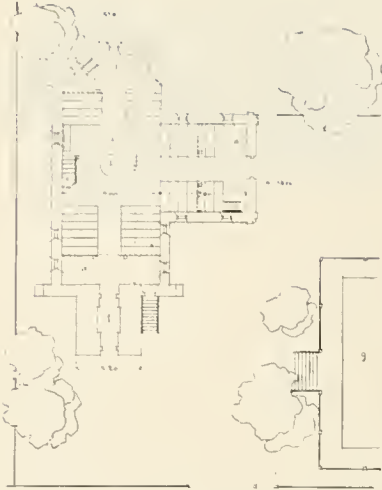
A Székelyföld legjellemzőbb temploma az unitárius-templom, homlokzatán e felirattal:
AZ EGY IGAZ ISTEN TISZTELETÉRE!

Az előcsarnok, a templom pítvara hasonlatos a kálvinista templomokéhoz, de már az ajtó-szemöldök eltérő: akad tiszta gót forma is, kőből faragva, mint például a medeseri templomé.

A néphagyomány — amit megerősít egyebkent a történelmi igazság is — tudja ennek a különös keveredésnek a magyarázatát. Volt például Szentmiklóson egy templom, melyet Medeser és Szentmiklós közösen építettek volt regen, még a katolikus világban. Amikor áttértek az unitárius vallásra, mindkét falu külön templomot akart, de nem tudtak meg-egyezni abban, hogy a régi templom maradjon Szentmiklósnak és Medeser építsen újat. Hát lebontották a templomot és elosztották természetben, így: te egy ajtót, én egy ajtót; te egy kepet, én egy kepet; te egy követ, én egy követ. Aztán mindenik építeni kezdett a maga részéből. A hiányzó fel templomot pótoltak itt is, ott is. Az oltárköveket a fundamentumba rakták; oda falazták, erősségnek okából, a kepeket. Az ajtót meg beépítették az új templomba.

Éz az, amit most szemügyre veszünk.

Maga a benyíló ajtó újabb, de azért betöltötte a szeszszendőt már az is. Halovány kékre volt festve, de már nem mindenütt látszik meg az alapszín. Csak a virágok dacolnak még az idővel, melyeket a festő, az ajtó kockákra osztott mezejére pingalt. A falak fehérek, de egyebütt esupa szín. A templom két végén karzat: úgy hívják, hogy: kar. Deszkázatán kek alapra festett virágok. Egyik karban az orgona; előtte a kar fájához erősítve a «szoltari» és «dtséret» számát mutató, faragott szegélyű, festett tábla. A másik kar a toronyfelől ajtó fölött van; fiatal házások, legények járnak oda. A templom mennyezete szinten deszkázott; körülbelül félméteres átmérőjű kockákra van osztva. Egszínkek alapon fantasztikus virágokkal, esodalatos furesa oroszlánokkal díszítette a festő ezeket a kockákat. A mennyezet közepén ovális alakú, faragott bojtoskával kerített téren a folirás: «AZ ÉN HÁZAM IMADSÁGNAK HÁZA» — aztán az építési év, pap, kurátor és az építő neve. A pítvar felőli ajtóval szemben, az oldalfalhoz építve áll a szószék, — katedra. — konyokloje szép takaróval leterítve. Fölötte a korona függ, ügyesen összeállítva, virágmotívumok, leveldíszek, róza, tulipánból. Műveszi a formája, gondos a faragása és festése. A katedrától jobbra s balra két sor halványkékre festett pad húzódik; az első padokon meszeszerű földön, lehetetlen vörös és piros ég alatt, piros vártorony mellett meghajlott pálmafa díszlik a piktór jóvöltábol. A férfiak oldalán virágból font koszorúk foglalják el a pad elejének kockáit. A pad-sorok előtt ter van az Úr asztalának; díszesebb asztal, szép terítővel leterítve. A fejnep és férfiak padjain kívül van még két kis pad a katedra két oldalánál, egyik a papi és

a. templom pince; b. úrasztala; c. szószek;
d. karzat; e. orgona; f. torony; g. paplak;
h. az unitárius kollegium telke; i. tem-
plom kertje.

A SZÉKELYKERESZTURI UNITÁRIUS
TEMPLOM ALAPRAJZA. (24)

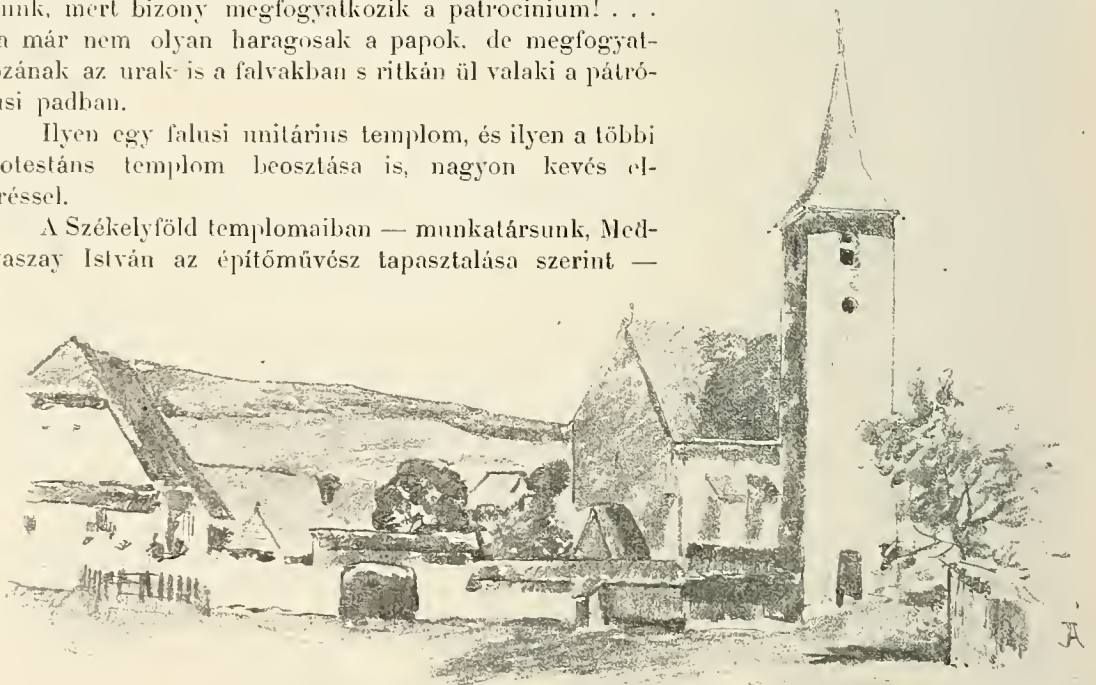

A SZÉKELYKERESZTURI UNITÁRIUS TEMPLOM (25)

mesteri család nőtagjai, másik a pap számára. Az ajtó mellett, szemben a papi paddal, a pátrónus család díszes szőnyeggel leterített ülőhelye, ahonnan a pátrónus urak figyelték régebben a dörgedelmes, bűnöket ostromozó beszédet s ha nagyon találva érezték magukat, bizony föl is szóltak néha a papnak: Ne pattogjon úgy kigyelmed, tisztelendő urunk, mert bizony megfogyatkozik a patrocínium! . . . Ma már nem olyan haragosak a papok, de megfogyatkoznak az urak is a falvakban s ritkán ül valaki a pátrónusi padban.

Ilyen egy falusi unitárius templom, és ilyen a többi protestáns templom beosztása is, nagyon kevés eltéréssel.

A Székelyföld templomaiban — munkatársunk, Medgyaszay István az építőművész tapasztalása szerint —

AGYAGFALVA. (26)

FÜLSZÉLEK AZ AGYAGTALVI
REFORMÁTUS TEMPLOM TÁBORI
VALÓ TORONYSISAKJAI (24)

A TETŐHAJÓ ÉS A TORNYSISAK
ZSÓFIAI UNITÁRIUS TEMPLOM
KÉPZELT TÖRZSÉNEK ÉS TORNYSISAKJAINAK
LEÍRÁSÁVAL ÉS A TORNYSISAKJAINAK
LEÍRÁSÁVAL ÉS A TORNYSISAKJAINAK
AZ ENIKAI UNITÁRIUS TEMPLOM
VÁZLATJA (25)

nem találunk annyi eredeti feltogást, mint hazában. A közeli nagyobb városok idegen műveszi kultúrája oly erősen nehezedett az egyház építkezésére, hogy alóla csak a távolabb eső falvakban szabadult föl a nemzeti szellem. Itt sem annyira, hogy eredetit alkotott volna, hanem csak éppen, hogy átformálta valamelyest a kölcsön kapott vagy oda-csozalkolt olasz és barokk formákat. A templom és torony egy-egy részlete teljesen eredeti és crezzük, hogy ha arra a mesterre hagyják teljesen s nem küldik városi münthez megtekintesére, igen műveszi és őszinte dolgot alkotott volna.

Sima, egyszerű kicsi templom (24-25) a Székelykeresztúrt elő unitáriusok temploma.

Mar maga a vallás is megkívánja az egyszerű külsőt: a viszonyok még éppen egyszerűsítésre utáltak az építőt. 1828-ban épült, egy hosszahajóval a tornyot egyberaktak a templom testével. A hajó vége katolikus szentélyszernem záródik. Ezt a formát a roman és got korból vették át; még visszaterünk oda. Hogy a hívek szaporodtak, kitoldottak a templomot *egy oldalt* keresztahajóval. A szöszek is a templom piaca közepén van, jól látható és hallható tehát az istentisztelet teljes lefolyása. Mindket oldalt szimmetrikusan azért nem toldhatták ki a keresztahajókkal, mert a baloldali szomszéd az unitárius kollegiuma. Így hát ezzel a feloldali keresztahajóval valami igen ritka és teljesen helyes megoldást találtak.

Belső berendezése is egyszerű. Sima, meszelt falak, deszkázott famennyezet, fakarzatok a torony mellett a kollegiumi diákságnak, a hajó vegeben orgonával a kántornak a karral és a keresztahajóban a legényeknek.

Külső képe (25) érdekesebb. Az aránylag nagy, tagolatlan tömegű tem-

A FÜLSZÉLEK TEMPLOMTÖRZSÉNE (26)

KATOLIKUS TEMPLOM CSIKSZENTGYÖRGYBÁNFALVÁN; OLPALT A PARÓKIA. (30)

CSÍKMADARAS (31)

J

CSÍKSZENTMIHÁLY (32)

CSÍKKARCPALVA (33)

J

plombest előtt karesú torony szökik a magasba. Bádóg sisakjának körvonala igen finom. A külső díszítés úgyszólván csak annyi, hogy a harangház főpárkánya éléről különös bádóg cifra esüng alá. Ha erős a napsütés, ennek falravezett árnyéka igen megeleveníti és díszíti a torony képét. A csekély kiugrású lisenák — faltávok — a barok befolyás nyomai. Igen kedélyes az elülső karzat bejárója is. Az agyagfalvi ref. (26) templomon is ott esüng a toronysisak párkánya alatt az errefele szokásos bádogdíszítés, szegeleteken és közbül tulipánnal. Alattuk a vetett árnyék ritmusszerűen ismétli a bádogdíszítés motivumát.

Különös a toronysisak csúcsának kiképezése. A református csillag alatt kisebb-nagyobb karikasor függ a sisak oldalán. Vékony abroncsból vannak csinálva, az alsó nagyobb sor már erősebb és belefekszik a sisak hajlásába (27).

A katolikus templomok majdnem ugyanolyanok, mint a protestánsok templomai. Ez az egyház történetéből is következik. Amikor egy-egy katolikus vidék meghódolt a fejedelemségnek, a templomot egyszerűen megtették kálomista templomnak. A hajó végébe, a többszögű szentélybe, az oltár helyett ülőpadokat és karzatot helyeztek; olykor kiszélesítették a templom piacát, kicserélték a jelyvényeket, de egyebekben maradt az egész épület a régi.

Ahogy szaporodtak a hívek, kitoldották ezt a régi, boltozott és eredetileg katolikus kápolnának épített román vagy gót művet, egy síma teremmel, az építés korának

AZ UNITÁRIUS NAGY TEMPLOM DERZSIBEN. (34)

A SZÉKELYUDVARHELYI JÉZUS

...SA MENTREZETE. (VIII. 11.)

A SÓMELYI KATOLIKUS TEMPLOM (2)

megfelelő olasz reneszánsz vagy barokk formákkal, itt-ott ráterve a régiebb rész román formáira is.

Az ilyen tornyos-templomok azonban nemcsak a reformáció korában keletkeztek. Korábbi korok, különösen francia országban sokat építettek így és pedig oly vidékeken ahol kő hiánya miatt nem boltízhattak vagy ahhoz nem értettek.

A katolikus eredetű szentélyről és tornyokról álló protestáns templomok tehát még elterjedtebbek lőn és természetesen, hogy később a teljesen új templomoknál is így építettek. Ezért nem lehet az alaprajzi formából az építés korára pontosan következtetni.

Az Enlakan levő unitárius templom alaprajzából (28. ábr.) láthatjuk egyenlőtlen

Erdélyben itten a különálló torony és annak a templommal való összekötése. Az összekötött toronyoknak a különállóval szemben sok a hátránya, még csak az arányosság

A MALOMFALVI KATOLIKUS TEMPLOM. (36)

GYERGAÖLLÉP. (37. 8.)

ELSŐ CSERÉTON. (39.)

SÉPESI SZENTGYÖRGY. (41.)

57
58

A RÉZDISZENTLÉLEKI TEMPLOM. (41)

nagyobb a súlya, mint a vékonyabb falu templomé, a talaj üllepedése tehát mindig egyenlőtlen, amiből repedés és utólagos elválás származhatik; az istentisztelet közben való harangozás az összeépített falak együttrezgése által igen erősen és zavaróan hallik a templomban; végül a templom alaprajzbeli megoldásait megköti, az elül álló torony a szabadabb, festői elrendezést nem engedti meg úgy, mint a különálló harangtorony (campanille), amilyen a feltorjai (29). Enlakán például igen szép az, hogy a lombokkal övezett templomba, a kerítésfalhoz

csatlakozó torony alatt, fedett tornácou keresztül jutunk. A torony és a templom közötti tornác gyűlőhely is. Innen jobbra-balra kimehetünk a templom temetőkertjébe, a cinterembe (42).

Majd minden székelly templom kertje körül van falazva, legalább is a régiek, hogy védelmet nyújtsanak az odamenekült lakosságnak. Ilyen magas, erős fallal van bekerítve a Csikszentgyörgy-Bánkfalván (30) levő katolikus templom kertje is, ilyen a csikmadarasi (31), a csikszentmihályi (32), a csikkarcfalvi (43) és az unitárius nagy templom Derzsiben (34). Még látszanak a lövőrészek a falán és látszik a megerősített bejáró. Alsó részében ott az eltorlaszoló gerendáknak hagyott lyuk. Maga a templom igen ügyes, gotikus szentélyvel, olaszos toronysisakkal. A templom kerítésén belül régi hantok alatt porladoznak az érdemes lelkipásztorok, hív kurátorok és kántorok.

A torony testének felépítése igen eredeti a somlyói dombon emelkedő katolikus templomnál (35).

Malomfalván (36) egyszerű síma a templom fala. A vakolat természetének megfelelő, csekély kingrású falsávok szerényen díszítik. Annál hatásosabb azonban az eleven vonalú sisak és annak ügyes bádogeifrái.

Általában szeretik dombra építeni a templomot, gyakran két s több falú határán, közös használatra — vagy ha a falút több darabra tagolják a terepviszonyok, akkor is az elválasztó domb tetején épül az egyedül álló templom (pl. Csik-Szt.-Lélek).

Deszkás mennyezet már nem sok helyt van. A régi templomok is egyre-másra tűnnek el, újabbnak adva helyet, mint ahogy új került helyükbe Kedében, Gyagyban, Martonoson. A kedei templomból megmaradt a mennyezet; most a kolozsvári EKE muzeum mennyezetén ékeskedik. A többi templom művészi emlékei jórészt elkallódtak (VIII., IX. tb.).

A megmaradt deszka mennyezetes templomok közül, az enlakai nagyon megérdemli a vizsgálódást, mert deszkalapjainak egyikén, az orgona fölött van a hun-székelly írás, a rovásírás egyetlen fönmaradt emléke. Ime hű másolatban:

DEUT: VI. I I N T H A F
 De ut. VI. N E T S J Z A Gy
 I L A T T A C A M B A M T F H D Z A
 E K A C I A N S U M S U Y Gy R O E G

azaz: Georgyius Musnai. Csak egy az Isten. Deuteronomium. VI.

A HOGYAZI UNIVERTÁS TITKÁRSÁGÁNAK MUNKATÁRSASÁGÁNAK ÉS SZÉKELYVÁROSI JÉZUS KÁROLY MUNKATÁRSASÁGÁNAK ÉS

(Ez a megfogós azonban nem egész pontos, mert a „Musnai” szó utáni betű nem „cs”, hanem „p”, valamint a szó utolsó betűje is inkább „oy” mint „oy”, viszont a hun-szekely abecé szerint, amint Baranyai Decei Jánosnak Leydenben 1798-ban kiadott munkája¹ egyetlen kéziratos másolatából² is kitérjük,³ az „egy” jelölésére, ha az külön forrúl elő, nem pedig valamely szóban, elég volt a „egy” rovása, mert olvasásnál „egy”-nek hangzott. Így a folíras helyes megjelölése ez lenne: Georgyus Musnai pako. Egy az Isten Deuteronomium VI, amint Fischer Károly Antal megjegyzi. A „pakó” esetleg „ajakó” valami rövidítés, a minnek értelmét már nehéz megállapítani.)

A templom régi latin folírasának egyike érdekesen elmondja a templom építésének történetét.

Magyarul így hangzik: Ez egyházat, mely a kegyetlen tatárok dúló kezei által 1661-ben hamuda dől s a jenlaki és martonosi lakosok jótéteményéből és Isten iránti kegyes buzgóságából az egy igaz Isten tiszteletére mennyezettel borított, festői mesterességgel díszíti 1668-ban Musnai György, Arkosi János lelkipásztorsága idejében.

A kecsel-kisfaludi református, a szekelykereszturi unitárius, a rugonfalvi régi református, az alsósímenfalvi, szentabrahami, zsakódi, felső-rakosi, fiattfalvi unitárius templomokban, de általában szinte minden régi szekely templomban vannak neprövidített emlékek. Sokat őriznek az aranyosszeki templomok: a torockószentgyörgyi, várfalvi, símfalvi, mészköi, szentmihályfalvi.

A szekelykereszturi templomnál eleinte csak a falon körülfüggő szegélyzetet méltották figyelemre, míg egy szerenyeses véletlen folytán rá nem akadtak ott egyik legérdekesebb műtörténeti emlékműre.

A CSIKSZENTDOMOKOSI TEMPLOMBÓL. 13

¹ Cane. Rudimenta praeae. Hungarum lingua brevibus questionibus et responsionibus compendiosis cum praefatione epistolae Joannis Decei Barony ad Tele. Linc. 1798. 100. oldal. 1798.

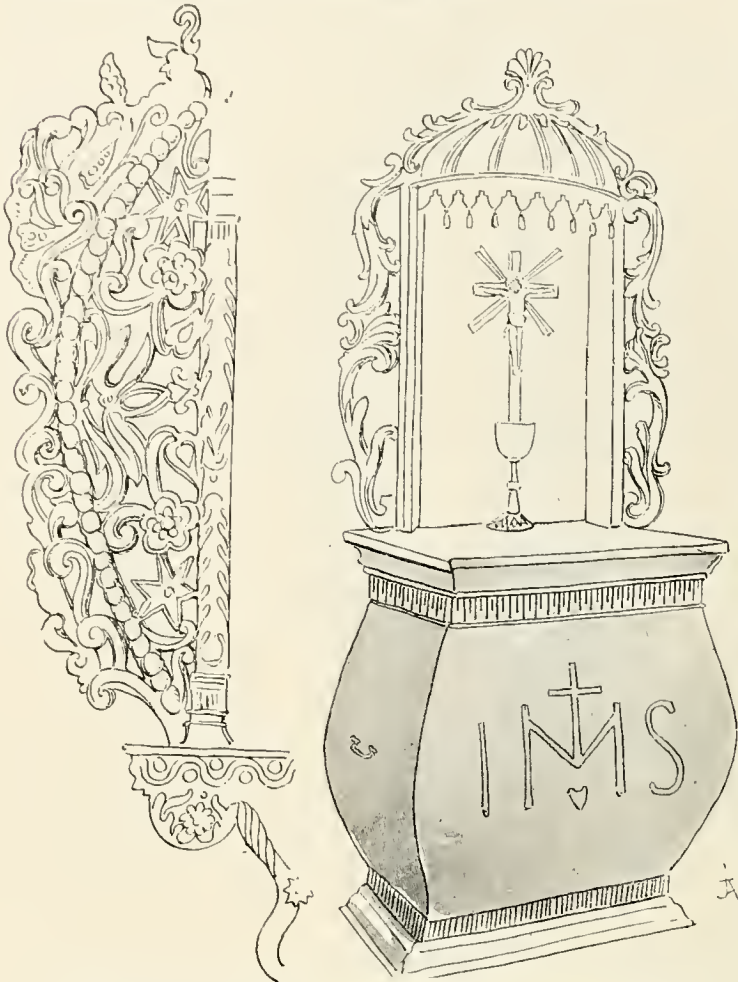
² Múroszásárhely, Felfek, Lónyvitár.

³ Lásd: Fischer Károly Antal: A hun-szekely nyelv és írás. Budapest, 1889. 100. oldal. 92. lapján.

A főoltár előtt levő rozettás diszú zárókő köriratának bizonyossága szerint ezt az 1458-ban épült egyhajós, esücsives római katolikus templomot ugyanis 1904. július havában nagyobb mérvű restaurálás alá vették s ekkor, a belső falak régi vakolatrétegének

eltávolítása alkalmával, középkori faliképek tűntek elő, melyek csak kevéssel a templom építése után készülhettek. A mult művészi hagyományai iránt érzéketlen kőművesek a több százados festményeket ép oly közönyösen verték le, mint a pusztavakolatréteget és nem akadt senki, aki munkájuknál felügyelt volna rájuk s a vandalizmust meggátolta volna.

A székelykereszturi immár a harmadik udvarhelymegyei templom, melynek a restaurálás közben napfényre került középkori faliképeit így elpusztították; ugyanez a sors érte a homoródkarácsonfalvi s a homoródkládi unitárius templomok 1901-ben felfedezett faliképeit is. Hogy e két templomnál a székelykereszturi katolikus templom mégis valamivel szerencsésebben járt, az Sándor Domokos tanár érdeme, aki e vandalizmust látva, a kegyetlen pusztításnak határt szabott s ezzel egy 5.60 m. hosszú és 85—150 cm. magas képfelület nyomtalan eltűnését megakadályozta. Sándor Domokos ugyanis az érdekes felfedezésről Damokos Andor alispánnak nyomban jelentést tett s az alispán néhai

A CSÉKESZENTMÁSI TEMPLOM ERSZÉBETOLTÁRÁNAK SZÁRNYDISZE (FARAGOTT ÁTTÖRT PARASZTBAROK): SZENTSÉGTARTÓ. (44)

Csehély Adolfot, a Muzéum igazgatóját kereste meg a képek megmentése végett. Csehély — akinek ily irányú munkásságáról még bővebben fogunk szólni — a vett értesítés nyomán azonnal a helyszínére utazott; napokig dolgozott a kép kifejtésén, lefényképezésén, kopírozásán és színezésén. A képfelület színei nagyon elmosódtak, mi főképen a mintegy huszonnyolcz év előtt végzett templomrestaurálás alkalmával rárakott vakolatréteg káros befolyásának tulajdonítandó. E megmaradt képfelület egyes jeleneinek mibenlétét az alakok jelentékeny részének esonka voltánál fogva megállapítani nem igen lehetett. Kivételt tesz az a csoport, mely az Apocalypsis XVII. fejezetének 3. és 4. versében leírt következő jelenetet ábrázolja: «... És láték egy asszonyt ülni egy vörös színű vadállaton, mely rakva volt káromlás nevével, hét feje lévén és tíz sarva. Az asszony pedig bársonyba és biborba vala öltözve és fölékesítve arannyal és drágakövel és gyöngyökkel, kezében arany pohár lévén, tele utálatossággal...»

A rákosinál nagyon érdekes a magyaros vakolatdisz, aztán az orgona fújtató tetejére dobott

toronyoska alakú régi m. taló talpa. Az aranyosszeki és a toltó felsorolt templomoknál a kar formája, díszítése, a szászok, a körök, mennyezetdísz, vakolt oszlop formák stb. a figyelemre méltók.

Építészetileg is megérdemli a figyelmet a nagyjártai bástyafalakkal, omlo bástyatoronyokkal körülvett, igen régi templom, a deresi bástya (31) templom, valamint a tuler, melyben régi freskók vannak. Kár, hogy a bolom régi unitarius templomát, lebontás előtt, nem tanulmányozta senki. Ott is sok érdekes dolog veszett el.

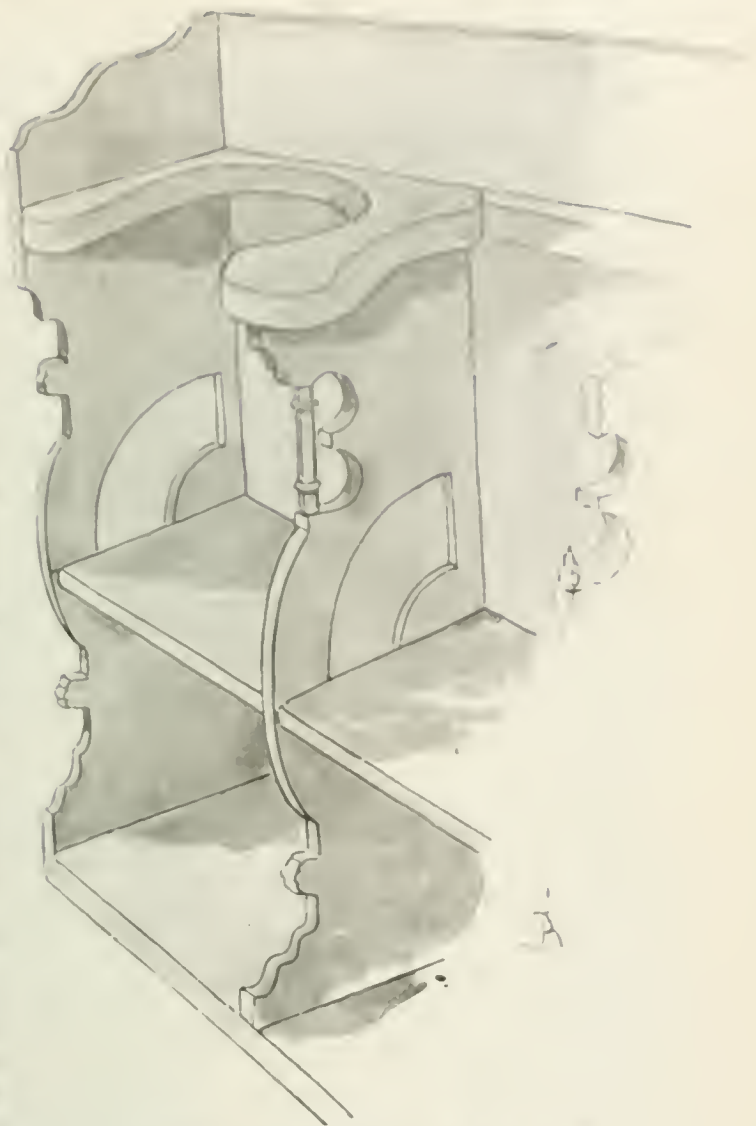
Egész könyvet lehetne írni a székelyföldi templomokról, pedig a katolikus templomok nem igen kedveznek a népies díszítésnek. Ott kepekre, szobrokra s az oltarra fektetik a fosulyt (peldaul (43) a esik-szentdomokosi) s ezek közül az oltarok díszítései mutatnak néha valami népies, magyaros vonást. A kar több helyen díszítve, festve van itt is, de azért többet talál a kutató a protestáns templomokban.

A esik székely katolikus templom főoltárát (44) s a szentegyház tartót a XVIII. század végén egy oláival székely ember készítette. Az akkori ízlés szerint barokkosan, a melyen azonban népies elemek is előfordulnak. Jellemző, hogy e régi és tisztességesen elkészített, színeiben is eléggé harmonikus komoly munkát újjal akarják felesereelni csak azért, mert már nem létezik. A esikkozmasi templomcsarnok (45) bejáratában áll egy gotikus padsor.

Díszítési motívumokban leggazdagabbak a templom-mennyezetek, melyek Huszka megállapítása szerint – akit a következők tolyáman mindegyre idézünk – mind a XVII. és XVIII-ik századból, tehát a renaissance egyetemes elterjedésének idejéből valók.

A legrégebbi templom-mennyezet a esikdelnei.

A regente három taló tulajdonát képező kőso got stílusban épült, vagy renovált templom tenyodeszka-negyzetektől alkotott festett mennyezetén az évszám: 1613. A negyzeteken Huszka mintegy tízenegyzet díszítési motívumot talált, melyek nagy részén az eredeti magyar jelleg felismerhető, bár a renaissance akantuszvirágával és leveleivel, még különböző rozettaival vállakoznak az egyes magyar díszreszletek. Az egyik negyzetben széles száru torpe kehelyből nőnek ki a csupa szegélyű, bimbós és virágos szarak, közepén legfelül egy széles találaku virágzabdól kinövő bokrocskának felső leg-

KATOLISSZEK A CSIKKOZMASI TEMPLOMBAN (44)

nagyobb virága szintén szegfű, míg mellette két kisebb nyole szirmu rozetta alatt két kisebb szegfű és búzavirág egészíti ki a szegfű-levelekkel alkotott bokrétát. Egy más szimmetrikusan színlén két egyenlő részre osztható négyzet középszegfűje alatt és fölött, két-két nagy akantuslevél közén, a folyondár virágát látjuk; míg egy másikon felső nagy virágul oly, a rózsza és tulipán közti átmeneti alakot, mely már az asszír kőbe faragott ornamentális alakok között is feltalálható. Egy ily szimmetrikus elrendezésű, s öt nagy virágból alkotott bokréta középső, felső, valamint két alsó virága búzavirágot ábrázol. A csigavonal alakú szárok egyikének fővirága szintén szegfű, a többinek négyszirmu rózsza vagy renaissance akantusvirág. Némely négyzetnek középső nagy rozettája által üresen hagyott sarkait a rozettából kinövő kisebb, leveles tulipánok töltik be, míg másan e kis virágoeskák a sarokból nőnek befelé. A mennyezzettel egyidőben készült a szószék és a sekrestye ajtaja is, melyek díszítései hasonlóan a renaissance keverékét mutatják a magyarral. Színeit tekintve, a világoskék és többnyire konturvonalnak használt sötétkék mellett leggyakoribb a piros és zöld, s csak keveset a sárga.

Idő tekintetében a delnei után a m. dályai ev. ref. templom hajójának mennyezete következik, melyen a festési évszám : 1630.

E mennyezet négyzetein a díszítések piszkos szürkés körvonalaikkal többnyire a négyzet átló irányában, egy sarokból kiindulva alakítvák : noha úgy a két egyenlő félre osztható szimmetrikus bokréta, mint a négyzet közepéből rozettaszerűen kifejlődő elrendezés is elég gyakori. Több négyzet fővirágja rózsza és tulipán. Sajátságos egy négyzet elrendezése, amelynek szívből kiinduló bokrétája tollesomót, páva-, vagy pulykafarkat utánoz s a négy szélső rózsza a tollesomóból látszik kifejlődni. Ily tollakból alkotott legyezőforma több négyzeten is előfordul, többnyire azonban virágok helyén és meglehetősen természetű alakban.

Egy négyzetnek átló irányában haladó szárán valami fészkes virág, egy másikon nárcis látható. A nárcis vagy havadi festett alakjai között a virágszirmok végén hegyezett ama visszahajló alak, mely e mennyezeten látható, ma is ismeretes az asztalosok előtt, de még a brassói körfal tornyainak egyikében szintén látható egy, hasonlóan a XVIII-ik században festett virágbokrétájában. A piszkos szürke színű körvonalak mellett a piros, kék, zöld és sárga szín is előfordul. Megemlítendő itt még a templom bejáratánál perselyül szolgáló kis ládikó festése is, melyen szívből kiinduló, szimmetrikus virágbokréta legfelső virága tulipán, míg mellette két oldalt egy-egy szegfű és nárcis, vagy ökörszem aranyvirág- (*Chrysanthemum Lecanthemum*)-nak piros, fehér és barna színben festett alakja képezik a bokréta kiegészítő részeit. Készült 1832-ben.

A harmadik s időrendben a m. dályai után következő mennyezet a csik-somlyói bucsujáró Salvator-kápolnának dongabolt alakban kivitt, fenyő-deszkára festett mennyezete.

E kápolna helyén, vagy közel hozzá állhatott a Szt. István királyunk építette régi kápolna, de a ma álló esücsíves épületek semmiesetre sem az, mint ezt a hívők nagy serege regéli. Belső berendezése — festett mennyezete, kórusa és oltárai — a XVII-ik század modorára vallanak; a falon bevéselt «Renov. 1678» alkalmasint az utolsó renoválás idejére vonatkozik. A mennyezet több deszkáján különböző szentek ábrázolvák, latin felirások és renaissance díszítések között.

Említsük meg, mint Székelyföldön készült műdarabokat, a menasági templom sekrestye-szekrényét 1678-ból, faragványaival és ajtajának festett díszítésével, valamint a csik-rákosi két faoltárt, 1692-ből, melyek bár renaissance termékek: a magyar modor félreismerhetlen nyomait mutatják.

A taresafalvi (Údvarhelymegye) ev. ref. templom mennyezete 1700-ból való.

E gót stílusban épült, szegényes falusi templom mennyezetén az évszám mellett festőjének nevével is megkaptuk: Asztalos Mihály. A négyzetek festett díszítései elég gyalólok, de az általános magyar ornamentális jelleg nem hiányzik belőlük. A szívből vagy virágból kiinduló főszar kétfelé hajló ágain négy- és ötszínű rózsák, stilizált rózsalevelek, tulipán

es rózsabimbó alakok vannak, amely egyenlő oldalú háromszögletű, lapos, körösi felületű a bőlombok alkotják.

A XVIII. századból való a kecsesi ev. ref. templom mennyezete, melynek mennyezetén negyzetű a rózsák s lecsúszással szív- vagy virágcserepből indulnak ki a többiek. A virágok közül s egy közepstől által szimmetrikusan két részre osztott díszítőnk, avagy csigavonal alakú lefektetése, belső végükön egy nagyobb virággal. A virágok többnyire másod vagy tulipánt ábrázolnak, melyeknek egy részén azonban vannak szívszerű, csak keves diszitesenken tapasztalt idegen, persi vonás szembeötlő. Egyetlen több, nagyobb központi kék-nagyvörös virággal, oldalhoz egy más színű virágszirmú típusú, mellőlük általában megfelelő nagyságban. A persi és mohai diszitesenken tapasztalják a többi példánál teherem bűvös a világban felette szembeötlő, hogy egy teljes virág hátul mögött egy fele, de egy vagy több más virág, hogy az első központi alak a más kettőnek esd fele (enged) hátul s a többi elakarja. Ez az elrendezés a XVIII. század óta a magyar stílusban is használatos. Huszka megőrdülte egy székely nemzeti márciumi korsz. diszitesenken tulipánjait, egy a székelyudvarhelyi zard. templom tulipánját képező kehelyalakúnak sarkokrészben es egy falai (Udvárhelyim) székely diszitesenken buzávirággal is, hol is a kékszíni buzávirág mögött zöld es piros szögletű fele. Néhány négyzet virágai valószínűleg violet ábrázolnak. A diszitesek zöld, piros, kék es fehér színeket mutatnak fekete körvonalakkal. József asztalos festette, 1767-ben.

A székely betűs felirásáról híressé lett enklai unitárius templom mennyezetén Huszka mintegy huszonöt különböző diszítési motívumot talált a kazettászerűen beosztott fehéralapú, sárgán szegélyezett négyzetekben, sötétke es cinobere színekkel festve, azonban a sok virágtartó s a hanyatló renaissanceban oly egyetemesen jelentkező levellombok miatt, kárhozlag renaissance termékeknek ítélte, ellenére a szinten nagy számban alkalmazott s így magyaros vonást eláruló virágoknak. Érdekesebb a majdnem száz évvel később festett körös két bokretája, mely már teljesen magyar. Kék alapon, sarkában körögyeddel tompított, fehér négyzetbe van a két bokreta festve, zöld, piros es sárga színekkel. Festésének ideje 1770. Az első szimmetrikusan elrendezett bokreta szívből indul ki, közepén egy nagyobb tulipánnal, mely melle két oldalt egy-egy kisebb rózsabimbó nyulik fel. E három virág alatt a szív fele két csukott bimbó hajlik be. A második bokretában a felső tulipán a szív helyére került s a szív pedig fölfelé álló hegygyel a közép szár tetejébe. A levelek tagozatlan szele tulipánlevélre vall. E pár diszites elrendezése, valamint festésének ideje is, majdnem teljesen megegyezik a kecsesi (Háromszekm.) templom mennyezetének diszítésével s így alighanem egy mester munkája.

A XVIII. századból való a maksai ev. ref. templom mennyezete is, melynek kék alapon 1766-ban festett, nagy mértékben renaissance munkának látszó diszítésén magyaros jelleg is van, mert a stilizált virágok kiváló szereplése szembeötlő. Földi négyzet diszítésén megkísérelte mestere az akantuslevelek dívatos alkalmazását, s e mellett renaissance virágokat is festett, melyeknek nagy része a rózsabimbó felette konvencionálisan kezelt alakját mutatja. Néhány virág pedig teljesen renaissance. Par négyzet virágalakja hasonlít nagyon a földi eperhez, bár fehér színe után ítélve inkább a lildarózsára emlékeztet. A színek kék alapon piros, fehér, zöld, sárga, a szárok sötétbarnák vagy vörösesek. A mennyezetnél sokkal magyarosabb a templom korusának néhány stilizáltan festett rózsabokreta (egyesen szarbol kettéfele lehajló, stilizált virágok es levelek).

Huszka is megemlékezik a székelyi (Háromszekmégye) evekkel ezelőtt lebontott ev. ref. templomnak mennyezetéről, melyet, mint mondják, a keletről hazakerült Gabor diák festett. Sok keresés után a tudós es fáradhatatlan kutató rátalált a rég lebontott es elárverezett mennyezet maradványára egy könyv és egy istálló fölpen s csakugyan sok törökös vonást mutatnak a kék alapra festett diszitesek, ambar néhány bokreta teljesen magyar. Egyen, például, tulipán mellett narcist es rózsabimbót talált, kettéfele virágcserepből kifejlődő szimmetrikus elrendezéssel.

A SZÉKELYUDVARHELYI SÓSFÜRDŐ MELLETT LÉVŐ RÉGI JÉZUS KÁPOLNA. (46)

Mintaszerűségük és páratlan voltuk miatt említi meg Huszka két csúcsível boltozott szentély festéseit, melyek díszrészeleikben a gót és renaissance küzdelmét mutatják, úgy azonban, hogy a renaissance már kezd diadalmaskodni. Egyik a majdnem teljes épségben fennmaradt m.-dályai (Udvarhelymegye), mely alighanem a XVI. századból való; a másik — a gyönyörű olasz renaissance szárnyas oltáráról híressé lett — menasági katolikus templom mennyezete, a szentély falába vésett 1655. évszámmal.

Az udvarhelymegyei református és unitárius templomok mennyezetéről egyáltalában ritkán hiányzik a festett virágdísz, aminthogy festett virág ékesíti a padokat, a szószéket, a karzat deszka korlátfalát, néha az orgonát s az ajtót is.

A régi bögözi unitárius templom mennyezetéről (IX. tb.) mutatunk be néhány kockát. E rajzok régi felvételek alapján készültek, ma már nincsenek meg. E fára festett díszítmények a mennyezet tábláiról valók; sok barokkos vonás ismerhető fel e kompozíciókban, de mindamellett a népies elemnek is jut tere, ilyen különösen a legutolsó tábla.

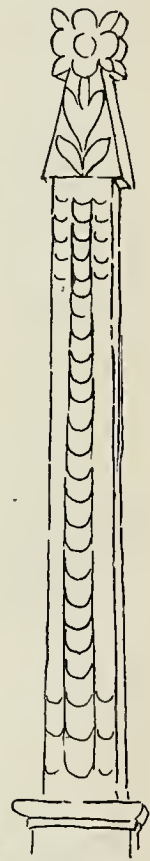
Hasonlít ezekhez, de naivabb és népiesebb is, bár vannak benne barokk nyomok, az itt bemutatott székelyudvarhelyi (VIII., IX. tb.) Jézus-kápolna mennyezete (46).

A festett díszítésű templomajtók közül figyelemreméltóbb az árvátfalvi református és a homoródkarácsonyfalvi unitárius templomé (X., XI. tb.).

Az árvátfalvit Balázs Mózes, lócodi asztalos cselekedte 1849-ben. A templomajtónak négy betéte van festve; a díszítések egészen népiesek, olyanok, a melyet Balázs Mózes a szekrényekre is festett. A felső kettő kék csillagból nő ki, két stilizált rózsza következik, följebb vörös tulipán, kis vörös és kék virággal, majd egész fölül különös alakú virág s a bokréta ormán

A MIKLÓSVÁRI KATOLIKUS TEMPLOM KAPUJA. (48)

OSZLOP,
A FARGÁDI
TEMLOMBÓL.
(47)

A MIKLÓSVÁRI KATOLIKUS TEMPLOM
PORTIKUSA. 49.

A SEPSI SZENTGYÖRGYI REFORMÁTUS
TEMPLOM AJTÁJA

tulipánbimbó; az alsó két betét még jobban ismert kompozíció: előnyben lévő kokrota gyöngyvirág, tulipán és szegfűvel.

A homoródkaracsonyfalvi 1867-ből való, mestere a homoródklandi harangozó Hadházi József.

Két hasonló betét van az ajtón díszítve egy körívekből összetett konturajni sötét mezőben. Itozetta van alul, abból jő ki az egyenes szár, melyből rózsák, tulipánok, gyöngyvirág, szegfű nő ki, a felsőnél fehér galambok ülnek a rózsakon; felső részt palmitta-féle virág foglalja el, melyet koszorúsán vesz körül valami vörös, gyöngyvirághoz hasonló virág.

Csehely jegyezte föl, hogy a homoródszentmártoni unitárius templom ajtója, mely 1817-ben készült, remeke volt a népies festett díszítésnek; nyoma semes má már.

A festett díszítésű templom-karzatok közül is bemutatunk kettőt (XII. tb.). Negy táblát az arvátfalvi református templomból (1859). Minden ízében népies ornamentumok ezek. Tulipán, szegfű, rózsák, gyöngyvirág-levelekkel, bimbókkal nő ki egy egyenes szárból, amely alatt csillag van, rozsmaring-leveles ág veszi az egészet körül koralakú koszorúban; mind a négy körülbelül egyforma, csak a színe változik.

A faradi református templomból adunk itt két táblát, -- amelyeken még nagyobbak a virágok, teljesen festett ladakról, butorral vett motívumok, amelyekből a hagyományos eserep se hiányzik. (XII. tb.)

Említettük már, hogy a Székelyföld néhány templomának restaurálása alkalmával, a

ZSOMBÓEI KATOLIKUS TEMPLOM KÖFÉSA 50

A HOMORÓD-KARÁCSONYFALVI UNITÁRIUS TEMPLOM AJTAJA. (X. tb.)

(Az oklándi harangozó, Hadházy József munkája 1867-ből.)

AZ ARVATEAVI REE TEMPLON AJTATA (XI. 14)

(Lekodi Palás Mozes munkája 189-90)

falának képsorozata, mely az életet napjaink
ábrázolja egy 10 m hosszú és 134 cm magas képsorozattal.

Hogy a szép esztétikus templomban melyről
Orbán Balázs annyira elragadtatással ír, a mesztetőg
alatt faliképek vannak, azt már évekket
ezelőtt tudták. A mesztetőg ugyanis egy két helyen
lemállott s a támadt színes foltokon egy kígyónak
toreleke látszott s egy nő szent királastját ne-
lány mádkozó alak köré szetterjeszté. De hogy
a képek a mesztetőg alól előkerültek, az a mi
derek munkatársunk a múlttalalág eszajdiban
dolgozó, szerény Csehely Adolt érdeme.*

Az élet napja ciklusának kimagasló alakja
Jezus, szigorú bírónak glóriától körülvett ülő
képe magassága 110 cm, különösen a padást
szép redőzése mutatja a művész jó ízlését. E fa-
alaktól jobbra es balra két-két egymás fölött
hosszban elhúzódo mezőre oszlik a kompozíció,
az alsómező magassága 70 cm, a felső 61 cm.

A felső mezőn jobbra es balra egy-egy angyal
mutatja be terdelve hódolatát Isten fiának, az alsó mezőn pedig balra Szűz Maria, jobbra
Szent János mádkja terdelve az elnyozított. A terdelő angyalok melle sorakozik a felső
mezőn hat-hat apostol álló helyzetben. Mindegyik könyvet tart kezében. Az apostolok
jobboldali sorából Csehelynek négy alakot sikerült teljesen kibontatni a mesztetőg alól.
E négynek areyonasai nemesek, tiszteletgerjesztők (59).

Az alsó mezőn, Szent János terdelő alakja mellett, Mihály arkangyal áll kivont kard-
dál, amint a kottelvel egy esomóba összekötözött karhozottakat a pokol kapuja fele üzi.
Sajátságos, hogy az elkárhozottak közül az arkangyalhoz legközelebb állt korának meg-

* Csehely Adolt Kőrömbányán 1851 június 26-án született. Biedl-kölső tanulmányát es ott vegzett
be 1873-ban, a műgyeleteire ment s azt vegzeve a közepiskolán tanárképezlebe jött. Azután a szol-
nokai falvartanárképzőnél nyert állásajánlást, ahol 1884-ig maradt. A mezőnmi telekánál is gimnáziumba
választották meg helyettes tanárnak, ahol két évig 1886-ig maradt, amikor a kunfelegyházi városi kató-
likus főgimnáziumhoz ment. Ottmar egy év után a rozsnói katólikus főgimnáziumhoz (1887-1890)
ment, a miniszter 1887 szept-
emberében a tisztelet-
kir katólikus főgimnázium-
hoz rendes tanárnak ne-
vezte ki, ahol 1893-ig maradt.
Ott kezdte meg es fejezte
be a "Vár vármegye népies
köznevelési" című munkáját.
1893 év őszén a miniszter
áthelyezte az elvárhelyi
állami főrealskólához. A
szorgi szervezet azonban
nem bírta tovább a munkát
s felmondta a szolgálatot.
Ezért 1894 aug. 29-án
Hétfőnek utolsó hetében
es szorgdíjazási dolgo-
zati nekünk Népművelési
kutatószónak eredményét,
gyűjtesét es rajzát ebben
a könyvben is szívesen köz-
löljük.

AZ GECSZEI KATOLIKUS TEMPLOM
KÖRNYÉKÉN

A FOLKÓ, UNIKALIS SAJÁTLE OM

A CSÍKSOMLYÓI FERENCRENDIEK TEMPLOMA. (56)

felelő öltözetben struccol-
las főveggel ábrázolta a
festő, míg a többieket
mezteleneknek.

A pokol kapujánál,
mely az egész sorozat jobb
oldalát bezárja, megsza-
kad a képsorozatot ketté
osztó vízszintes vonal,
mert a kapu már a kép-
esoport egész magassá-
gát éri el. A pokol kapu-
jának nyílását egy tátott
szájú rémes szörnyeteg
feje foglalja el, torkával a
pokol torkát jelképezve. E
szörnyeteg torkába épen
belécsik egy elkárhozott,
hátára kötött [ládával,

(valószínűleg a lelketlen uzsorást ábrázolva pénzesládájával), beljebb még egy elkárhozott
a pokoli szörnyeteg torkában.

A felső képmezőn, közvetlenül a pokol kapuja előtt, egy sarkantyús vitéz meztelen
holttestet visz vállán, mintha megakarná menteni a kárhozattól, egy ördög azonban
már nyúl a halott után.

A képsorozat baloldali részén (az üdvözítő jobb keze irányában) a térdelő Szűz

A DARÓCI SZÁSZ TEMPLOM. (57)

TEMPLOMAJTÓ BOGÓZÓN 1792 BŐL.

TEMPLOMAJTÓ AGYACFAJVÁN

A MÉRGEYESI SZASZ TEMPLOM TORNYA 1891

A BOGÓZI REF. TEMPLON RÉGI FALCÉPÉ. (59)

FRANKLIN

A BAGOZI OF TIMOR WEAVING BASKETS

A BÖGÖZI REF. TEMPLOM.

A FELSŐ-BOLDOGASSZONYFALVI REF. TEMPLOM MENYEZETÉRŐL,
1670-BŐL.

Mária mellett látjuk ugyancsak Szűz Mária álló alakját, amint palástját védőleg terjeszti azok köré, akik életökben hívek voltak s kérőleg emelik feléje kezüket. Ehhez csatlakozik balfelől egy szimbolikus kép: kékesszürke korong, benne két kisebb koronggal, melyek egyike világos sárga, másika sötétebb sárga színű, nyilván az eget ábrázolja a rajta levő nappal és holddal, míg az alatta rézsútos irányban levő sárgásbarna korong bizonyára a föld jelképe.

E korongon kivehető még egy hajónak, valamint egy hátával a hajónak dülő, félig fekvő emberi alaknak képe, amivel a festő valószínűleg a tengert és szárazföldet akarta jelképezni. Az eget és földet egy rozettaszerű rajzzal kapcsolta össze a jámbor

A HODGYAI REF. TEMPLOM SZÓSZÉKE.

AZ TÉTÉDI GINTEREM KAPUJA.

művész a rejtett egyik melyedősbe kieseláringos kőgyűrűt rajzolt be. A képek valószínűleg a paradisosz kőgyűrű, mely az első emeleti part láncát csatolják, ekkor látszik hogy az ítelet mélyen a napok földünk és földünk el kell puszthaton.

E szimbolikus képtől kezdve a halottak elbűvölésére (két angyal fogja a koronát) az ítelet háromszor a földön a sírok megvilágítását a halottak az angyalok megvilágítását töltötték ki.

A kőszobor legfeljebb része a mennyország (Csipkeparkány) és kőszoborral veszi körül a kiválóztott árok lakohelyét. A menny nyitott kapuhoz Szent Péter lovasátja be az udvarulteret, akiket angyal vezet. Az angyalok követi két főpap, azután egy tonzuras szerzetes, két koronázott férfi végül egy férfi s legatolsonak ki.

A FŐZŐI HAJDÚ KATOLIKUS, MA EUFEMATUS TEMPLOM.

*Freskót 1894-ben bemészelték a két tükör a koronán fejt
Katonas díszítés*

CRASZIAVA, FŐZŐI HAJDÚ TEMPLOM, 1761-BŐL

A festett felület kibontott része azonban csak kis része az egész északi falnak, mely a boltozatig festve volt.

E falkepek készítőjéről s keletkezésük idejéről megjelölő feljegyzésre eddigelő meg nem akadt a kutatás, de valószínű hogy a képek a XV. században készültek.

Csehely a felfedezett kőszoborral jelentést tett a műemlékek országos bizottságának, mely a jelentés alapján elhatározta a meszreteg alatt meg lappango képek folytatolagos felkeresését s a képek fotografikus felvételét; e munka elvégzésével Csehelyt és Huszka Józsefet bízta meg. 1898. június és júliusában sikerült a két tudósnak a templom északi falának

FŐZŐI HAJDÚ TEMPLOM.

még hátralévő részét, valamint egy, a nyugati falon mutatkozó jelenetet is teljesen kiszabadítani a mészréteg alól.

Az utolsó ítéletet, a mennyet és poklot ábrázoló képciklustól jobbra levő két nagyon megrongált s ezért meg nem határozható szentén túl Szent Veronika kendőjének képe tűnt elő, ezentúl pedig egy férfiszentnek álló alakja, aki könyvet tart kezében. Fejét drágakövekkel és gyöngyökkel ékes bizanci korona fűdi, mely korona annyiban jellemzetes amennyiben a faliképeken levő többi koronák mind anjou-liliomos díszűek. Végül hármás félkörös románstílusú friz alatt három szentnek a mellképe fejezi be az alsó képsorozatot.

Az alsó képsorozat felett, az északi falnak 145 méternyi egész hosszában, Szent Margit vértanúnak 14 méternyi magas legendája húzódik el tizenegy jelenetben.*

A Margit-legenda képsorozatának festője szabadon bánt el a legendával, amennyiben a legendában szereplő római helytartót először is királynak tette meg.

Az I. jelenetben látjuk a király háromtornyú várkastélyát, mellette a szabad ég alatt a királyt, amint szolgálójának mondja: «Ülj fel a lóra, vágtsass el Margithoz, s kérd meg kezét számomra.» 2. A szolga megjelent Margit előtt. Lovát fához kötötte, elmondja a király üzenetét. Margit, aki pálmaággat tart kezében, tagadó választ ad, mert pogányhoz nem megy nőül. Margit mellett látjuk dajkáját is. 3. A kikoszorózott király dühében trónja elé hurcoltatja Margitot. 4. Margit két oszlophoz kötözve, széletterjesztett karokkal függ a levegőben. Két poroszló ostorozza. 5. Margit két fa között függ. A két poroszló fogókkal csipdesi testét. 6. Margitot a két fáról leoldják a poroszlók. A király is ott áll s nézi Margitot. 7. A király csavar alakú oszlopon lévő bálványkép előtt térdel. 8. A keresztény hitben állhatatos Margitot két karóra felfüggesztett üstben főzik. Két fuvó éleszti a tüzet. Az egyik poroszló tüzesíti a nagy vasfogót, hogy azzal a szűz testét megcsipdesse, a másik poroszló ennyi állhatatosság láttára a mögötte levő nézőkkel együtt megtért s térdre esve imádkozik a keresztények istenéhez. A csoport mögött álló hóhér már magasra emelte pallosát, hogy a megtért poroszlót lefejezze. Margit az üstben összekulesolt kezekkel imádkozik, két galamb fejére teszi a mennyei dicsőség koronáját s egy angyal feléje száll a mennyből pálmaággal. 9. Margit a börtönben, előtte undok sárkány. A sárkány nem bántja. Margit diadalmasan emel keresztet mindegyik kezében. 10. Margit letépette a sárkányt s ostorozza. A II. jelenet Margit lefejezése. Összekulesolt kezekkel térdel a martír. A hóhér már sújtott (csak kezét s kardját látni) s a szűz feje lehullott.

A Margit legenda felett a középkori festett székely templomokban elmaradhatatlan László-legenda töredékei láthatók. E ciklus magassága 2 m. A László-legenda első jelenete még a nyugati falra esik.

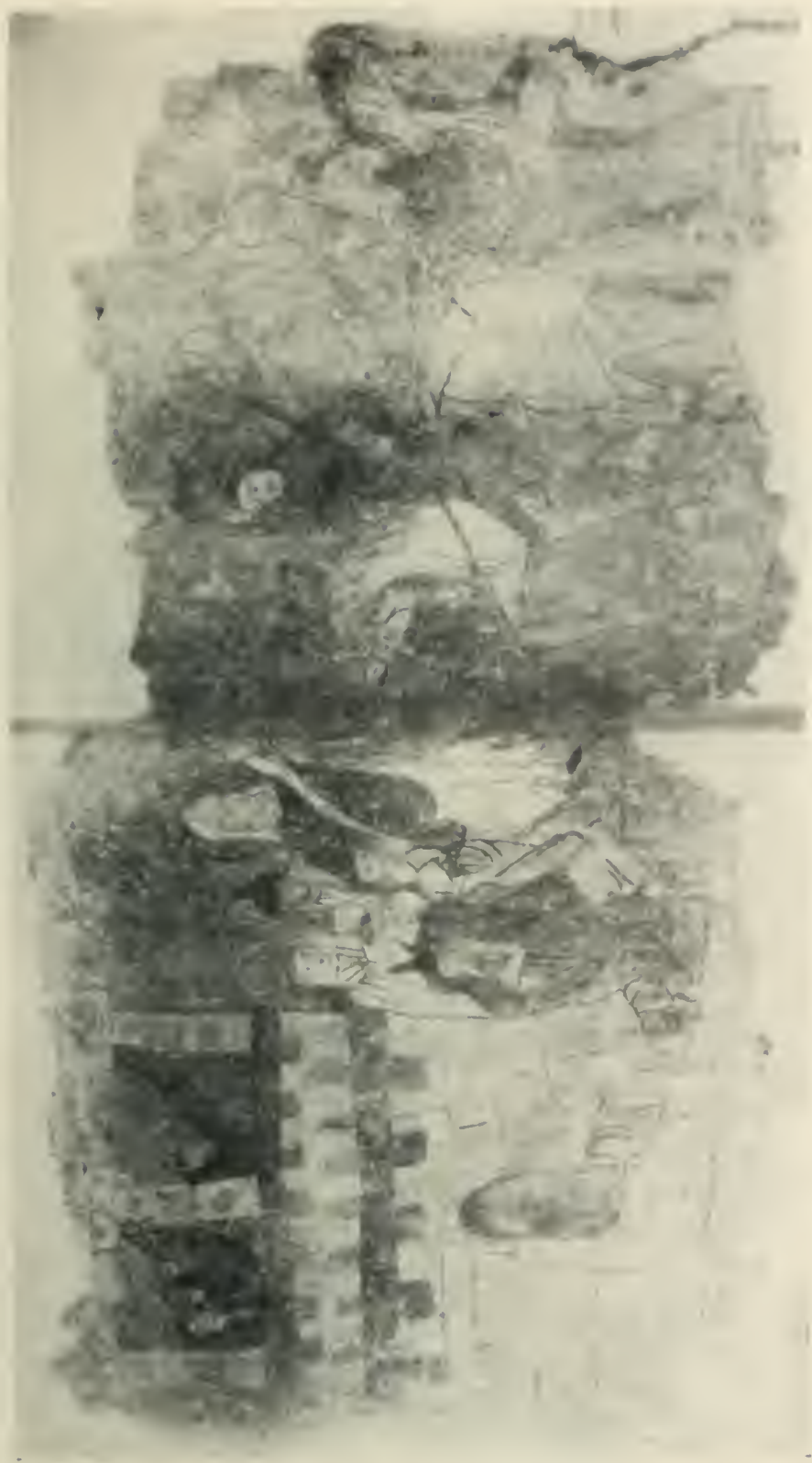
Márk krónikája úgy adja elő a cserhalmi ütközet regényes epizódját, hogy Szent László herceg a váradi püspök leányának nézte a szép magyar leányt, akinek megszabadítása érdekében elrablóját üldözte s megölte, de végül hozzáteszi, hogy a leány nem a püspök leánya volt; e képsorozat festője a püspök leányának tartja az elrablott s megszábadított leányt. A nyugati falon levő jeleneten (61) ugyanis a váradi püspököt látjuk, amint

* Szent Margit egy pisídiái Antiokiában (Nagy-Phrygiában, Kis-Ázsiában) élt pogány pap leánya volt. Anyja korán elhalt, dajkája nevelte fel, aki falun lakott s titokban keresztény volt. Margitot is keresztény hitben nevelte. Amikor Margit tizenöt éves korát elérte, atyja magához vette s csak akkor tudta meg, hogy leánya az új hitnek híve. Atyai rábeszélésével kísérlette meg, hogy leányát az új hit elhagyására s a pogány valláshoz való visszatérésre bírja. Minthogy pedig rábeszélésének nem volt fogantatja, önmaga vádolta be leányát keresztény hiteért Olybrius császári helytartónál. A helytartót annyira elbűvölte a szép vádlott, hogy feleségül kérte, egyúttal pedig fenyegetésekkel akarta rávenni, hogy keresztény hitét elhagyja; de céll nem érven, börtönbe záratta. A fogság Margitot nem tette engedékenyebbé, miért is a helytartó megvesszőztette s testét vasfogókkal tépette. A következő napon égő szövétnekekkel égettette, azután pedig hideg vízzel telt kádba dobatta. Margit állhatatossága annyira meghatotta a nézőket, hogy sokan a keresztény hitre tértek, miért is a helytartó néhánynak rögtön fejét vétele, Margitot pedig a városból kiharcoltatta és lefejeztette.

DÍSZÍTÉSEK AZ ARVÁTIÁNYI RÉF. TEMPLOM KIRZATARÓI, 1850-1861
A FARCADI RÉF. TEMPLOM KIRZATARÓI, 1859-1861. (XII. 11.)

A BLOUSE BY TIMOTHY H. TALKETT (1)

leánya meg-zabadtására a kunok ellen induló Szent László herceget, (kit egyébként koronás királynak festett a művész) megáldja. A püspök kísérete, közöttük a püspök felesége, térdrehullva imádkozik a vállalkozás sikeréért. E csoporttól balra emelkedik a püspök vára, a vár fokán két ór fujja kürtjét László felé, ki fehér lován jobbjával búcsúüdvözléssel emeli koronás fővegét a püspök felé; baljában hatalmas csatabárd. Mögötte dárdával, vörös lovon kísérelője, aki még egy fehér lovat vezet porázon.

A SEPSI-BESENYŐI REF. TEMPLOM. (62)
Huszka után.

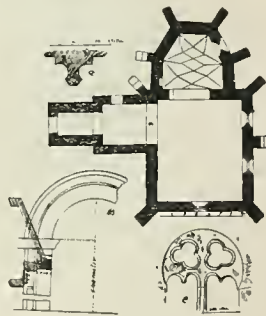
lomokban napfényre került hasonló jelenetek bármelyikénél; 3. László vágta fehér lován. (nagyon csonka); 4. László s a kun vitéz szállt lováról. Állva küzdenek egymással. A küzdés heve átragadt a két vitéz lovára is, a kettő egymás ellen támadva ágaskodik, László fehér lova beleharapott a kun vitéz vörös lovának nyakába; 5. László letépette a kun vitézt, aki László egyik lábába kap, hogy őt is lerántsa. A három egymás felett lévő képsorozatot 17 cmnyi széles szalagdíszek választják el egymástól.

E három képsorozat közül, Csehély szerint, a László- és Margit-legenda határozottan régebb kelte, mint az itélet napjának képsorozata, amit nemesak az utóbbinak művészibb kivitele, hanem az is igazol, hogy a mennysország sérült sarkánál a mennysország alatt lévő vakolatréteg egy részének eltávolítása után ugyan e helyen a Margit-legenda alsó részének folytatása tünt elő. A képek színe vörös, sárga, szürke, barna, sötét szürkés-kék és fehér; zöld szín e képeken nem fordul elő, mint egyáltalán a középkori székely templomok eddigelé ismert faliképein, a bessenyői templom képeit kivéve, melyeken e színekhez a világoszöld is hozzájárul.

A Szent László-legenda különben végig kísér bennünket majdnem az összes székelyföldi templomok faliképein. Huszka József, aki, ismételjük, elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar díszítő stílus elemeinek felkutatása és e stílus törvényeinek megállapítása körül, személyesen átkutatta az összes még fenmaradt templomokat és úgy találta, hogy a templomok északi falai, amelyek seholse voltak áttörve, mindig ki voltak festve többnyire legendás, vagy bibliai képekkel s közvetlenül a mennyezet alatt rendszeresen Szent László legendája foglal helyet.

Legérdekesebb ilyen faliképre talált Huszka a sepsi-bessenyői

A László-legendának az északi falra eső folytatása a cserhalmi ütközetet ábrázolja többé-kevésbé csonka részleteivel. Az eredetileg összefüggő csataképet a festett falra épített s a múlt században ismét lebontott késő esúcsíves korú boltívek megszakították. E csonkítást tetézte az is, hogy a XIX. században ablakot törtek a falba. A boltívek kiindulási pontjait a még megmaradt gyámkövek jelölik. Két-két gyámkő között tehát a cserhalmi ütközetnek egy-egy megesonkult töredéke maradt meg. Az 1. töredék: vágató lovasok (nagyon csonka állapotban), egy lebukott sebesült s egy halott; 2. a cserhalmi ütközet legmozgalmasabb része, kunok és magyarok heves küzdelme. A magyarok fegyvere a hosszú kard, a kunoké a kéziíj s a nyíl. Két elrablott magyar leány a kunok seregében. A földet halottak borítják. E jelenet sokkal mozgalmasabb a más székely temp-

A SEPSI-BESENYŐI
TEMPLOMBÓL. (63)

A minden átlörést nélkülöző északi fal itt is, mint az összes székelyföldi templomokban, teljesen ki volt festve. A fal magassága azonban, nehogy az alakok túlnagyok legyenek, két egymásfölötti képsorozatot követelt s így több legendai vagy bibliai tárgy festését tette lehetővé.

Az északi falon alkalmazott legenda-tárgyakra nézve szabályul kimondhatjuk, hogy közvetlen a mennyezet alatt mindig szl. László legendája foglal helyet. Így találtam ezt az összes székelyföldi templomoknál s így van ez Besenyőn is (64, 65, 66).

A SEPSI-BESENYŐI TEMPLOM RÉGI
FALKÉPE. (66)

HÁZ

MIKOŁAJA CHROMSZKI (XIII wiek)

11. SOVÁMESTŐK (1871)

Tekintsük elebbé magát az egész falut.

A székely lehetőleg síkra építi falvait, hegyek között a magaslát néha igen magasnak, a patakok völgyében telepednek meg. Így egész Csíkmegyében, ahol a falvak valóságos szikjellegűek s az övező hegyek lábán néhány kilométernyire csak a falvaktól 671 Körös körül a fenyves rengeleg s a faluban nincs árnyék. A fal nem hecséri a székely orszagútja is ilyen fátlan kopár, a faviroaszlopokon kívül más nem igen van ott árnyék. Alesikből indulva, Kaszon Imper fele gyönyörű fenyves hegön visz az út sőtama teljessé fátlan terület következik. Azt mondja a székely, van neki elég fa az erdőben, több mint kene s ahol csak lehet, a fagostástól való feledelmén pusztítja is az erdőt, hogy több legyen a legelő, körülvagdosza, megaszalja a fal, hogy kiszaraljon. Csak ahol patak mentén épült a falu, ott van árnyas útea, például Gyergyó-Ujtaliban 70-72 fizesék szegélyezik a partokat s a falu messzire elfúzódik a patak mentén.

12. AZ ORIÁNDI NAGYUTCA (1871)

OKLÁND. (69)

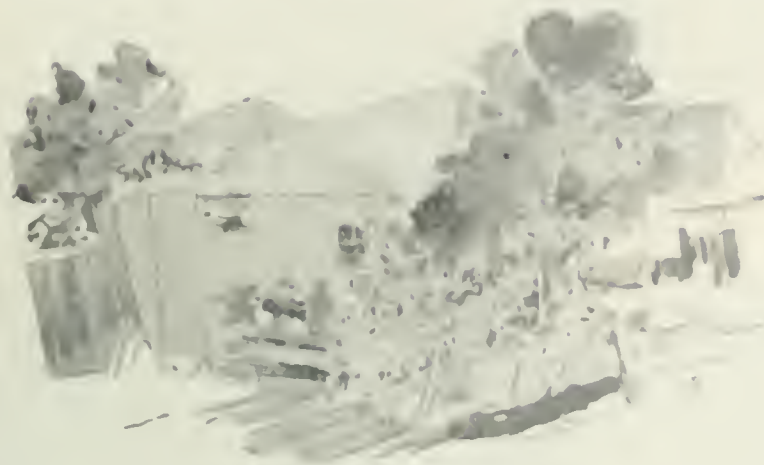

KISKERT A HÁZ ELŐTT, GYERGYÓUFALUBAN. (70)

Nagy-Ajtában (71). valamint Erdővidéken (Háromszék északi részén) az utca egyik házsorához közel folyik a patak s e ház előtti kis térből virágos kerteket alakítottak, ami nagyon kedvessé teszi e falut. Háromszék területén, a Feketeügy mentén, szintén sík falvak vannak, csak a síkot szegélyező előhegység községei érdekesebbek, de magasabbra ezek se telepedtek; a talaj szerint igazodó görbe, keskeny utcák jellemzik e falvakat, silány erdőmaradékok veszik őket körül ott, ahol még egészen nem pusztították ki az erdőket. Sokkal fásabbak az udvarhelyi falvak, lakói is barátságosabbak, a kálomisták s méginkább az unitáriusok, míg különösen a esikmegyei katolikus székely gyanakvó, fur-

Érdekesség: Egy nagyfalú város egy jellemző építménye. A környék hegyei nagy
 vizekkel adta meg a földet. (A város a hegyek között van.)

Egyes falvak mind például Nagy-Gömböcshelyen (75) vagy Miskolcban nagyon sokszor
 vannak egy-egy falvak falvakon is nagyon szép.

KISKERT A HAZ ELŐTT, NAGYAJAN 71

CYBERGÓDIAI 72

Honföld vidéken Lovton (75, 76, 77), amint már említettük, nyíven a város
 miatt, magasra rakott kőházak jellemzők.

Általában összefüggő egész képeznek a falvak, csak itt-ott a hegyek által elvárt
 községek vannak darabokra szaggatva. Ilyen Csik-Mindszent, mely két oldalról a Győ-
 mes is ilyenféle, ahol a völgyből a patakok mentén felszórulnak a házak a hegyre; az
 ilyen elkülönített részt az ott lakó családoknál nevezik el például „Akkorok patakjénél”.

A városok között a legnagyobb és a legvárososabb Munkács városát kövessük.

NAGYGALAMBEALVA. (73)

UTCA, SZENTEGYHÁZÁS OLÁHFALUBAN. (74)

LÖVETE. (75)

LOVITEN

KÖLÖTT SOR, LOVITEN, 77

SÉPISZENTGYÖRGY, 78

HOMORÓD-OKLÁNDI UTCA. (79)

lemző, a többi városhoz hasonló. Sz.-Udvarhelyen (82, 83) több maradt meg a jellemző régeből s nincs egészen kivételkötve. A tucatostódó ízlés példája a kis faluból megyei székhellyé kinevezett Csikszereda (84, 85), ahol egész sor utcák támadnak egyszerre a régi építkezéssel teljesen ellenkező ízléstelen, nagy emeletes kaszárnya házakból.

Sehol se ri ki talán annyira ez az ellentét, mint e faluvárosban, és sehol se vonhat talán

az ember közvetlenebb tanulságot ebből, mint itt, hogy csak a régi, a nép kedélyével megegyező s a helyi viszonyoknak megfelelő eszközökkel dolgozó építő művészetnek van egészséges alapja s csupán ez fejlődhetik. Oly ridegen hatnak itt ez idegen, meg nem értett formákba burkoló gögös léglátómegek az egyszerű kis falusi házak közelében. Itt látjuk legjobban, hogy azokat a kis házakat, a díszes kapukat építő egyszerű emberekben mennyivel több művészi érzék lakozott, mint e nagy házak műépítészeiben.

Valóban, e modern bérházak itt, mint másutt is, nagyon emlékeztetnek az uraságotól levett ruhára: a régi görög római építészetből átvett renaissance paloták rongyai ezek a házak. Ideje, hogy visszasíessünk a néphez, *tanulni!*

Mondják — nyoma is látszik — hajdanta szerette a székely a virágot, most már kevés az olyan falu, ahol virágos kiskert jut a ház elé. Pedig magyar szokás ez, — de a székely aszondja: kenyérekére is keves a föld!

A sokat emlegetett *magyar kert* stílusáról megszívelendő Kiss Sándor tanítása.

Az utóbbi időben — úgymond — löbb kertkedvelő s hazafias érzésű ember azt az eszmét vetette föl, hogy alkossuk meg a magyaros kertel!... Hozzá is láttak, hogy az új stílust önállóan megteremték, pedig ez legalább is fölösleges, mert a magyar kertstílus nem szorúl megteremtőre. Régen kialakult már az s megelőzte egy századdal az angolt is. Az újítók azt ajánlják, hogy egy nagy területen együttesen kell elhelyezni a virágos-, veteményes- és gyümölcsös kertet, de úgy, hogy mindegyik megtalálja méltó helyét és kellőképen érvényesüljön. Ez nem helyes és nincs is jó oka. Már az 1651-ből maradt följegyzés határozott különbséget tesz szőlős-, veteményes-, gyümölcsös- és káposztáskert között. A zsellérek-

UTCA, FELSŐCSERNÁTONBAN. (80)

de csak az utóbbiakról van szó. A Székelyek virágai most jellemezték. Jelenleg a Párisi Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum között van a leírás. A virágok közöttük vannak, mint a székelyek. A virágok közöttük vannak, mint a székelyek. A virágok közöttük vannak, mint a székelyek.

ÖRÖSZILÁGYI TÖRŐK

A kerteknek a leírása szerint háromféle volt: a székelyek, a magyarok, a magyarok. A székelyek, a magyarok, a magyarok. A székelyek, a magyarok, a magyarok. A székelyek, a magyarok, a magyarok. A székelyek, a magyarok, a magyarok.

Összeállítás, hogy bár a XVI. század első felében a kertek virágokat már elég jól ismertek, még a paloták is, melyről meggyőző, hogy a kertek voltak majd egy példaként, virágos-kert meg székely. A házunk kert székely területén, a Párisi Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum között.

A XVII. században már megjelent a magyar kertészkedés a legelőbb részletek. Ezzel együtt az Úr kitért az ablakok, a palotákban, a palotákban, a palotákban. A kertek, a magyarok, a magyarok. A kertek, a magyarok, a magyarok. A kertek, a magyarok, a magyarok.

Mér most milyen legyen a magyar kert bőséges rendezése

Ha kész a kert, majd pontosan rendezés a ház előtt, akkor csak a kertek, a magyarok, a magyarok. A kertek, a magyarok, a magyarok. A kertek, a magyarok, a magyarok. A kertek, a magyarok, a magyarok.

A BUDAVAR ALATT, SZÉKELYUDVAHELYI BATAKAIAN (S)

A perspektívát a kertek, a magyarok, a magyarok. A kertek, a magyarok, a magyarok. A kertek, a magyarok, a magyarok. A kertek, a magyarok, a magyarok. A kertek, a magyarok, a magyarok.

Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

SZÉKELYUDVARHELY. (83)

CSÍKSZEREDA LÁTKÉPE. (84)

CSÍKSZEREDA. (85)

veke) esőáradék kőzetek felülről sűrű kereklen vagy négyzetesen kődarabok építései, melyek a földön vagy a vízben állnak, sőt a vízben is állnak. Ugyanakkor, a székelyek a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

Ez az építkezés a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

Nemcsak a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak. Ugyanakkor, a székelyek a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

Az építkezés a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak. Ugyanakkor, a székelyek a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

GYARFÉNY, SZÉKELYEK (BANYA)

A képzőművészetek a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak. Ugyanakkor, a székelyek a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

Az elváltasztal a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

Jelölésért, ha az építkezés a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak. Ugyanakkor, a székelyek a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

Az első leírás a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak. Ugyanakkor, a székelyek a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

Ez nagyjából a régi építkezés a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak. Ugyanakkor, a székelyek a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

GYARFÉNY, SZÉKELYEK (UTCA)

Az építkezés a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak. Ugyanakkor, a székelyek a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

A székely építkezés a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak. Ugyanakkor, a székelyek a kőzetek felülről építései, sőt a vízben is állnak.

CSIKSZEREDAI KERÍTÉS. (88)

KERÍTÉS, CSIKMEGYÉBEN. (89)

KERÍTÉS ÉS CSÜR A TOLVAJOS HÁGÓ ALATT (CSIKSZEREDA).
(90)

móddal szerkeszti össze a kerítést. A legegyszerűbb mód, amit persze csak külső terek bekerítésére használnak s ami minden erdős vidéken szokásos: fenyőágakat, fiatalfenyő törzseket fektetnek két leszúrt pózna közé (88, 90), vagy nagyjából lecsontított törzseket szegeznek le egymás mellé (89). Bent a faluban már gondosabban készítik el. A (91) rajzon többféle módját mutatjuk be a «kerítés»-nek: ilyen a nagy faszegekkel való szegezés; a deszkáknak hornyolt gerenda közé való beillesztése; az összetartó póznáknak vessző gúzs által vagy ályukasztott fadarab által, melybe a póznákat szúrják be. Ugyanitt látható egy háztetőnek régi divatú és faszegekkel leszegezett nagy zsindelyű födése is. Gyakori a sövényfonású kerítés is (93).

Elég szokásos a deszkák közének kifürészelése is, olyanformán, mint Kalotaszegen; ilyen a (94) és (95). A kerítés járuléknak tekinthetők azok a kerítéshez épített féltetők, amikkel a padokat védik az eső ellen, ilyenek az (96) ikafalvi fedett padok. A (97) képen ott a kőkerítés és a beleépített pad.

A székely udvar általában elég tágas, különösen a falvakban s méginkább ott, ahol a falu a főbb utaktól félre esik vagy épen az ország határához közel fekszik. A városokban természetesen drága lévén a telek, összébb szorulnak az udvarok kis. Kézdivásárhely belvárosában pedig nincsenek is a vásáros bódék házakká állandósulva, egymásnak háttal építve sika-torokká fejlődtek, melyeket bár udvarnak használnak, de voltaképp utcák is, «udvarterek», mint ott nevezik.

A lakóház még most is gyakran az udvarban van, a gazdasági épületek rendszeren oda épülnek s az utcától kerítés választja el az udvart. A vagyoni

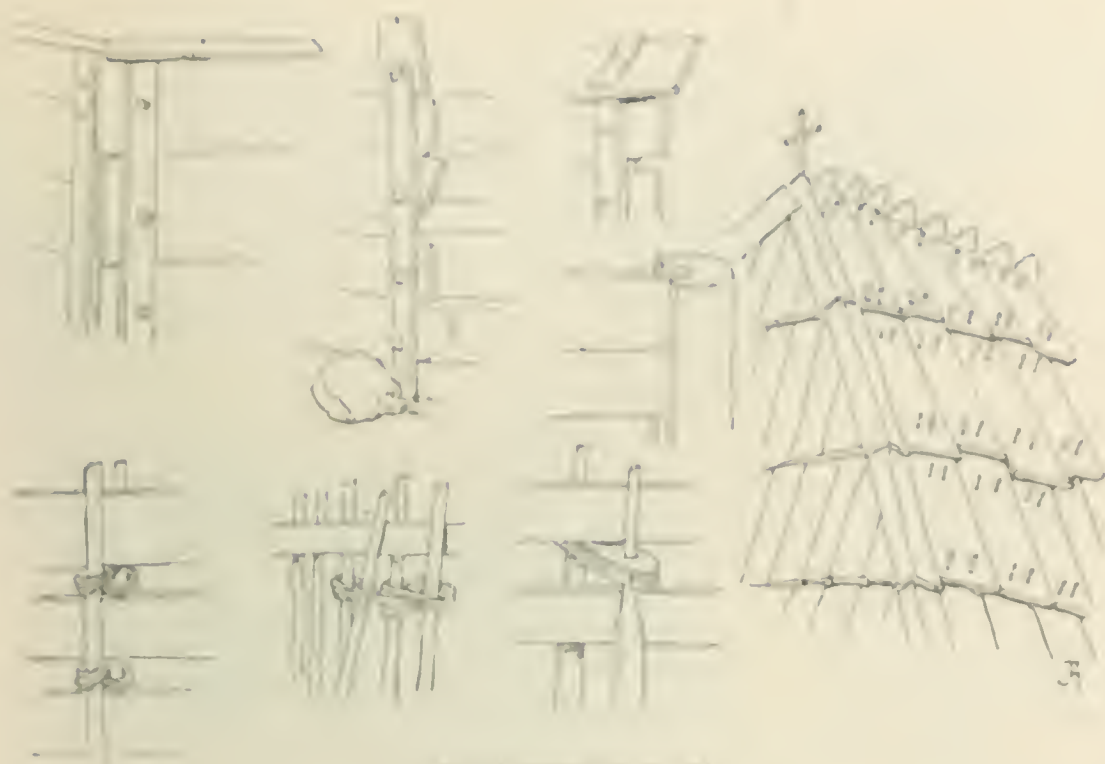
állapot határozza meg az udvar nagyságát, számát, az istálló, ól és csürök terjedelmét is.

Gondos Balázs udvara (98) Csíkszeredán kevésbé módos gazdára vall mint például Mátis Gerő udvara Ikafalván (100), ahol két csür is van az udvarban. Építgy egyszerű gazdáé a (99) udvar, melyen istálló, csür, kocsifélszer mind együtt van.

BAJAYAKA (NY 116)

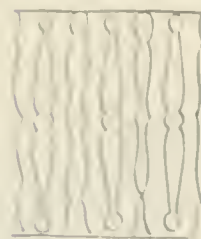

TAPOLCAI KÉTTESER (1-2)

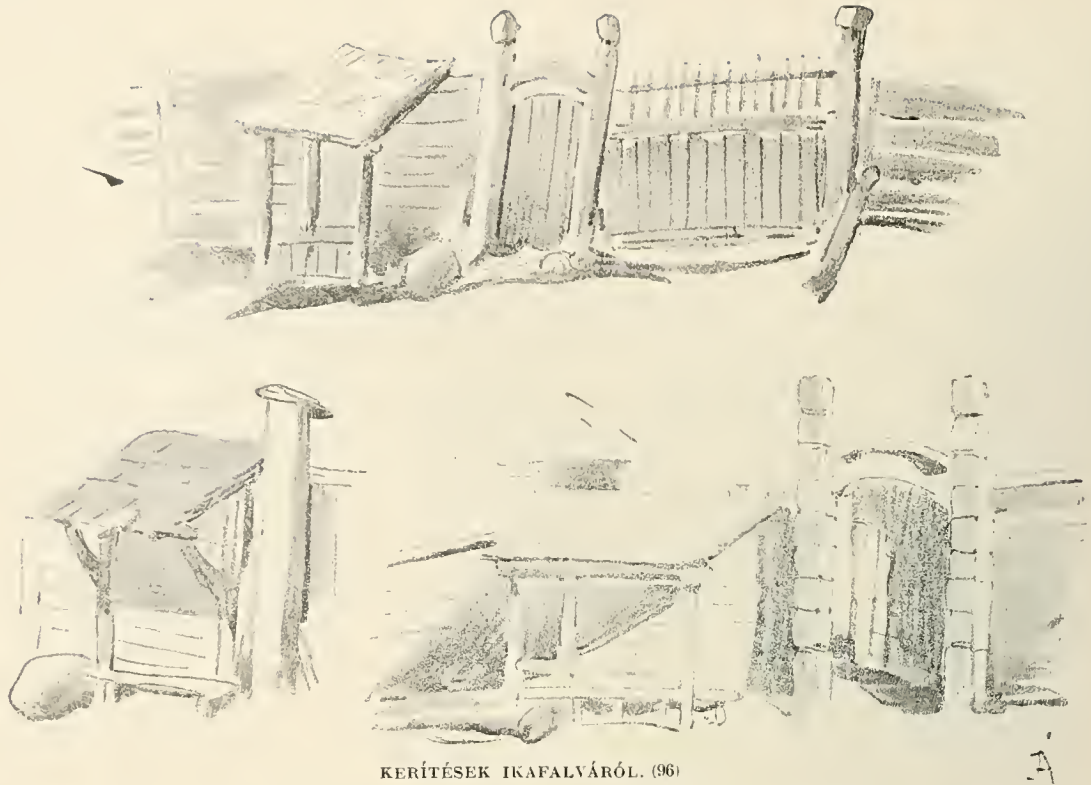
HOMÓDÓI ALMÁSI S VINYONÁSU KÉTTES

SIKKARÓALTI
LÉSIK KÉTTES

PACSAALUSI LÉSIK KÉTTES

KERÍTÉSEK IKAFALVÁRÓL. (96)

Még egyszerűbb berendezésű udvar Keresztély Izsáké, Enlakán, ahol már külön felszer sincs a szekér számára (101).

Kevés vagy éppen semmi fa sincs az udvarban; többnyire van azonban a ház mögött kertjük, gyümölcsös, már t. i. a gyümölcstermő vidéken, például Udvarhelymegyében.

A módosabbak közül való Bíró Mózes udvara Sóváradon (102). Az ottani szokás szerint óriási lábonálló asztagok emelkednek az udvarban; gyakran több évig maradnak így elcsépeletlenül s így felemelve védik meg az egerek elől. A gazda büszkesége a szépen meg-
rakott formás és kaszával jól simára leberetvált nagy asztag (104).

Egy nagy-baconi udvarrészlet képe a (105). Történeti nevezetességű pedig (107) ágyúöntő Gábor Áron udvara, Kézdi-Vásárhelyt.

A kutak alakja olyan, mint má-sutt: gémes kút a sík helyeken, kerekes vagy kötélhúzó a dombos vidéken (106, 108, 109).

Nézzük már most a házat.

A székely a maga házának homlokzatát «bötü»-nek nevezi, mivelhogy ott az írás: ki építette és mikor? De azért e «bötü» terén is roppant nagy a változatosság. Itt virágból font színes korong, beleírva ékes betűkkel: Isten segedelméből építette Barabás Áron élete párjával, Szöcs Annával.

NAGY BACONI KERÍTÉS. (97)

GONDOS BALAZS UDVARA, CSIK-SZEBEDEN

1862) amott Szent László király paripán) a harmadikon dombornya sarkánykizvá-
toyált. spavias főt a kutyák elől, a tulsó oldalon eltunték a tulponok a vongas kas
kertől s most a boturód mezegetnek le az utera.

Falul épül jofórman minden: a ház, a esür, a potos, a kas, a esítő, a kivagó, az
árnycs-ája, minden, amit az életen láthatsz. Mert az a föld, amelyen ezek épültek, az az
élet a székelynek: az életre fordul le a kapun este. Igaza van a hátar nem izmó érleudj
meg az élet nevet.

Nem látsz a székely életen, csak keves
kő- vagy tégladűzöt. Ujabbon kezdenek ilyenek-
ket építgetni, de még nagyon sok helyt hever
a kő felhasználatlannul. Garadicsra nem fogy
el a gyi.

Pellul egy ház

Élél hosszú tornác, melyből kinyulik
a keresztos fele — a bedeszkazott, kivagott
szivekkel díszített eresz. keresztos olyan
lepesőház fele, csak a magas alapra épített
házaknál van. A keresztos lepesőin, vagy
egyenesen az ajtó előtti nagy kerék körül juthatsz az ereszbe. Az ereszbel nyílik az ajtó
a tulajdonkepeni házba, a pítarba vagy pítvarba. A pítvarból nyílik jobbra s balra a kisé-
ház, meg a nagy ház. Az eresz es pítvar fogalma már össze van zárvva. Az eresz a
kiselesőletti, bedeszkazott része a tornácnak. Most össze-vissza használják s az eredeti
fogalmat a pajta eresze őrzi meg. Regi szalmas házaknál meg látható egészen nyitott
eresz is, bedeszkazás nélkül.

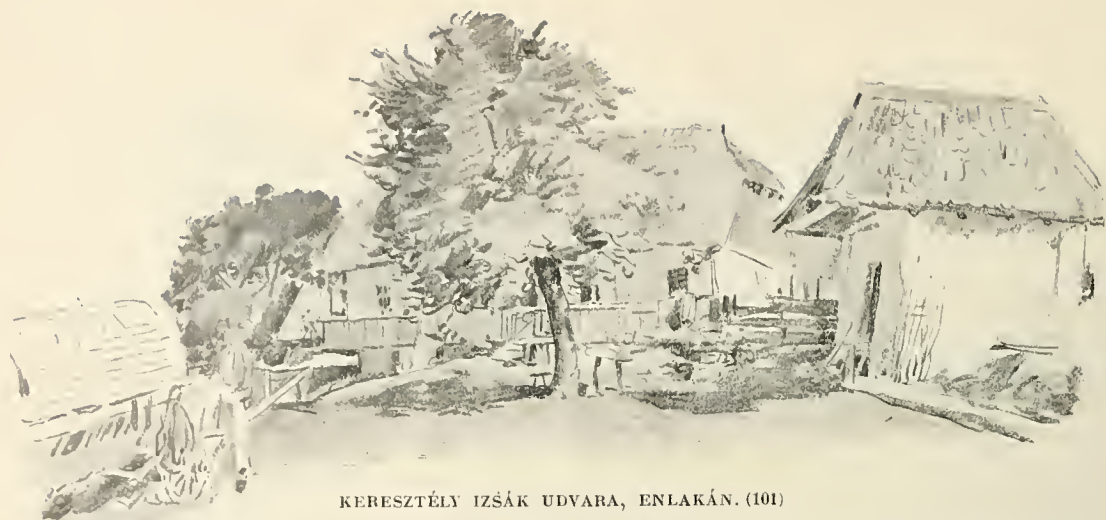
Volt sok érdekes az eltunt házakon. Az ablak fölött világoskék alapot vezetőköt

KALAIWI UDVAR

MÁTIS GELŐ UDVARA, KALAIWIÁN

KERESZTÉLY IZSÁK UDVARA, ENLAKÁN. (101)

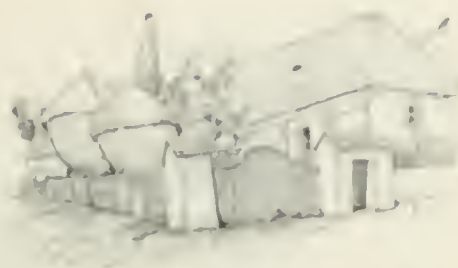
cirádákból festett párkányzat ékeskedett a fehér falon. Kívül kékre festett deszkatáblák voltak: vagy fáncaba vágva s akkor a kinyitásnál oldalt tolták a falra két felől; vagy sarkos táblák, azokat kinyitás után, rúddal támasztották ki. Azok a házak nem ismerték még a leveles zöld vagy kék zsalukat. Az ablak alsó részén egyszerű festett sáv, a domborúan hagyott tapaszon. Ilyen festett sáv volt a ház körül a töltésen, (kerítés) az utca felőli bötün és a ház elején. A töltés kisebb-nagyobb szélességben (félsing, egy sing) vette körül a házat, karókra, cölöpökre volt fonva, fűzfá, vagy bükkfa vesszőből; földdel töltötték meg, ledübüekölték, csinosabban letapasztották, síkárólták és kék palával beme-szelték. Talán a ház alapját védte a víz ellen, mert az alap egynéhány nagy kőből állott; nem ástak árkot az alapnak s nem rakták meg kővel, mint a pincés házak alapját. Azok-ból a házakból hiányzott a pince

Másképen is építették ezeket, mint ahogy most építenek. Gerezdbe vágják az építő-fákat; a ház szögletein még tapasztás után is kilátszottak a csupasz fa-végek. Ezeken a gerezdeken sétált föl a hijuba «gerezden futó Kalári». Ma szegényt csak macskának hív-ják. Megfogyott a cím, mióta sasba rakják a házakat, vagy harcsa-fürészszel levágják a kinyuló gerezdeket; véle eltűnt a legjobb mód, amelyet észrevétlenül lehetett fölhasználni a tisztelgésre s amit az eszterhéj alatt fölbujva, a hijuban, a rudon függő kolbász, oldalos, gömbee színe előtt szokott volt végezni szegény. (l. tb.)

BÍRÓ JÓZSI MÓZES UDVARA, SÍVÁRADON. (102)

A mestari házföld-leltől is különbözött a szállófelel. Mégis inkább egyenlő nyúló fel- nagy léte kellett az eszték. A tetőn kálidák összekötött a hálókópiás helyben végzőbb rókák átvetve a tetőn hogy a tető ne bonthassa meg a fűtetet. A két léte szögletet papista felfőn felül taragott kereszt. marott stipes eserep-lisz foglalta el. Egy-egy esztőn meg akad ilyen reg- bersdi kálidák. de a házakról oda lett. mint a tük- jük a szállófelel.

HOVAGAZI TUDÁS (10)

Ez már — a régi — sasha van építve. Egy hely a talpfalak sarkait, oszlopokat vesnek jó kemény felül és ezekkel fűtetet rengek. Mikor a hálókópiát meggy szöglet, a tük, ablak, szemablak, fűtetlők az építő kőmár- fikat egymásra rakják a fűtetet és az egész épületet a közörszű fű foglalkoz össze.*

Nezzük az oszlopos tornácot.

Az oszlopféjek virágalakokat mutatnak s milyen szépen emelkednek ki a torná- cgalból a torná-göröndig. A torná-c deszkázata csin és kifűresztelt hózagokat mutat. sávek- de akad felülről aztán sok nagyon sok minte egyszerű kerek hosszú lélek szűs szűs- rous kivágás stb. Az ablak épületekről hiányzik a bedeszkázott eresz, egy szűs szűs- glen- lüt a ház elején néha egyik oldalán is a tornác. A beosztás meg a bolygató a régi. Az ablakok zold vagy kek zsalak de megelöl az ilyen ház a regnáló a nyelvéket Ruzsófűtetel—Palfűtetel—Lütöl—Csokelafűtetel, Szentlektöl—Dahfűtetel—Kerestöl— Felső-Rakosag kőpöctöl—Holvégig—Nagyborsnyong—Zagonig száz híres kőmester építet.

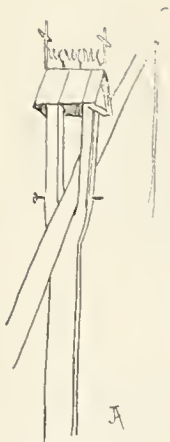
Munkatársunk, Medgyaszay István, az építőművész kedvesen emlékezik vissza gyű- tesünk felvételén tett tapasztalataira.**

UDVAR, NAGYBACSONTÓL (11)

* LÁ-1. A Magyar Népművészet, I. kötet, 80. és 91. lap.

** Medgyaszay (Dienkő) István: „Egy-egy székely háziról. Budapest, Művészet, 1906. 4. szám.

ÁGASKÚT,
CSÍKKARC-
FALVÁN.
(106)

Görbe Székelyföldünk egyik üde, vonzó tája a fakó hegyek között kanyargó Fehér-Nyikó völgye. Eleven zöld kalászos, hullámzó aranykalászos búzaföldek követik kétoldalt a füzes partot. Sötét lombjai alatt bujkál, onnan a víz. Nem is látszik, csak ha az övező hegyekre hágnak s búcsuzónl visszatekintünk: úgy esillan ki, fehérlik ki a Fehér-Nyikó. Hogy átalme gyünk a siménfalvi fedett dobogó hídon, kiszélesedő, kanyargó oldalvölgybe jutunk.

Ennek végében van Medesér.

Távol a világtól, kicsi völgyben, annak is a legvégében. Itt vége van az útnak. Nincs ezentúl semmi se, csak meredek hegy, meg erdő, amire csak a «kicsideszű esitkő» meg a «keeskolló» szalad fel, ha hajtja a vére, meg télbe kapaszkodik fel a szegénység egy kis száraz ágért. Lenn a völgyben olyan csendes megelégedés, boldogság ömlik el az egész falu képén: menedékes, gyümölcsös kicsi útain, a fehér házak muskátlis ablakain, meg az előttük üldögélő embereken. Olyan bizalmasan előrehajolva, naiv jóakarattal firtatják: Honnét jö lelkem, hová ügyekszik, mijaársbeli?

Ezeket nem rontotta meg a kultúra, ide nem jut el az a sok rossz, ami a világban esik, nem is jut ide más, csak akit itt hoz a szülőanyja világra. És találunk mindenféle ilyen helyet, ahol csak magyar nép lakik és mentül

inkább távolodunk a vasúttól s vele a még idegen kulturától, azontúl s zebbet, kedélyesebbet és magyarosabbat. Völgy, oldalvölgy tele van barátságos, virágzó községgel, szinte egymást érik, oly közel esnek.

Mondjunk egyet a sok közül: Kobát-Demeterfalva.

Ezelőtt két falu volt, az egyik református, a másik unitárius. Azért is, került olyan aki a másik falu hitén volt. Ezek aztán átjártak, mivelhogy egy faluban csak egy templom volt. Így esett, hogy az idegenhitűek inkább a másik falu felé építkeztek és essent, amíg éppen összeértek.

Most együtt vannak. Jómódlú, ügyekvő gazdaemberek. Három malom is van a falu alatt, két kőre jár minenik. Ott állongált egy legényke a malomhíd alatt, bementünk véle.

Nagy szívességgel mondta el, mutatta meg apróra minden kerekít, darabját, a víz-bujtatótól kezdve egészen addig, ahun a hajtófa mozgásba veszi a tejkét, meg ahun a garalban a kislapocka megrántja a csergetőt, hogy elfogyott a törökbúza vagy megymás, hogy öntsék fel esmét.

Beesteledett.

Feljött a vacsoraesillag, hazaverődött az arató-nép is. Elsőben gyanakodva kérdeztek, szemlélttek. Elmondtuk nekik, hogy felirogatjuk ami szépet, ügyeset találunk, de csak úgy, a városiak meg a magunk okulására. Másnap már hívogattak: Gyűjön be, ha akar! Úgy, nohát má nézze meg a műküesüd házuunkat es, mondja az öreg ánygó, mű

ÁGYUÖNTŐ GÁBOR ÁRON UDVARA, KÉZDIVÁSÁRBELYT. (107)

OSTOROS KÚT, CSÍRSOMLYÓ HATÁRÁBAN. (108)

«KIERESZTÉS», MÖGÖTTE DECKÁS TORNÁC, «ERESZ», SZÁSZ ZSIGMOND HÁZÁBAN,
KOBÁT-DEMETERFALVÁN ; A TORNÁC VÉGÉN «TEJ-PÓC». (111)

Hogy kimentünk a házból a «kieresztésen» által, meg nem állhattuk, hogy fel ne vázoljuk a deckás tornáccal — az ereszszel. (111)

Aki nem járt náluk, nem tudja elképzelni, milyen helyes és költői gondolat, milyen igazán építőművészi ötlet nyilatkozik meg abban, ahogyan a zárt lakóházból a szabadba való átmenetet megoldották. Tán önkéntelenül, a szabad természet nevelte szépérzékükkel.

A vázolt alaprajzból (113) is látjuk, hogy az elülső meg a hátsó kicsi házból az ereszbe lépünk. A csinos, magyaros cífrával áttört deszkafalon beszűrődik a napsugár,

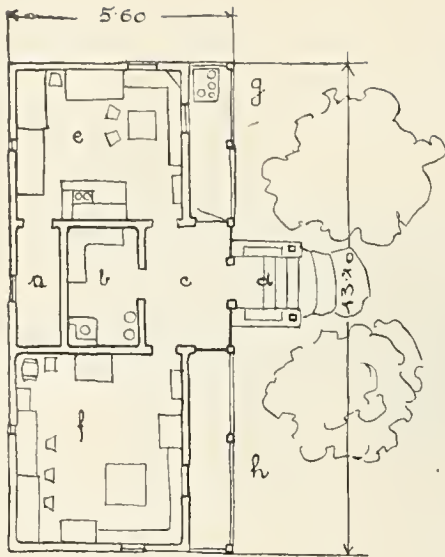

FIG. 1. ANGE-BALLIA-MARITIMAS, CENSITA-BOGOS-PURUS-VA-1164

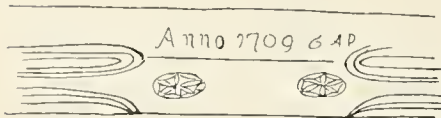

TÓHOKBUZAKAS KÖRÁT-UDMÉTERKÉLVÁN II.
(A teljesebb megépítés)

SZÁSZ ZSIGMOND HÁZA, KOBÁT-
DEMETEREFALVÁN. (113)

(a. kamara; b. nyári tüzelő; c. ereszt;
d. kieresztés; e. kiesi ház; f. előső padosház;
g. tejpóca; h. pincetorka.)

KADICSFALVI MESTERGERENDA. (114)

alakja között való helyes összefüggés. Ez a jó hatás titka, ez kapja meg érzékünket és minél egészségesebb és fejlettebb ez, annál inkább. Az említett összefüggés nem olyan gyakori, mint amilyen természetes. A hazugság világában, városban és kastélyban bőven találunk olyan vas- és farészeket, amelyekről a hírneves építők el szeretnék hitetni, hogy kő, vagy a görög márványoszlopokat megcsináltatják fából, vagy bronzba öntetik. És erre a hamisságra több fáradságot áldoznak, mint amivel egy igaz megoldást találhattak volna. A nép közelebb van a természethez s nemcsak testben, hanem érzékben is egészségesebb. Egyszerű alkotásait, ha sohasem is látta az ember, egyszerre megszereti: olyan józan, őszinte magától értetődő minden, annyira jó és igaz, hogy a legegyszerűbb kivitelben is szép.

Szemléljük meg ezt a törökbúzakast, amit idevázoltunk. (112)

Igen egyszerű valami, gyalulettan lécből, gerendából van összeácsolva, de látszik rajta, hogy kedvvel faragta az öreg molnár, ügyesen kieszelte a maga javára. Azokkal a kötésekkkel, amint az oszlopokba beköti a hevedert, még tré-falkozott is: felül domborúan, alul ho-

itt-ott el-eltűnik, játszik, amint a szellőtől a körtefa ágai hol elhajlanak, hol meg elkapják. Már érezzük a szabadságot, a természetet, noha még zárt helyiségben vagyunk.

Innen a kieresztésbe lépünk.

Rányúluk a ház fedele, egyszerűen, szélesen, de oldalai kereken szabadok; látjuk a kertet, az utcát, már éppen csak hogy fedél alatt vagyunk.

A kieresztés garádján az életre jutunk; az egyenes kőfokokat szabálytalan terméskövek váltják fel, künn vagyunk az életen s még mindig nem vagyunk teljesen a szabadban: a vaskörte árnyas lombjai alá lépünk, azok intenek utolsóra búcsút a távozóknak.

A kieresztés felépítésében is igen tanulságos. A garádját kétoldalt egyszerű, sima fal fogja közre, jobbról, balról ülőkével. A környezethez képest széles, vaskos, tagozatlan fal már külső alakjával is elárulja, hogy nehéz kő, hogy teher viselésére való: a forma; az anyag, és a cél talál.

Erre a nehézkes falra állítják a könnyű, karsúra faragott ügyes faoszlopot, ebbe ültetik az ereszt éle szerint a láblát, ahogyan a lehúzott fedél kívánja. Ha az oszlopot közelebb teszik a tornához, magasabb kell legyen, — ha kijebb állítják, rövidebb. Tiszta dolog, szándékkal állították ennyire ki, hogy minél alacsonyabb, minél könnyebb legyen az egész faalkotmány a fal tömegéhez képest, hogy annál ügyesebb legyen a magasságuk között való arány. És itt is megvan a szerkezet anyaga, célja, meg az

ANDRÁSSY MÓZES HÁZA, MEDESÉREN. (115)

gyermek tette jó a kőből — kővé vált — kőből
nagy ágy is találunk magunk is. És a nagy víz
váltásánál — ahát, ahol nagyváltás a természet, ott
tűz is van, és az a tűz az ég.

— KÖRÖS-REGÉNY —

Mi vanusi emberek, akik az egyetemes leírás
gyűjtéséért adataival járunk, az leg szépen le tud
nék bizonyítani az utóbbi kérés: er sejt, világ
háton elvetették volna, mert nem értek úgy a
szerkezetet, mint a természet szabad levegőben és
napsugárban nevelkedett józan és akinek alkotás
saján mégis több egészséges kérését van, mint megitt
többször többnyire a nagy
erőtellett magyarság gipszmezőjében.

Hogy más vidékeiről is esek szó, méltosunk pár házat a Hosszú úton.

Teszem azt a Jakab Andras házat (117) Lerefele bőven van jó, többnyire a szőlőből
a házak. De csak az alsósor rakják köből, aztan talál telette.

Hogy mint rakják s mint kötik egybe, szépen elmondható apró a Lerefele
vagy Szel János, aki egyes mester s meg több házat is csinált.

— Előben is körülzsemléjük a bevalót, a házfelét, hol lesz jó helye a gabonás-
nak a csürnek, hogy ne kellessék kapaszkodni a széllel, ha lakóiknak a kezük háza
a gabonát a szalmát, a szénát meg megymást. Ha nem magyan kapaszkodó, sőt, ha
ugyesebb mégis az utcafele éppen a házat, de olvantóman, hogy közül legyen meg a
kiskert virágnak.

JAKAB ANDRAS HÁZA, BATAKÉLVÁN. AZ ALSÓ-HÁZ FÉLÉ. B. SZ. Á. Y. S. F. I. N. A. 1917.

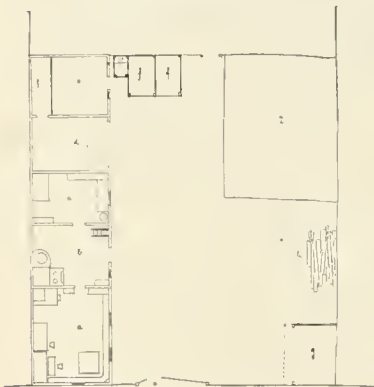

MÁTÉ ANDRÁS HÁZA, «LAKTELKE»,^E HOMORÓDSZENTPÁLON,^F TORNÁCGARÁDICSAL,
PINCETOROKKAL. (118)

A HÉT CSÁNGÓ FALUBÓL :
GYERKÓ ISTVÁN HÁZTELKE
HOSSZÚFALUBAN. (119)

(a. előszoba ; b. eres ; c. hátsó
szoba ; d. szinaj ; e. kamra ; f. disznó-
pajta ; g. szin.)

CSABI JÁNOS HÁZTELKE
BÁCSFALUBAN,
SZÁZ ESZTENDEJE, HOGY MEGVAN.
(120)

(a. első ház ; b. eres [konyha] ;
c. kamra ; d. szinaj ; e. pajta ; f. disznó-
pajta ; g. szinaj ; [almának, zsákban] ;
h. fahely ; i. veteményes ; j. nagykert.)

Mikor most már kiszemeltük a ház helyet, meglépjük, hogy elég tágas legyen a bentjék ; a szegletjire cöveket verünk, oszt' kisinórozuk. Akkor már gyühetnek es az emberek, áshatnak. A kőfalnak egy lábnyira kiássuk a földet, oszt' rakjuk bé a követ helyibe sárral. Akinek nagy a módja, az mészbe meg porondba rakatja, egyelesen. Így falazunk tovább egészen addig, amíg gondoljuk, hogy nő most már elég is leszen. A kőfalra fektetik fel a talpgerendákat, jó erőset minden fal alá. Ajtó meg ablakfélnek sásfákat aligatnak a talpfába. Erre rakják a falat rakófaból, — vízszintes gerendákból fel, amilyen magasra akarják a házat.

A szarvazatot — fedélszéket — a koszorúfák tartják és a kakasülők, meg a szélkötők fogják össze. Amikor már belécezték a tetőt, drenicával — afféle rövidebb deckával — vagy cseréppel fedik be s a csücsára cserépgombot tesznek.

Így csinálódik erre fele a ház.

Főnt van aztán a tiszta ház, vagy a felsőház, ebben ritkán ha laknak. Nyárba csak alul vannak, ott főznek s künn hálnak. Ha a ház az országútra szolgál, mint ez is, akkor zárkózottabb. András gazda nem ül ki a háza elé, hanem az alsó rostélyos tornácot befuttatja vadszöllővel, aztán ha veszedelmeznek, onnan ügyel az országútra, hogy senki se veszi észre. A két szegleten ügyes az a falazott, zömök pillér, amint az emeleti tornácot tartja.

Hogy egy cifrább házat is lássunk, nézzük meg a Máté András házatelkét. (118)

Ez is az országútra szolgál. Arrafele nem is olyan hímes, de befele, az életre, az életszerek fele már erősen kicsinosították. Csak ketten. Az András gazda meg a piros (szőke) felesége.

Hogy hogy a kőművesek jobbra fordították a falat meg hogy az pótolták már a felső sort a gárgyóval meg a sorszával egy öreg műfajjal is esztőltek most hármasával. Nyárta megmért képzelt az öreg műfajla óvára azt is van a név a kőműveseké. (118)

Hogy a kőművesek jobbra fordították a falat meg hogy az pótolták már a felső sort a gárgyóval meg a sorszával egy öreg műfajjal is esztőltek most hármasával. Nyárta megmért képzelt az öreg műfajla óvára azt is van a név a kőműveseké. (118)

118. A KŐMŰVESEK ÉS A KŐMŰVESEK (118)

De ritka szokely lesz hogy valami ügyes csinos ne akadjon hozzá, meg a kőművesekben is.

A haztelkeket vesszük szemügyre.

Kézük a legkisebben és a legegyszerűbben a szászok közé (119) szászok haztelkein.

Szoroson vannak egymás mellett a hegyes völgyes kősi falvakban. Először a falvak rékosságát a szász testverektől életmodban, telekben mándéban. Csak a kőműves falvakat ne feleddék.

Ilyen kősi telke van Győrke Istvannak is Hosszúfaluban (119). Nem gazdálkodni erősen csak úgy szegényesen tartogat egy pár kőcát. Eszébe van jut a telke is leírja.

Hogy belepünk a dekkas kapun a balközre való szegedélben meg a ház. Az első tele az előszobán. Itt keveset vannak tartogatni, közül az orosz, a dől, a szász, a tozók mint a mellek való konyhában és aztán a székben. Itt van a kőművesek. A falvakban a kőművesek. Egy kősi homályos mert a két ablak nem szűz a szegedélben hanem csak a szinjai tele. A szinjában áll a sok nem tétel szerzői, sőt a kőműves is a végében.

Ilyen visz a ház a kőműves.

Az épület végére marad a kamra. Ennek a szinjában nyitják az első kőműves és az idős név csappon be a gabonához meg lisztéhez ha kivitatják. A szegedélben az egy rozoga kősi díszes pótja az első tele a szinjában és az első szinjában.

119. A KŐMŰVES ÉS A KŐMŰVES (119)

Itt van a legegyszerűbb telek.

Csiki János (120) már nagyvilági gazda. Nemcsak egyen ép esztél mert annak a kősi takarmányának megteszi a szinj is. Van több pajtára való kőműves és kőműves, van egy-két bivaly bálna vagy sárga marha. Ez már nagyobb gazdaság. A telek kőműves és kőműves az előbbemhez. Az első ház kőműves és kőműves az első szinjban. A telek felől szegedélben van az első két kősi ablak világot rajta kőműves a fal mentén a pajtában vagy csak oroszul kőműves pótja.

A szinjában telek a kőművesek és kőműves az első szinjban szinjában szegedélben a kőműves.

Ez a bútorozás igen általános egész Erdélyben. Az ajtó mellett áll még egy pár tulipános láda, rajta a szősz, a guzsaly, feljebb a falon a tálás, meg más egyéb.

Ahol kicsi az eresz, a vízpad is a házban van; itt az ajtó mellett, hogy könnyű helyt legyen. Mint legtöbb helyen, itt is közbül az eresz, nagy kemencével, üsttel gyümölcs iznek, plaktennel két likra. Innen van a járás a híjába.

NAGY-BACON. (123)

A telek másik oldalán, az utca fele áll a színej. A hiúban takarmány, lent meg alma van zsákszámra. Ebből is látszik, hogy ügyes, takarékos nép lakja a házat.

Az ereszhez közel, külön elkertelve fekszik a veteményes. Mindezekhez csatlakozik hátul a nagy kert, a gyümölcsös.

Más vidékről, a nagy Székelységből való «ögyvedz» Turbák Jánosné házatelke Ákosfalván, a Nyárad völgyében. (124).

Az utca felől, közbül, széles kapuállás vezet a «külső udvarba».

Jobbra-balra a külön elkertelt kiskert virággal és lombos fákkal, amelyek között a belső kapun által a «belső udvarba» jutunk. Balkézre van a ház, jobbra az apró ólak. Ez a kettős kapu, külső és belső udvar, igen régi és kedves módi.

Az utca felől tekintve a közbül álló kapuszerek mögött jobbról, balról meg a kiskertek lombjai alatt szerényen fehérlik a kicsi hajlék, meghittent kaudikálnak ki a virágoktól befutott ablakok. Aki belép a kapun, kétoldalt a virágos kiskert színpompája szinte előkészíti kedvét a boldog családi fészekhez, — a külső és belső két kapu, a közöttük benyúló, elkertelt udvar bizonyos ünnepélyességgel vezet be a jövevényt a kicsi család belső, meglittebb környezetébe.

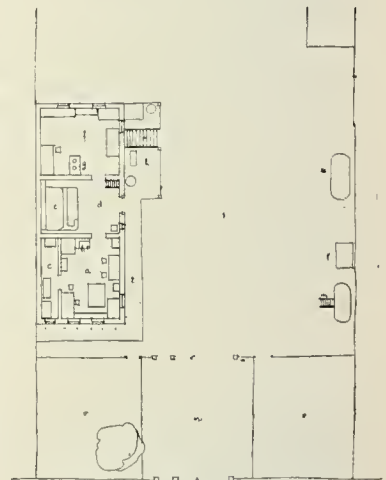
A családi háznak az utcától való visszavonulása elengedhetlen a fejlettebb lelkű, finomabban érző emberek-nél, rang és fajkülönbség nélkül.

A fejlett kultúrájú görögök lakóházából éppen csak egy esupasz fal látszott az utca felől. Így volt a rómaiak korában is, jó ideig. Korunk első nemzete, az angol, az is így építi családi tűzhelyét, a bájos cottage-eken. A berlini milliomosok villái alig látszanak az előttük zöldelő lomboktól.

Az eresztől jobbkézre esik a kamara. Hogy ősszel erre jártunk, tele volt káposztafejjel. Sokat használják, meg kereskednek is véle.

Eddig tart a ház, igazság szerint.

A többi is egybe van építve véle, de már az csak a gazdasághoz számít. A nyílt színej, — ez is éppen tele volt káposztával, — ebbe nyílik a kisebbik disznópajta, azután a nagy pajta bivalynak. A kert fele fordul háttal az árnyékszék, amit azonban nem tartanak éppen-séggel szükséges dolognak; mellette tovább a többi pajta disznónak, meg baromfinak.

«ÖGYVEDZ» TURBÁK JÁNOSNÉ
HÁZATELKE,
ŐSIES KETTŐS UDVARRAL,
ÁKOSFALVÁN. (124)

(a. első ház; b. cserepes; c. oldalház [«szerelimbúvó»]; d. pítar; e. nagysütő, felette cserény; f. hátsó ház; g. «plakten»; h. dologtornác; i. pince-torka; j. belsőudvar; k. sövénykas törökbnuzának; l. kutyaól; m. sövényből tyúkrekész, alul a récének; n. külsőudvar; o. kiskert; p. országulja; r. belső kapu; s. külső kapu; t. töltés.)

Csak az őszinteségen oly szegény házikó, és a mi társadalmunk fölöttü érdeklő telepték ki a vidéki életet az ótali teraszokra.

Ima ismét egy finom vendég a nagyot tojlelek jellemű Ebben is tanulhatunk tőlük.

A ház maga a szokott típus.

Közül az ereszből pontok s jobbra balra egy-egy ház.

Ujabb dolog az első ház elrekesztése hosszalban az az oldalház, ahol egy-két láda, láda, ág s más egyéb van.

kérdztük, hogy mire való?

— Hát csak ami kiszorul az első házból oda rakjuk be meg a fiataloknak is jó, affele szerezem fuvó.

A hátsó ház egyszerűbb.

Előtte kicsi feltétel van odutoldva a dolog tornac. Mátta állanak a házban való szerek a tekenek a hombar itt mosnak, meg dörögstának szép időben meg is vagják fel az ereszt földjét. Ide nyílik a pince torka is.

Igen ügyesek a soványból font kasok és kicsi olak. Kőldökon áll a gerendábólpos torókbuzza kas, meg az emeletes tyúk rekesz, felül a tyúknak, haél szálljon fel a kőve reblje meg a hagon megy be. Alul van a recek rekesze. Mindez gömlődyű soványból fonyva, némelyik betapasztva s egyes kupos tetővel betedve.

Az egész házat padmagassagra töltés körüli hogy az esőviz meg re álmom kőfal tovitben, meg hogy kerüljenek rája gondolkodni.

Elül a ház homlokfalán (128) végig ott áll a virágpoc, ablak fölött meg esőviz alá a fűtő piros szegfű és a vadrozsa, hogy a rácsos ablakok alig vedődnek észre megoltó.

Nagyobb gazdálkodásra számított Balla Gábor valamelyik úkapa amikor Csákszentgyörgyött megépfeltte az «csepeget» — laktelket — 1683-ban.

Egyik-másik pajtát pótolhatták azóta, de a belső ház megvan a régi formájában.

Igen szíves vendéglátó Balla Gábor gazda, nálá szálltunk meg. Megmutogatta az ép séget, rajt az életszereket is mind. Tulajdon szemunkkel láttuk a negykez egyik fűtő gerendáján a számot, hogy: Anno 1683.

Magát a telket két utca, meg a Liság vize keríti be. (157)

Csak a negyedik oldala szabad, arra van a nagykert.

A régi kapu már kidúlt «ujat csátak» helyebe, de már csak szegényesebbek. Az esti kapuszeren kettős galambbug volt, a felfára is erősen esmosan volt ravagva a odra.

Hogy belepunk rajta, balkezre van a kiskert s előttünk az új keresztos garabos sál a nyitott ereszhé viz. Ugyesen áll a szegleten, innen mindenféle benyithat az ember. Innen viz a hagon is a liujba. Tovább haladva a belső ereszhé — konyhába — jutunk.

Az ereszt eserepesének éppen háttal van a ház eserepese, egy kurtobe szolgál a síplük. Többnyire itt tartózkodnak, itt s tnek, t tnek a eserepesben, meg mellette a plakteten s itt is eszik meg az áldást. A «kötsegy» kamra ebbe nyílik.

A nyitott eresztől jobbkézt a baromra s a második ajton a házbá jutunk. Fagós szélös helyiség az erősen régi meglorandú padlórendezés, a szepen hornyolt öreg dechodoritis huzogatos felhomályban tart a csak a két nagyobb ablak világit leiratszesen a padlókkal leirakott asztalra a szegletben.

A ház oldalon van még egy kamra vagy

SZILVAASZALÓ, TARUSAFALVÁN (12)

CSÁKSZENTGYÖRGYÖN (14)

SZÁZ ESZTENDŐS HÁZ, BÖZÖD-UJFALUBAN.

ERŐSDY SÁNDOR TANYAHÁZA. (MAROS-TORDA.)

USK. BIRALIAN

MEZŐSÉNYI BIRALIAN

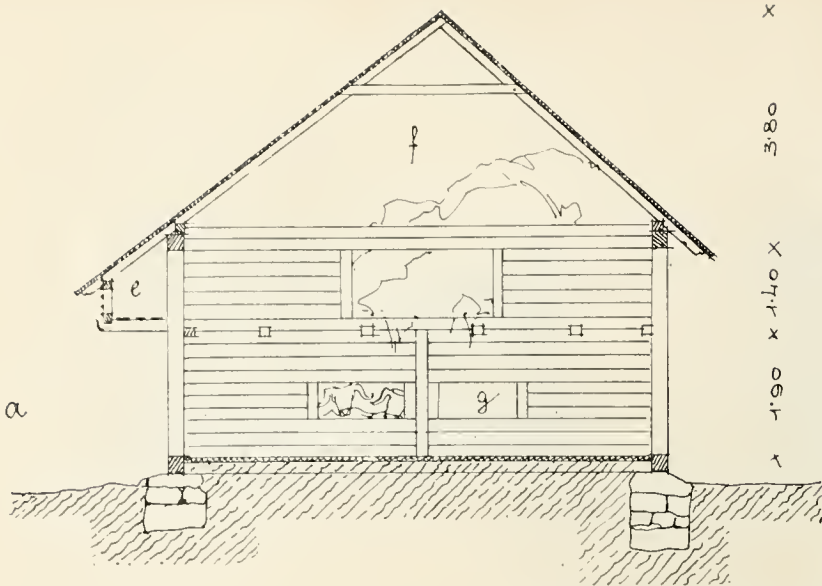
ELIACSÓZOTT TOLENC. ELLÉN.

A MEZŐSÁVASELLŐ KÖZSÉGHATA

KELÉSZÉSEK, HAJI BIRALIAN

X
580
X
041
X
091
X

oldalház. Hogy ott jártunk, csak egy hálóágy volt benne, meg egy-két láda.

Az életről - az udvarról — a tornác alatt a pincetorka vezet le.

Jobbkézre esik az élet, rajt az életszerekkel Minden meg van már itt, ami a szabad embernek a kis gazdaságához kell.

Fő dolog a csűr.

Három része szokott lenni: a pajta bivalynak, azután a csűr köze hídlással, s túl ismét pajta. A csűr fedele alatt tart-

ják a szénát, meg a száraz takarmányt s csűrudornak mondják. Balla Gábor gazda csűrjében csak egy pajta van s a másik oldalt való rekeszben is takarmányt tart, azért hívja «udor»-nak.

Tovább van a sütő, benne a hombár gabonának s túl a veteményes kerten a másik pajta, mellette az árnyékalja, meg az állás szekérnek, ekének s más egyébnek.

Ez a háztelek már a jól berendezettek közül való.

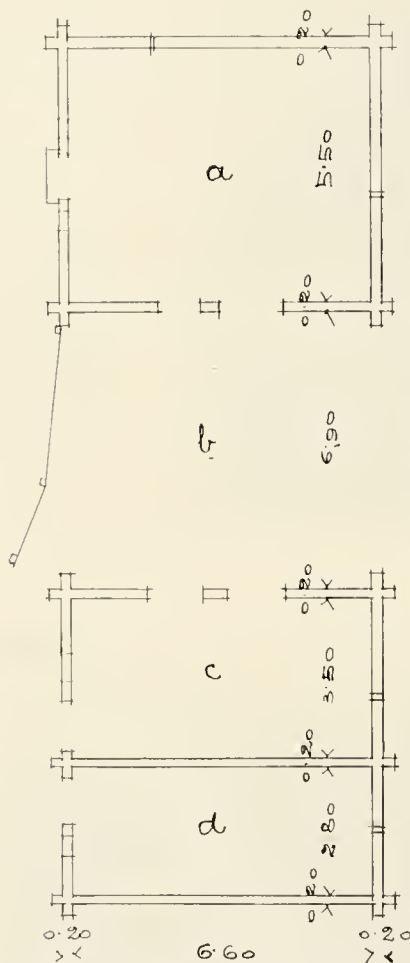
Boldogasszonyfalván éppen akkor jártunk, amikor Szel János ácsmester egy módos, kemény csürt csinált (127). Meg is szemléltük apróra, ahogy elmagyarázta.

Elsőben is kőből alapot raknak alája, olyan nagyot, ahogyan a csürt akarják. Erre fektetik a talpakat. Minden fal alá egy-egy gerendát s a szegleten, meg közbül is, ahol egymásra érnek, összeróják. Azután csaplyukat vágnak bele, minden ajtótól jobbra-balra egyet-egyét, az ajtófélfának — és azt a csapjával béültetik. Ilyen sasot állítanak, a csűr és a pajták között, a két kőnyöklő közé is. Az ajtófelek és a függőleges sasok vésetébe eresztik be a vízirányos boronafákat, egyiket a másikára mindaddig, míg a pajta szükséges magasságáig elérnek. A szegleten összeróják őket. A pajták padlásának folyógerendái (mennyezetgerendái) az élet fele túlérnek a csűr homlokfalán vagy egy méternyire. A végükre kicsi sasokat — oszlopokat — állígatnak.

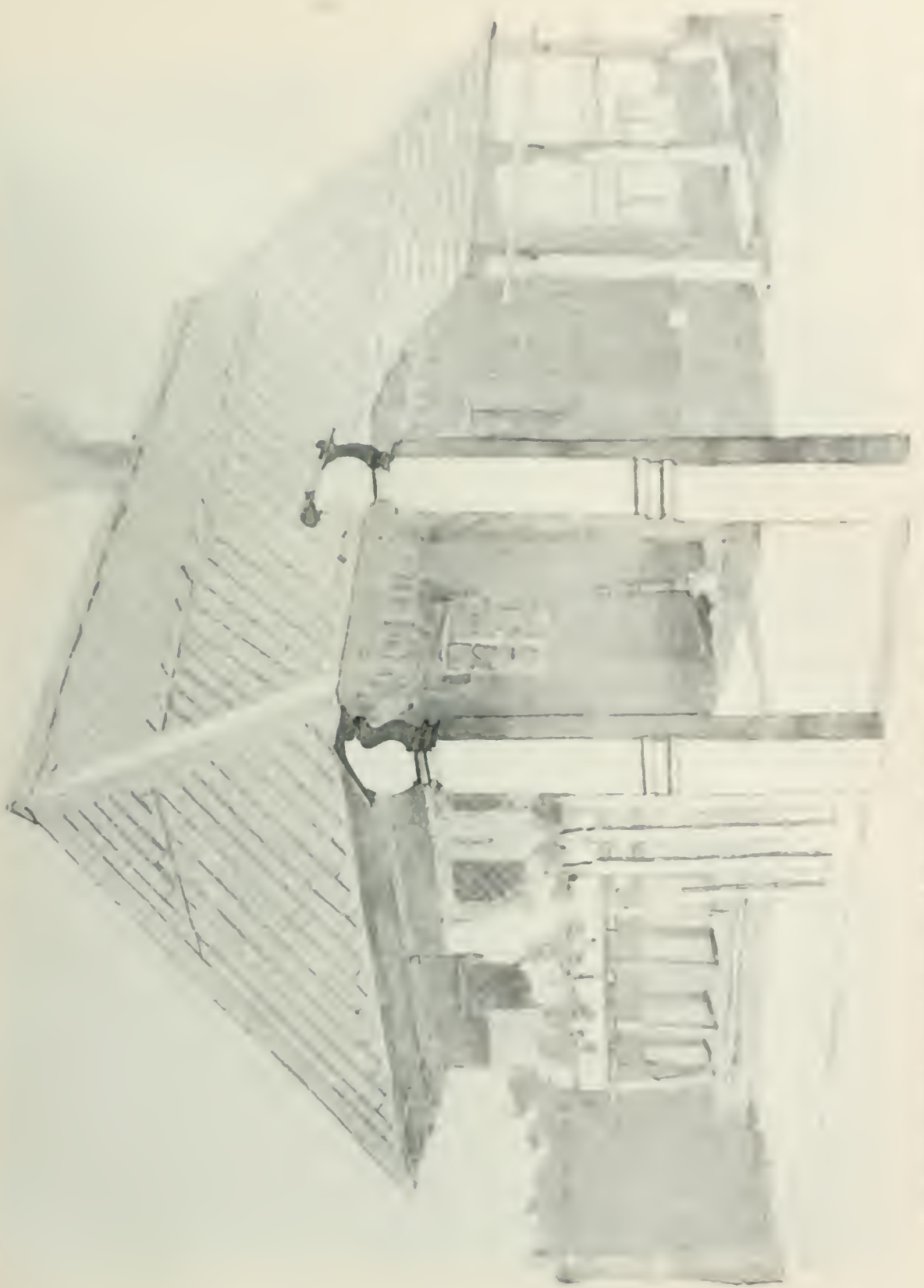
Ezután rakják tovább az oldalfalak boronafáit egészen a csűr sárgerendájáig, amilyen magasra akarják az oldalát. A két pajta kőnyökléje felett széles nyílást hagynak, itt adogatják fel a szénát a csűr udorba — padlásba.

A sárgerendára állítják fel aztán a szarvakat s megkötik fenn a torokgerendával. Az életre hajló végüket hosszabbra szabják, hogy a pajta kinyúló padlás gerendáira állígatott kicsi sasok tartófájára ráérjen.

Így alakul ki a «csűrereszi» (131) amit azután elül

SZÉL J. ÁCSMESTER CSINÁLTA CSÜR.
FELSŐ BOLDOGASSZONYFALVÁN. (127)
(a. kélfaros pajta; b. padlásos csűr; c. egyfaros pajta; d. fatartó; e. csűrereszi; f. csűrudor szénának; g. kőnyöklé.)

TO AVIETZ THERSK TANGONE HAZA VEDAGOGICAL ES LETT SA TERISO UDAB KAPUSADOT MUCMAGART HAZA VEDKAL AKOSKOLJOK 1906

TÖRÖKBÚZA KAS, SIMÉNFALVÁN.

BÖLÖNYI «SÜVEGÉS HÁZ».

NEVEZETES JENEY JÓSKA, A HÍRES KORTÉS SZÉKELY-PORTÁJA, MEZŐCSÁVÁSON, (MAROS-TORDA).

NYED

ERŐSZKAZÓT FOLNAGY ERŐS

VAKOLATDÍSZÍTÉS
EGY SZÉKELYUDVARHELYI HÁZON

ERŐS

SZÉKELYUDVARHELY

(The image is a reproduction of a painting or drawing.)

ERŐS

A TOLVAJOS-HÁGÓ TETEJÉN, PÁSZTOR TANYA.
(129)

Ha a pajta kisebb, csak egy rend marha áll benne: az az egyfaros pajta. A kétfarosban két rend marha áll farral egymásnak fordulva s egy-egy jászól a két oldalon.

Egyik legjobban berendezett székely lakótelek az Andrási Ároné, Medeséren (133).

Ahogy az utcaajtón belépünk, a kút mellett kicsi kapaszkodón — ami kerek kölapokkal van kirakva — lombos fák alá jutunk s a karfás lépcsőn átal a házba, a kislakóba.

Tovább egy másik lépcső a kiskonyhába visz. Ennek már nincsen karfája, ezen csak a házbéliek járnak. Az utca fele esik a nagyapó háza, alatta pincével.

A lakóház a kapaszkodó telek magasabb oldalán fekszik úgy, hogy a kicsi leső ablakból jól át lehet tekinteni az egész életet, az életszerekkel együtt.

Ezek legfontosabbja a csűr épülete, azontúl a «csűkert». A pados csűrtől jobbra esik az egyfaros marhapajta, azután a disznópajták, közbül a tyúkrekesszel; balra esik a juh-pajta s az árnyékalja, ahol a szekér áll. Tovább a léceskas áll törökbúzának, az elkerített virágos kertben. Az utca fele áll a sütőház, mellette ismét: árnyalja, meg a gabonás.

Szépén együtt van minden, közel a házhoz és úgy, hogy a kislakóból mindenikbe szinte beláthat a gazda.

Most következnek a sutább, a tornác nélküli maradt házak. A székely a szobát háznak mondja. Ez a fejlődéséből következik.

A legegyszerűbb székely lakóépület a négy fallal körülvett «ház» lehetett, ebben állott a kemence, alatta a nyitott tűz, itt voltak a háló ágyak, az asztal s más egyéb. Egy oldalt, ahova a bejáró ajtó nyílt, leeresztették és oszlopokkal megtámasztották a tetőt, ez volt valamikor az «eresz».

Ilyen nyitott, szabad ereszt manapság már alig hagynak, de azért találtunk, a csángó Ugron János házában Türkösön, ott is szabad a közbeékelt eresz. A háziasszony itt végezi dolgát, itt süt, főz, mos és mindennel el van látva, még jobban mint a városi konyhában (137).

KÉSZÜLŐ KŐHÁZ, MÁRÉFALVÁN. (130)

A nundenapi főzésnek ott áll a plaktent, mert a mi kenyérsütőnk a tőpely, az kenyérsütő ott áll a végibe, sőt a víz sörény kemence.

Há ott az orvát utóttan kártyáknak felül ott a tevék meg mellette a kocsis lósd lyakkal s tal rajta egy hátalsó lámpát is csináltak, egyik az legutóbbi oldalán székely hástípust nyertek, elülső ház, orvát, hátalsó ház vagy kamra.

Ezt látjuk Lőrinc István házában is Hosszúfaluban (136). Az említett három helyiségen túl utóttan, több-kevesebb mellet és gazdasági helyiség is következhetik. Akinek kisebb a gazdasága, az beéri egy eszinyajjal is. A pár macának való takarmány helye a hombar; egy pár zsák törökbuza s megymas áll benne.

Hosszúfalutól távolabb eső vidéken, Nyarad-Cserfalva (136) szinte ugyanazt az elrendezést találjuk, első ház, pitar (eresz) és hátalsó ház. Ezekhez itten a sütő csatlakozik, kitétek a könnyű deszkázott állás alá, hogy nyárba jobban allhassák a meleget. Az udvar végiben tagas gazdasági épület.

Szénaszin, szin gazimotónak, eresz (nyári konyha), pitar, meg pozdorjának és székérszin.

Ezen a telken hat a gazdaságsszony három helyt is főzhet, telen a pitarban (most kitétek a plaktent), azután a sütőben s nyáron a hátalsó ereszben.

Érettelbe terézsekre vall, hogy a legfőbb helyiséget az első házat jó bőre csináltak s a többi kisebb szélességűre.

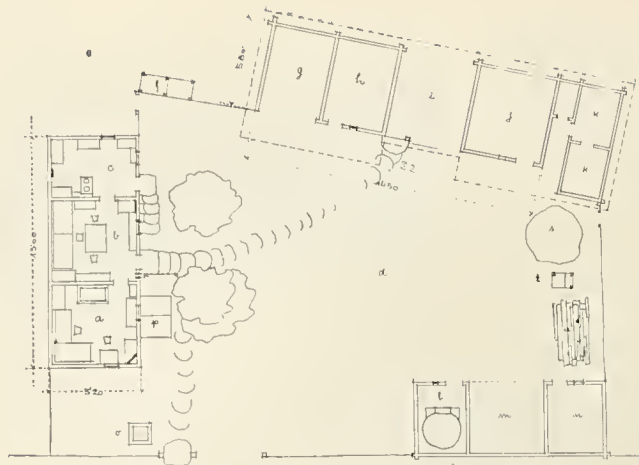
Egy nagy fontosságú elv melyet a legügyesebb építőmesterek sem tudnak mindig betartani nyilatkozik meg itten: helyes arány a terelosztásban. A szerkezetekben arra törekszünk, hogy a lehető legkevesebb anyaggal a legtöbb terhet

CSÖRÖKSŐ, JÓZSA, BUDAY ÉS HÜTÉS FÉLÉSEI ÉS SÖRÖS HÁZAI Hosszúfaluban, 1900.

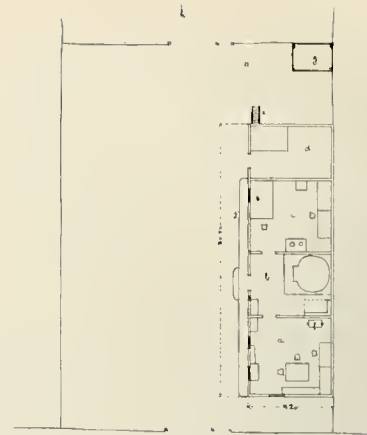

TÖRÖKSŐ, FÉLÉSEI, 1900.

ANDRÁSI ÁRON «LAKTELKE» MEDESÉREN. (133)

(*a.* nagyapó háza; *b.* kislakó; *c.* kiskonyha; *d.* élet [udvar]; *e.* virágoskert; *f.* kas, törökbúzának; *g.* árnyékalja; *h.* juhajtó; *i.* csűr; *j.* «egyfaros» marhapajtó; *k.* disznópajtó; *l.* sütő; *m.* árnyékalja; *n.* gabonás; *o.* kút; *p.* pincetorka; *r.* csürkert; *s.* ganj; *t.* árnyékszék; *u.* favágó.)

A HÉT CSÁNGÓ FALUBÓL:
LŐRINCZ ISTVÁN HÁZTELKE
HOSSZÚFALUBAN. (134)

(*a.* elsőház; *b.* eresz, benne a sütővel; *c.* kamara, benne a «plakten»; *d.* színtáj; *e.* osztóváta; *f.* böleső; *g.* ól, disznónak; *h.* hátsóker; *i.* hágo a tyukoknak; *j.* töltés a ház tövében.)

és erőt legyünk képesek egyensúlyozni. A szerkezet, sőt annak egy-egy része is, ottan kell legerősebb legyen, ahol a legnagyobb erő veszi igénybe, — ahol kisebb az erő, arányosan gyengébb a szerkezet, ahol nem működik erő, ott már csak az időnek kell ellenállania.

Éppen úgy, ha arra törekszünk, hogy egy bizonyos forgalom az épület minden részében egyenlő könnyűséggel bonyolítottassék le, vagy a háztartás és maga az élet számára a lakóház helyiségei egyenlő kényelemmel legyenek berendezhetők: a legkisebb helyen és a legkevesebb költséggel szükség egy bizonyos egymásközötti arányt betartanunk a lakóhelyiségek térfoglalásában.

Ezért méltó a figyelemre Józsa Imréné háza. (136) Az egy szélességű lakóházban az

CIGÁNY TÉGLAÉGETŐ, A CSÍK-SOMLYÓI HATÁRBAN. (135)

SZÍNHÉZETI DÍSZÍTÉSEK A SZÉKELY KAPUN XVII. L.

- 1. S. Udvardy, Péterváros, Magyar László család.
- 2. Zoltán.
- 3. Szt. János (Udvardy), Győr.
- 4. Péter.
- 5. S. Székely.

- 6. D. H. L. P. F. (Földes), Gyalu, Magyar László.
- 7. S. Udvardy.
- 8. H. (H. Udvardy), Győr.
- 9. Székely.
- 10. F. (F. Udvardy), Győr.
- 11. F. (F. Udvardy), Győr.
- 12. F. (F. Udvardy), Győr.
- 13. F. (F. Udvardy), Győr.
- 14. F. (F. Udvardy), Győr.
- 15. F. (F. Udvardy), Győr.
- 16. F. (F. Udvardy), Győr.
- 17. F. (F. Udvardy), Győr.

- 18. S. (S. Udvardy), Győr.
- 19. K. (K. Udvardy), Győr.
- 20. H. (H. Udvardy), Győr.
- 21. F. (F. Udvardy), Győr.
- 22. F. (F. Udvardy), Győr.
- 23. F. (F. Udvardy), Győr.

TÓRISA (MÉRENY: HATÁZELKI NYARADÓSEHÉLYEN 1890. ÉPÍTŐJE: DR. F. KÖRÖSI-ERŐS. A HÁZ TÖRŐSIA VÁROSÁBÓL KÖZELBŐL ÉPÍTETT. A HÁZ TÖRŐSIA VÁROSÁBÓL KÖZELBŐL ÉPÍTETT. A HÁZ TÖRŐSIA VÁROSÁBÓL KÖZELBŐL ÉPÍTETT.

A HÉT CSANÓC FALVÉRTÉBEN LÉVŐ JÁNOS (SZEMLÉNYI) MESTLER KÉT ISZALAGYALÓVAL ÉPÍTETT HÁZÁNAK TERVE (1890). 1. MESTLER KÉT ISZALAGYALÓVAL ÉPÍTETT HÁZÁNAK TERVE (1890). 2. MESTLER KÉT ISZALAGYALÓVAL ÉPÍTETT HÁZÁNAK TERVE (1890). 3. MESTLER KÉT ISZALAGYALÓVAL ÉPÍTETT HÁZÁNAK TERVE (1890).

TÓRISA ANNA KÖZELBŐL ÉPÍTETT HÁZÁNAK TERVE (1890). 1. TÓRISA ANNA KÖZELBŐL ÉPÍTETT HÁZÁNAK TERVE (1890). 2. TÓRISA ANNA KÖZELBŐL ÉPÍTETT HÁZÁNAK TERVE (1890). 3. TÓRISA ANNA KÖZELBŐL ÉPÍTETT HÁZÁNAK TERVE (1890).

A ház a pításhoz képest egy keskeny szöcske házigazda az egész épület szélessége a pítár és a többi mellékhelyiség szélessége aránytalanul és fölösleges az építés pedig költséges mert ez az épület szélességével aránytalanul robusztosra épültek. A ház olyan széles épületben egyszer olyan erős mennyezet rendelkezik stb. felépítés.

Ha már most egy vidék szokásai és viszonyai között az egyik oldalról többi vagy kétoldaltól házat (szobát) épít akkor megközelítőleg a pítár, káma és a többi mellékhelyiségek nagyságai is ilyen arányban legyenek állami szél az egymáshoz közeli viszonyok állandó. Ebben az épületben a helyiségek egymáshoz közeli helyes viszonyára törekedtek az el is értek azzal hogy csak a ház széles.

BÓDNAHÁZ, A HÁZ KÖZELBŐL ÉPÍTETT HÁZÁNAK TERVE (1890). CSIKSZÉNYI ÉPÍTŐ.

NAGYFAONI KÖZELBŐL ÉPÍTETT HÁZÁNAK TERVE (1890).

Ez a mód kissé erőszakos, de teljesen megokolt, érdekes és olcsó is.

Gyepes Anna szülei (138) Ákosfalván szintúgy gondolkodhattak, amikor kőházuk pítarának homlokfalát beljebb rakták. Annak elég ennyi szélesség is, és a megmaradt — különben eltékozolt — szélességgel a tető eresze úgy megbővül, hogy az erősen csapó eső-

CSERÉFFEDETT BORONAHÁZ (BÖLLÖN). (141)

BE NEM VAKOLT BORONAHÁZ, TIBÓDON. (142)

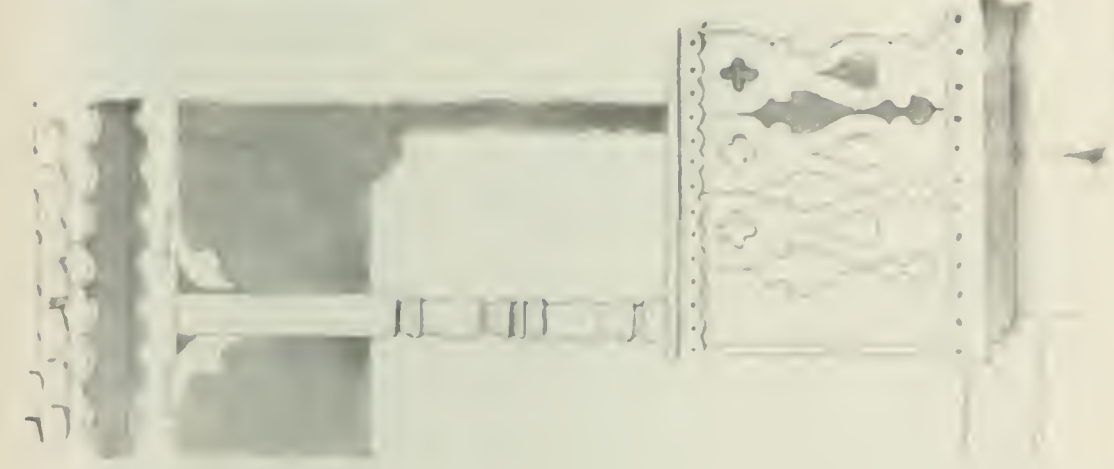
ben is meg lehet alatta az ember. Az elrendezés különben hasonló az előbbiekhez : első ház, pítár (közbülső ház) és kamara vagy hátsó ház. Közvetlenül csatlakozik a sütőkonyha is.

Lényegében ugyanezt a típust találjuk Türkösön, Ugron János eszmadia mester (137) házában is. Az első ház, eresz és kamra után szegeletre fordulva következnek a már előbb is említett «szabad eresz», amely a második család házához tart, továbbá maga a ház és a szinaj.

Lássuk a módosabb házat : a tornácosat.

HAUT COLONNAGE DE LA VILLE DE CHARENTAIS

HAUT COLONNAGE DE LA VILLE DE CHARENTAIS

HAUT COLONNAGE DE LA VILLE DE CHARENTAIS

FARKAS JÁNOS TELKE,
KOBÁTDEMETERFALVÁN.
(145)

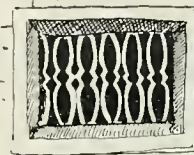
(a. elsőház; b. hátsóház; c. esec-
repes; d. tornác, alatta a pince-
torka; e. sütő és nyárikonyha;
f. gabonás; g. árnyékalja;
h. pajta; i. favágó; j. pajta,
«bíhajnak»; k. esür; l. boglya;
m. közöskút; n. közös «köszö-
rüllő» o. kiskert.)

A ház előtt elhúzódó tornác sok mindentől jó. Több helyi-
séget összeköthetünk vele s ha ki-be járunk, eső nem ver meg,
a nap se tüzel úgy ránk, és mégis künn vagyunk, széjjel néz-
hetünk a gazdaságban.

A helyiségek ilyenképen való összekapcsolása igen sokféle
és igen ügyes, elmés elrendezésre vezetett. Az alkotó szellemnek
ez a felszabadulása és működése a ház külső megjelenésében,
művészi hatásában is érvényesül és sok kedves képet teremtett.

Az előbbiekben említett háztípus többnyire egyenlő széles
helyiségekből állott. A külső kép, a ház hosszára tekintve, meg-
lehetősen egyhangú. Élénkebb már az az egypár beljebb szökő
pittarral való elrendezés. A hosszú oldalfal felületét az egyik beszökő

választófal élesen megvilágított
sávja megtöri, a beszöktetett
pitar homlokfalára meg mélyen
rávet a fedél crespelének ár-
nyéka, s ha ezt a két erős,
ellentétes fényhatást a pitar
előtt álló fák féltónusai kiegészítik, a legegyszerűbb eszkö-
zökkel és a legtermészetesebben

HOMORÓD-ALMÁSI ABLAKRÁCSOK.
(146)

oldottuk meg a dolgot. Ha már most a ház előtt végig húzódó tornác előre szökő crespelének mélyen beveti árnyékát a ház oldalfalára (143) és elképzelnék, hogy ez előtt a sötét háttér előtt ott állanak a tornác megvilágított eifrázott oszlopai, a legügyesebb cífrával kivágott karfával és a sok-sok viruló és lecsüngő virággal, úgy véljük, mindenki elhiszi, hogy ez a székely ház legértékesebb része.

Az által, hogy a tornác a ház hosszában végig futhat, vagy csak egy részére terjedhet, lehet rövid, vagy hosszú, állhat keresztbe is vagy akár a szegleten: a legkülönbözőbb és legérdekesebb alaprajzi elrendezést adja. (144).

FARKAS JÁNOS HÁZA KOBÁTDEMETERFALVÁN, AZ ÉLETRŐL (ÜDVARRÓL) TEKINTVE. (147)

A további példákban a tornác végig húzódik a ház teljes homlokfalán, sőt fordul is. Az öreg Hir portáján (150) részarányosan egy-egy ház és kamarából áll a ház, közbül befele szélesedő tornáccal. A külön épült nyári főző és a sütő pedig közös.

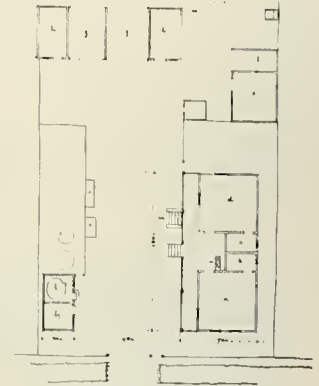
Az előbbenihez hasonlóan, közbül kiszélesedik Tamás Ferenc tornáca, Csíkszentgyörgyön (151).

Ezt a darabot a «tornác ereszének» mondják. A ház alaprajza is igen ügyes. Innen két lakás nyílik.

Nagyon szűkös módban élnek, rozoga a házuk is szegényeknek. Meg is kérdezték, amikor rajzolgattunk:

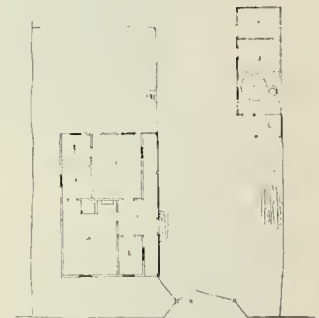

JÓZSA SÁNDORNÉ HÁZÁNAK TORNÁCA, HOMORÓDALMÁSON. (149)

AZ ÖREG HIR PORTÁJA,
BÜKSZÁDON. (150)

(a. Hir Ferenc háza; b. Hir Ferenc kamrája; c. Hir József kamrája; d. Hir József háza; e. közös pajta; f. közös szin; g. külön csűr; h. külön pajta; i. közös törökbuza kas; k. tyűk-ketrec; l. sütő; ly. nyári főző; m. pincelépeső; n. lajtörja.)

TAMÁS FERENC HÁZA,
CSÍKSZENTGYÖRGYÖN. (151)

(a. első ház; b. kamra; c. a tornác eresze; d. kiesi ház [kamra]; e. hátsó ház; f. kamra; g. kút; h. eresz; i. sütő; j. faszin; k. sertéspajta.)

— Hát aztán arra való a felírás, hogy megjavíttassák az urak annak, akinek nincs arra módja?...

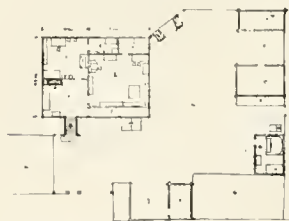
Balla Gábor házán, Csíkszentgyörgy-Bánkfalván (157), még inkább kiszélesedik a tornác az egyik végén «szabad eresz»-szé és ez előtt a garádicszal együtt a «kieresztés» ereszté el a háznépet a szabadba. Mivel az ereszből bejuthatunk az összes helyiségbe, a tornác már kevésbé fontos; inkább csak a művészi külső gazdagítására való.

Más tipikus elrendezést találunk Petes András házában, Somlyón (158).

mert a nyíló kapuszárny nem rángatja úgy meg, mint a magára álló kapufél pillért, másképpen meg igen kedélyes, festői dolog.

Kőből rakott utca ajtó sok van a Homorod mentén (170). A síma falfelületet a szegeletre vágott eserepek vetelt árnyéka, meg a bogos gerincek elevenítik meg.

BALLA GÁBOR «ÉPSÉGE» CSÍK-SZENTGYÖRGY BÁNKFALVÁN, 1683 BÓL. (157)

(a. kiskert; b. kieresztés; c. eresz; d. hágó a hiába; e. eresz; f. cserepes; g. kamra; h. ház; i. cserepes; k. kamra; l. tornác; m. pince-torika; n. élet [udvar]; o. odor; p. esürköze hídlással; r. pajta; s. lőtés; t. a Firág vize; u. sütő; v. gabonának hombár; z. veteményes; x. pajta; y. árnyékalja.)

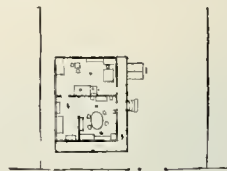
Tégla sisakja van ennek a bükszádi kéménynek is (165).

Jellemzők a két családra épült házak.

Volt már szó Petes András somlyói házaról. Ugyanama típus, csak hogy kettő és egymásnak háttal fordulva, az Orbán Ferenc és Károly háza (162). Tornácuk minesen, csak töltés a ház körül. Egy a fedelük s az utca felől is olyan, mintha egy igen nagy négy ablakos ház volna.

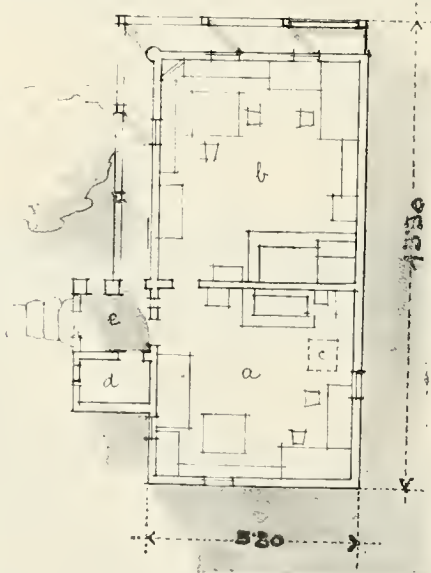
Ennél érdekesebben van egymásba építve az öreg Jani János két fiának háza Bükszádon (164). Két-két házból áll a lakás és egy-egy kamarából, az egyik ide, a másik oda tart. Ahol bolt is van az épületben, ott két bejáró van (168). Az egyik közvetlen az utcáról a boltba, a másik az udvarról — a tornácra keresztül — a pitarba.

Kadoesa Márton igazság szerint asztalos mester, de azért szatócs boltot is tart Somlyón. Úgy építette hát a házat (166), hogy mindezen foglalatosságai helyét találjanak benne. A kiskert ajtaja éppen a boltajtó előtt van. Az utcai kapun az ereszbe, innen a házba és az asztalos műhelybe jutunk. És mindezek mellett még gazdálkodik is. Ha nagyobb város nem esik közel, úgy mint Kadoesa mester uramnak Szentgyörgy, akkor bizony bajos a mesterségből megélni s a furó-faragó ember malommal is vesződik (169). Persze csak afféle vízi malommal, jobbra két köre és ha győzi a

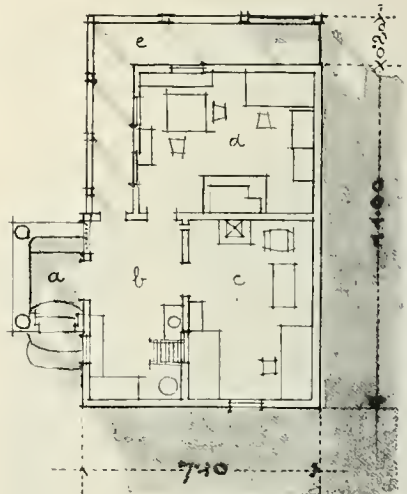
PETES ANDRÁS HÁZTELKE SOMLYÓN (TÍPUS). (158)

(a. elsőház; b. kicsiház [fülke]; c. nagyház; d. cserepes; e. «plakten»; f. pince-torika; g. szegelletremenő tornác.)

MÁRTON JUDITH HÁZA, FIRTOSVÁRALJÁN. (159)

(a. kicsiház; b. nagyház; c. hiú-lappones; d. kamra; e. kőtornác.)

GYÓRFY JÁNOS HÁZA, CSEHÉTFALVÁN (160)

(a. kieresztés; b. eresz; c. kicsiház; d. nagyház; e. szegelletremenő tornác.)

Torockó 905

1880. ÉVÉGI SÁNDORÉ KÖZSÉGI KAPUSZTÉRI MESTERHÁZA, SOMLYÁN. (1880.)

ORRÁN LEÉNYÉS
ORRÁN KÖZSÉGI KÉZSÉ
HÁZA, SOMLYÁN. (1880.)
Az építész: Sándoré Kőrösi és Társai
Építésköv. és Építészv. Iroda

HADOSVÁSÁRHELYI FŐVÁROSI
A. (MAGYAR) ÉPÍTÉSI
A. IS. ÉPÍTÉSI VÁLLALKODÓ
MESTERHÁZAI (1880.)
Az építész: Sándoré Kőrösi és Társai
Építésköv. és Építészv. Iroda
Sándoré Kőrösi és Társai
Építésköv. és Építészv. Iroda

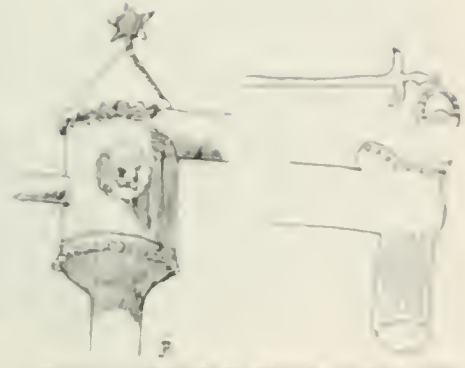
A. G. H. JAN JÁNOS ÉPÍTÉSI
FŐVÁROSI ÉPÍTÉSI (1880.)
Az építész: Jan János és Társai
Építésköv. és Építészv. Iroda
Sándoré Kőrösi és Társai
Építésköv. és Építészv. Iroda

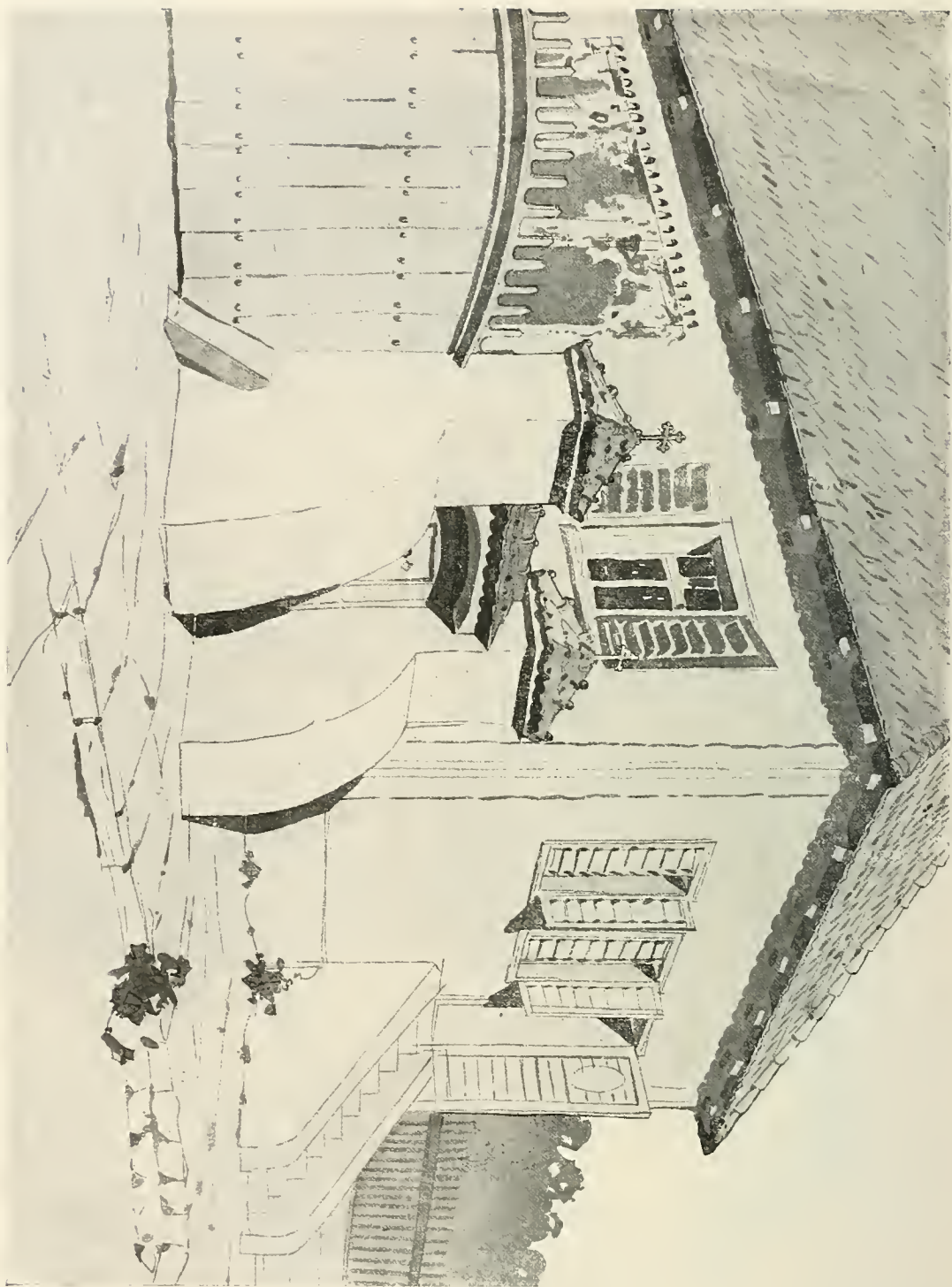
TITKÁRI HAKOTTI KEMÉNY
ÉPÍTÉSI HAZÁRI (1880.)

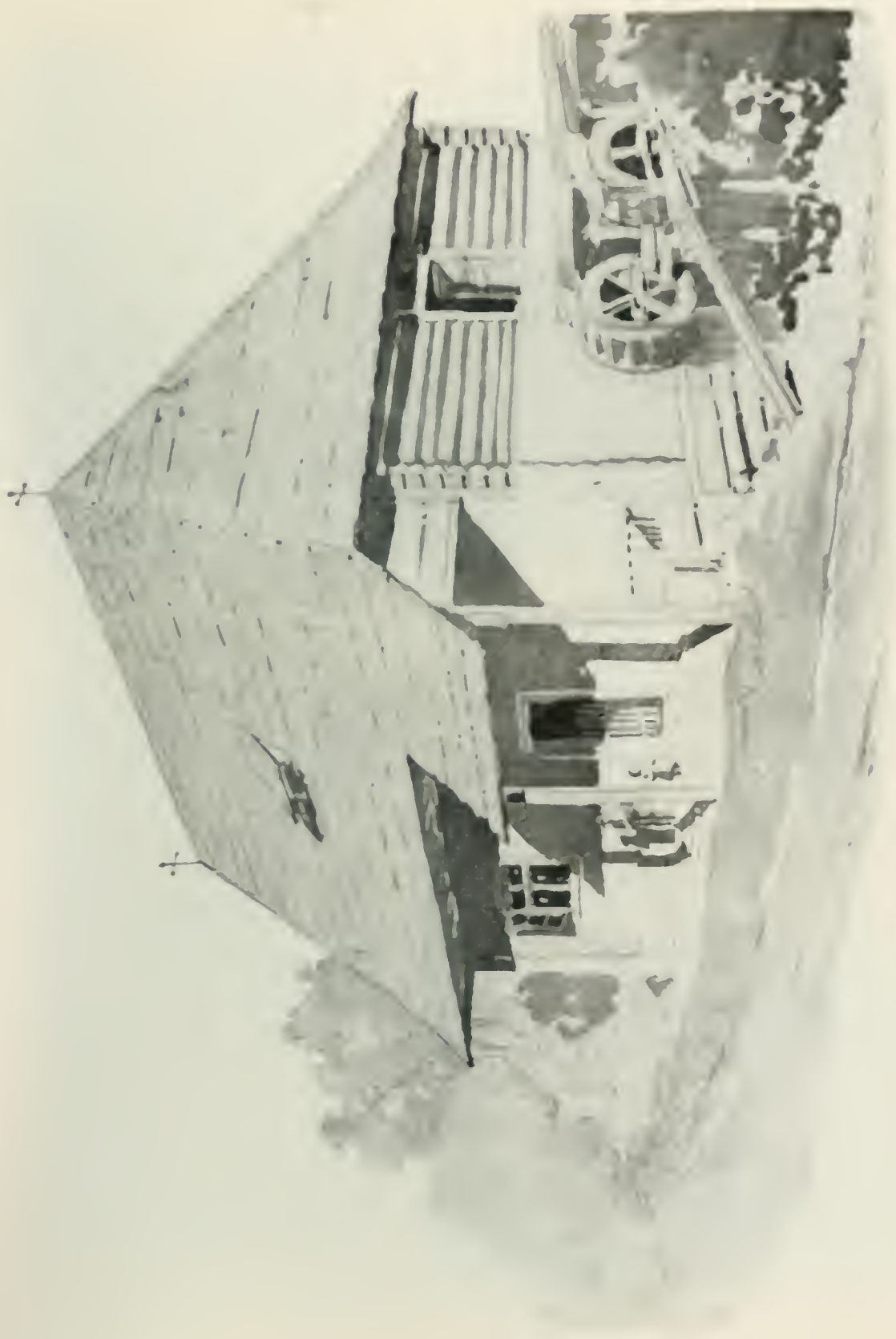
KÁROCSA MÁRTON ANGYALON
MESTERHÁZA, SOMLYÁN. (1880.)
Az építész: Sándoré Kőrösi és Társai
Építésköv. és Építészv. Iroda

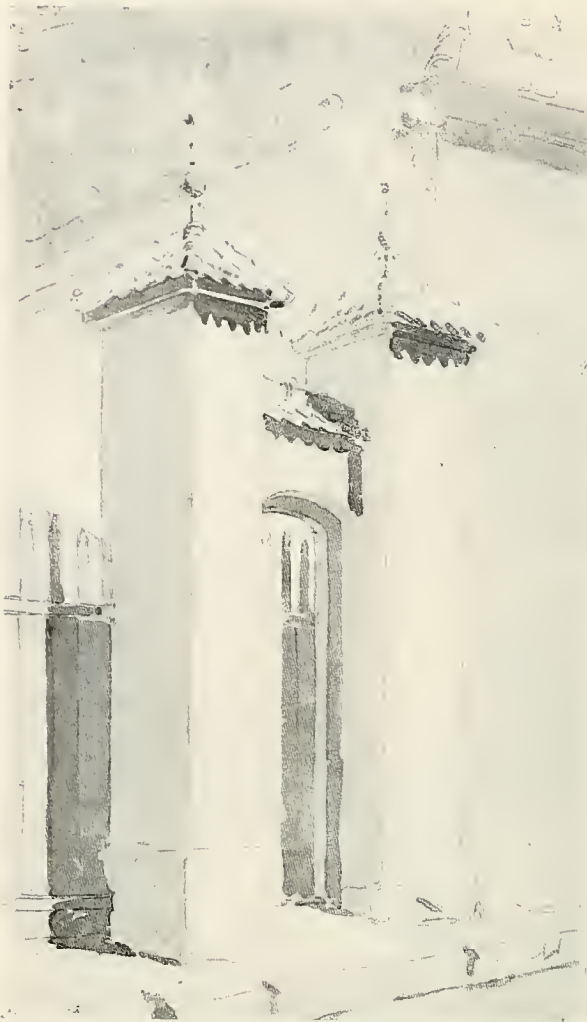
SEKELYVÁRÉSI ÉPÍTÉSI HAZÁRI (1880.)

BOÉR GYÖRGY HÁZA RÜKCSZÁDON, AZ «UTCA FELŐL BOLTTAL» (188.)

KÉP KÖRÉ JARÓ VIZIMLŐM, CSIKSZENTGYÖRGY BAKTALÁN 1899

KŐBŐL RAKOTT UTCAAJTÓ, HOMORÓDALMÁSON. (170)

JELLEGZETES SZÉKELYHÁZ, KADICSFALVÁN. (172)

KORCSMACÉGÉR, NAGY-BACONBAN. (171)

víz, egy más kerékkol még rámás fűrészt is állít. Hogy mind néfe házból legyen, iderajzoltunk egy-két fogadót is. Régi híres fogadó volt ez a marosvásárhelyi is, még a magyar világból, a 48 előtti időkből való (163). Legfontosabb az egészben az ivó tornác, az ivó ház meg a belső ivó. Sok emberélet felett határoztak itt — csak úgy, a lócákon, borozás közben.

Az udvar fele mögöttük van a nagy konyha a sok üsttel, katlannal, szembe vele a nagy kamara s a másik sarokban a koresmáros lakása. Kedélyesebb ennél a betfalvi Máté Rupi fogadója, Székely-Kereszturt (174). Széles virágos tornáca hűsön tartja a borozó góbékat.

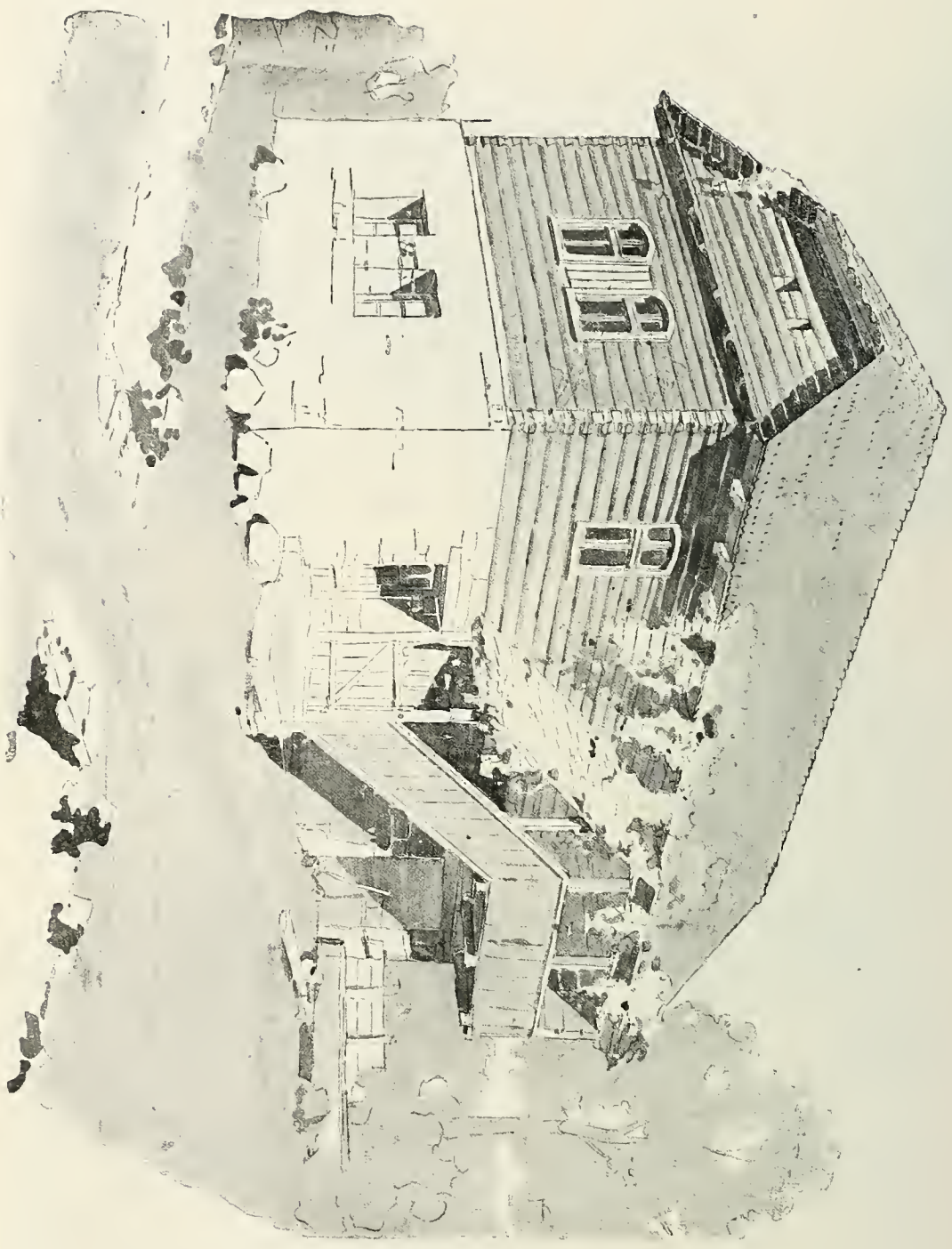
Míndezek az eddig megmutatott épületek földszintesek, legfeljebb pincések voltak. A szilárd és az időnek jól ellentálló építőkőben gazdagabb vidékeken a pincét magasabbra építik. Később azután csak a hátsó részét tartják meg pincének, az elülsőt meg éppen úgy, mint a többi házat, kitapasztják, nagy ablakot vágnak bele s nyári lakásnak használják. (175) Így alakul ki az emeletes ház. Némelyik faluban sok ilyen van, a legtöbb Lovétén.

OLDEN HOUSE, 1907

HOUSE MADE FOR THE AMERICAN MISSION, 1907

EMELETES HÁZTÍPUS, LÖVÉTFÉN. (175)

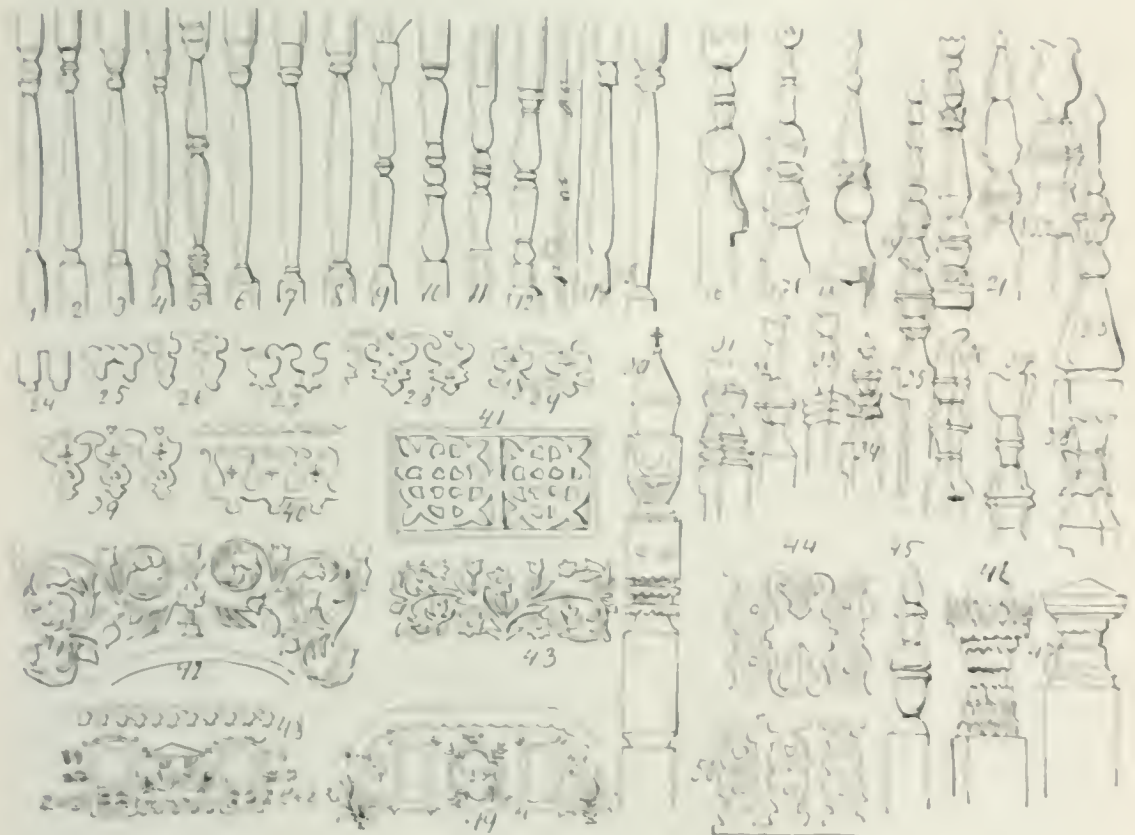

NYARAD KISNYÉRI KÖZELÉBÉBÉ

Folytán a házat alul kobol s a felső sort jobbra borsafából rakják. A saroktű helyett itt is a kontyos tete járja.

Ezzel elértünk a székely ház legeredetibb legjellemezőbb és legdíszesebb részéhez a kapuhoz.

A litres székely kapu. A székely acs kemény gyönyörűséggel keresgettek farral hatatlan munkatársunkkal Juhász Arpadnál. Mert mindenképp keresni kell Vesz pásztor megyén ki divatból a méltóságos székely kapu máholnap alig csinálják. Drágább és egyre drágább a pénz.

SZÉKELY - GYÖVESKÉDÉS 172

KAPUZÁBÉ
MEDESÉREN.
(177)

«E kapuk inkább ékítményül, mint szükségből állanak ott, mert a hagyományos székely vendégszeretet nem igen engedi meg a kapu bezárását; tárva van az boldog, boldogtalan előtt, mint a székelynek nyílt, emberszerető szíve s ezt akarják kifejezni a kapuszemöldre felvésett feliratok» — írja Orbán Balázs.

Ilyen felírások: egy derzsi kapun «Jószívű jó barát kapumon bé jöhec»; egy zetalaki kapun «A bejövőnek szállás, a kimenőnek békesség»; egy szentkirályi kapun «Békeség a bejövőnek, Egéség a kijövőnek»; egy kadiacsfalvi kapun «Áldás a bejövőknek, Béke a kimenőknek»; egy betlenfalvi kapun «Isten békessége a bemenőkkel Isten áldása a benlevőkkel»; egy fareádi kapun «Ti kapuk jószívű gazdát ajáljatok Gazdagnak szegénynek egyaránt nyíljatok»; a homoródoklándi unitárius paplak kapuján «Az egyenes szívűt ezen kapu várja Kétös szívűt pediglen szépen kizárja Isten akaratát hirdető és szóló Lak itt ne meny be prédálós kóballó».

A székely nép formaérzéke igen sokféleképpen nyilatkozik meg a kapukon is. Az egész egyszerű kis ajtóktól a nagy galambducos kapukig gazdag változatosságban építik, díszítik, faragják, festik a székelyek ezt az épületrészt, kifogyhatatlanok az újabb meg újabb alakításokban, mintha egymással versenyeznének s egyik se akarná a másikat utánozni, legalább teljesen nem, — szüntelen akad valami változtatni valója, hogy a másikhoz egészen ne hasonlítson.

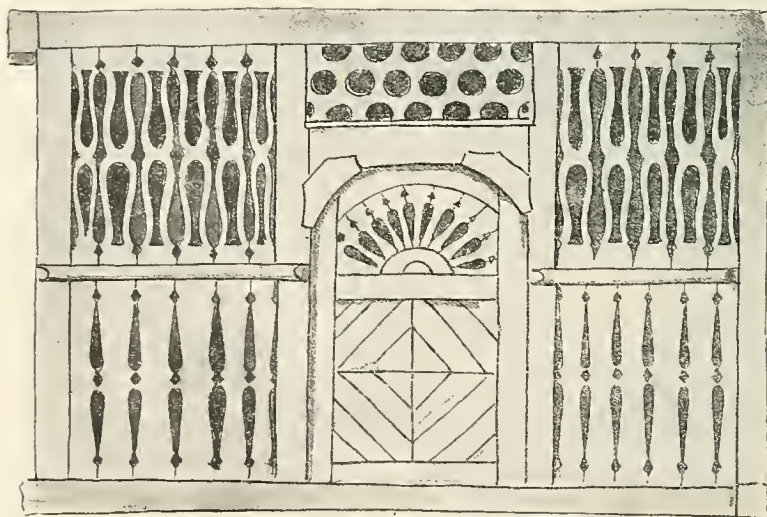
A legegyszerűbb mód, ahogy kapuját, utcaajtóját készíti a székely, csakugyan az, amivel mindenütt találkozhatunk: két kapuzábé, s erre alkalmazott sarkokon forgó ajtó. Ez az ősi formája az ajtónak, mint azt a (181) kép első négy rajzán láthatjuk, bár itt már némi díszítéssel, s összekötve a nagy kapuval egy harmadik kapuzábé közvetítésével.

KÖZSÉGHÁZA, LÖVÉTÉN.

Ugyanerre példa a 211. kép 3. derzsi kapuja, tulipán végződésű és virágdíszes zábéival.

Érdekes a (180) képen a kapu, amelyen az egyik

SZÓCS ANDRÁS TORNÁCAJTÁJA, CSIKDÁNFALVÁN. (178)

TORNÁCAJTÓ, MEDESÉREN. (179)

SIMONE ANNA (1847) - A COTTAGE INTERIOR (NIN 116)

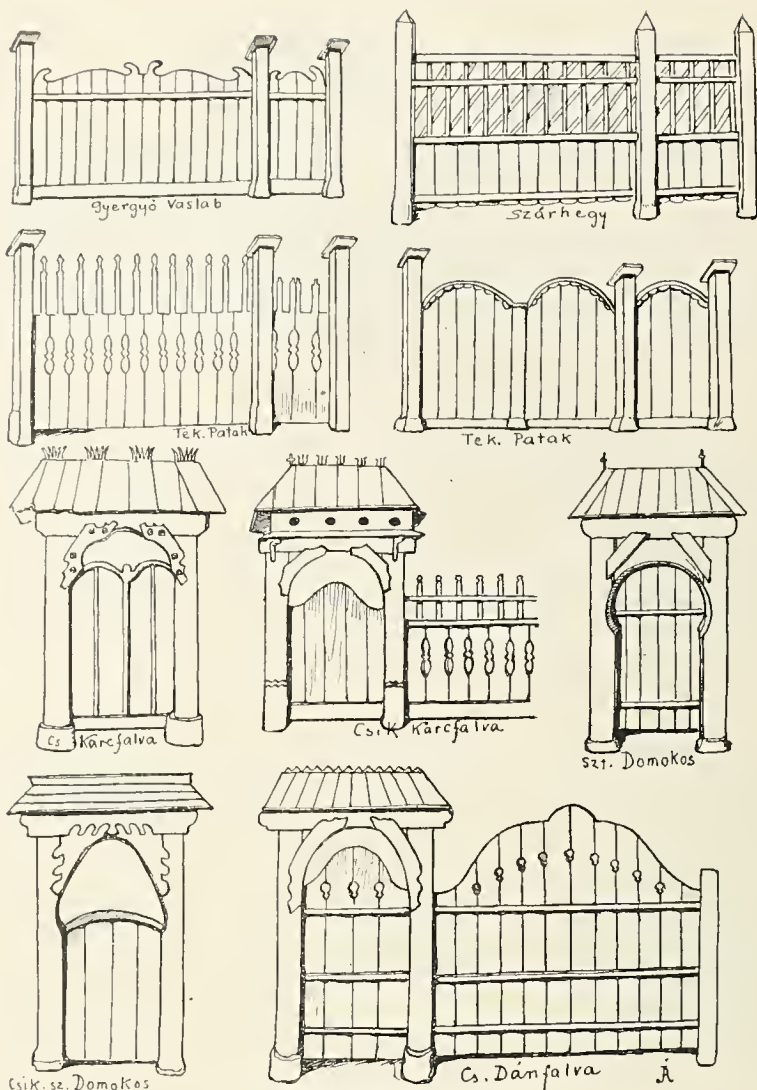

IKATAN

...

KAPUK IS ...

UTCAAJTÓK ÉS KAPUK. (181)

FEDELES HÍD, SZÉKELYKERESZTÚROT.

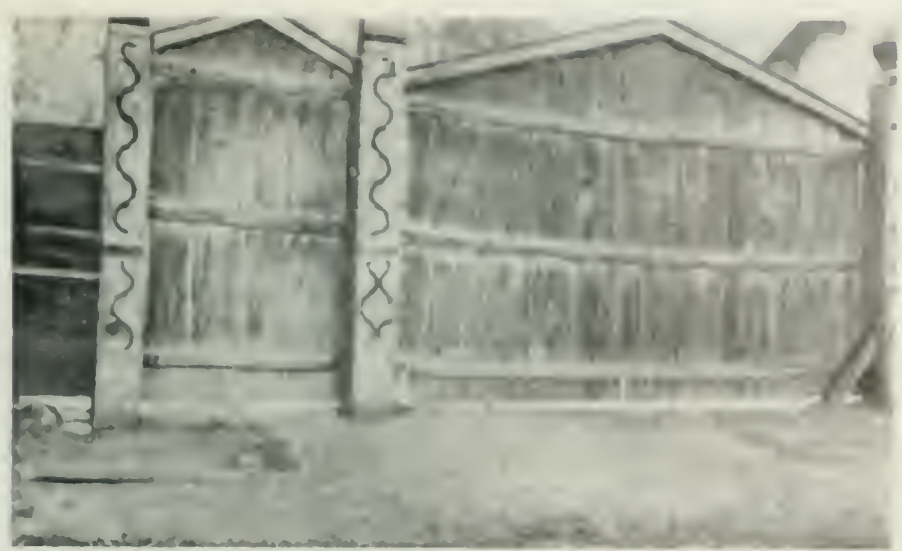
Hogy az ajtó oldalt ne hajolhasson: kötő gerendákkal látják el, amelyek a szemöldök gerendát kötik össze a zábékkal. Ezt egész egyszerű példában látjuk a (180) kép gyergyószentmiklósi ajtaján, ahol egyenes vonalú még ez a rész. Ennek a gerendának jelentős szerepe van úgy a kis-, mint a nagy kapuknál; alsó élének ívalakú bemetszése, ami a szemöldök gerendán és a zábékon is folytatódik, boltozott alakot ad az ajtó és a kapu nyílásnak; ugyanennek a kötő gerendának felső éle különböző egyenes és görbe vonalokból összetett konturája szintén mint általános díszítő elem mindenütt használatos. Egyszerű kis háromszög alakjában látható fölötté, a gy.-szentmiklósi kapun, ez a szerkezeti rész.

E kapun egy további kiképzés is szembejön: a kis ajtónak és a nagy kapunak közös szemöldökfája van, ami a galambducos nagy kapunak lényeges vonása.

Az eső káros hatása ellen való védekezés teremtette a kis tetőket, amiket egész kis alakban már az egyedül álló zábékon is megtalálunk az előbbi példákon; ha az egész kis ajtó van befödve tetővel, ez adja meg az általánosan ismert kis kapuk alakját s ha a kiesi a nagygyal közös tető alá kerül, galambduccal gazdagítva, megkapjuk a jellegzetes székelly kaput.

Ezen általános bevezetés után, tessék egyenként is a kapukat, a szokatlan szép formá-
erzékenek legérdekesebbé, szinte legerőtelibb alkotásokat.

A leggyakoribb az a megalkotás, ahol a kis és a nagy kapu egyaránt megtaláljuk, az ér-
telmes közös tetővel ellátva, ilyenkor rendszerint szokatlan díszítéssel, mint a (181) kép
képe, mint emeltett díszítő rész, az egyik kapu felől kivehető van, a
másiknál a deszkák felső része van hullámosan kitérőre, természetesen a díszítés
kezdi kifejezve, illetve a fent pedig felelőleg alakítva, a szokatlanul kitérőre van
átlós a deszkák. A hullámos (182) a fentebb (183) szintén ilyen típusú, szokatlanul (184)

HULLÓSZALVA 182

desen a kis és nagy kapu felső kontúrja azonos, az előbbinél tompa szöglet kepez, míg
az utóbbinál hullámvonalas, a zábon is szintén egyenaz a dísz. Bolandon (184) a szo-
kásos kapuknál bányafu alakúak a zábon, külön kis tetővel. Egy esztendőlyi fogat ö-
köröleg meghajlított deszka fed be és vödi az eső ellen, ez alatt pedig két sor oltra deszka
csipkés (186). Helyen a (189) szokatlan kapu is, félkörív helyett hullámos a felső végződes,
amely felett kicsipkészt zsinólyt is
van. Szokatlan díszítés a (188) szo-
kely-kecsárdi kapu inkább ornament-
ális jellegű, mintsem szerkezeti, a
eszesen végződes két kapusárry
belső felén van két rozsarányos bel-
ből álló társzert és befestett be-

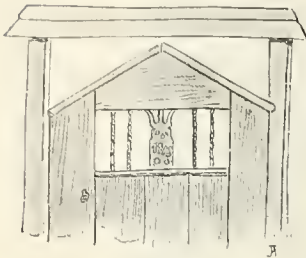
LENYED, 18

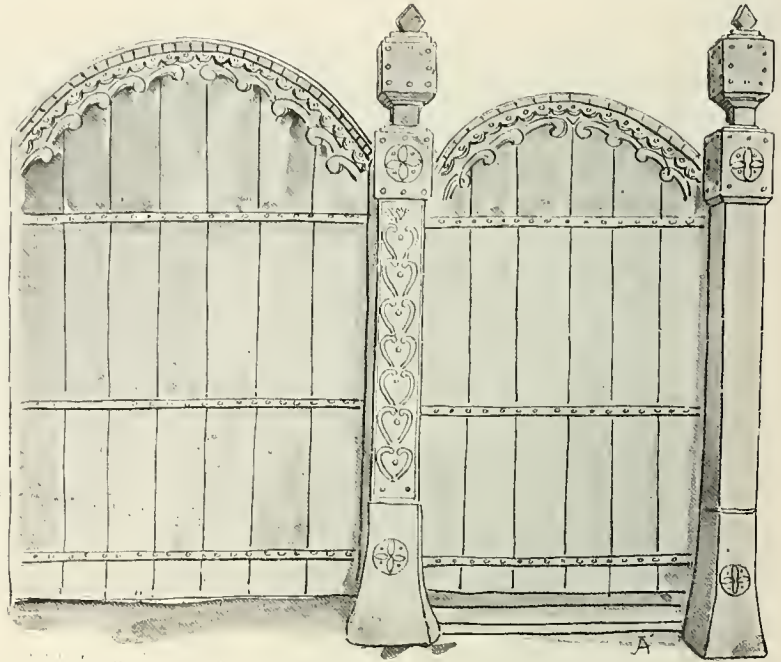
BOLCSI KAPUTÍPUS 184

relbe foglalt dísz, mely nem is népies, hanem valami lombfűrész rácmékezés. Egy másik szokatlan formájú ajtó a (185). Medesérről; ez is csúcsban végződik, az ajtó felső része át van törve s egy tulipán formával és esztergált pálcikákkal kitöltve, az egész pedig egyszerű deszka tetővel ellátva. A (180) képen lévő gyergyó-alfalusi templom kerítésajtójának felső részén ott a nap és sugarai átlörten.

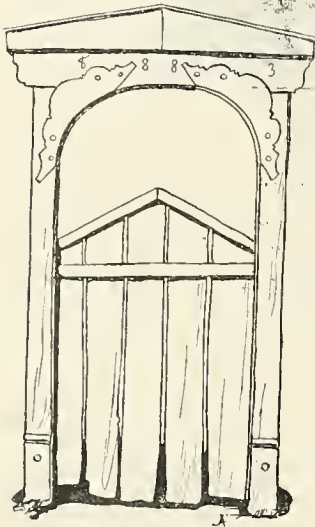
A leggyakrabban előforduló és jellemző forma a tetővel ellátott, esetleg galambbugos, íves belső nyílású kis kapu.

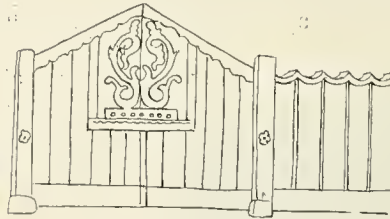
MEDESÉR. (185)

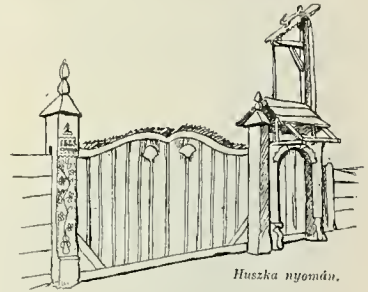
CSEHÉTFALVA. (186)

MEDESÉR. (187)

SZÉKELY-KOCSÁRD. (188)

SZOVÁTA. (189)

Huszka nyomás.

Szerkezetiileg nagyon egyszerűek ezek is; két függőlyesen álló kapufélfá — kapuzábé — fölött a vízszintesen fekvő szemöldök-gerenda s ezt a zábékkal összefüző kötőgerenda. A szemöldökfán nyugszik a tető, két keresztibe álló kis gerendázat közvetítésével. A tető általában nyeregretető deszkával vagy néhány sor fazsindelylyel kötve. Ritkább a kúp tető (212, 213), a «csúpos ajtó».

Díszítve rendszeren a két zábé kötőgerendája és a szemöldökfa van, többnyire úgy, hogy a dísz végig fut az egészen. Szerkezeti díszít képez az a boltozás, az az ív, ami a kötőgerendák lefaragásával az ajtó belső nyílásában támad; előfordúl így, az egyszerű félkör-

Először a földet a kővel töltött lyukba gyártják, a földet kevesebb vagy több s a földet erős kavicsokkal egész padló vastagságig, majd hegyes csomószerű, majd hullámos formát a vastag szőcsz szőre szőpár, szőpárval a szőcsz teste felső részének kintibőlre végére a lyukba.

Ekkor a 1870. évi módosított képek a földet a földet hegyes csomószerű formát a földet kevesebb vagy több s a földet erős kavicsokkal egész padló vastagságig, majd hegyes csomószerű, majd hullámos formát a vastag szőcsz szőre szőpár, szőpárval a szőcsz teste felső részének kintibőlre végére a lyukba.

Sajnos a képek a földet a földet hegyes csomószerű formát a földet kevesebb vagy több s a földet erős kavicsokkal egész padló vastagságig, majd hegyes csomószerű, majd hullámos formát a vastag szőcsz szőre szőpár, szőpárval a szőcsz teste felső részének kintibőlre végére a lyukba.

Különös a földet a földet hegyes csomószerű formát a földet kevesebb vagy több s a földet erős kavicsokkal egész padló vastagságig, majd hegyes csomószerű, majd hullámos formát a vastag szőcsz szőre szőpár, szőpárval a szőcsz teste felső részének kintibőlre végére a lyukba.

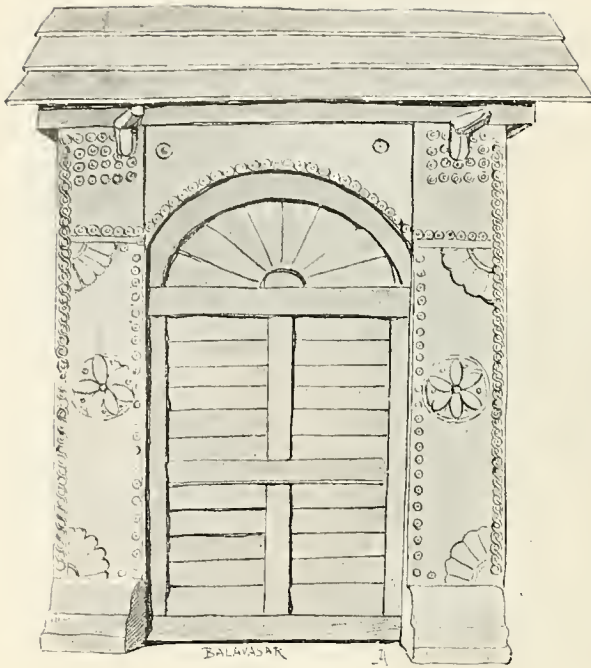
17. A földet a földet hegyes csomószerű formát a földet kevesebb vagy több s a földet erős kavicsokkal egész padló vastagságig, majd hegyes csomószerű, majd hullámos formát a vastag szőcsz szőre szőpár, szőpárval a szőcsz teste felső részének kintibőlre végére a lyukba.

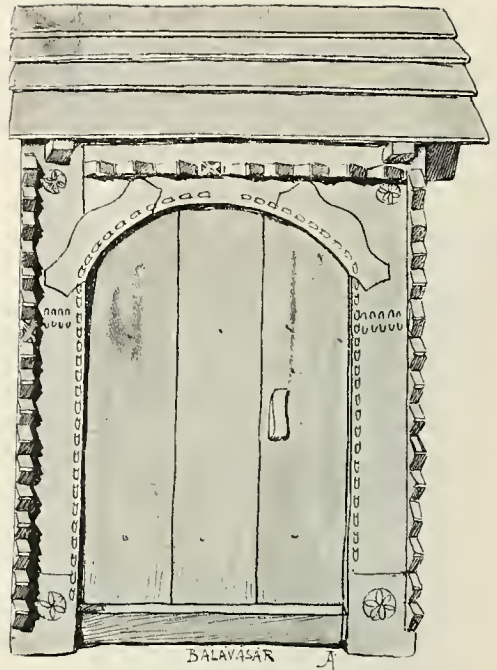
Ertaka 18.

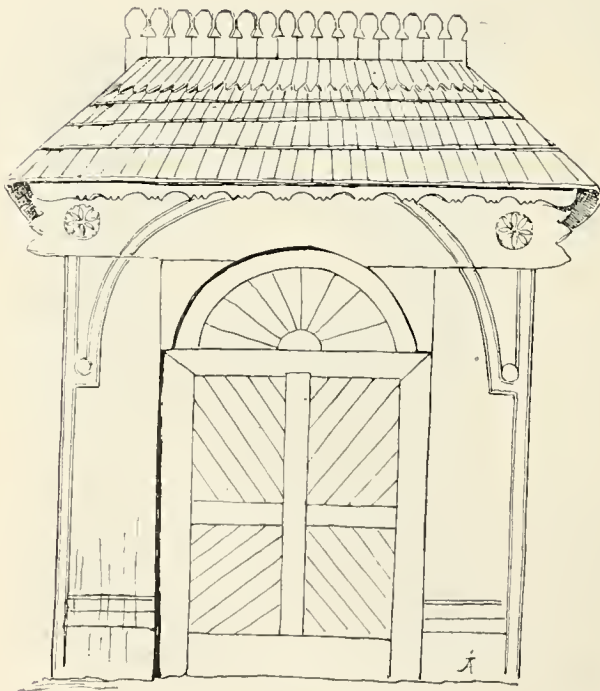
Kala Asar 19.

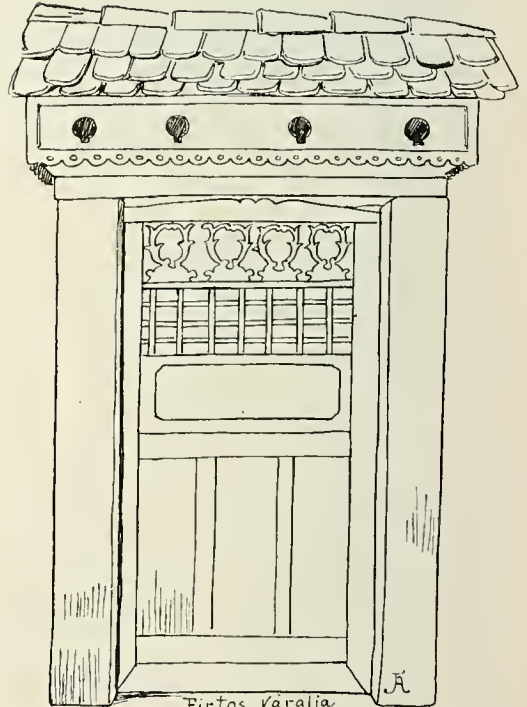
BALAVÁSÁR
BALAVÁSÁR. (192)

BALAVÁSÁR
BALAVÁSÁR. (193)

NYÁRÁD-SZENTBENEDEK. (194)

Firtos Váralja,
FIRTOSVÁRALJA. (195)

gyökere. A tetejét vízszintes kis kereszt, amely fölött négy felálló oszlop tartja. Ugyanígy a kapu körül van egy mély, négyzet alakú kis kápta, amelynek körülről oszlopok a falát és a kétgerendák és pólus felváltják.

Hasonló ivart a 180. képen látni, azonos módon, bár kapu körül még egy oszlop van, amely a kétgerendák egyszárú díszesvázlatai fölött, a vázlaton 9. ábrán látható. Helyes formájú, egyenlő oldalú kör alakú kis kápta a falánál van, két oszlop közötti távolság körül van, két kis oszlop között van a tetején.

Vahol nemcsak az oszlopok (180. képen) vannak, hanem a kétgerendák között is van egy oszlop, amelynek két oszlop a szomszédos oszlopok felől, amelyek között a kétgerendák között van egy oszlop. A szomszédos oszlopok között van egy oszlop, amelynek két oszlop a szomszédos oszlopok felől, amelyek között a kétgerendák között van egy oszlop.

A sokely kapu díszes, leginkább színes, a szomszédos oszlopok között van egy oszlop, amelynek két oszlop a szomszédos oszlopok felől, amelyek között a kétgerendák között van egy oszlop.

180. KÉP. BALAVASÁRÓTTI KAPU, BALAVASÁRÓTT

Ilyen például a Menyhart-féle kapu Balavasárott (191). Koroktól alakított, de a horu lán szegélyez a felkötő nyílás, kapu felől, amelyeken még fent és lent egy-egy negyed része van: két talpat, csereken, nagyon szűk, a tetején a kétgerendák helyett két háromszögletű van láthatva.

Egy másik balavasári kapu (192) szintén ilyen lán a szegély, kívül még van a negy darab része is, de ezenfelül a zárok közepe táján körbe két egész része, felül és belül szegélynek egymás mellett köröskötet vettek, felül befűzősek többi részén van a zárok. Maga az ajtó az a legbelső részén gyökere, felső részén felül van a nap és szögletű a tetején levő szegély.

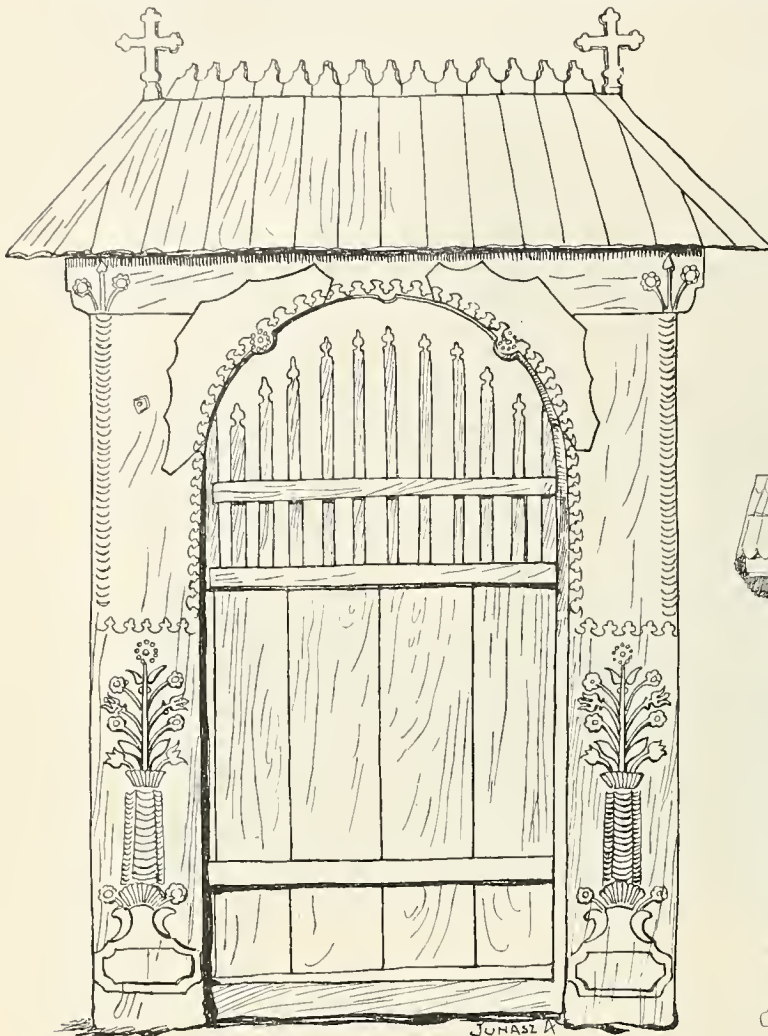
Egész másképp egy szintén balavasári utcaajtó (193) díszes, a zárok felől szegély, kis helyen a földcsökkenés sora, az a külsőre pedig részegített díszes és díszes van alkalmazzák, mely díszeskor igen helyes arányokat van a kapu.

Széles, sokos a Móra-Gergely kis kapuja Nyárad-Új-Pénztáron (194) két oszlop között van a szegély, van a kapufelől külső szegély, mely az ajtó felkötő részén két részén van a szegélyek gerendák, amelynek szegély fűzősek, a belső részén, az ajtó felkötő részén itt is nap: az ajtó többi része keretezett két keresztetű deszkával.

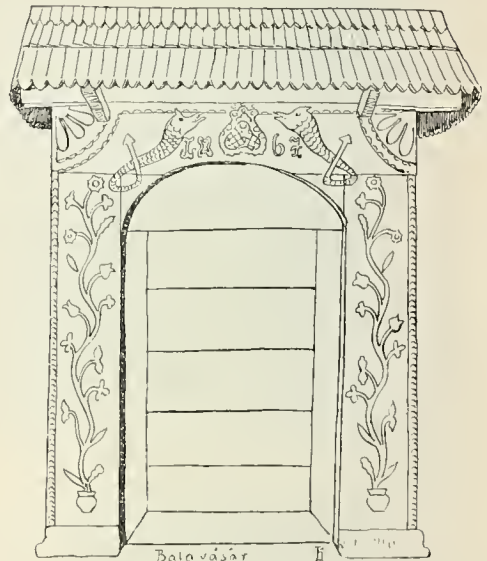
négy mezőre osztva, amelybe részüton deszkák vannak beillesztve. Az ilyen keretes ajtók mindig ott fordulnak elő, ahol maga az egész kapu gondosabban, erősebben van elkészítve s hosszabb tartósságra számítottak. A tető zsindeletaraja e kapun egymásmellé sorakozó

baba-fejekre emlékeztet. Ritkábban fordul elő egy-egy közábés kapu s ha akad is, dísz alig van rajta. Ilyen a firtosváraljai kőkapu (195): egyszerű négy oldalhasáb maga a zábké, rajta galambbug, eséréppel földve; dísz csak az ajtó felső részén van, áttört lant formájú lombfűrészmunka.

Igen jellemző s Alekiban divatos dísz van a különben is csinos csikkozmási kiskapun (196). A zábké lábán kartusszerű

CSIK-KOZMÁS. (196)

BALAVÁSÁR. (197)

alakzattól indul ki, kis legyező forma közvetítésével, bizonyos — virágtartónak is nézhető — föl felé keskenyedő széles szár, mely két keskeny s egy szélesebb pikkelysorból áll; egy újabb legyezőszerű marokból nő ki a virágzat, tulipánok, rózsák, levelek az egyenes száron; az egész alacsony, sík domborfaragás, színezve, festve. E virág fölött stílizált herelevél féle lüzér van, mely a félkörű kapunyílás szélén fut körül; a zábké külső széle pikkelysoros, mely fent, a szemöldökfán, hármás virágzatban végződik; jó arányú a kötőgerenda; a nyeregterő két végén kereszt; fűrész a zsindeletaraj.

Jellemzően balavásári munka az a 197. utcaajtó, melynek szemöldökfája végén ott van a negyed rozetta: két kígyószörny néz egymásra, köztük valami fordított szív alak és 1867. évszám. A zábkékon hullámosan felfele törekvő, igen kis edényből kinövő indán: levél, tulipán, here és rózsza féle alakzat; a kaput csipkés zsindeletető fedi.

Marosvásárhely vidékéről való ember készíthette azt a kaput is, amely ugyan

FERENC KÁROLY TÉKÁJA, LENGYELFALVÁBÓL ; TALPAS TÉKA, RÁKOSI SÜTŐ JÓZSEF MUNKÁJA : ÁGY VARGYASRÓL, UGYANCsak SÜTŐ JÓZSEF MUNKÁJA. (XX. l.)

TALANIK KAHYABING, BERGROEPE KRANJAET, BAAS, 1812-1816, XXI 1101

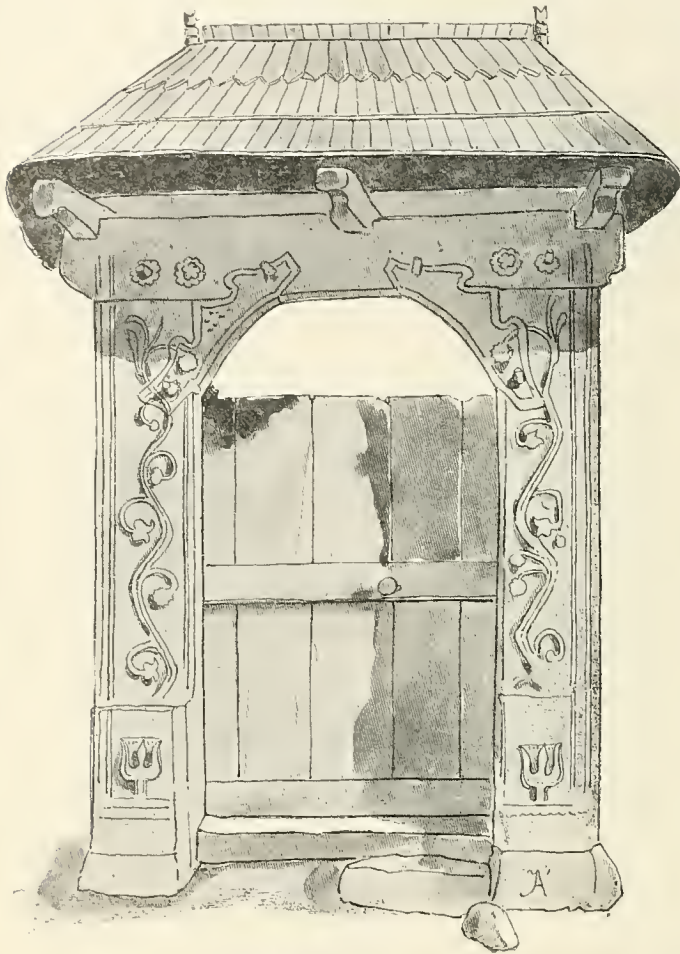

Mellette, a (2. sz.) lisznyói ajtón vázából nő ki a vastag inda, levelekkel és végén négy tulipánnal; nagy szegekkel vannak a legömbölyített kötő gerendák oda erősítve.

A dersii ajtóhoz hasonló annyiban egy nyárádezentbenedeki kapu zábéja, (199) hogy egy közép egyenes szár osztja két felé a zábét, csak hogy itt ebből erednek a lefelé esüngő levelek; a száron, fent is, lent is, tulipán. Magán a kapun, lombfűrészdeszka-díszítés; alul pedig az unalmas dülény — «tükör» — egész uras díszítés akar lenni s városi munkák hatása.

Még az efajta kapukhoz tartozik egy patkós ívű csikkozmási utcaajtó is (201).

PARAJD. (200)

rózsácska a szemöldökfa végén; csipkés, fent is, lent is, a zszindelytető. Egész ilyen természetű dísz van egy (208) medeséri kapuzábéna; a helyesen kifaragott zábé felső végződésére, földélnék, még két zszindely van rászegezve.

A medeséri kibédi Mózesnek is szép az utcaajtója (205), a csigákká kunkorodó indákon levél és mák, felül tulipánnal végződve; lent pedig cserép helyett kacskaringók jelzik a kezdetet. A kötőgerendákon madár, mellette rózsza; a zábék külső szélén félköröcskék vannak lemetszve és pirosra festve.

Kevés a dísz a Varga Lajos csinálta medeséri kapun (206), csak a zábék közepe tájára tett mestere egy-egy tulipánt, érdekes összetétellel; a lábról itt sem hiányzik a

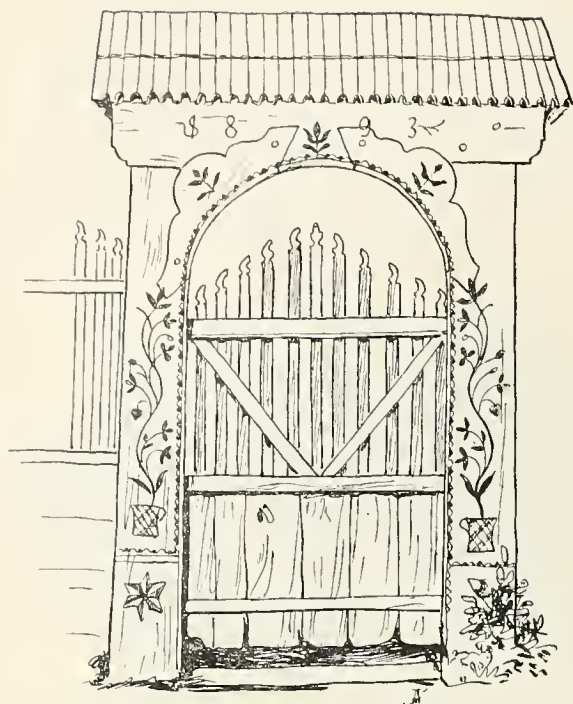
Egyszerű díszének nemleges formája fordul vissza felé és színezve háttérül szolgál annak; az ajtó követi a patkó ív formáját; a tetőn kereszt. Némileg hasonló a kászonyítalui kapu is (201); félkörű nyílását az előbbihez hasonló dísz futja körül, mely lent levelekben pereg ki; ugyanez a dísz van fent a szemöldökfán is. A tető végén két érdekesen stilizált színes tulipán ág; a tető taraj közepén, zszindelyből, 1905 évszám van kirakva.

A bevéselt konturájú s kifestett díszű utcaajtók egyik szép példánya a Márkus András medeséri tanítóé; (202) a zábék lábán bevéselt csillag; fölötté cserépből nő ki az inda, levelekkel és szív formájú virággal; a szép vonalú kötőgerenda közepén izlésesen elhelyezett ág s ilyen ág a szemöldökfa közepén is. A félkörű ajtónyílás befaragásokkal van szegelezve, mely egész a lábig leér. Alul deszka, felül lécezett ajtótest, közepén esücsban végződve; a lécek végei borgasok; csipkézetten zszindelyes a födele ennek az 1893-ban épült utcaajtónak.

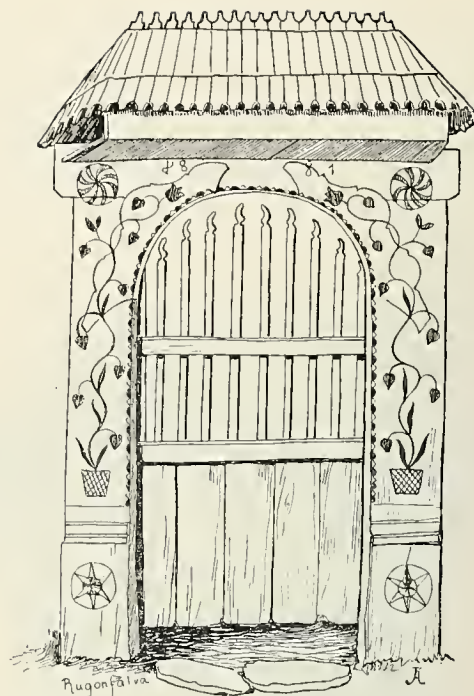
Sokban hasonló egy rugonfalvi kapu, Zsidó Miklós házána (203).

A zábék lábán szintén csillag, s szív virágos inda nő ki a cserépből és fent tulipánban végződik; két

MEZŐSÉR. (202)

RUGONFALVA. (203)

Küptetős az Imre József kapuja, Nyárad Szeredán (212), — érdekes a dísz rajta; a zábékon a láb felett, esésében, öt levélnélküli hosszúszerű tulipán van, fölöttük skorpióra emlékeztető koszorú; a zábékon vonal szegély, ilyen szegély kíséri a félkörű nyílást is, tulipánok csüngnek le belőle, s alatta — hozzásimulva — eséséből szintén hosszúszerű levéltelen tulipánok nőnek elé. Az ajtó berakott redős félkörében sugaras nap.

Pesti János kapuja Székely-Kocsárdon (213) szintén küptetős, díszül csupán két kigyó van a zábékra vésvé; lábán kúpos kiképzés.

A kis kapuknak gazdagabb és dúsabb kiképzése van általában a hétfalusi esángók-nál; széles, monumentális tagozatok, kevés jól megválasztott díszítés, és kettős pagoda-szerű tető; patkós vagy összetettebb vonalú, ajtónyílásvezető a jellemző.

Csörök András kis kapuja (214) Csernátfaluban ilyen monumentális; a széles zábékba majdnem háromnegyed kör patkó boltív nyúlik be; ilyen alakú a berakott ajtó is, felső részén nap; a zábékon hosszú, széles száron ülő tulipánszerű virág; a kötőgerendákon nagy faszegek.

SZOMBATFALVI HÍD. (204)

Hasonlóan patkóívé egy türkösi kapu (218); az ív körül domború kötélfonat szegély van, mely alul felkunkorodik; a lábán két-két rózsa s ez alatt domború kötélfonatból három sor; a tető kettős, a felsőn galambdue, az alsó pedig szélesebb, kiugróbb; maga az ajtó berakott; a belévert szegek is emelik a díszítés hatását.

Szép monumentális Pünkösti András csernátfalui esángó kapuja is (219); patkóíve összetettebb, ilyen az ajtaja is, nagy szegekkel kiverve. A zábékban gulaszerű díszítés.

Csángó kapu a (220) és a (222) is.

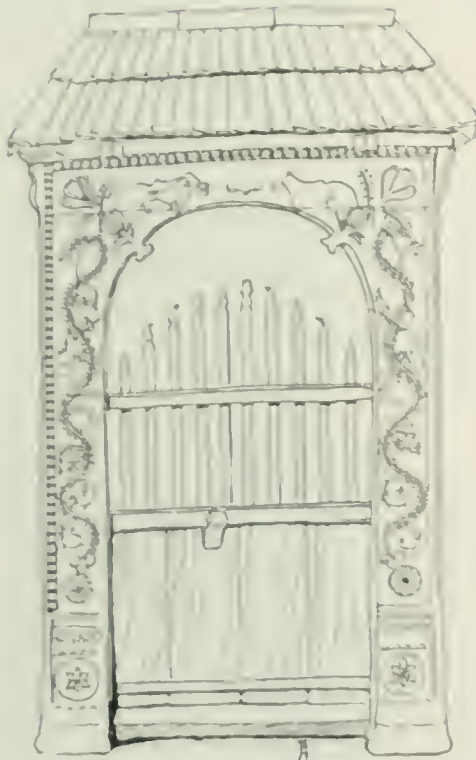
MEDSERI 25

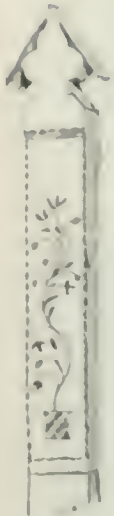
MEDSERI 26

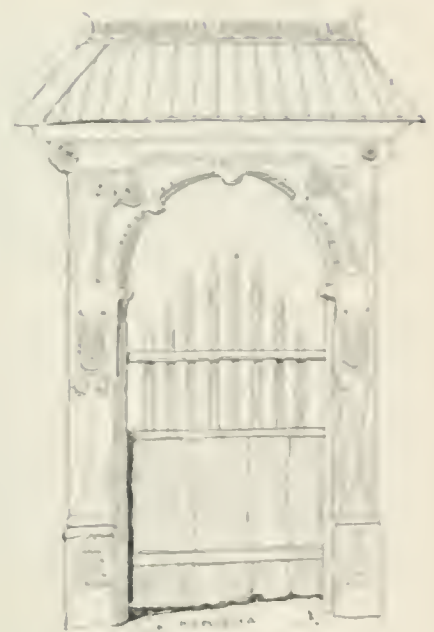
PARAJI KAFUZABEK 27

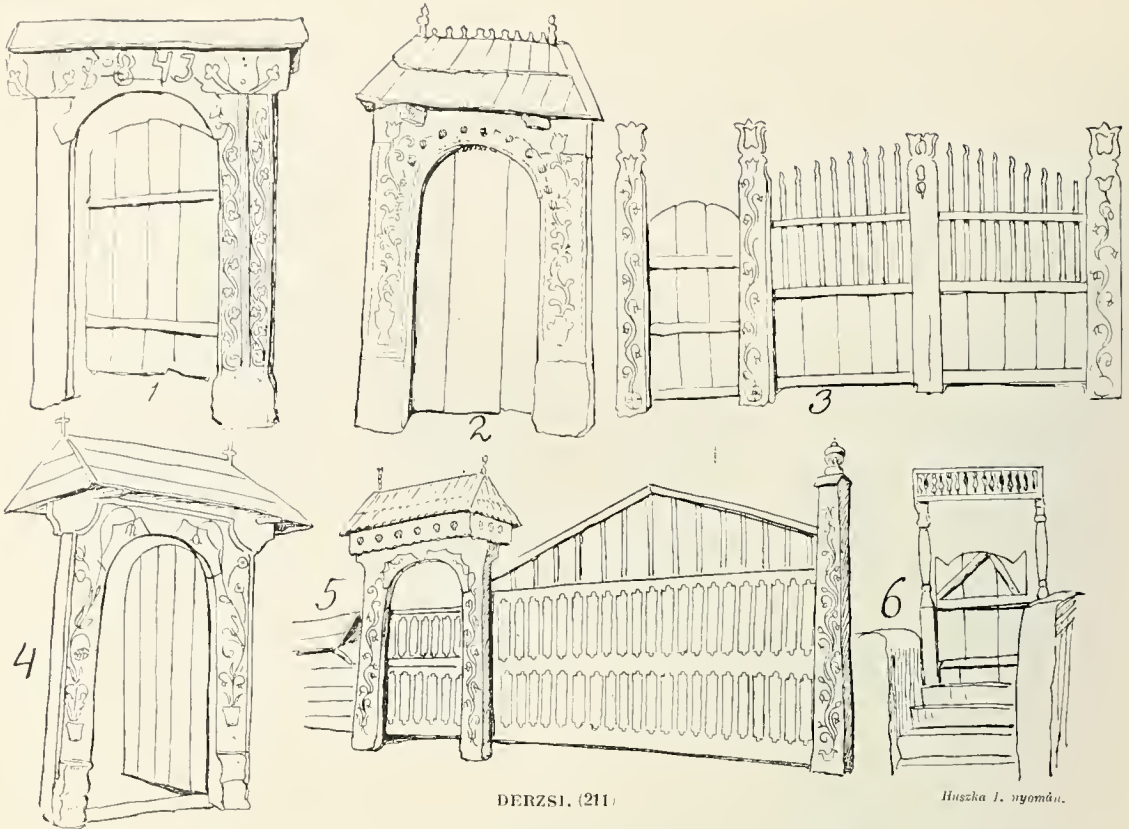
MEDSERI 29

MEDSERI
KAFUZABEK
28

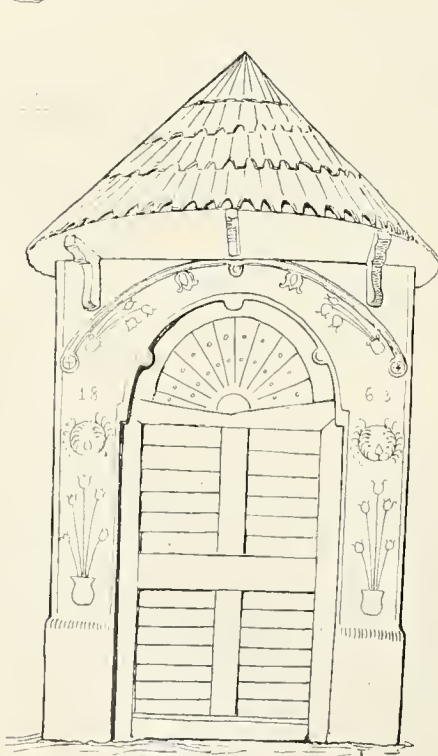

ISK-KAR-FALVA 21

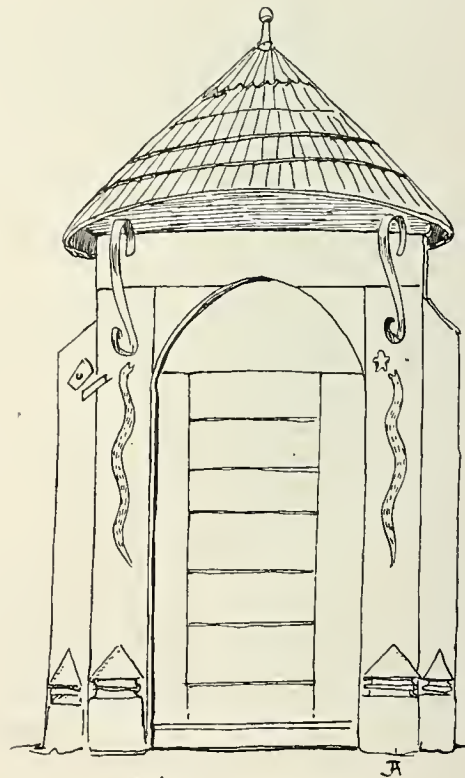

DERZSI. (211)

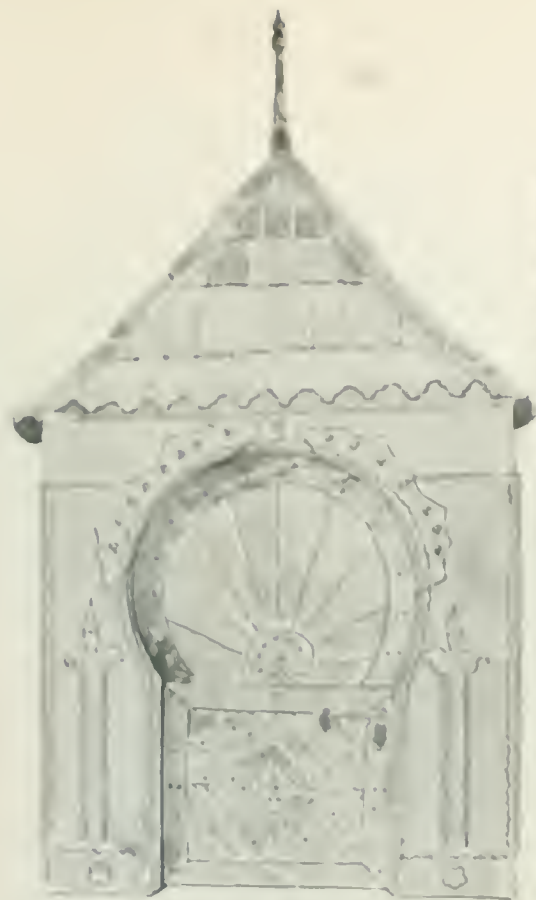
Huszka J. nyomán.

NYARÁD-SZEREDA. (212)

SZÉKELY-KOCSÁRD. (213)

LESENATAIYA 21

Amint az előzőekben láttuk, a magyar nyelvű nyelvészet a magyar nyelv történetét és szerkezetét vizsgálja. A nyelvészet a nyelv történetét és szerkezetét vizsgálja. A nyelvészet a nyelv történetét és szerkezetét vizsgálja.

Mint látható, a magyar nyelv történetét és szerkezetét vizsgálja. A nyelvészet a nyelv történetét és szerkezetét vizsgálja.

MALOM, HOMO... KLASZ MELLÉLT 20

még az egyiknek szintén kettős a tetőzet, a másik mellett kivágott keretes látható mely ott gyakran

Nezzük a nagy kapukát

Ha az utamlat és a nagy kapuk közös szemöldökgerince foglalta össze, ha a szénnászekeréhez mert magasságára emelték és közös tetővel látják el, ma a nagykapu amit eszékely kapunak neveznek.

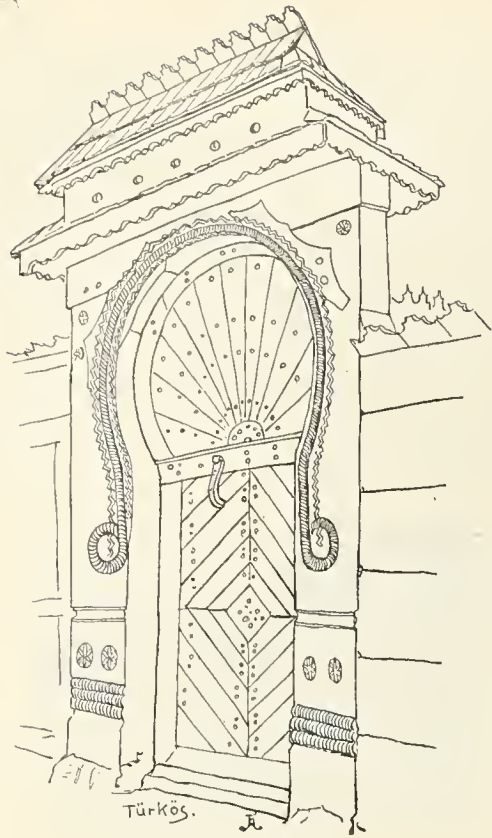
MALOM, HOMO... ALÁNY 22

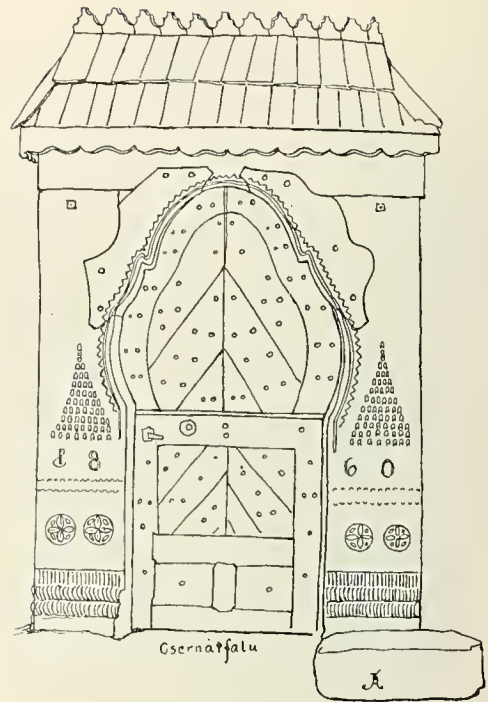
MALOM, HOMO... ENNY 27

Oldalgerincet kézi nagy láncos... az építők szándékai... ez a lánc a szerkezettel függő és jó úgas... alkalmat nyújt a díszítésre. Adóján fel is használják ezt főleg fele... nagy nagy használat a székely házi... ilyen ilyen... ezen az alapon kívánják a kapuk... st... talyozni

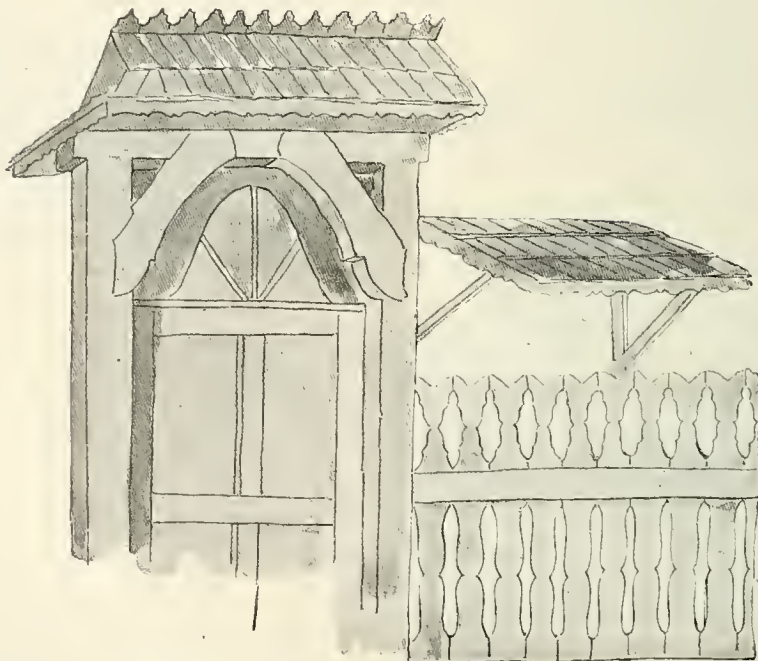
Ha nem eszelünk meg... az építők szándékai... ez a lánc a szerkezettel függő és jó úgas... alkalmat nyújt a díszítésre. Adóján fel is használják ezt főleg fele... nagy nagy használat a székely házi... ilyen ilyen... ezen az alapon kívánják a kapuk... st... talyozni

TÜRKÖS. (218)

CSERNÁTFALVA. (219)

CSÁNGÓ KAPU. (220)

YEDONG —

SAN O KAU —

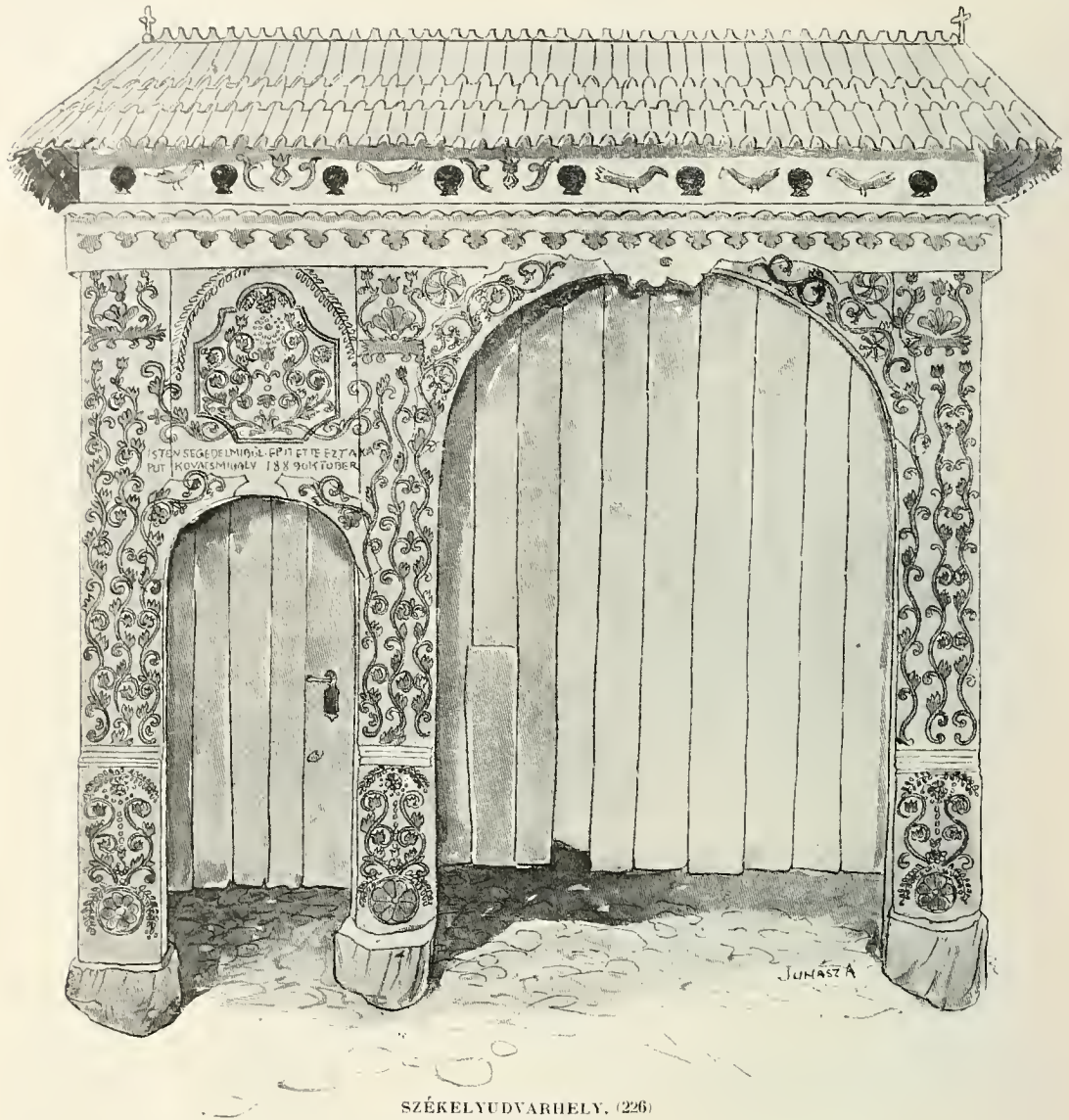
MINASA —

PHOSALALA —

többi részén levő díszítések jellegéhez. — szerkezeti jelentőségük pedig nagyon emlékeztet a görög építésmódban lévő gerendaközök, «metopon»-ok szerepére (231—238, 239).

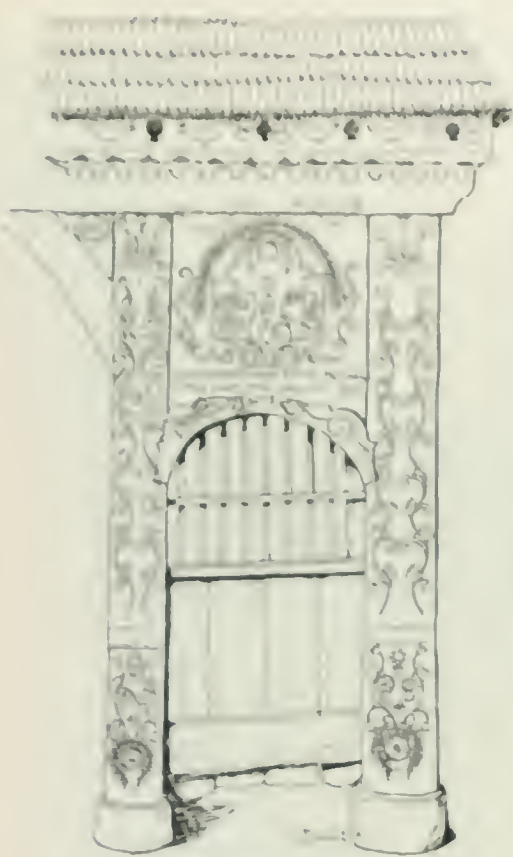
Ha egyszerűen nyitva hagynák ezt a teret (ami régi, pusztulófélben levőknél elő is fordúl) kissé üresen, tagozatlanul tátongana, azért kitöltik részben rácsosan vagy legalább kerek formát adnak neki, hogy az abbanmaradtság érzését elhárítsák. A rácszat külön-

böző megoldása kínálkozik itt önként a tervező építőnek s ezt ki is használják; ha azonban, mint az különösen Székely-Udvarhely közelében divatos, egészen betöltik e teret, akkor éppen alkalmas lesz ez díszítések felvételére s még inkább «metopon» jellegűvé válik.

Az egész kapu díszítésének mikéntjét legjobban megértjük, ha például egy gazdagon díszített udvarhelyi nagy kaput vizsgálunk meg (226).

A már említett gerendaközi részt is, valamint az egész kapu díszítés fedí; külön tagozva van a láb ornamentikája, külön indulnak felfelé a zábék küszö díszei, amelyekből egyes

SÉKELYVÁRHELY (27)

A HÁBLYFALU (28)

A ZÉNY KÖRNYÉKÉBŐL A TÓFELSZÖRŐHELYEN (29)

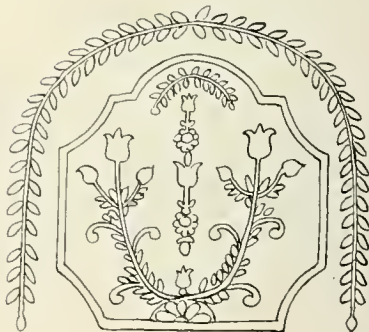
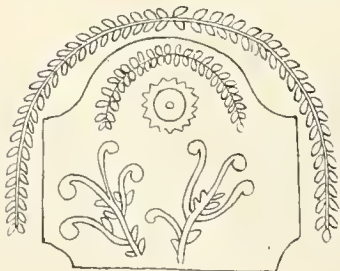
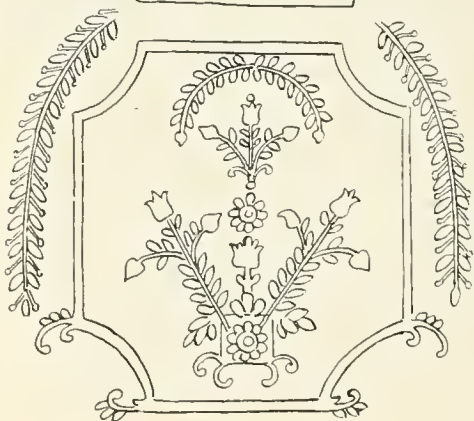
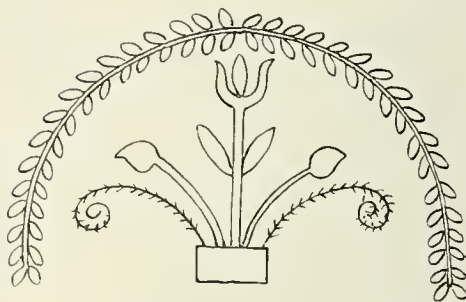
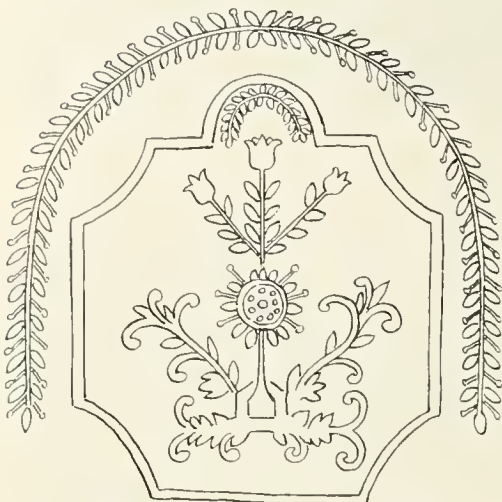
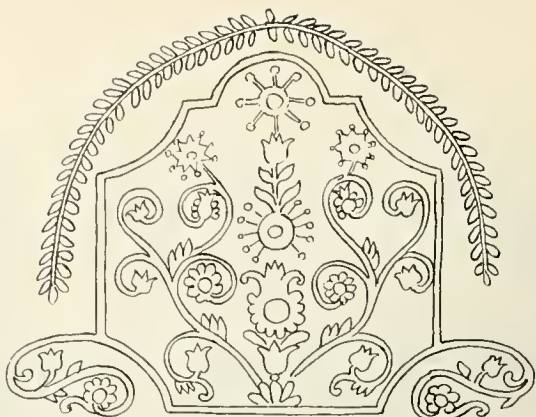
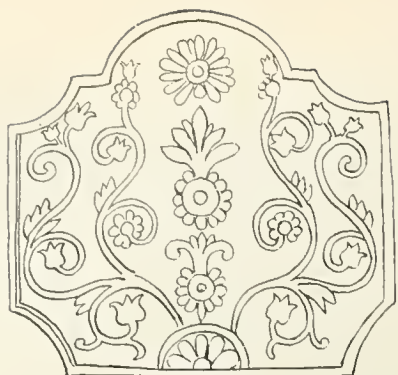
egak a két gerendék is átnyúlók a záncs legfelső részén, pedig látni alkalmunk van arra is, hogy az esetlen kisse-hosszúságú és ezekben a jelentős gerendékkel jelölt részeken, például a HÁBLYFALU-n, ugyancsak a falakon keresztűl díszoszlopok (26) vannak egész plasztikus alkalmazással, s az oszlopok végződő díszek maradványaként kerültek a falra (27). Amint a HÁBLYFALU-n meg látni.

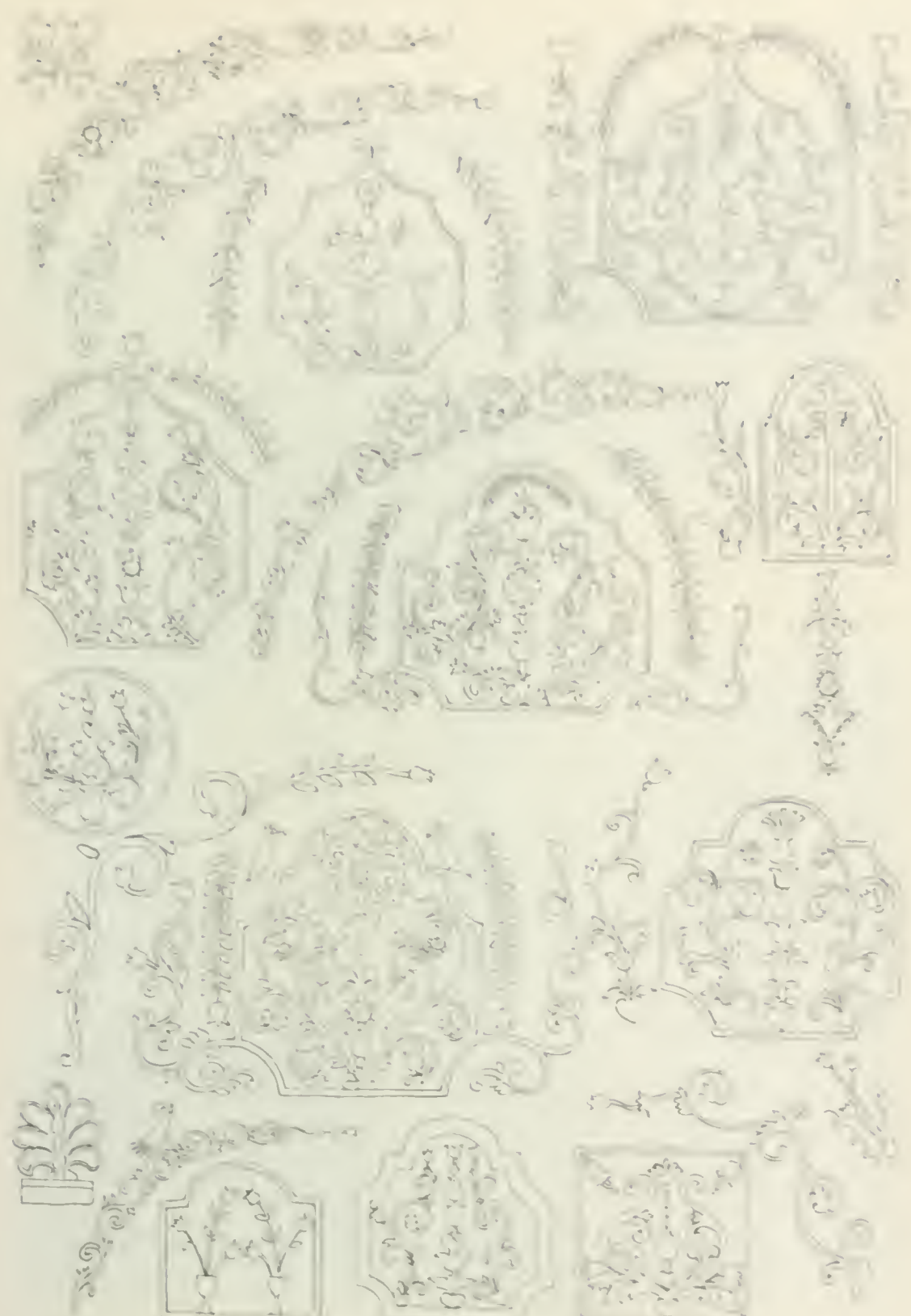
A nagy kapu íve és záncs kért is maradt, egy kis háromszögű területről és egy vártól rózsá felé, maga a nagy kapu íve boltív, ha rászállt rá, és de a közepén, mint a szentboldokfi, valami lenyúlt részével van megterve, változatossá tette.

A szentboldokfi tisztelet dísznek jelölt hely, az galambok sájtól (yok) és díszként szerepelnek, mert maguk az élő galambok bizony már nem tesznek nekik.

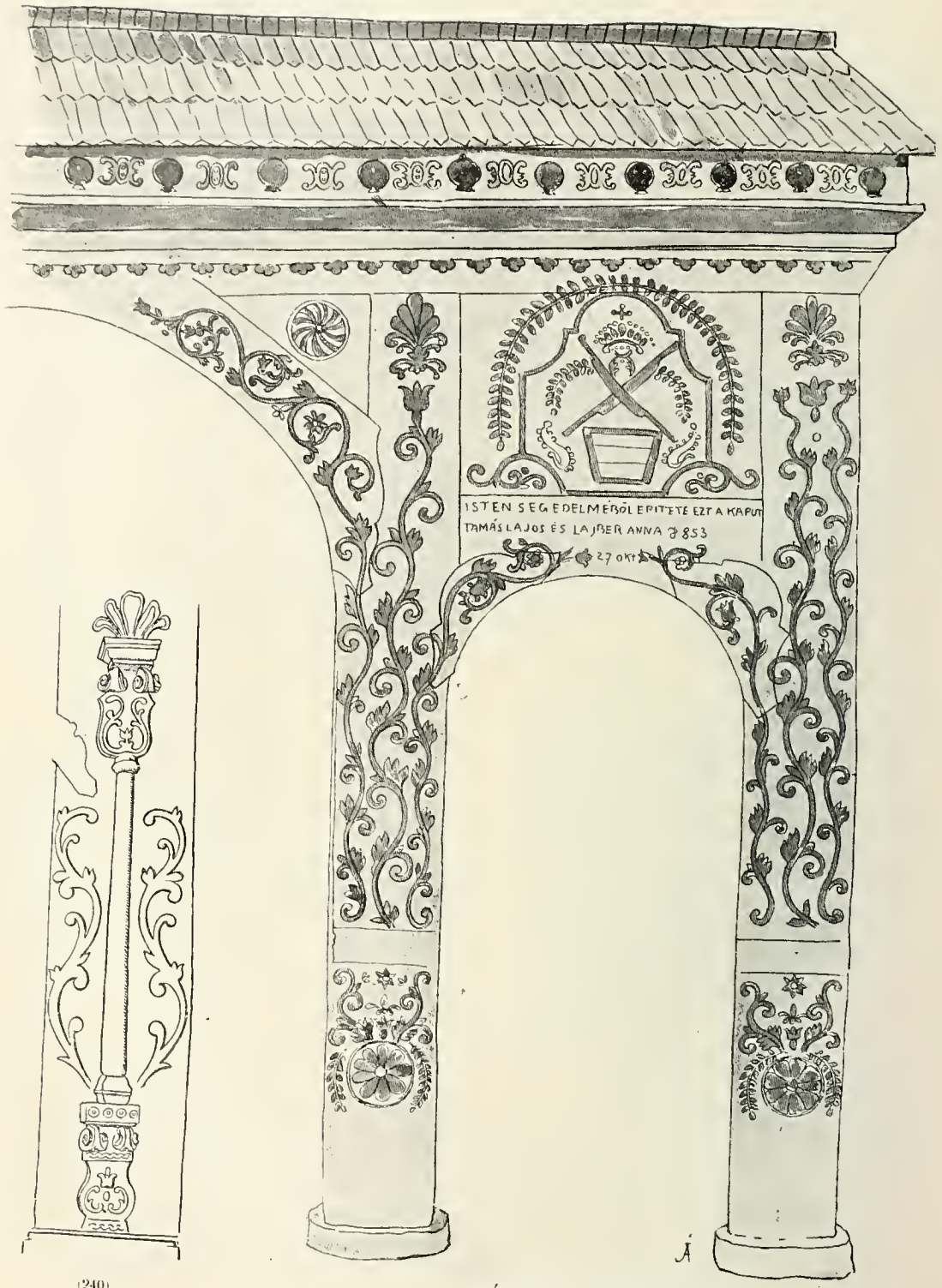

HÓSPÁLYA KÖZSÉGHÁZ (30)

تصميمات عربية

(240)

SZÉKELY-UDVARHELY. (241)

plasztika, de mind kétoldalt vannak a kővázak között egymással egyenesen elhelyezve; a tetei csipces (szűklyű) rom s a nyílászárók szintén kőből, vagy a portális vállakon szokásos — egyébként egyszerű — stümpa oszlopok által művelve két kőfalon és kőszíjakon keresztül.

Meglátjuk a kapuak és ajtó-testeink külsőfelől megvalósítása és formájáról az egész díszítésről.

Díszítési motívumok tekintetében számos a Hruszka felől az egész vidékek sűrűen felgyűltjében, Székely-Északon és Középen, van egy jól kihasználható jellege a motívumoknak, a magyar szokás érzete és a stílussal megvalósítottak alól inkább a korábbi emlékek dőlt az állítás. A csikvágyai és Hruszka felől megvalósítottak mind az ajtókat a díszítés.

KAPUAK
KÖRÖK, SZÉKELY-ÉSZAKON

A gyalogosan kifaragott domborművek és festett reliefek is kapok díszítési első tekintetbe tartásoknak vannak fel az csak a társaság előtt, ugyan ugyan hogy a hullámos felük egyenlőssé szorítva, a kő felület kőszíjakkal rendelkeznek a hirtelen északra, de ha összehasonlítjuk a többi más vidéki kapok megvalósításával, úgy annak feltekintése egész szépen visszavezethető az ősi, székely felük külső oldalra és levelekre.

Hányzik minden aht, hogy a díszek eredetén és korán következéssük.

Regőltől plőien meg kévessélték a nép művészetével, mint ma nem jöveztek föl semmit s pusztán a formáknak itt-ott előforduló és fleges hasonlóságából levezetett merész következtetések, olyan kadamás terre véletlenek, mint amilyenre bármily eljásn jeles kutatónk Hruszka-ját, annak j-akará s ovenséglől a karlói templom homlokzata és a székely keberes szekér közt is keresi az analogiát. (Hruszka «Székely háza» 8. és 9. lap jegyzet.)

A meglevő s meg elő ahtok összegyűjtése elég munkát ad s majd csak azután, ha mindent jól ismerünk, kezdünk az elmélethez.

Lássunk most ma részletesen

MALOMFAIJA 24

FELTÉTELJEN 24

egy ilyen udvarhelyi kaput (226). Jól mélyen a földbe vannak ásva a zábék s ez a rész legfelső része a maga faragatlanságában látszik a föld felett közvetlenül; ezentúl felfelé a faragott részen már kezdődik a cifra; egész lent egy körbe rajzolt rózsával kezdődik a dísz, amelyet körülvesz lecsüngőleg egy, babér levelekhez hasonlító, levélfüzér; ez a füzér még egyebütt is előfordul, tipikusan e kapukon s bár néhol bogyókkal van felváltva és így olajfa ágat ábrázol, de a bogyók nélkül éppúgy lehet rozmaring ág, ami egészen népies és előfordul többféle feldolgozásban, különösen a bútoron és szűrőkön. A rózsából két inda ered hullámvonalasan felfelé, egymással szembe állítva úgy, hogy a hullám-

KADICSFALVA. (245)

rodva szintén kis tulipánban végződik; lent, a rozetta felé, szintén legörbül a kacs, jelen esetben csak gombban végződve; a kacs és az inda hónaljában rendszeren még egy kis levelet helyeznek, keménynek találva részint az így támadt hegyes szöveget, részint ezzel is jobban kitöltve a teret

A két inda közé még pontokat is festenek és faragnak egymás fölé a részarányos vonalban, mely vonal lent tulipánnal kezdődik s fent szintén pontokkal körözött rózsában végződik; az egészet negyedkörnyi levélfüzér fedi be felülről. Ez összetétel ismétlődik végig a kapukon, lényegtelen változtatásokkal; a kacsok végén gomb helyett tulipán, rózsza, csillag; ugyanaz a közökben is.

Lépcsőzetes beforgással megy beljebb 5—6 centiméterrel a zábé, a kapufélfa

vonalas indák ütemesen közelednek és távolodnak egymástól s így köztük bizonyos szív alakú köz marad meg; felül a zábén legalább így van ez; lent a lábón e ritmikus ismétlődésből csak egy-egy rövidebb darab marad meg. A tér teljes kitöltésének jól felismerhető szándéka olvasható le a díszítésekről; e célra a két inda közt maradt szív alakú mezőbe két kisebb kacs kunkorodik be s felfelé álló kis tulipán alakkal végződik; még ezzel azonban nem érzik a teret kitöltöttnek, — e kacsok alatt hármassal összenőtt levél ül az indán, mely forma folyton ismétlődik e kapukon s általában zöld vagy kékszínű, a legtöbbször fehérén pettyes. Ugyanily levélhármassal van a kacsokkal szemben az inda külső oldalán, amely fölé az inda most kifelé kunko-

alják, hatvan – tiznek – gyes szélességet felelőleg kímélve – közötti közbünni hat padlóváltás indítását, amelyel közel közel államos szabályozott kövületű és töltődés egy-
 tőlétől vagy strand az egyáltalán vagy egész erdőben készíthető. Ennek a szerkezeti-
 helyi kapuval három sor van, a két külső – a kis ajtó mellett – azáltal a többi első
 végző, az a harmadik indítás a kis kapu köztérreljára kapik át a második zóna
 ugyanaz ismétlődik s a harmadik szór itt a nagy kapu tvere két zónájára kerül egyen-
 lően a harmadik zóna díszének megoldása is.

A többi felső végződésen általában egy egész külön álló virágzó van, amelyről
 már volt szó, a dísz ugyanis plasztikus oszlop feje gyönyörű szereposztás még akkor is meg-

KARHESIAVA 1241

marad ha magát az oszlopot elhagyják is, mint ebben az esetben. E virágzó magya ren-
 desén egy palma level alak. Említsük meg hogy ennek eredetét Huszka egyéb díszekkel
 egyetemben, a messze Ázsiába helyezi a fajrokonság kapcsán. Ezen a level exotikus ter-
 meszetéből következően továbbá, hogy a level csak onnan délszaktól kerülhetett ide a
 székely kapukra. Ezt a formát azonban megtalálhatjuk közelebb is a szürhözösekben,
 mint stilizált szegfűt.

E vitatott (palmetta) alatt vízszintes alap kacsókkal, nyílványokkal s az alap
 széleiből két oldal szór veszi körül a palmettát, amely fölött meg talán is van. A nagy-
 kapu és kiskapu is felker nyílása, ami a legendábólvitt kötegerenélben felik ki, mely
 fölött a szemablakgerenda alatt megmaradt háromszögletű kerekalakú tizsa van.

A gerenda közti tér kitöltésére vonalas keretbe fogható dísz szolgál. Ezt a jelöletet a

székely udvarhelyvidéki kapuk mind meg is tartják s tulajdonképp leginkább ebben különböznek egymástól s azért ezeket két külön lapon mutatjuk be (231—238., 239). E keretek egy négyszögből keletkeznek s különböző egyenes vonalú és körívű bemetszésekkel felül keskenyebbre hagyvák, hogy egy keskeny levélfüzérnek helye maradjon mellé leesüngeni. Általában a már ismertetett, kidomborított és színesre festett de lapos felületű indás ornamentika tölti be ezt az inda vastagságú vonalas keretet; még pedig két arányos részből áll. Épúgy mint a zábékon, itt is egymással szembe fordítva indulnak ki a szárak a keret alsó részének közepéből, hogy a mellékágak s a ki-ki nyúló, le-föl kunkorodó kaesok a rajtuk levő virágokkal kitöltsék a teljes keretet, néha egész sűrűn, itt-ott

ÜLKE. (247)

ritkábban. Gyakran a kiinduló pontból a kereten túl is terjeszkedik a kaes, kiérve egész a zábékra, vagy sokszor a keret válik folytatásában indává s kúszik a megmaradt tér kitöltésére a szükséges irányban.

A keret közepét egymás fölé helyezett virág, csillag, rózsza vagy pontokból álló, merőben szervesen összefüggés nélküli sora foglalja el, úgy látszik a sok nagyon is erősen kifejezett vonal ellensúlyozására.

Néha kör alakja van a keretnek, máskor egész négyszög s belsejében a többi dísz mellett korona, vallási jelvények, kereszt, gyertya, kehely, madár, vagy mint egy székely udvarhelyi kapun, Tamás Lajosén: a szücs mesterség jelvényei, vakaró kés, láda és egyéb foglalnak helyet (241).

Magát a kiskaput és a nagykapu testet nem díszítik az e fajta kapukon.

Ezekhez a kapukhoz tartoznak egyes helyesfalvi kapuk (211), László Ferenc nádor-falvi sarkely kapu (211) és egy szentkerályi kapu is (241), továbbá egy külföldi kapu (242) és még a (247) tükör kapu, egész egyszerű a feladat s az inkább nem eltérést mutatnak. Az előkre által alkalmazott, lászlói oszlopok (240) itt ott különösen a egész vezérlés hiányában, renaissance eredetre vagy legalább így dísznek valamely ilyen épületre való ellátására valának.

211. KAPU.

Valamennyinek háttérben látható a falu van a közeli kőszőlők szőlőjének díszítését és voltakkal, a formákban gyakran más és más mint a farsang oszlop, térsz és farsang bevesesekkel, levelekkel, az oszlopok magán a közeli szőlők oszlopjainak, az oszlopok vagy a falhoz fűződik tagokból álló, a feladat s az oszlop, melynek a példák közöttük is az már magán alakján van s egész más fajta.

Itt az oszlopok van egy farsangi szőlőbirtok kapu (248) és szőlők Kőrös István és György farsangi sarkelyek kapu (249, 250).

A 249. sarkely kapu nemcsak van díszes, hanem a szőlők sarkelyek sarkelyekben meg szőlők.

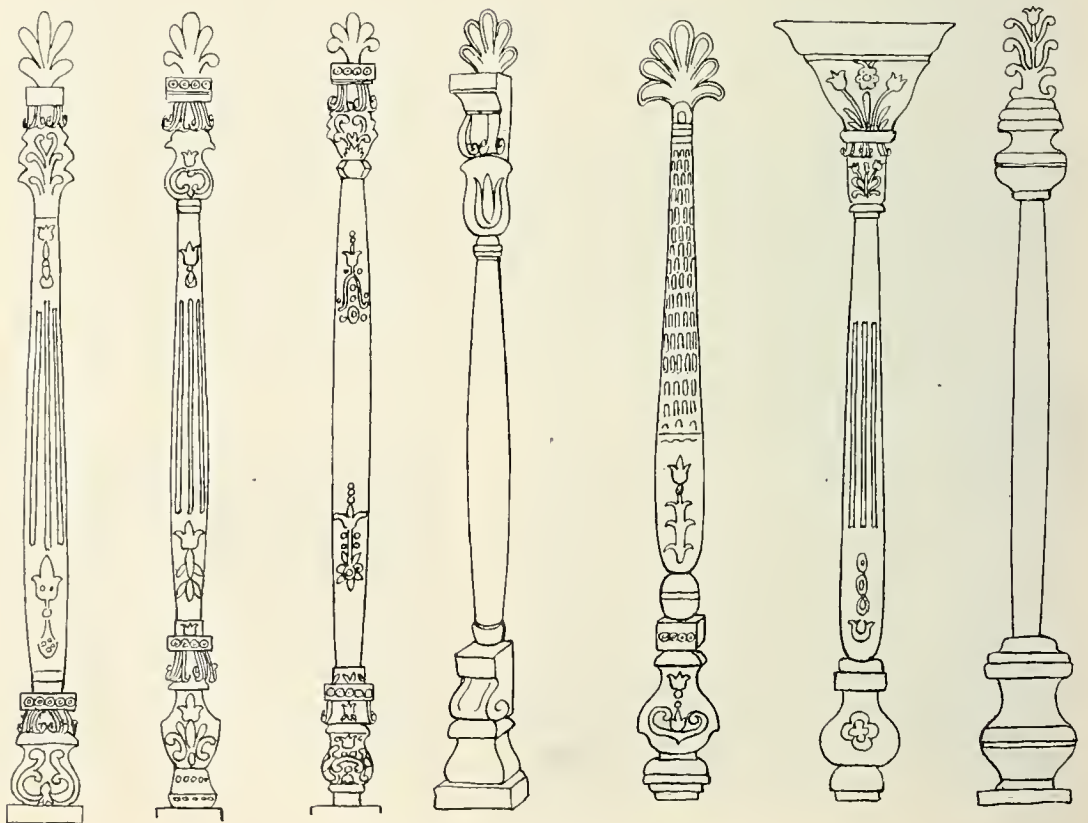
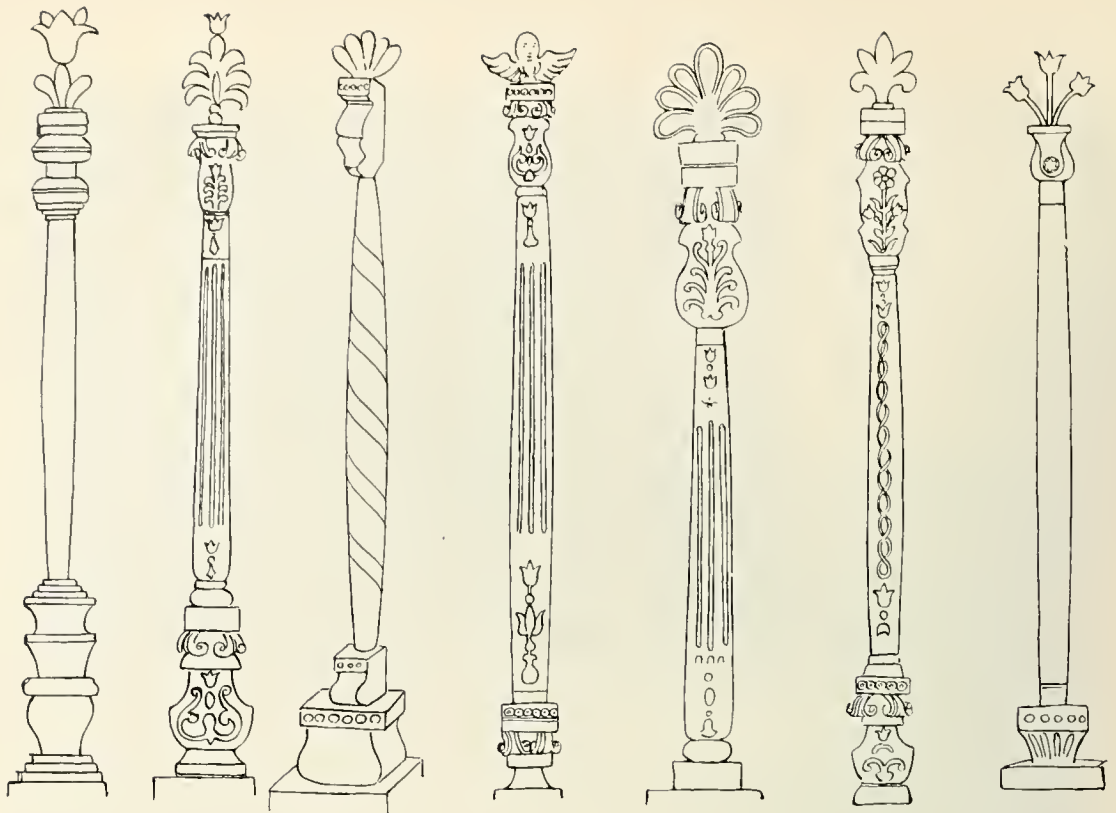
Farsangi Szent kapu Mészáros (250) egész egyszerű, de díszes a zselicki oszlopok között. A főszegekkel, az oszlopok díszekkel van főszegek, oszlopok oszlopok.

249. KAPU.

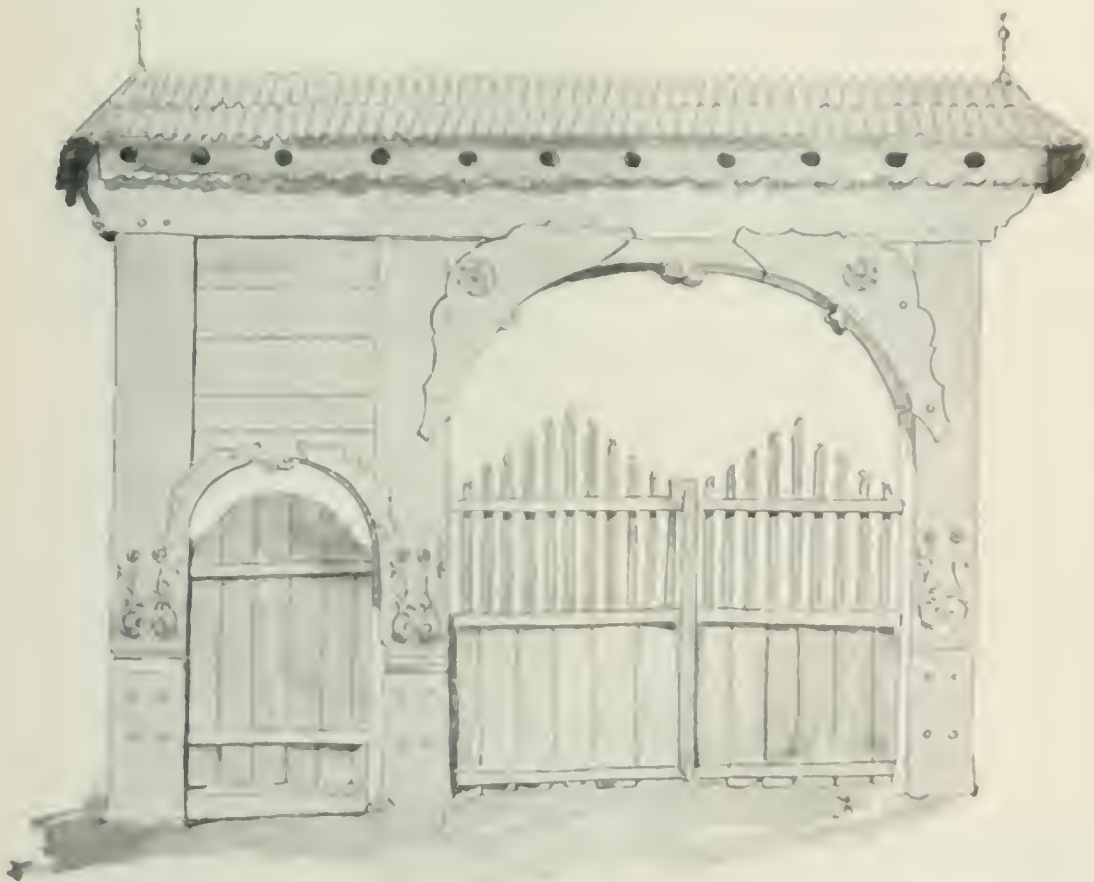
250. KAPU.

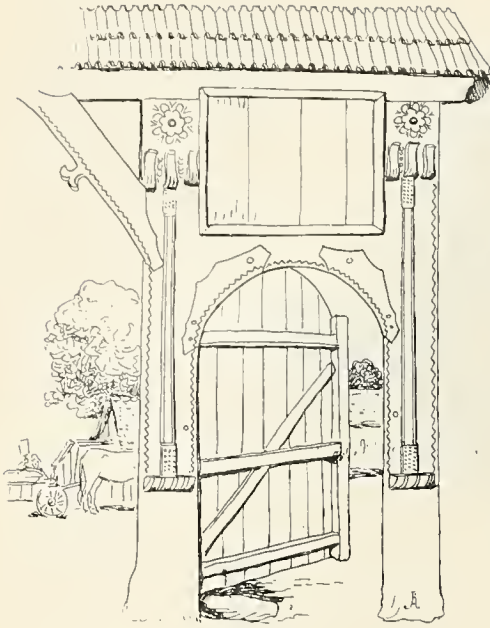
OSZLOPDISZÍTÉS A SZÉKELY KAPUN. (251)

KAFALYA 200

MELISEE 200

ENLAKA. (254)

a nyílások, a kis kapu szépen beilleszkedik s az üres tér is ornamentikailag hat; a nagykapu kettős osztású gúlás alakú s fölseje léces.

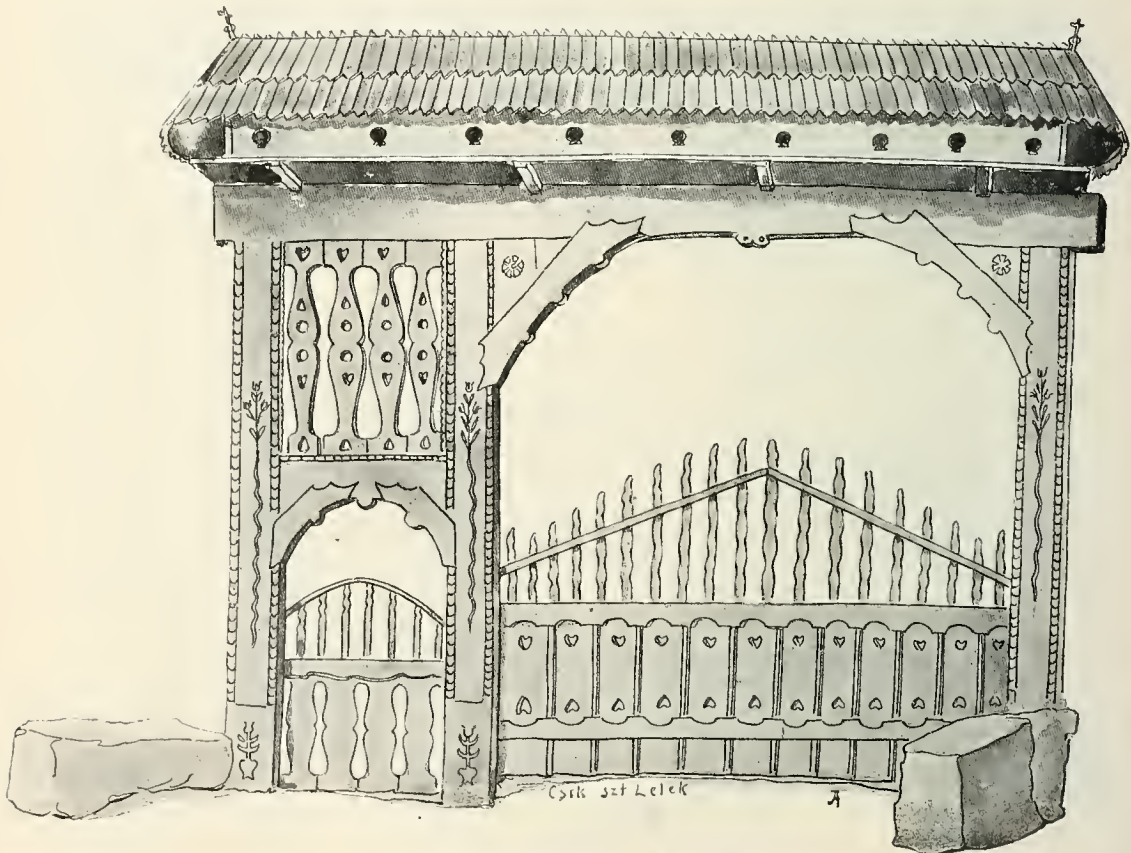
Az egész kapu erőteljes, monumentális megjelenésű.

Még egyszerűbb egy (252) ikfalvi nagykapu.

Egy enlakai (254) példányon szintén be van deszkázva a gerendaköz, bár keretezett is; a zábékon azonban különös formájú plasztikus oszlopok. Egy negyed hengeren nyugszik az egész egyszerű oszlop; fent konzolszerű fejjel végződik, jobbról-balról még egy-egy ily konzol van; az így összetett fej fölött rózsza. A kis ajtó félkörű, a nagy kapu egyenes, sarkában tört vonalú.

Egy régi csikszeredai kapun (257) már hiányzik a galambbug, egész díszé az íves kötőgerendák s a felettük üresen maradt háromszögek.

Egész újabb keletű Nagy Ágoston csik sztl. léleki (fitódi) nagykapuja (255). Bevésett dísz alig van rajta, mindössze lent a zábék lábán egy-egy kis virágzat, följebb hosszú gyökéren is szintén kis tulipán ág; a

CSIKSZENTLÉLEKI KAPU. (255)

BIKAFALVA.

ETÉD.

NAGY-BACON.

TIBÓD.

RUGONFALVA.

BIKAFALVA.

1890. É. 1. A.

1890. É. 1. B.

Rácsos még egy felfüggesztett galériás kapu (201) a rácsos rács kevesebb, inkább csak az utóbbi a rácsokon végződik.

Balvassányon gyakori az a dísz is, amelynek balvassányi emlékei vannak.*

Begye formájában a dísz is, amelynek minden s egy kővel, vagy kővel, vagy kővel, vagy kővel kerítve be az utóbbi a dísz, vagy kővel, vagy kővel, vagy kővel, vagy kővel. E szép dísz a kővel, vagy kővel, vagy kővel, vagy kővel.

1890. É. 1. C.

1890. É. 1. D.

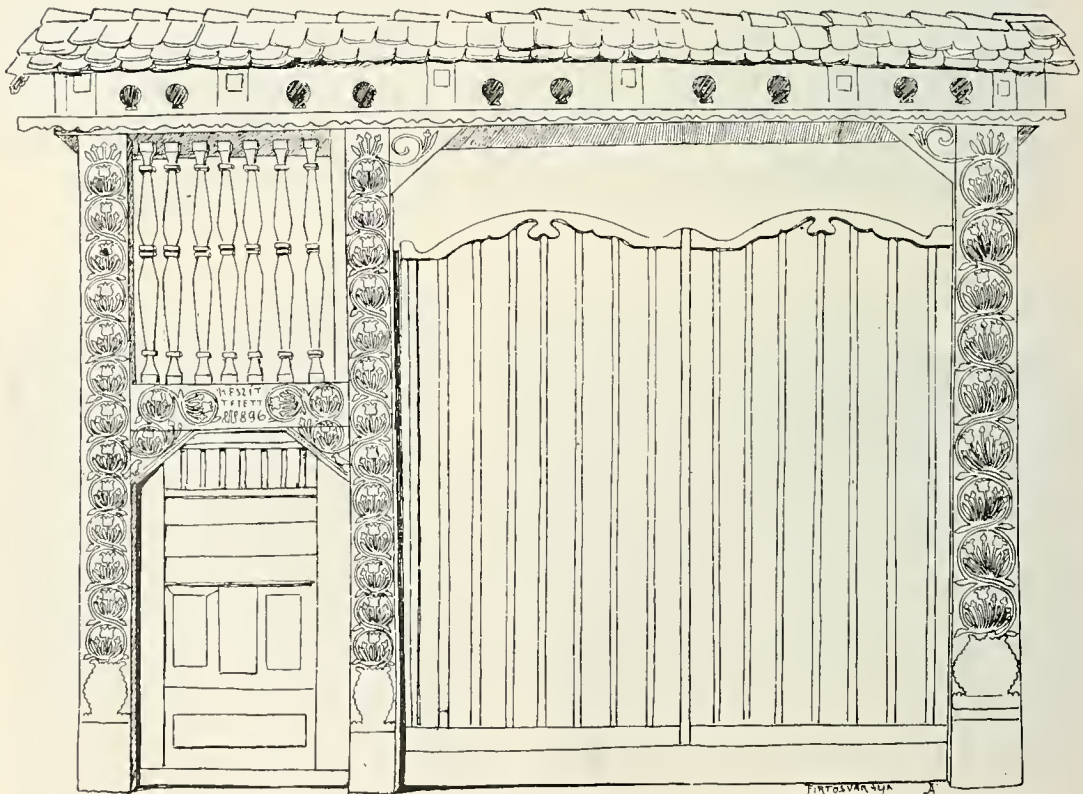

1890. É. 1. E.

* Balvassányon gyakori az a dísz is, amelynek balvassányi emlékei vannak. E szép dísz a kővel, vagy kővel, vagy kővel, vagy kővel.

SZENTEGYHÁZAS OLÁHFALU. (260)

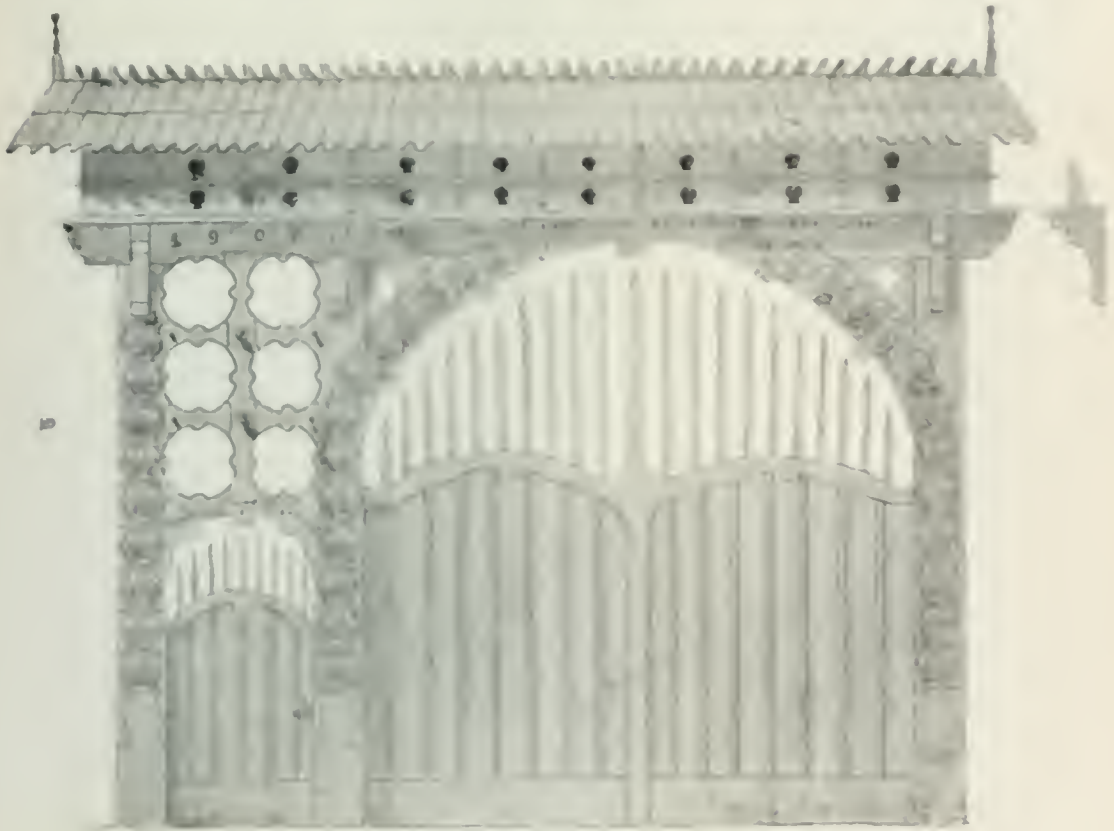
FIRTOSVÁRALJA. (261)

eltekfejtára is rányúl. A kis kapu nyílása háromszögű, egyenes vonalú. Nagyszabású a magas kapuk egyszerűségében is. Például IV. gőzmozdonyos nagy kapu a (280) képen látható. A nagy IV. 1. mely erősen hegyes a falakhoz, apró kis nyílányokkal teszik vállzártassá, riasztás a kis kapu feletti tér. Helytőlre kapusok van Al. és Középsőfalban. Három székben de már Felcsétkban Gyergyóban nincs, ott az or-banok előtt munkával vannak egyaránt foglaltva, de nem igen fatagunk különböz is zárkott kelyő, nagy-ivó nép az s a székely gyarmatokat tőrtben meg van bennük a kedélyességet pedig a külön bonyony nagy meredem elharapódzott pillérvány is, nagy egyenletűre lesz, mindfajta keves arafale a műveszi erők, Gyergyó feltrédel van egy lát kapu (262) már igazán az utolsó.

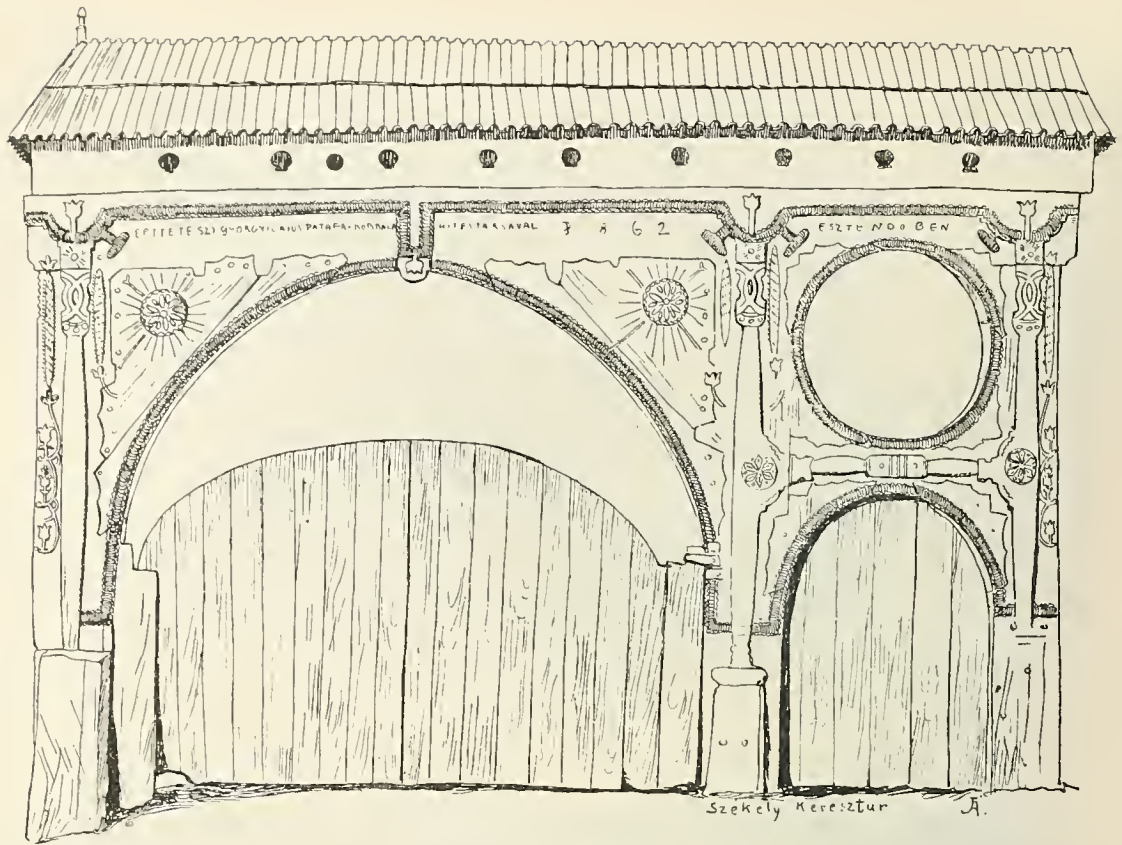
Az eddig tárgyalt kapaktól sok tekintetben elte és nagyon egyen disztesű egy székelykeres téri kapu (261) mely 1862-ben volt. Itokony a nagy és a kis kapu ivé kor a kis kapu feletti nyílás gondozón két lsteri szegely, ez a szegely van felül is a nagy szemoldok gerendán. A falak raklában vannak már rajtuk domboru oszlop mellettük katonos tornya tápándisz, a két gerendák mellett háromszögben nap és sugara. Hyeen kor alakú nyílás van (260) Albert János eselt falvi székely nagy kapuján is. A falakon egy katonos alakú oszlop, alól felül egyenlő. Mostermé az efaña kapuk közt Fehér Ferenç kapuja Torján (266). A kis kapu feletti téri három egymás felett álló kor-pár tölti be, melyeket egymasha mött és lefaragott gerendák köpeznek. Ep ilyen szép egy zsonlóni kapu is (267), nagy, a kortól kissé eltérő kivágással, a

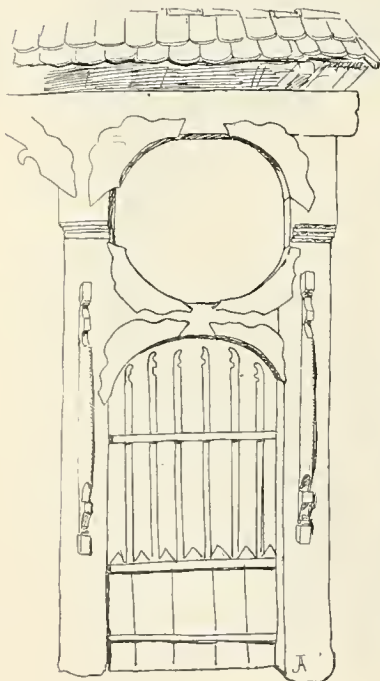
—NY. VITÓRÓK
177. K. 17. 261.

—SZÉKELY MINTARA TERVEZETT KAPU (261)

SZÉKELYKERESZTUR. (264)

CSEHÉTFALVA. (265)

TORJA. (266)

nagy kapu fészkes szelvényes garastalván állított lemezes, tüllorostűkkel ellátott kő- vagy szelvényes oldalsókkal. A zárhícnél levő alulbarral szűk és széles és szűk és széles tagozott.

Eltérő használati dősz van Bot Andráé (1860) szelvényes kapuja (270) és egy kádistaivali kapuja (207), ez utóbli nagyon kedvelteges.

A nagy kapukon még előforduló különféle díszítéseket szedjük össze a (270, 271, 272, 273) képekben, ahol a feltűnő málkafőle megoldása is látható.

Ritkábbak szelvényes kőből és téglából épült kapuk, közöbökön nyugvó (274-5) galambducos, es-

reptető egybükafalviki kapu, a díszites ugyanolyan, mint az udvarbeli kapukén, sakhely a körvonal tekintetében egyszerűbbek és vastagabbak a tornák lent a földön, fent egy egyszerű tagozott nyak. A kötőgerendák természetesen fenyőzetek, ezért a kapunyílások megvastagodnak a

ZSOMBORI 270

kapu és ajtó alatt díszes festés.

Ilyen a László Sauter kapuja Szentkirályon (278). Továbbá a két oroszhegyi kapu is (279) és (280).

Dömötör Elek szelvényes (276) kapuja téglából készült, a kádistaivali felhőre meszelve, a nagy kapu felkötő boltíves, a kádistaivali nyaradt kis ívű föltéte gömbölyű alul, a zárhícnél főtű kőbe szelvényes, a zárhícnél főtű tányéros fel. Ez eszlop szelvényes darabmaradványa a főtű készült kis eszlopoknál, itt kádistaivali és minosenek megkötve.

A galambducos - főkaptoknak téglából épített árul kes kádistaivali (282) de-stalvi peld. raesos galambducos, mely már nem is jezi nyaradt, illetve külön leté alatt a kis kapu.

Két zombori kőkapu volt dombon díszites van, az egyiket mely Rig Andráé (281) udvarbeli nyaradt, a másikat pedig a szelvényes

KADISTAIVALI (275)

KADICSFALVA. (269)

A kis kapuk közül hármát mutat a XVI. tábla; festett kőkapu Parajdon. Egyszerű fehérmárvány-zábékon félkörű egy darabból készült betetőző boltív, felírással; a zábékon bevéselt és színesre festett ornamentika a különben gazdagul aprólékos, a helyi szokásnak megfelelő rajznak köre egyszerűsített helyes stílizációja; fent, az ív alatt, zöld mezőben őz és medve vörösre festve. Bizonyára a gazdának kedves foglalkozását jelzi, a vadászatot.

Ott egy festett díszítésű kis kapu Harasztosról. (Torda-Aranyosm.) Talpakon áll e zömök kis utcaajtó, úgy, mint az Kalotaszegen divatos. Erős három vízszintes bemélyedés jelöli a zábékon a lábat, amely fölött piros és zöld színű vonalak mennek felfelé hullámosan kanyarodva, az üresen maradt részen apró csillagok vannak. A kapuzábék mellett a kerítés bálványfái állanak.

Ott egy utcaajtó Telekfalváról is. A szokott kiskapu forma, felfelé futó indadisszszel, melyek a kifésztés céljából szélesen vannak tartva, a konturák bevésettek. Az inda zöld, vörösek a virágok, a zábékon fent rózsza.

A XVII. táblára különféle színes kapudíszeket gyűjtöttünk össze. Felül az udvarhelyi kapuknak a kis ajtó fölötti tér kitöltő díszei, mellettük a kis kapukon előfordulók és lent a kapuzábék festései.

kapuzábékon jobbról és balról s a kettőt mintegy kötél köti össze; egész hasonló egy másik zombori kapu díszítése is (283).

Igen különös, szokatlan megoldású a (284) kapu, melynél a kapu födele a ház oromfalán az ablakok fölött fut tovább, ezáltal a ház homlokzatának alsó részét beárnyékolja; az ablakok előtt lécrács zárja be a fülkét; a kapu felső része is rácsos.

A székely kapukon csak a dísz van kifésztve, a többi a maga természetes faszínében marad. Az Udvarhely környéki nagy kapuk különösen színesek. Biró lános máréfalvi kapuja ilyen színes. (XV. tb.)

A domború díszítések kifésztésénél bizonyos megállapodott eljárást követnek, de azért az egyéni ízlés szabadon mozog. Így a felkúszó indák színe mindig sötétvörös, az indán ülő hármass levelek többnyire kékek, de néha zöldek is, rendszeren fehér pettyekkel tarkítva; a rozmaringszárak levelei zöldek. Csak e négy színt találjuk e kapukon, a sárga, vagy lila nem fordul elő sehol.

(270)

CSEHÁTFALVA. (271)

TURKISH KALIGRAFIYELER

Fig. 100

1 Dabek 2 7 Mısır 4 1 1904 5 8 Nispet 7 9 1904 10 11 1904 11 1904 12 1904 13 1904 14 1904

KURDİSTAN KALIGRAFIYELERİ

Fig. 101

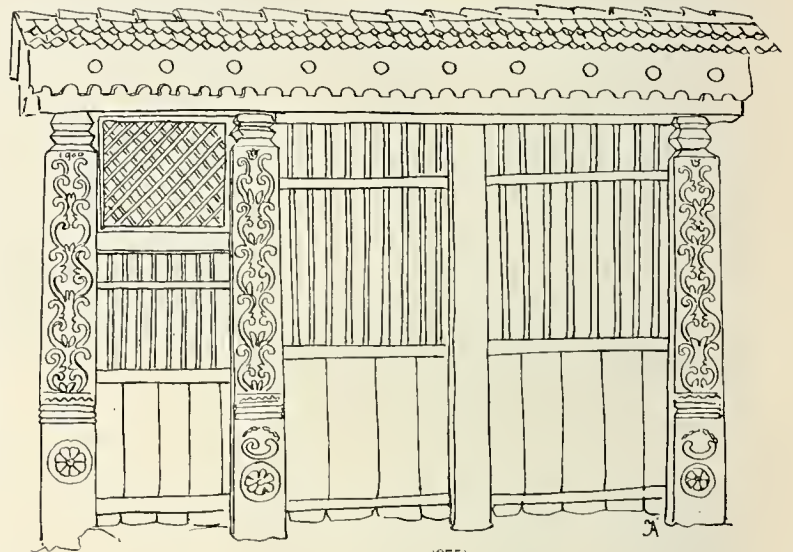
1 1904 2 1904 3 1904 4 1904 5 1904 6 1904 7 1904 8 1904 9 1904 10 1904

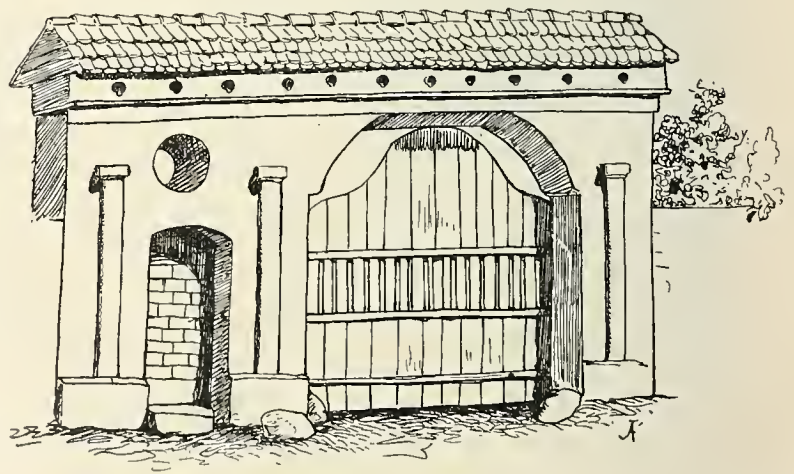
NAGY-BACON. (274)

Csehély szerint, az udvarhelymegyei kapu díszítésének főformái háromfélék : oszlopos dísz ; domború indás dísz ; vésett virágdísz.

Az oszlopos díszű kapu a legművészebb és Csehély szerint kizárólag Udvarhelymegye sajátja. Sem a csíki, sem a háromszéki kapukon kifejtett igazi oszlopot nem talál, legfeljebb az oszlop alakját megközelítő faragványt. A legszokottabb oszlopfaj beosztása a következő : az oszlop lábazatának alja díszes váza, erre két csiga nehezedik, ezek fölé pedig körfonatosnégy-szögű lap. Az oszlop karsú törzse csatornázott, felső és alsó végén virággal ékítve. A törzsre, rendszeren, oszlopfő helyett virágos paizs helyezkedik. E fölött kiálló csigákon párkánytag nyugszik. A párkánytagból rendszeren pálmalevél emelkedik elé. Az efféle oszlopos kapuk közül különösen az 1816-ben készült betlenfalvi kapu válik ki nemes arányaival. Oszlopaínak szakasztott mása egy homoródalmási kapun fel-

BIKAFALVA. (275)

SIMÉNFALVA. (276)

létéről. Használt becsületese oszlopos-
 kapu felépítéi kapunk vannak még
 Miklósfalván Lengyelházyan, Dorcon
 és Sándor Udvarhelyt. Orszá-
 hegysen és Utkón, egy-egy kapun
 szárnyas kerékű fogalja el az
 oszlop fölött lévő palmalevel helyet.
 Egy 1824-ben készült barokk kapun
 az oszlop törzse a palma törzsét
 akarja utánmúzni, falai vegetációt
 átmeneti részlet mellőzésevel, kö-
 vetlenül palmalevel koronázza. De-
 góban egy 1814-ben készült kapu-
 nak negyszögű (deudakú) oszlopot
 parkánytagok fedik, melyek egyke-
 lől két madár, másiktól két tigris, a
 harmadiktól két oroszlán emelkedik
 ki. Zetelakán egy 1807-ben készült
 kapu oszlopa karsu edényből emel-
 ki s fejezete hasonló karsu edény-
 ben végződik, melyből rozsdásnyvas
 növénydíssz nő elő (251).

A felsoroltaktól eltérő oszlop-
 alakokat látunk Korondon, Csékelyfal-
 van, Palfalván és Szentkirályban.

Az oszlopos díszű kapuk készí-
 tésének ideje már lejárt.

Újabban inkább domboru-
 das szalagokkal díszített kapuk ké-
 szülnek. Ily kapukra különösen a
 Székely-Udvarhely és Oláhfalú között
 levő községekben akadunk nagyobb
 számmal.

Az udvarhelymegyei citra kapuk
 harmadik fajtája a vésett virágos
 díszű, mely a Sóvidéken és kör-
 nyéken található. Egyes jobb módú
 falusi gazdák újabban a tölgyfa-
 tartósabb anyagból faragott kőből
 készítették a három kapulábát vagy
 kapuzábat s ezt is díszítéssel
 látják el. A kapu többi alkotta része
 (kötőgerenda, teteje) még fa. A leg-
 több ilyen közönséges kapu Orszá-
 hegysen van.

Ugyes mesterei voltak a díszes
 kapunak kivált regente és a
 molnárok.

Udvarhelymegyeben ma is Kapas Ferenc (280), a máréfalvi erdő méltó őrzője a
 legdíszesebb kapuzáratokat. A régi nemesi birtokosoknál rendszerint díszű a kapu
 (280). Csütök József betlenfalvi malmában a korlátlan vannak 1787-ből maradt Ferenc só-

ORSZÁHEGYI MÁLM, A MÁRÉFALVI ERŐSŐRŐZ

SZENTKIRÁLY 28

ORSZÁHEGY 28

ORSZHEGY. (280)

kissé kúszált, kissé barokkos, de érdekes. A rugonfalvi malom (286) díszé emlékeztet azokra a formákra, amelyeket a bala-vásári szép kapukon találtunk.

Meg kell emlékeznünk arról a sajátosságosan átmagyarosodó vakolatdíszítésről, amelynek esinos változataival találkozunk Udvarhelymegyében, Lővététől elkezdve, Homoród Almáson, Homoród-Karácsonyfalván, Homoród-Oklándon, Homoród-Újfalun, Zomboron, a szász Mirkvásáron át, Homoród-Kőhalomig, tehát Brassó szomszédságáig (289-től 304-ig). A legtöbb s legsikerültebb ilyen díszítést a zombori házak utcai falán találtuk; van bőven Homoród-Almáson is. Tagadhatatlan, hogy a szász szomszédság révén jutottak magyarjaink ezekhez a romlott német renaissance és torzítottan barokk ornamensek-

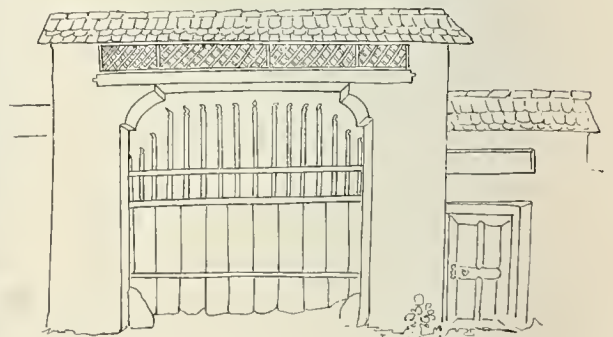
hez, de apránként — s mennél beljebb megyünk a Székelyföldre, ugyanezen a vonalon visszafelé. Zomboron. Lővétén át, el egész Etédig — a magukévá teszik, kevervén jó magyaros elemekkel. Amit Zomborban tiszta vakolatból készít a ház falára cifrának a kőműves, azt Lővétén s részben Homoród-Almáson is, főstve találjuk; a zombori templom

környékén (a templom 1781-ben épült) a házak városiaszkodnak, egyik-másikon nyomát látjuk a henyén ragasztott, szerkezethez nem tartozó, tehát nem odavaló, a «plakirozott» vakolatoszlopnak.

A legnaivabb vakolatdíszítésre Homoród-Ujfaluban bukkantunk, Benedek Mózes több mint százestendős háza első falán: kezdetleges szarvas és oroslán van a falon, dom-

ZOMBOR. (281)

DECSFALVA. (282)

székelyvadászatok alkalmán megismer-
tem a székelyek társát — s a két
állat vállával próbásfordás kö-
vetésében van megismerve (101).

Másik példát látnunk a társaság
(XIV).

Két három ágú állat van a pi-
varrókhoz, mely a székelyek há-
za nagy székely állat. A háza körül
terjesztetett kőfalak körül áll-
gató fogas. A háza körül áll-
gató fogasok állnak egyenként
háromhárom, a fogas fogán
lejtnek a kőfalak a
kőfalak. Utalkodó székely állat-
szen magyarázati a kő. A háza
székelyekben a magas és füstölő
ágy. Az ágyon látnak a kő-
falak egész legója székely állat-
gerendákig s a piros és a kék
székely székelyvadászat piros és kék (10).

Említsük meg a kőfalakat.

Bar erről lesz meg szó a székely
varrottások részletesebb ismertetése-
nél — hogy a piros vagy kék állat-
vel készült varrottások amikkel a
parnaesupokat lepedőveket a kő-
falakat s regében a patyolatnyallat
is díszítettek, ma már csak egyes vi-
lákokban vannak meg. Es nem sok helyen.
Találunk még Erdélyben a Hom-
rod mentén egy falviban, az
ügynevezett sóvidéken, Alsó-Sofalván, Felső-Sofalván, Korondon, Atyán, Parajdon és Csik-

mező gyergyói részeken; Udvarhely, Csik és Haromszék nagy rész-
ben már csak az öreg emlékezők a régi szép varrottásokra.

A sóvidéken — ahol Vitális Előke szedte össze sok friss-
sággal és buzgalommal így mentve meg a bizonyos posztulást, azt
a becses gyűjteményt, amelyet a magunk gyűjtésével együtt e kötet-
ben bemutatunk — ismét hozzáfogtak s ugyancsak a némes úrnő
buzdítására, a varróhoz.

Erdélyben is mondják azért, mert a varró öreg asszonyok
állatki kezd kivesszi a régi némes mintájú varrottások, ma már csak az
egyszerűbb, a könnyűebb, a nem olyan munkás mintákat varrják, egyes
kereszt szemmel, holott hajdan egészen sajátos módon kettős kereszt-
szemmel oltották.

A régi mintára varrott parnaesupokat évtizedek óta visszarógtat-
ták össze a kőfalvidéki szász asszonyok s ma már ilyen régi
egyszerű mint szász hazán bájosan talál a kutató. Így jut a magyar-
helmi szász és román kézre, ahol megmaradt, megleszül s aprán-
ként teljesen a magukévé is avatják. Így történt ez a régi székely
lepdészettel a szászokkal is, ez a sorsa a partának a kőfalvidék
a némesnek a varrottások nyallatja a ponykás-sattos falaknyallat

HOMODÓJALU 120.

HOMODÓJALU 120.

KAPAS FERENC
HOMODÓJALU 120.
Kapas Ferenc, a székely

DOMBORÚ FARAGÁSÚ DÍSZÍTÉSEK, SZÉKELY MALMOKON. (286)

(1. Rugonfalva; 2. 3. 4. Székely Udvarhely (Farkas Mihály); 5. Ocfalva; 6. 7. 8. szemöldökfák a betlenfalvi malomból (cselekvé Csutak József 1787-ben); 10. küküllő-keményfalvi vizimalom ajtaja (Huszka nyomán); 11. 12. 13. Ocfalva (1797-ből); 14. a kadjesfalvi alsómalom oszlopa; 15. díszítés a rugonfalvi malom kőpadján.)

ez, annak a festői fejdísznek, amit a csángóknál és Krizbában a magyar luteránusoknál is láthatunk még, de amiket, kissé átformálva, visel széltiben az oláh és szász leányzó.

Gyerünk vissza a házba.

Az ágy nincs letakarva; a vetett nagy ágy a székely asszony büszkesége.

A két ablak között, a melyek — ha még van ilyen a ház előtt — a kis virágos kertre s az utca felé néznek, éppen annyi hely van, hogy elfér ott a «kaszten». A kasz-
ten fölött tükör, rámajára a mézeskalácsos szivekről leszedett apró képek vannak föl-
ragasztva. Emlék vásárokról, vásár napjáról, mikor a legény ilyenekkel lep meg választott-
ját. A két ablak tele virágceseréppel: levendula, rozmarin, kerekklapi, bisziók, viola. A kasz-

AKOSHALVA 287

ten nem erodelt szelvényekkel, hanem szelvényekkel rendelkezők voltak. A helyi
ajándék all benne s szelvények között nagy kényeltesek voltak.

A másik szelvényben a virágok felett állás a földi rendeltetés szerint volt. A
részös részekkel. A részekkel virá-
gos táncok és füzött szelvények.
Eredetileg talak voltak oda tölve, amit
regiben nem ottak táncokkal. A
szelvények oldalról kényeltesek az
egész család. A dolgokak mint a
részek, ma is úgy esznek. A földi
táncból.

A SZELVÉNYEK FELETT 288

Az udvari földi ablak mellett a
kanapé helye. Ez is virágos festésbe
bútor, mely kényeltesek is van.

Mellette az ajtóhoz közel a
páros, rozsis nagy földi, benne
asszony, fenyőgöcs, barackgöcs, a
roszat, asztalkendő, agyváza, a
kendő, (értés) torulkozó meg a ritkaiban ellátás, a
jegyzet, a tetsz, a jegyzet, a
vasárnapi selyem készlete, a gazda
ünnepe, a tetsz, a nyakvállalja, a
sok egyelő, a földi
holmival, a banya, a földi, a ganyaját.
Mert az erők, a földi, a ganyaját meg
szelvények készlete.

HEMORGDALMAS 289

minden, a földi, a ganyaját meg
szelvények készlete, a földi, a
ganyaját meg szelvények készlete.
Mert az erők, a földi, a ganyaját meg
szelvények készlete.

Az asztal a földi, a ganyaját meg
szelvények készlete, a földi, a
ganyaját meg szelvények készlete.
Mert az erők, a földi, a ganyaját meg
szelvények készlete.

ZSOMBOR. (291)

ZSOMBOR, 1869-BŐL. (292)

ZSOMBOR. (293)

ZSOMBOR. (294)

ZSOMBOR 1821 BOL. 127

ZSOMBOR 26

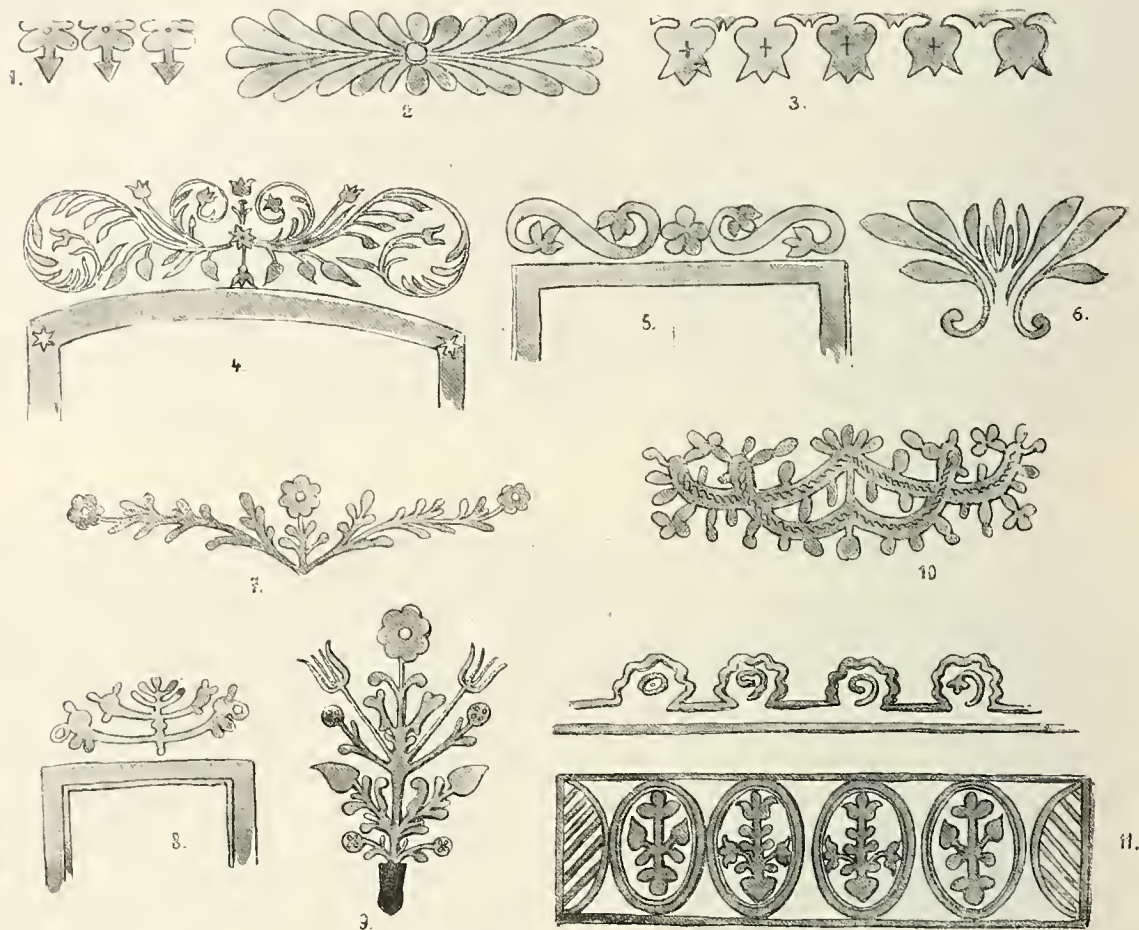

ZSOMBOR 27

ZSOMBOR 28

kacsringós szálon jobbra-balra rezgő lótszvirágforma bimbók. Ilyen széket is csak öreges háznál lehet látni, mert a fiatalabbak parafernuma már a piacról kerül ki, ahol egy-egy durván mázolt tulipános ládánál egyéb székelves dolgot nem igen lát manapság az ember. Udvarhelymegyében is szégyenlik már az eredeti székelly bútort; mindenki új-módit szerez és azzal rendezi be házáat, nagyon izléstelenül. Csikmegyében még nem vették ki; Udvarhelymegye erdővidéki részében és Háromszékmegye egy részén, még mindig régies

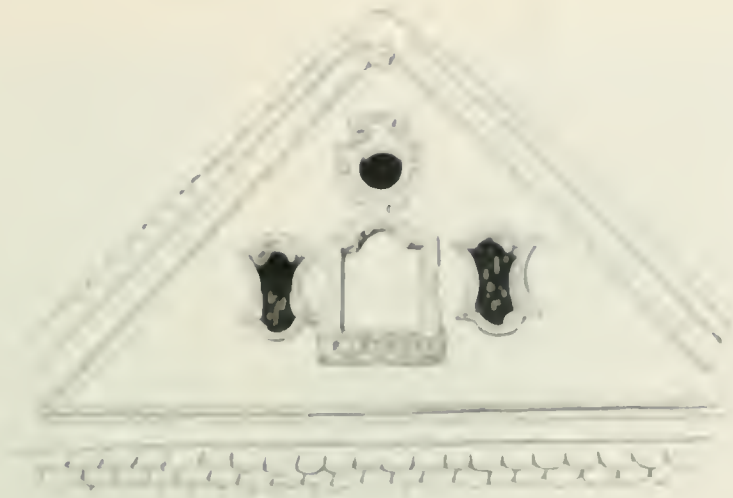

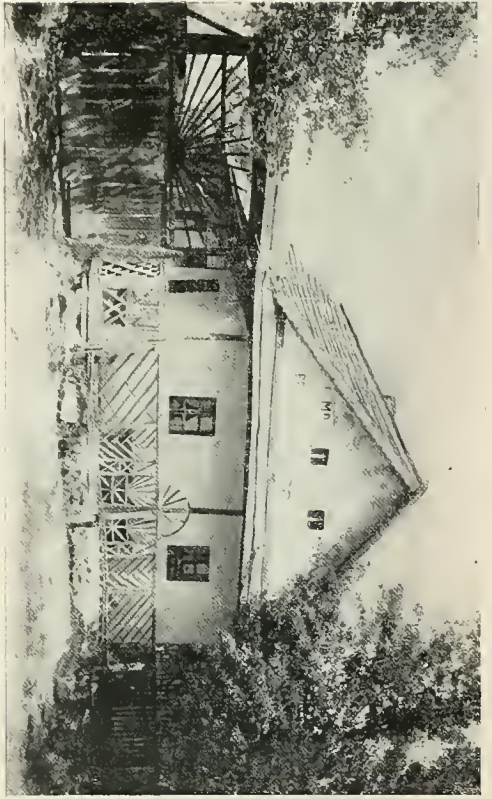
VAKOLATDISZÍTÉS (STUCCO). (299 a)
1—4. Bácsfalu, 5—10. Tü rkös, 11. Homoródalmás.

bútort kapnak az újbázasok is, bár ezek se olyan szépek már, mint a hajdaniak. Szász asztalosok foglalkoznak székelly butorkészítéssel; idegen mintára, rokokósan főstik. — de olesó! A nagy-ház butorzatához tartozik még a díszes (306. és a XVIII. tb., XL. tb. és 337a—g) cserepes.

Ezt sem látni ma már a nagy-házban, ha még tíz helyt, az egész Székelyföldön. Kiszorította az érc-fűttő, meg a «platten». Cserepes, mi az? Csempe-kályha. A kandalló ősapja. Nagy hasáb fákkal tüzelnek benne s torkába, a «góc» alá beülve, olyan jó esténkiut belébámulni a föltörő lángba, aztán a hamvadó parázsba.

Építik a cserepest is, akár a házat.

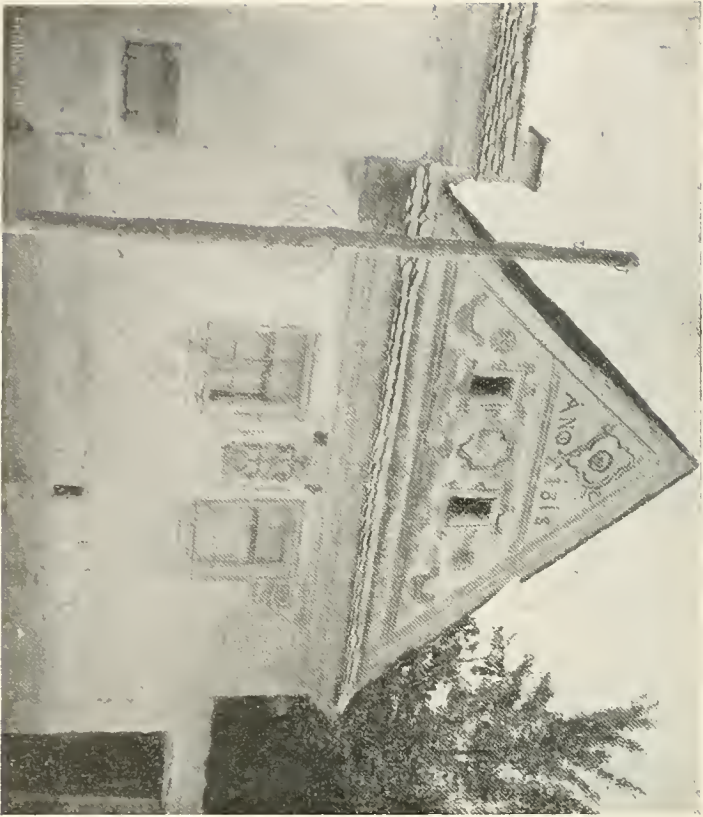

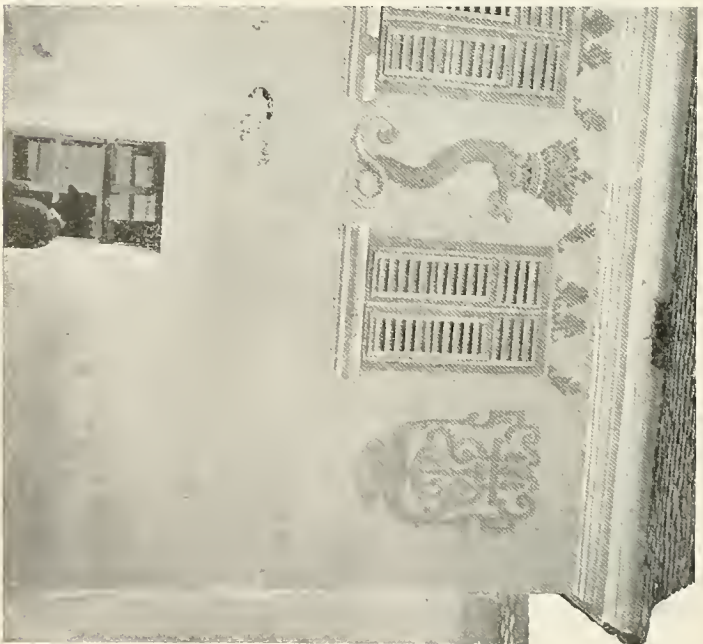
ZSONBOR, (300)

HOMORÓDJENÁLY, (301)

ZSONBOR, (302)

ZSONBOR, (303)

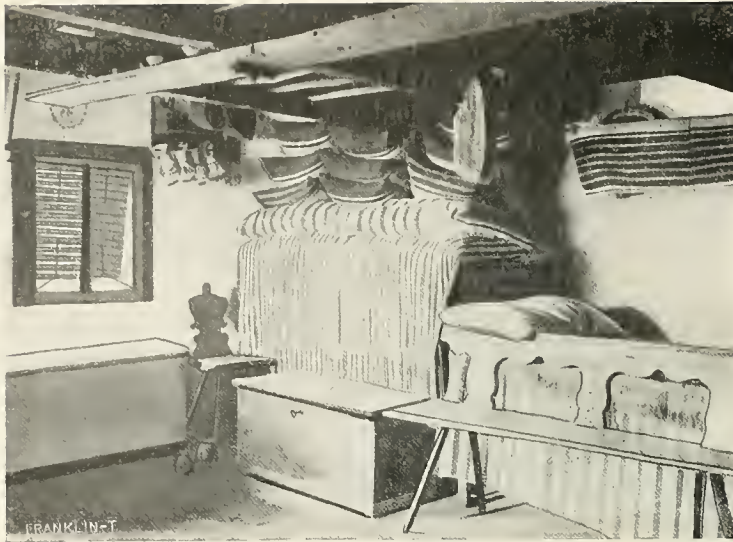
Épít a fal csúcsán az utóbbi korból egy fél síngyűzű megcsúszta, vagy fél síngyűzűcsúcs, két három síngyűzűs fel- vagy felhőnyel. Az alap falvonalát az egyszerű falrésztől elkülönítve jelöltük ki. Nemely helyen az alsó falrészt jelöltük ki a falrésztől elkülönítve, ezt a csúcsot. Az alap fal- a két korszak struktúrája, korszakjelöléséről, a falrésztől két síngyűzű, vagy inkább az első két síngyűzű fel- vagy felhőnyel. A fal csúcsát jelöltük ki a csúcsok jelölésével, így a fal- a csúcsok jelölésével. A fal csúcsát jelöltük ki a csúcsok jelölésével, így a fal- a csúcsok jelölésével. A fal csúcsát jelöltük ki a csúcsok jelölésével, így a fal- a csúcsok jelölésével.

HOMÓD U. ALMÁS 504.

nyitás mellett. A cserepes három osztályra oszlik: az első osztály a fal- a csúcsok jelölésével, így a fal- a csúcsok jelölésével. A fal csúcsát jelöltük ki a csúcsok jelölésével, így a fal- a csúcsok jelölésével. A fal csúcsát jelöltük ki a csúcsok jelölésével, így a fal- a csúcsok jelölésével.

A cserepes mázós cserepes igen szépek, fél- vagy két- alsó korszak jelölésével, így a fal- a csúcsok jelölésével. A fal csúcsát jelöltük ki a csúcsok jelölésével, így a fal- a csúcsok jelölésével. A fal csúcsát jelöltük ki a csúcsok jelölésével, így a fal- a csúcsok jelölésével.

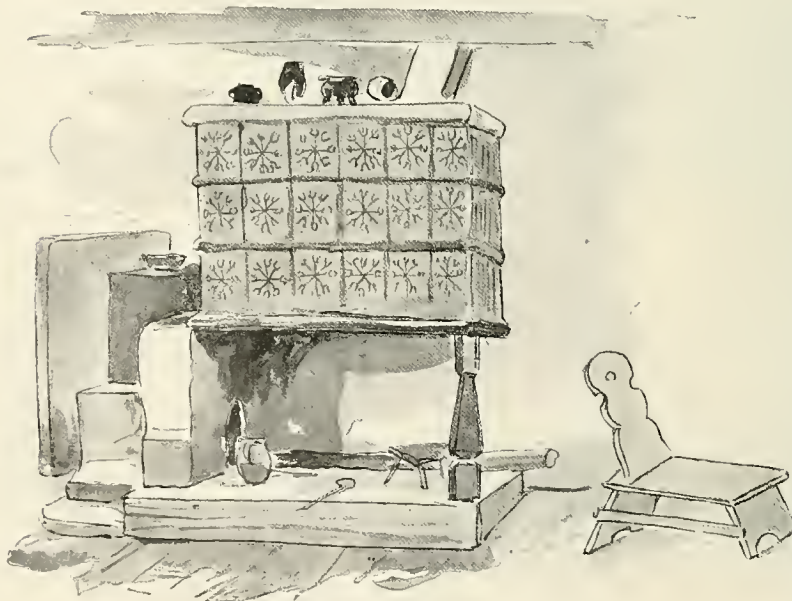

SZÉKELY-OTTHON, OROSHÉLYEN. (305)

rottas kendő (törülköző) függ. Az ajtó mögött, a sarokban, fogason: köntös. Az asszony régi módi, két szélbe szövött, bodros ráncokba szedett, szöttes fössingjei, fekete lájbija, nagy keszkenője; a férfi vasárnapi, sűrke, házi posztó szokmánya (zekéje), ugyanilyen daróc kocogányja, fehér harisnyája.

A «kicsi ház» az öregek és az unokák tanyája.

Itt is kanecók a fogason, de kevesebb dísz rajtuk. Az asztal nincs a ház közepén, hanem az egyik szögletben, a két ablak között. Mellette két oldalt, a falhoz téve, karos fedelepad. A virágosan festett karospad alsó része hosszú láda, abban a konyhafölszerelés egyes darabjai: a laska-serítő, a fakanalak, a kis lapító, a kovászos tál, stb., meg a só, a puliszka-liszt és néhol a kenyér is.

TŰZHELY, CSIK-SZENTLÉLEKEN («CSEREPES»). (306)

Vessünk még egy pillantást a mestergerendára; oda, oda, olykor ékes mondások mellé, bevagyon vésvé az építő és felesége neve, meg az évszám: Ao. 1811. A mestergerenda a könyvtár; oda van föl-szúrva a leghitelesebb egyiptomi álmoskönyv, a kalendárium, meg ami nagyon szomorú olvasmány, az adókönyv (114).

A gerendákon, díszes háromágú akasztókra kötve, koszorúk, koronák függenek aransyárga búzalkalászból fonva, jeléül egy-egy jobb esztendőnek.

Az ajtó sarkán varrottas kendő (törülköző) függ. Az ajtó mögött, a sarokban, fogason: köntös. Az asszony régi módi, két szélbe szövött, bodros ráncokba szedett, szöttes fössingjei, fekete lájbija, nagy keszkenője; a férfi vasárnapi, sűrke, házi posztó szokmánya (zekéje), ugyanilyen daróc kocogányja, fehér harisnyája.

A ház belső szegeltében, egymás végtiben, két egyszerű, rongypokróccal letakart ágy. Semmi különös rajtuk, ha csak az nem, hogy nem igen láthatni be az ágyak alá, mert karikán járó kicsi ágy van alattuk a gyermekek vagy az unokák számára (XXV. tb.).

Az ágyak végén, a szögletben, a kis szögelet-tálas. Ez is festett butor, benne a naponkint szükséges edény, pohár. Mellette a falon, szögre akasztva, a nagy-lapító, kislapító, három-négy darab, szép síma fenyődeszkából. A nagy lapítón serítik a las-

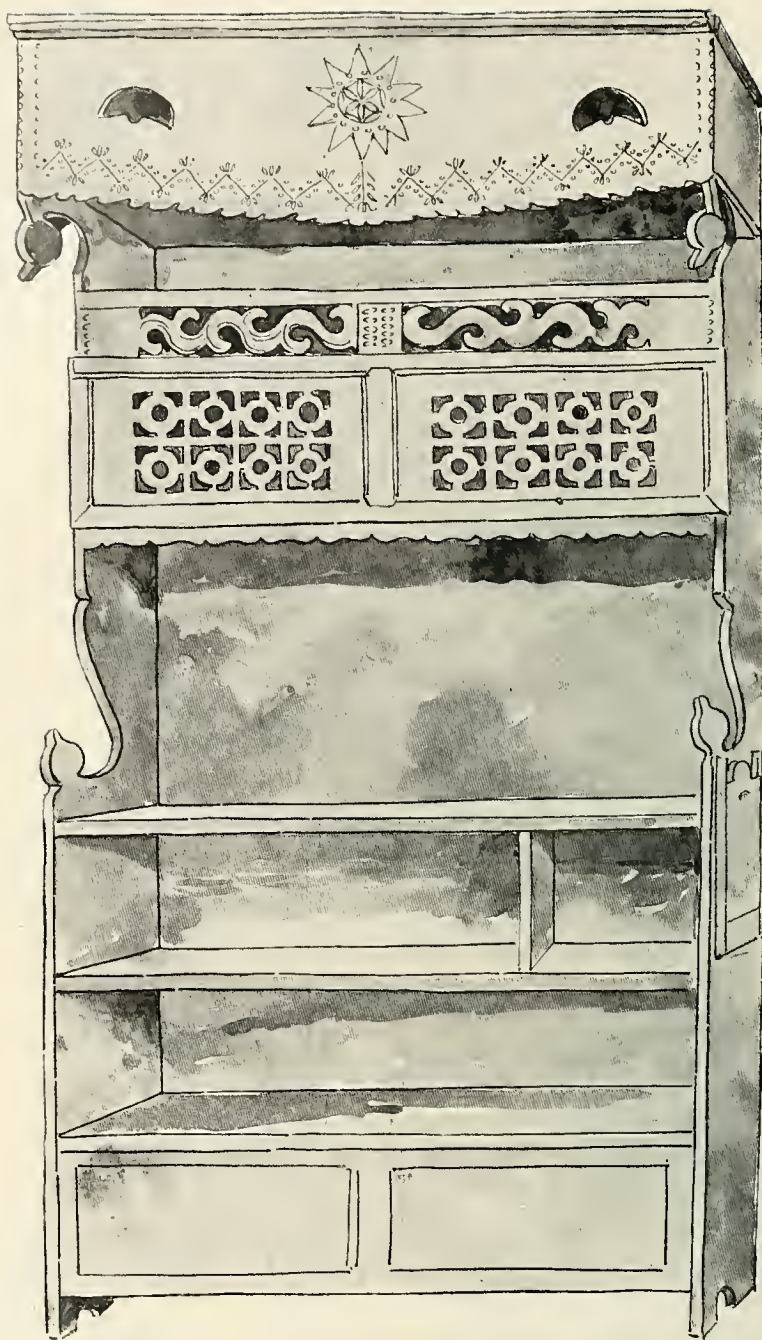

PLATE III

Objects from the collection of the author, including a vase, a table, a bench, and a cabinet, decorated with floral and geometric patterns.

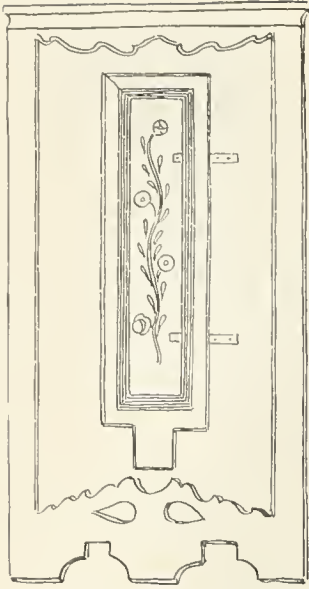

SÁNDOR MIHÁLY KASZTENJE, KÉNOSON. (310)

A sötétre festett tékát azlán világos virág díszíti, felfutó szárazon ülve.

Egy régi medeséri egyszerű kis zöldre festett alacsony fali téka egész dísze annyi, hogy felülről lefele párhuzamos vonalak vannak bevésve sűrűn egymás mellett (311); ugyanily díszű a kobát-demeterfalvi falalmárjomon, az 1843-ban készült szekrény (312) két ajtója fölött barokkos vonalak, homlokzata áttört.

PAPP ÁRON FALITÉKÁJA,
KOBÁT-DEMETERFALVÁN. (314)

fölötti fiók. A tálás deszkáin is futó, hullámosdiz. Felül tornyosan végződik, rajta szegfü.

A XXIII. színes táblán csoportosítottunk festett díszítéseket; 1-től 7-ig tálásokról való díszítések, a vargyasi Sütő Lajos munkái.

Naivul stilizált virágok s levelek egy virágtartó cserépben, amely még külön tányérba van téve s innen emelkednek fel, körülveve a vázát, kis tulipánok; nefelejts, tulipán, gyöngyvirág, rózsabimbó és rózsza van e bokrétában, ez utóbbi virág különösen érdekesen van stilizálva; a kisebb mezők kitöltésénél nincs váza, a virágok csak össze vannak kötve vagy csak egymás mellé téve (5), egész keskeny mezőknél csak egy szár fut végig; (4, 6) itt már vad szőlőt is látunk s vele együtt lila színt is, ami pedig ritka.

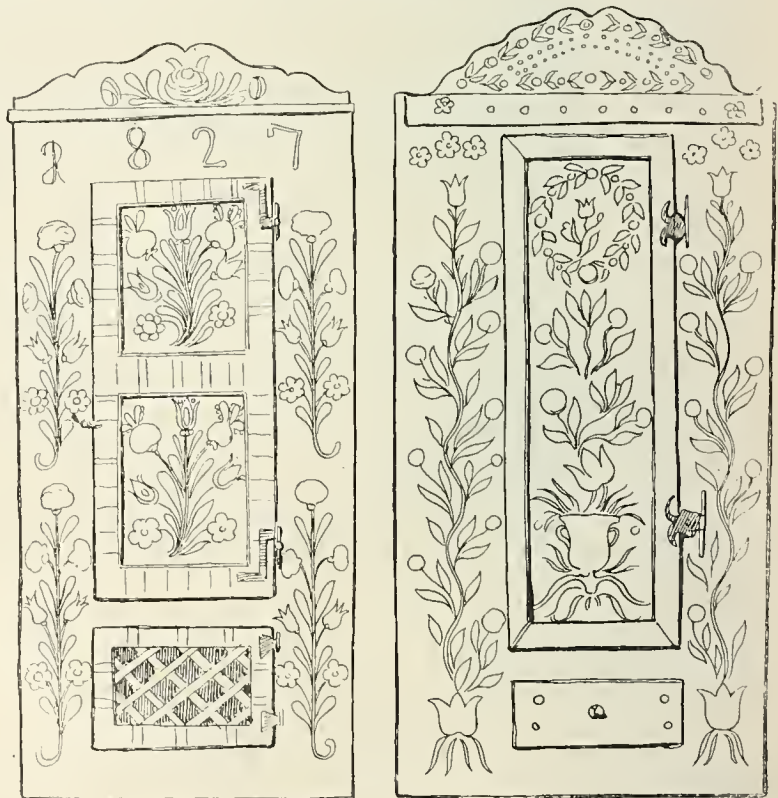
Emlékezzünk meg a népművész Balázs családról.

felül tálás és középen a kis két ajtós szekrény. — csak a felső koronázó rácsozat nem népies, azt már úri bútorról nézte le aki csinálta. Dísz nincs ezeken. Annál szebb, faragottabb Kénoson, a Sándor Mihály udvarára kidobott régi tálás; átlőrt ajtó dísze és felső sátoros nap-holdas díszítésű sarkánya eredetiségre vall (310).

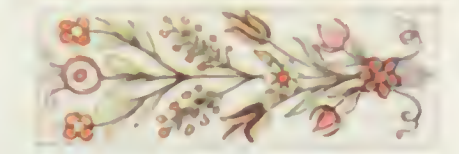
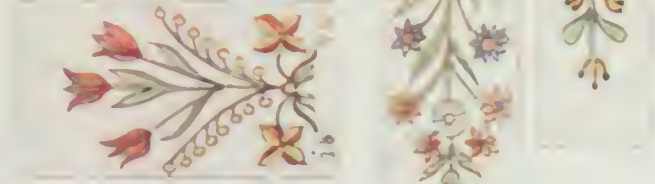
A XXI. színes lapon mutatjuk be a híres abásfalvi mester egy tálását (1852-ből). A szekrény felső része hármass beosztású, középen hármass keskeny fiók van, felül tálás tányérok számára, kissé barokkos betetőzéssel; az alsó szekrény felső része két keskeny fiókkal kezdődik, középen van a keskeny ajtó, mellette jobbra-balra a teret keskeny díszített mező foglalja el, benne vörös alapon egyszerű virágzat. Az egész szekrény alapszíne kék s elég jó az általános színhatása.

Sokkal nemesebb, egyszerűbb Balázs Mózes egy másik tálása ugyanazon a színes lapon (XXI.) Az egész bútor sötét-barna alapszínén jól hat az élénk vörös és zöld színű dísz, meg a kevéské fehér. A két ajtón külön van két egyforma fehér edényben levő bokréta, piros rózsza, szegfü és tulipán is, fehér gyöngyvirággal.

Az ajtók melletti és fölötti keskeny teret hullámos száron ülő virágok töltik be. Külön van díszítve a két kis ajtó

KERESZTES ISTVÁN FALITÉKÁI, SZÁRHEGYEN. (315)

DESIGNER: MISS ANNE H.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Balass Mária kékfestő sekkelyi virágos kőszék
színtelét Ausztriában 1895. évi Bécsi Országos
Kiállításán (Bécsi) Balass Mária kőszék-
művészei csoportja képviselték és a nemzet-
közi kiállítás díjazottai között is szerepeltek.
Balass Mária kőszék-
művészei csoportja Ausztriában 1895. évi Bécsi
Országos Kiállításán (Bécsi) Balass Mária kőszék-
művészei csoportja képviselték és a nemzet-
közi kiállítás díjazottai között is szerepeltek.

BALASS MÁRIA KŐSZÉK-MŰVÉSEI
CÉLJÁZOTTAI

Balass Pál az 1895. évi Bécsi Országos
Kiállításán (Bécsi) Balass Pál kőszék-
művészei csoportja képviselték és a nemzet-
közi kiállítás díjazottai között is szerepeltek.
Balass Pál kőszék-
művészei csoportja Ausztriában 1895. évi Bécsi
Országos Kiállításán (Bécsi) Balass Pál kőszék-
művészei csoportja képviselték és a nemzet-
közi kiállítás díjazottai között is szerepeltek.

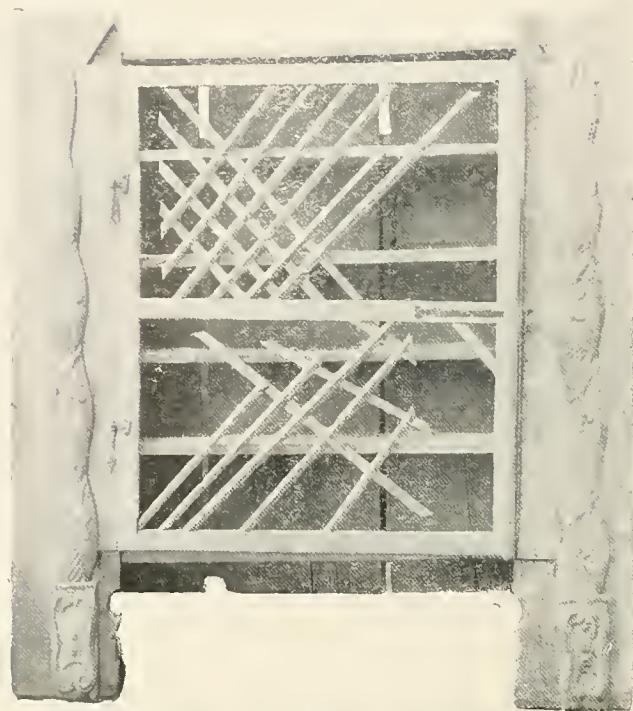
A kőszék-
művészei csoportja Ausztriában 1895. évi Bécsi
Országos Kiállításán (Bécsi) Balass Pál kőszék-
művészei csoportja képviselték és a nemzet-
közi kiállítás díjazottai között is szerepeltek.

BALASS MÁRIA KŐSZÉK-MŰVÉSEI
CÉLJÁZOTTAI

BALASS MÁRIA KŐSZÉK-MŰVÉSEI
CÉLJÁZOTTAI

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBÓL; SEPSISZENTGYÖRGY. (319)

védte ez a lábas alkotmány; régi időből való bútor, amikor több helyet követelt maga számára a bizonyára ritka házban előforduló jószág; ma már az olesó óra minden ház falán ketyeg és szerényebben meghúzódik kisebb méreteivel.

Ilyen az 1849-ből maradt, csik-szent-domokosi Kedves Lázár óratokja. Nem jár már, hiányzik a «sétáló», meg a két «körte»; az alsó láda rész homlokán barokkos edényből kinövő tulipán s gyöngy virág bokréta az óra alatt, az inga mögötti részen két kisebb virágzat.

Régebben itt is, mint másutt, azok az ismert tömör székek voltak divatosak, melyeknek deszkából készült hátán bizonyos általánosan elterjedt hegedű formájú alakítás mellett, az egyéni ízlés, ötlet, szeszély, sokszor a rendelkezésre álló fadarab formája is érvényesült; a görbe és egyenes vonalak kombinálása elég szabadon nyilatkozik meg az e fajta székeken mindenütt (323).

Az egyiknél egy darabból készült a szék háta és az ülője is, valamely elgömbült fatörzset használt fel e célra a «gölbé». Érdekes az a különös kombinálása a háttas székeknek és a zsámolynak; ez az alacsony ülőeszköz ahhoz az a kis alig félméter magas «asztalszékek»-hez van mérve, melyre még most is sok helyen a puliszkát találja fel a székely asszony. Néha festett virág is díszíti a szék lapos hátát. Van itt egy kocsira járó láda is.

Gábor Áron az ágyuöntő hősnek munkáját; ez a pontosan és csinosan elkészített kerek asztal is mutatja mestere ügyességét, sokoldalúságát.

Van a székeknek olyan úri formára készült konyha szekrényük is, amit saját ízlésük szerint alakítanak át. Alul van a kenyér, evőeszköz s más egyéb apróság helye a különböző fiókokban, míg a felső részen, a tálalás nyitott polcai helyett, ajtóval zárt szekrény van az edény számára. Az ajtókon és a fiókok homlokán van festett virágbokréta, ág, vagy koszorú, mint egy csiktamási almájom felső részének ajtaján (322) rózsa, nefelejts levelek, kalász, csillog s egyéb, naiv módon ráfestve. Szekrényről való dísz a XXVI. színes táblán, mely egy abásfalvi bútor-darabról való, az ajtók és mellettök levő közők kitöltésére vannak hivatva.

Itt-ott akad még óratok (321) is, a hosszú láncú ingaóra súlyzóit

ÁGYUÖNTŐ GÁBOR ÁRON ASZTALA (MAGA MUNKÁJA) A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBÓL. (320)

ket oldalt s kettel rússos tárnnyal Váscserecskánál készülték most egy gyűjteményben van. A tárnnyal széknek neve tehet a foglaltól több károsítékot (22). Irlos vanlár zabolpa, azalynek tartoztat az üzdöl bolu-tervörök is gyökren használják.

Hátulján találunk a székelyeknél festett színes széklet. Ilveit Készítet Várhányo Sándor székely udvarhelyi mester (a XXII. szines táblán) melyet meg is lehet sorozni a népies boltokak közé. A kek alapertül széknek igen káros hirta van. Valamelyest széklet rajta az alsó tárnnyal ket oldalt két igyekvő lángotaki nyelvény kehelyből néki a tárnnyal. Melen eröl egyszer széklet a széklet annak a nyelvénynek is mely így valóra használják több meg s pirosra is van tárnnyal. A széklet kekeinek külső székletét több ket tárnnyal is nyulik ki.

A pirosotseker egyik néphalálhatatlan bolu az (27). Uloke- nem alkalmas díszítésre, esdes a hirta esék az alsó den van- nak valóságos bevezetés meg a felső el általában egyenes marad vagy kevesse. Van ki- vagy a festett dísz használ- zambon rajta végig rendszeren a hátsó tárnnyal három lábozta- ból indul ki valami kehelyből a bukroti vagy a magzat s ter- jeszkedik felfelé es emmá víz- szentesen folyik a tárnnyal két oldalt. Rendszeren ott van az év- szam is. Tulipan gyöngyvirág- szeglet, rozsa a fő motívum de is, hat a habertől es a bogyo is használatos.

Szines padot mutatunk ugyancsak a XXII. szines táblán, ez is Várhányo Sándor székely- udvarhelyi asztalosmester munkája az alap- szín kek, piros külföld es lümbös tulipánok meg fehér gyöngyvirágos virágok tölti ki a pad- hátának oszlopocskait a hátán magán fehér galambok. A pad ulokejenek két végét tulipan- virág, közepen pedig rozsa.

Két kobatdemeterfalvi hintás ládát (28) is lerajzoltunk, érdekes e két bábó-alkotás szerkezete. A tulipánkepen lümbös tulipán- bakon áll, két szegen csung s a körül mezo- gatható, zsinag is van rajta s az anya kiro- kejet ezzel ringatja el, miközben üneget az egyik lábával is el van látva, a napsík alatt- tok a gyermekkehanak.

Következik a láda. A talat (30) is így- uszítik mint egyelőtt az országban. A nyitás- oldal közepén van egy kőlen álló s mellette- jobbról-balról két egész egyenlő — tárnnyal- kerethe es másszintű mezőbe fogott — díszítés-

KÉK ÉS LAZAR
GÁTORJA
1840-ÉBŐL.
ESIK-SZENT-
IMREKÖRSÉLT
1841

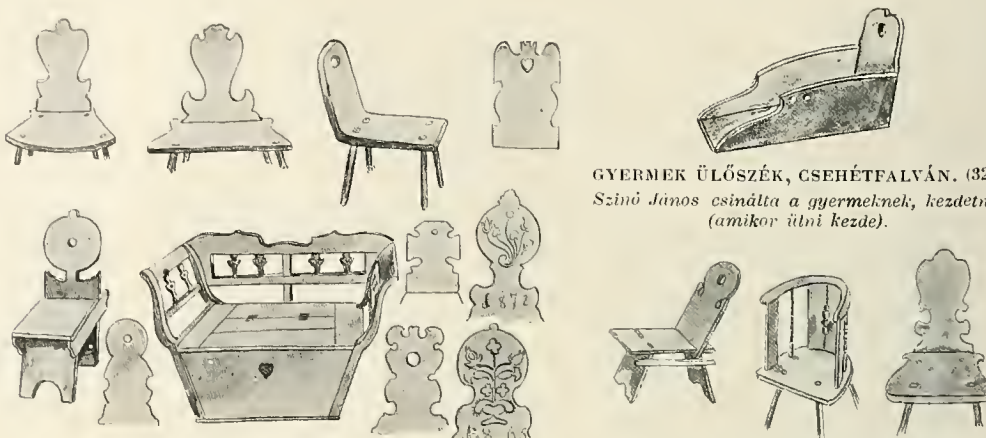
ALMADJOM, ESIK-SZENT-IMREKÖRSÉLT

YZ

A két keskenyebb oldalra, valamint a tetejére is kerül díszítés, néha még a tető belső oldalára is.

Két féle megoldás divatos szerkezetileg : egyik a *bokrétás*, másik a *koszorús*.

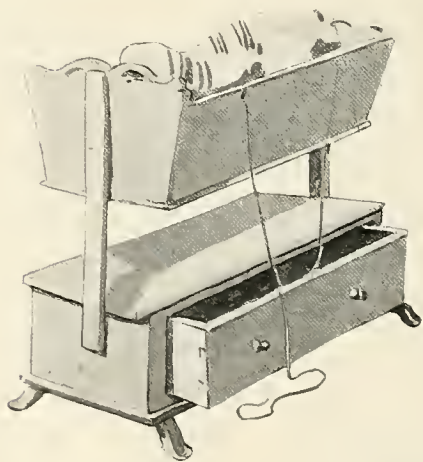
A XXIV. színes kép első ládáján van két koszorús dísz, négyzetű mezőben, melynek közepéből emelkedik felfelé egy virágzat s ezt két oldalt koszorú alakban foglalja be a két oldalág. Tulipán, gyöngyvirág, rózsza nő ki az ágból zöld levelek közül ; a mezők közötti részt és a láda két szélét ugyanolyan hullámos dísz tölti be. A mező négy sarkán hármias levél van, s közepén — fent is, lent is — kis levél közé foglalt bogycsók.

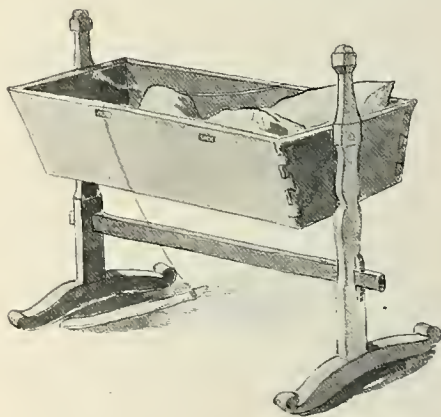
SZÉKELY SZÉKFORMÁK
S KOCSILÁDA EGY GYÍMESI CSÁRDÁBÓL. (323)

GYERMEK ÜLŐSZÉK, CSEHÉTFALVÁN. (324)
Szinó János csinálta a gyermeknek, kezdetén
(amikor ülni kezdte).

KÖZBŰL EGY «DUZMÁLÓ» SZÉK,
FIRTOSVÁRALJÁRÓL. (325)

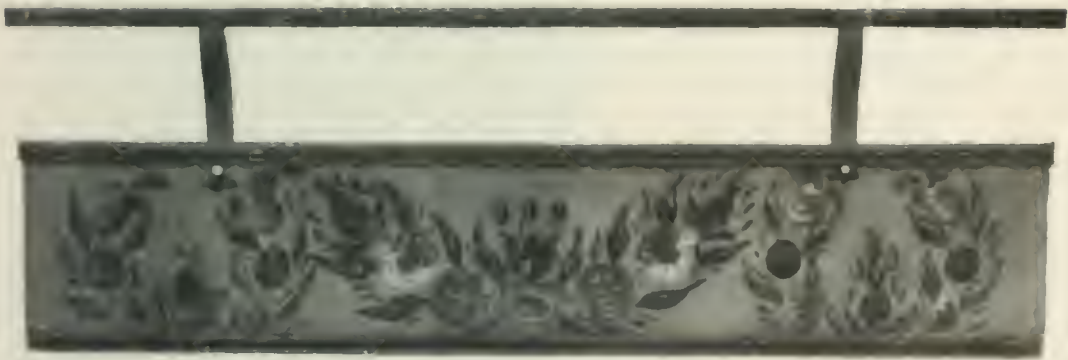
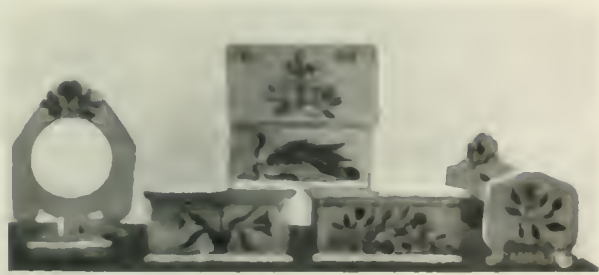
KOBÁTDEMETERFALVI BŐLCSŐK. (326)

Ugyane tábla közepén izléses díszítésű láda van bokrétás díszszel. Maga a bokréta — általában — vagy valamely edényből nő ki, vagy szalaggal vannak a szárok egybe foglalva, vagy pedig egymás mellé sorakozva, egy pontból indulnak ki : ezen a ládán a szár vége fölfelé kunkorodik s ezzel a befejezettség van hangsúlyozva.

Az ilyen megoldás igen gyakori és jellemző a székely nép művészkedésében.

Az alsó ládán a középdísz szárai szív alakból nőnek ki, fent a bokréta ormán szegfű, alatta két színű tulipán bimbó, lejjebb gyöngyvirág s újra levél formájú bimbó, egész lent tulipán és rózsza; keretbe van az egész foglalva, épúgy, mint a két oldalsó dísz is ; e

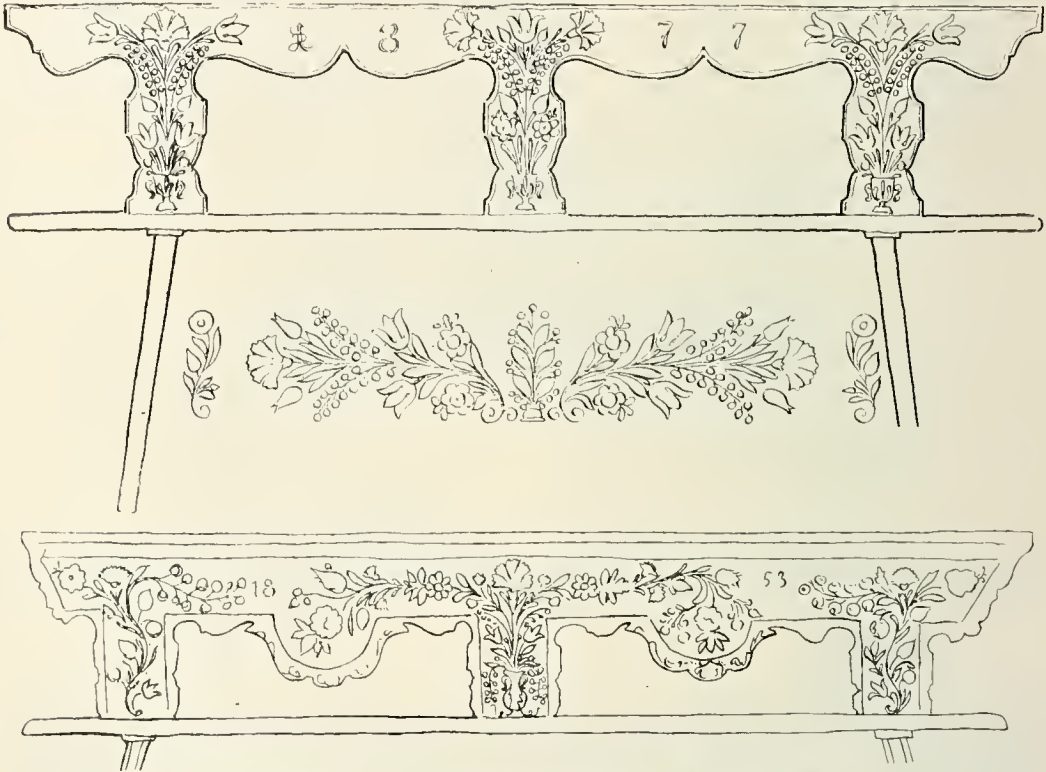
LADA, FOLAS ÉS BŐYER APHOSAG, VIZHANYÓ SÁNEOR SÉKPIYUVAHELYE ANATLOS MÉRLEVEDIC

bokréta minden edény vagy más összefoglaló motívum nélkül a mező alsó részéből nő elé, sok ágra oszlik s többnyire az előbbihez hasonló virágokkal.

Ilyen megoldású egy agyagfalvi láda díszé (XXIV), ugyanolyan a négyzet és kör összetételéből álló mezőben, de a virágok itt mások, szegfű, tulipán és bazsarózsa is van a kis bimbók és gyöngyvirág mellett.

Eleven színű (XXVI) egy különben zöld ákosfalvi láda ilyen természetű díszítése. A négyzetes mező alapszíne sötétvörös, ami elég gyakori, a sarkok narancs színű negyed körökkel vannak csonkítva; itt is ugyanazokat a virágokat látjuk, mint az előbbin; a négyzet sarkairól narancs színű hármas levelek nyúlnak be a láda zöld színébe; felül és alul barokkos cikornya.

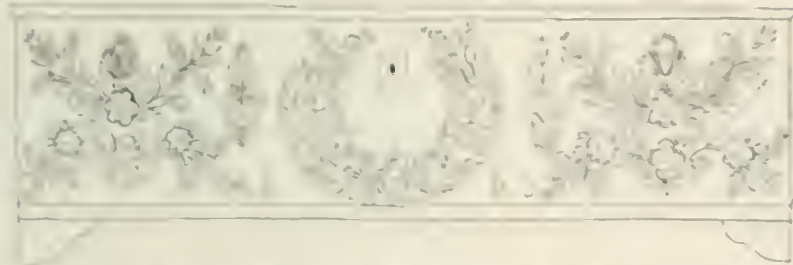
SZÉKEK S PADOK; ABÁSFALVI BALÁZS PÁL MUNKÁJA. (327)

Sós Rebeka 1743-ban készült vargyasi régi ládájának (XXVI) sötétvörös az alapszíne; két oldalt félkörös konturájú kék mezőben van a bokréta szalaggal összekötve; a láda közepén a kuleslyuk alatt felkunkorodott szárú bokréta, a tulipánon fehér galamb; efajta, csakhogy kisebb virágok a láda szélén is. Ugyanennek a ládának oldal díszé is van: szívből kiinduló koszorús virágzat, melynek két oldalszára felül kereszteződik, így szívalakba foglalják a középső szárát.

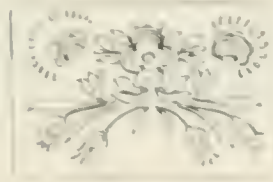
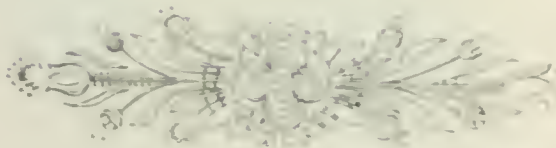
Ugyes képe díszítesen a fehér virágok csinos és csúszott tulipán.

E ládának felső lapjától való képmintán az előbbi alá helyezett tulipánok (antennákkal) nő ki az is, sarkból a középső felé terjeszkedve, virágai a szegfű, gyöngyvirág, tulipán és a róza, különös jellemzős fehér vonalakkal.

Egy agyagfalvi ládának való (XXV) az a sárga mezőben álló virág melynek sokkattan az egymás meléi füzeses sorokból tulipán, bumbó, kinyitott tulipán és róza van még a sötétzöld levelek mellett.

FOLC ÉS LADA, TURKOSRÓL. LADA, CSÉKNATÁLATÓRÓL. 328.

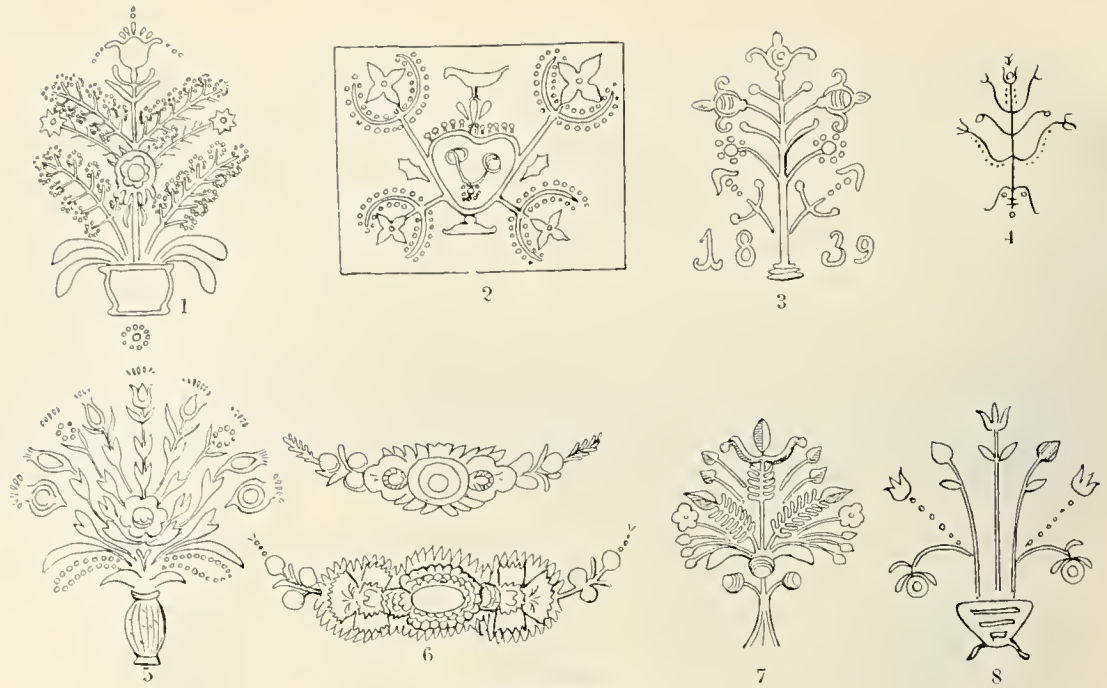
BUDORRISZTÉS, TURKOSRÓL. 329.

Az eddigiek szabatosabb megoldások, vannak azonban natyabb kevesebb stilizált virágzatok a ládákon. Ilyen (XXX) egy másik agyagfalvi világos alajú láda díszé. Az egyikén tulipán és annak bumbója, másikon szegfű tulipánnal.

Hasonlít egy szintén agyagfalvi sötét alajú láda díszé is az előbbiekhöz (XXX) tulipánnal és a rózsán is, a szokottnál több a szitrom.

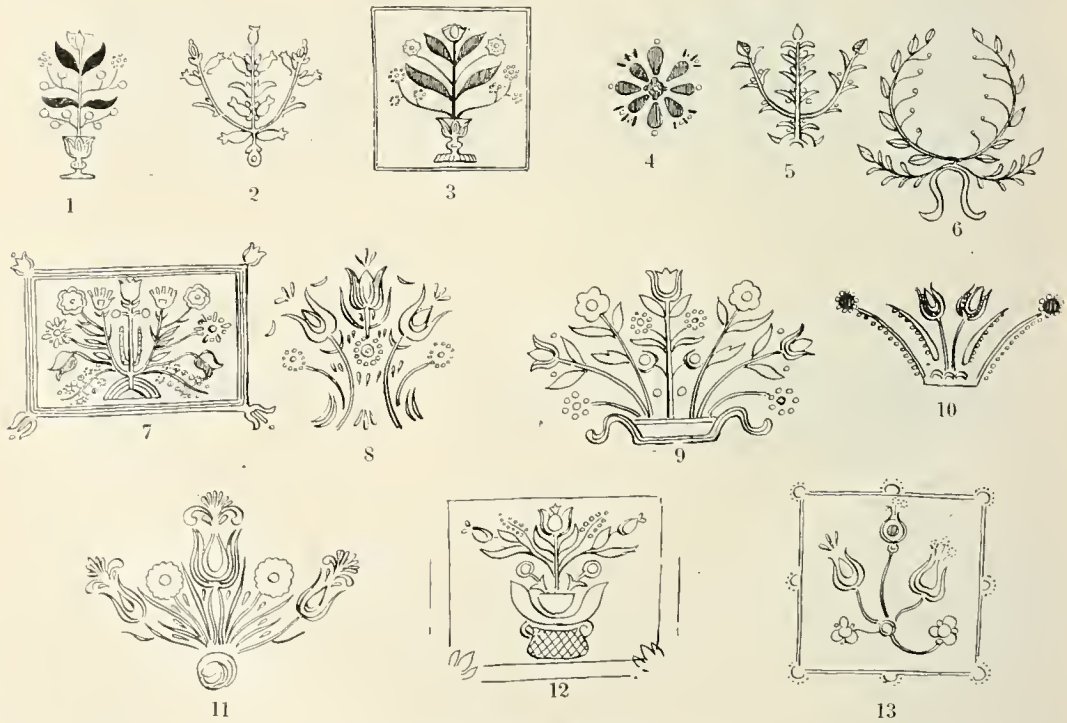
A hirtelenséggel csúszott batorán jellemző a nagyon készült díszítés mód, fehér pontokkal és fehér kontúrvonalakkal még zavarosabbá tesszik az ugyas nagyon tömött virágzatokat.

Csémátálatól való az alsó (328) láda a fölötte lévő Turkosri, agyancsánán való a felső pole is és a 329 díszítés is.

BUTORDISZÍTÉSEK. (330)

(1. Deák Imre munkája, Gyergyó-Ujfaluból; 2, 3, 4. Elekes Márton munkája, Gyergyó-Ujfaluból; 4. Kalamár Zsuzsa díszítése, Csik-Karcfalváról; 5. György Sándorné díszítése, Gyergyó-Szentmiklósról; 6. Gyergyó-Ufalusi díszítések; 7. Keresztes József munkája, Gyergyó-Szárhegyről.)

BUTORDISZÍTÉSEK. (331)

(1, 2, 3, 4, 5, 6. Gyimes; 7, 8, 9. Jankó János molnár díszítései, Fitódról; 10. Gere Ferenc munkája, Fitódról; 11, 12, 13. Gondos László díszítései, Fitódról.)

2A

FESTETT DISZÍTÉSEK AGYAGFALVI LÁDÁKRÓL. (XXV. lb.)

SUS REBEKA VARGA VÁRNYASÓL, EGY KÖNÖS LÉNYEK FÉNYELT JÓSTÓJÁK, SZIKLÉNYVÖZSZEK, AGASZALVÁRÓL, FÉNYELT LÁMPÁSOK, AGASZALVÁRÓL, FÉNYELT LADALISZEK, AGASZALVÁRÓL (XXVI. É.)

1881. évi
KARANTÉN-
KÖNYV 100.

Sok tekintettel az újabb magyarországi virágok közül Császár György (1872) Budapesti Császárvirágok.

A lila lila, a két negyvenedik számú ábrán (1872) látható a lila virág (XXII) rajzának a része is. Felül hosszabban van a kocsiság alatti kocsiság, azaz virág, melynek felett a lila virágok a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

Alatta egy tartózkodó virág lila. Hoppa Sándor (1872) Budapesti Császárvirágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

Az újabb magyarországi virágok közül (1872) látható a lila virág (XXV) rajzának a része is. Felül a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

Az újabb magyarországi virágok közül (1872) látható a lila virág (XXV) rajzának a része is. Felül a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

Az újabb magyarországi virágok közül (1872) látható a lila virág (XXV) rajzának a része is. Felül a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

Az újabb magyarországi virágok közül (1872) látható a lila virág (XXV) rajzának a része is. Felül a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

Az újabb magyarországi virágok közül (1872) látható a lila virág (XXV) rajzának a része is. Felül a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

Az újabb magyarországi virágok közül (1872) látható a lila virág (XXV) rajzának a része is. Felül a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

Az újabb magyarországi virágok közül (1872) látható a lila virág (XXV) rajzának a része is. Felül a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

Az újabb magyarországi virágok közül (1872) látható a lila virág (XXV) rajzának a része is. Felül a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

Az újabb magyarországi virágok közül (1872) látható a lila virág (XXV) rajzának a része is. Felül a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok, azaz a lila virágok.

1881. évi
KARANTÉN-
KÖNYV 100.

FIRTOSVÁRALJA.

Most pedig, a cserépneműhöz érkezvén, átadjuk a szót szakértő munkatársunknak, Gróh Istvánnak.

Ha a régi Erdély agyagművességét akarjuk megismerni, egyaránt tanulságos dolog végig vizsgálni akár a kolozsvári egyetemhez csatolt «Erdélyi Múzeum», akár az «Erdélyi Kárpát-Egyesület» néprajzi gyűjteményét, meg a nagyszombati szász «Kárpát-Egyesületi Múzeum»-ot és a sepsiszentgyörgyi «Székely Múzeum»-ot. Nagyjából mindegyikben ugyanazt az anyagot találjuk: az Erdélyben közkeletű edényformákat, amelyek, könnyűségük révén, készítési helyüktől jómesszire szeltében elterjedtek.

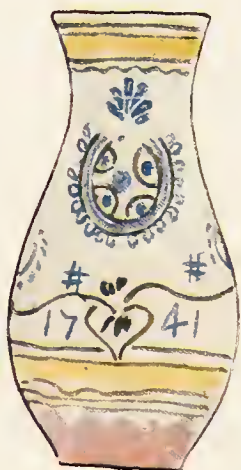
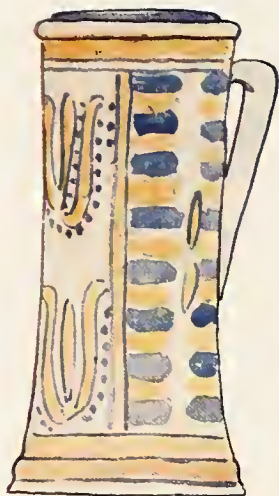
Azok a képek, amelyek ebben a könyvben vannak, (334—347) javarészt a sepsiszentgyörgyi múzeum edényeit adják. Talán mielőtt formájukhoz szólnánk, feleljünk tehetségünk és tudásunk szerint arra a kérdésre: miképen készültek? És itt annak a számára, aki az erdélyi agyagművességgel közelebbről foglalkozik, egy nagy kérdés vetődik fel: *készítettek-e az erdélyi fazekasok önzománcos edényt?*

Tudjuk, hogy nálunk, innenső Magyarországon, az egész északi részen kétféle teknika divatozott a fazekasságnak, egész 1800—1810 tájáig. Egyik az egyszerű engobe technika, leöntéssel, focskolással való edénykészítés. Ezzel élnek ma egyaránt falusi és városi fazekasaink. (Munkájukat részletesen ismertettük «A Magyar Nép Művészete» első kötetében.) Az így dolgozó fazekas, ha az edényt korongon megformálta, és meg is szikkasztotta:

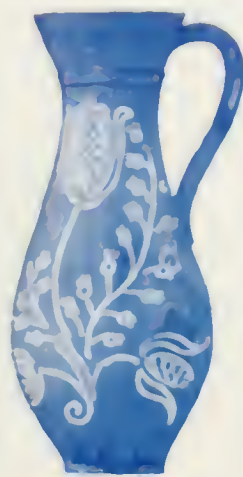

HATÁRFÁK, SZÁRHEGY ÉS DITRÓ KÖZÖTT.

RÉGI SZÉKELY EDÉNYEK. (XXVII. tb.)
(Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből.)

letét, mely csak az éleken válik vékonyabbá és engedli áttetszeni az agyag veres-barna színét. Ezen a zománcban vannak rajta a felfestett díszítések s mivel nincs rajtuk átlátszó máz, nem is olyan áttetszők a színek.

Nálunk, de Ausztriában és Csehországban is, az ónzománcos technika a fejlettebb, a tanult céhbeli iparos technikája, akiknek munkája gondos, díszes, s a jobb módú városi ember, meg a falusi nemes ember házába való. Az engobbal dolgozó paraszt fazekas látta el a jobbágyot edénynyel.

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (335)

Kiváltképpen értettek az ónzománcos edénykészítéshez a habánok; egy Hollandiából a XVII. század folyamán ideszakadt unitárius felekezet, akiknek tudása úgylátszik meg-nemesítette ami felvidéki városaink céhbeli fazekasságát. A felvidéki megyékben széledtek el ezek az istenes és békés emberek, akik hitükért készek voltak odahagyni hazájukat; Pozsonytól Lipcséig laktak. Bár időfolytán katolikusokká lettek, egyházi autonómiájukból máig is sokat megtartottak néhány Nagyszombat környéki faluban. Agyagiparhoz való tudásuk 1700 után közkinccsé lett. Ép oly szépen dolgoznak a gömöri céhek is 1700 után, ahol pedig nem voltak soha habánok. Még később is szép gondos a rajz felvidéki edényeinken, egész 1780-ig, bár maga az alapanyag, a zománc, nem oly fehér már.

Рисунки вышивки (XXXIX-11)
Из Лично-хозяйственного Музея г. Ленинграда

ornamentika nem valami gondos, de hanyag rajza mellett is népiesebb, eredetibb a másikonál. Aztán ez a gyors, ez a sebbel-lobbal végzett munka különösen bájos, könnyedé, szeretetre méltóvá teszi ezeket a vázaltszerű díszítéseket.

Így oszlik két nagy csoportba, a készítmény és díszítés faja szerint, régi fazekasságunk. Első kötetünk anyagából az első csoportba tartoznak az ónzománcos, a győri kancsók, — a másodikba mindaz, amit manapság esinálnak Kalotaszegen s

KÁLYHACSEMPÉK A SZÉKELYFÖLDRŐL. (337)

vidéken, fecsokolással. Hogy a győri kancsók Magyarországból kerültek oda, azt mondtuk. De hát a többi Erdély ne ismerte volna az ónzománcos munkát? A habánok hozta ügyesség, amit eltanult felvidékünk fazekassága, egész Sárospatakig, nem terjedt volna túl a Királyhágón, ne tanulta volna azt el az okos, világlátott szászok s utána a keleti nép székelése?...

Amennyire ma beléláthatunk ebbe a kérdésbe: nemmel kell felelnünk. Ónzománcos, igazi erdélyi munka nem maradt ránk. Pedig, teszem a brassai fazekasoknak, egykor erős céhük lehetett; tudunkkal Brassó egy bástyáját is fazekas bástyának hívják.

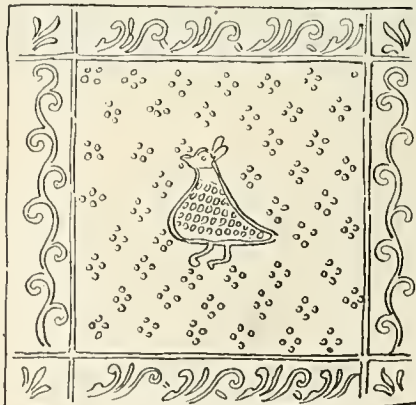
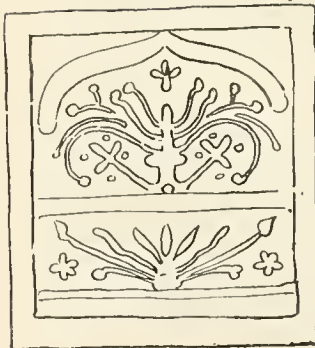
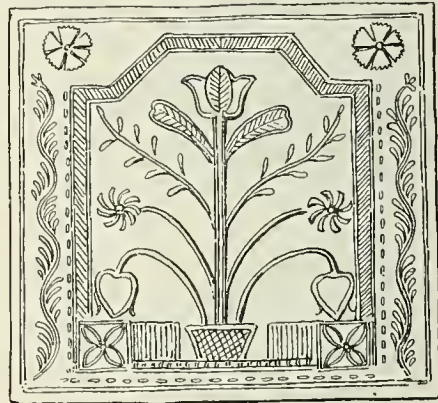
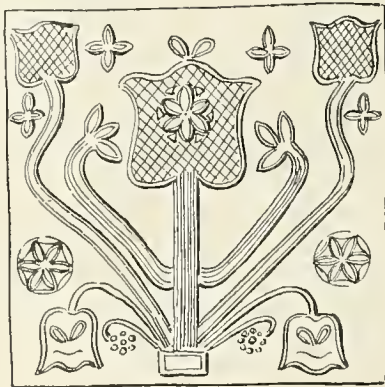
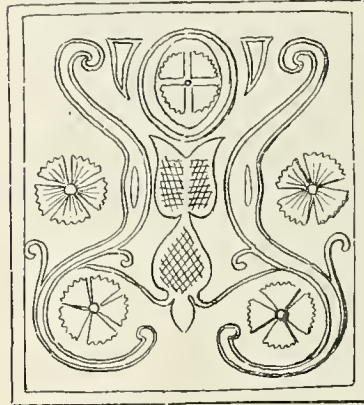
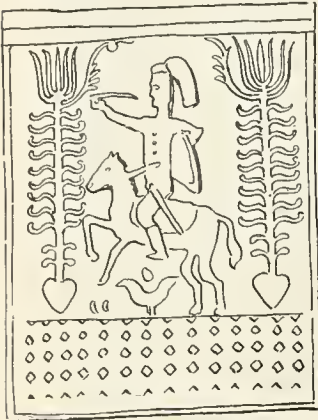
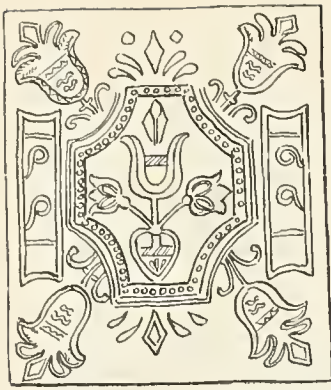
(Középkori stílus). A díltörzsvégén a város fővezére (mint a jelenlegi) és a városbíró (mint a jelenlegi) is szerepel. Itt a városbírók (mint a jelenlegi) is szerepel. Itt a városbírók (mint a jelenlegi) is szerepel.

A városbírók (mint a jelenlegi) is szerepel. Itt a városbírók (mint a jelenlegi) is szerepel. Itt a városbírók (mint a jelenlegi) is szerepel.

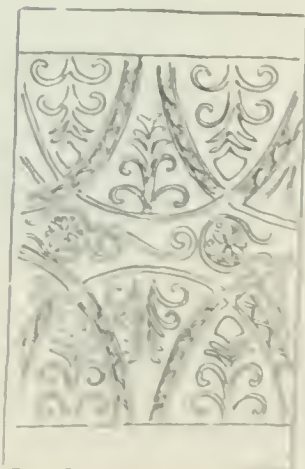
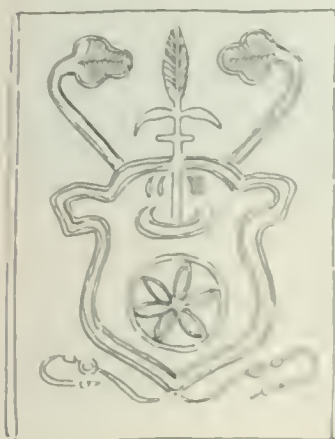
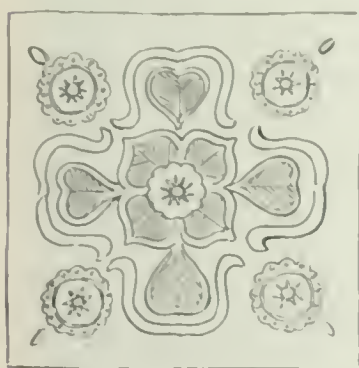
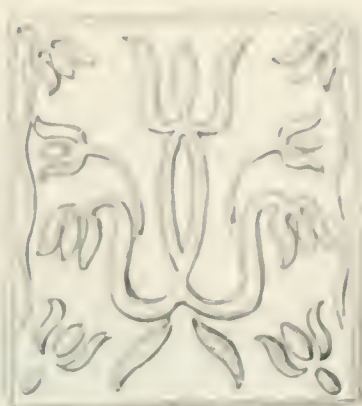

KÖZÉPKORI STÍLUS. A SZÉKELY-ÉRTÉK. 1890.

Eldöntésre várja még a városbírók (mint a jelenlegi) is szerepel. Itt a városbírók (mint a jelenlegi) is szerepel. Itt a városbírók (mint a jelenlegi) is szerepel.

KÁLYHACSEMPÉK A SZÉKELYFÖLDRŐL. (337 b)

alvinei piacon vásárolták és majdnem biztosan, osztrák eredetűek. Ausztriából, messziről. Gmunden vidékéről jött ez az edény lefelé a Dunán, bizonyára olyan könnyű lapos fenekű dereglyén, a milyenen manapság Süttö, Neszmély, stb. fazekassága úsztatja le árúját Pestre; a Dunáról kanyarodtak föl a Tiszára, Szegedtől pedig úgy vontatták fel a Maro-

KÁLYHACSEMPÉK A SZÉKELYFÖLDRŐL. (337 d)

son, egész Alvincig, ahol aztán vásárt csaptak vele. Bezzeg nem jár mostanság Alvinc alatt a Maroson egyéb tutajnál, de a XVIII. században még fontos közlekedési eszköz lehetett az úttalan vármegyéken által. Ugyanígy kereskedelem útját jelzi a győri kancsó elnevezés a kalotaszegi ónzománcos munkákon. Vegyük most sorra művük, formájuk szerint azokat az edényeket, amelyekről biztosan tudjuk, hogy Erdélyben készültek.

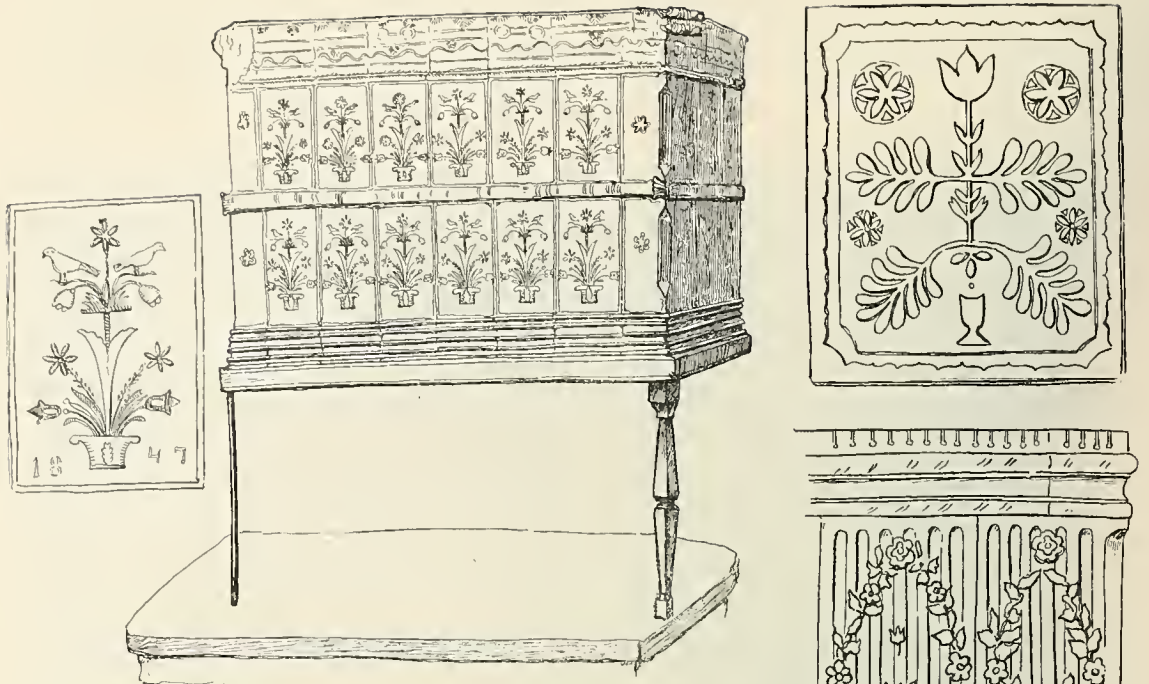
Külön és különben képzőművészek által a 17. század végén és elején, utóbb a közeli tájakon készült a XVIII. század elején és a XIX. század első felében. A XVIII. században és a 19. század elején a szobrászatban a szobrászok által készített művek egy műhelyben készültek, azaz a szobrászok által készített művek egy műhelyben készültek.

BAJNAI SÉPTEK A SZÉKELYTÖLTŐI 180 c

külföldön tanulta vagy maga jutott rá és teljesítette szerencsés ügyes kezze, művészi érzessel a tökéletességnek arra a fokára, amit ma is díszünk — azt nem tudjuk. Batky összeköttetésbe hozza iszonyunkat két prágai gyűjteményben a *Museum Regni Bohemici*

* Ezeken a szobrászati munkákon jellemezték a Magyar Idők (Művészeti Idők) 1884. évi folyóiratban, azóta *Érték*, *Új Magyar Idők* (1884) és a *Magyar Idők* (1884) folyóiratban. *Érték* 1884. évi 11. számában a *Magyar Idők* (1884) folyóiratban.

«CSEREPES.»

KÁLYHACSEMPÉK A SZÉKELYFÖLDRŐL. (337 f)

KALYHASEMELK ÉS ÉRSEGI TÁLA KÖRÜLÉGI ÉRDEKESNYEIRŐL
 (Egyik a székelyi, a másik a magyarországi, a harmadik a magyarországi.)

(SZEKELYI ÉS SZÉKELYI ÉRDEKESNYEK)

ben és a Cseh-Szláv Néprajzi Múzeumban őrzött ugyancsak ilyen kék mázas edényekkel, amelyek a katalogus szerint déli Csehországban készültek. Évszámot, mint felső körhatárt, kettőt említ rajtuk Báltky: 1678-at és 1693-at. Azt tartjuk, azoknak a cseh edényeknek semmi közük a mi Küküllő vidéki fazekas mesterünkhöz.

Mert elhiszszük, hogy nagy földet bejár a céhbeli felszabadult fazekas legény, és bizonyára volt nem egy felsőmagyarországi városi fazekas mesterünk között, aki vándor korában kívül ment az ország batarán, birtokában mesterségbeli tudásának, amireh az abban az időben az ónzománcos edény készítés tartozott, és birtokában a német és szláv nyelvnek.

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (329)

ami Felvidékünkön nem ritkaság. Hozott is aztán haza olyik tapasztalatot, újmódi cifrázást, rokokó disztó formákat, stb. Az ilyen ember munkájából ma is kiérezzük járása-keetését, azokon a helyeken, ahol nem éltek magyar népies ornamentikával. De a mi Küküllő vidéki fazekasunk nem járhatott odakünn, még talán a szebeni és brassói barokk épületek s az úri boltokban árult holmik cifráját sem találta méltónak a megnézésre, vagy utánzásra, ha ugyan járt ezeken a helyeken. Mert egyszerű falusi fazekas volt ő, aki bár ügyesen bánik az anyaggal, nem ír rá mást az edényeire, mint ami forma a köznépnél divatos ez időben. Ornamentikája teljesen népies.

Mestersége, amivel műveit készítette, abban különbözik különösen a máig is gyako-

rott közönséges eljárástól, hogy a kerámiát megformált szürkelt mészlellet kétszer önti le iszapos agyazattal, kétszer meglobítja. Az első lobogás öbör agyazattal történik, s mire ez beszáradott, felhiedves állapotban önti a második kobaltos — sárga tartalmú — agyazattal. Nagy gyakorlati tapasztalat kívánhatta perze szokást a kecskemétiak a kezeléshez, hogy a két réteg egybe valjék a szárítás és égetés állapotával már egy test viselkedjen. Amikor megszáradt a kettős réteg meg szét nyerték, égés előtt, mesterünk kihagyozott faeszkűvel fogott s azonnal végzett a felső réteget kőnyúl kezével olyankor, hogy ez a vágas vagy kaparó csak a felül fekvő réteget szárított felde és nem hatott

CSEBIFÉNY A SZÉKELYFÖLDIŐL 14.

az alapanyagot, a disztelen veres anyagot. Így a pompás levegős kékszínű tiszta fehér vonalak adták meg az edény cifráját. Az első égetés, a zsendülés és utána a szintelen ölömmazzal való bevonás, meg a második égetés úgy ment végbe folytatólag, mint más fazekasainknál.

Mesterünk nemesak a megismeréshez értett nagyon, hanem a rajzhoz is, amely a legjobb korban, 1791 és 1813 között rendkívül bátor egyszerűségben is képes keresetlen és mégis elmes. Keves ornamentumot használ, a felül teket nem borítja el, rajza szerkesztése szabad, szigorú arányosság vagy ismétlődő geometrikus formák nem kórik meg a kezét. Tányérjní közepere egyszerű virágos ágat rajzol, tulipán vagy rózsá formával

végén hosszukás levelekkel, bimbókkal oldalt, vagy rózsza helyett olyan stilizált, vagy kerek virágot, aminek előképe a napraforgó lehetett. A szőlőt is igen szereti és gyakran használja, hol naturalisztikusan különálló szemekkel, vagy egész elstilizálva, egymás mögött emelkedő félkörnek mutatkozó szemekkel, amelyek ilyenkor magukban hordják a kerek magvat. Olykor ír a tányér közepére olyan hólabda forma nagy virágot is, amelynek apró részei kis kunkorodó csigavonalokból állanak. Olyan rózsza és kelyhes virág alakok is akadnak díszei között, amelyek a szűr és subadíztésekkel tartanak rokonjussot. Más nem is hatott mesterünk ornamentikájára, mint a népies himzés. A stílusérző s a naiv művészetet megbecsülő ember, igaz gyönyörűségét leli ezekben a díszítésekben. Az állatvilágból a madarat szereti mesterünk, és pedig amint a naiv rajzból kivethetni, a fürjet erősen. Nyugodtan ül ez a madár tányérjai közepén és kancsóin, vagy előre nézve, vagy vissza-

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. 341)

fordítva fejét, szárnyávalig válik el a törzstől, tolla a stílus kívánta szép rendben simúl testéhez.

Beljebb haladva a XIX. századba, e kék fazekasság is hanyatlak teknika és rajz dolgában. A legfiatalabb darab 1846-ból való; bizonyára kevéssel ezután elhal ez a művesség. Összesen tehát körülbelül hatvan esztendeig élt; ez idő megfelel két fazekas nemzedék tevékenységének.

Végső, de igen fontos kérdés lenne még az: milyen nemzetiséghez tartozott mesterünk, aki ezt a munkát cselekedte? Hogy stílusa az, amit teljes joggal magyar népiesnek mondunk, az kétségtelen. Hogy milyen nyelven beszélt egykor, arra nézve egynéhány felkarcolt mondás igazít el. Vartha Vince gyűjteményében olyan tál van, amelyen egy felrajzolt templom alatt, gyerekes vonásokkal, német nyelven az vagyon írva, hogy ez a balázsfalvi templom. Ezután a nyilván inas írás után következtetve, mesterünk német lenne. Ennek viszont ellene monda tiszt a magyar népies stílus, amit mesterünk aligha őrzött

hiányzik. Persze, átmenti formák bőven akadnak, de a szájnak ezt a kiképzett peremét tartjuk legjellemzőbbnek, akár a nagy kövér kancsó formákon, akár a kisebb bokályszerű edényeken forduljon is elő. Így a 338. kép középső sorának legközépső kancsóformája jellegzetes tordai munka.

Még mielőtt a diszitő formákról szólnánk, el kell mondanunk, hogy a tordai mesterek, kivált régen, fehér engobe réteggel vonták be munkájukat s erre írták rá a cifrát, kék

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL (343)

smalte festékekkel. A kékhez olykor, mint gyengébb töltő és külsőtám, a zöld járúl. (Ilyenek az «epres» kancsók.) Esetet ritkán használtak, ellenben legfőbb szerszámuk a gurgulya, nem abban a formában, amint azt ideát használják, hanem bivalyszarv alakjában. (Képe az I. kötetben.) Ilyen bivalyszarv végiből csurgatják a cefrázást az edényre; ez az ornamentika ennek folytán vonalas, de jóval fejlettebb technikában és művészi formákban, mint az, amit Kalotaszegen manapság mívelnek.

Vegyünk szemügyre egy ilyen tordai kancsót. A kancsó alja, mint alárendeltebb rész, igen helyesen kapja az egyszerű kvadrátikus beosztást, a kockázást. E fölött a kancsó

lása és díreka az lesz a legkesőbb teli vagy szárazon tartott virággal. Néha díszítik azokat
 nek szívesen alkalmazott gyöngyös minták, ill. vagy lebecsült kárpai formákkal,
 vagy olykor selymes mintákkal, melyekből a csörgő, sörpohár, sőt a csészék is
 szinte hiányoznak. Azok legelőbb meg a csészék, sőt a csészék is a legkesőbb
 kárpai a B.S. kárpai, ezek a csészék is a legkesőbb selymes mintákkal, sőt a

CSERÉPEDÉNY AZ ÉZENEI TÖLÉRŐL 1911

alkozik meg a díszítésben. A test — nem számítva a szálat — egy óvre van osztva,
 az alsó két ovhen szigorúan szimmetrikus ideális formákban, váltakozó a kettőre, a felette
 lévő két ovhen nagy felkötés formák helyeződnek el, váltakozó a kettőre. A felkötés
 tölteteke virág és szögletes minták, egy a belső mint a külső belkötés virág helyett
 és gyönyörű kárpai formák. Ezek a csészék, sőt a csészék is a legkesőbb selymes mintákkal,
 pettyek, egyaránt a terület díszítés, legelőbb meg a csészék is a legkesőbb selymes mintákkal,

szép végre kancsónkon a száj peremének díszé: az egymás mellé sorakozó csigas töltelékű körök.

Nem kevésbé gazdagok a tordai tányérok (335, 336). A peremét külön díszítik, vagy körülfutó indával, leveles ággal, vagy sorjába rakott virággal. Külön válik, egész a szerkezethez mérten, nagyobb tálaknál a fenék díszítése is, amely vagy kockás, vagy erősen bebronzolt magános virággal ékes. A nagy tálak lemélyedő kúpos meredek falán, virágok és ágas bokrok, vagy csigavonalas körök sorakoznak középponti elhelyezésben. Ha pedig szabad virágos ág a tányér díszé, úgy geometrikus tagolású rózsákat, vagy széleskelyhű tulipánokat hord a szabadon felemelkedő inda.

Ismételjük, ritka, hogy egy vidék népies díszítő formái oly hosszú életűek legyenek, mint a tordai fazekasságé. Pedig úgy a múltban, mint a jelenben is, ezek az emberek a legdrágábbjukat, az egészségüket adják oda ezért a nehéz kenyérért. Végtelenül sokat szenvednek, persze jórészt anélkül, hogy tudnák, az ólomoxyd-tól, ettől a gyilkos méregtől, amelynek használata vele jár mesterségükkel. Természetesen, ugyanott hálnak, ahol örlik a mázat, ahol nagy kupacban áll a megtisztított nedves agyag s az ilyen ház, kivált ha rég lakja fazekas, vagy talán több fazekas nemzedék élt benne egymásután, teljesen át van fertőzve a méregtől. Vegyi vizsgálat vezetett rá. Ólomoxyd van a munkás ruhájában, a bőleső párnájában; ólomoxyd a talaj szemeljében, a gerendára üllepedett porban és pedig egész 10—13 %.

Vajjon csoda-e, hogy ezek az emberek oly hamar megöregeszenek, elpusztúlnak ólommérgezésben; háromszázötven gyermekhalál esik ezerre.

A Székelyföld agyagművességét az ott készült kancsókról, bokályokról ítéltjük meg.

Sajátságos, hogy a Székelység az ő agyagiparában sajátos ízlést, felfogást nem tudott kifejezésre juttatni.* Ez a nép, mely anyai szépet és eredetit alkotott faragásaiban, a fazék ornamentikába nem tudta belé vinni egyéniségét elegendő mértékben. Vannak ugyan bizonyos formák, amikből ráismerünk a székely munkára: a sajátosságos székely bokály alak, igen szűk nyakkal, hosszú s szinte mereven táguló kuporodó nyakkal; az ornamentikában is akad sok olyan jó forma, amely rokonságot tart a faragott kapuk díszítéseivel, de egészben véve fazekasaik sokat utánoztak a Magyarország egyéb vidékéről került formákat.

Fazekas munkákat ábrázoló lapjainkon azok a darabok, amelyekről még nem szóltunk, mind a Székelyföldről valók, bár van köztük több magyarországi eredetű. A régebben, 80—90 évvel ezelőtt, készült kancsó nagyjából hasonlít a magyarországihoz. Ecsettel díszítik. Ugyanígy futtatják körül rajta az övet, a has alatt és a szájon, mint itt, virágainak rajza is egészben az, állatai is a szarvas, nyúl, madár. Később — és ezt a tordai

* Molnár György, a néhai makfalvi fazekasmester fia: Molnár Dani, a sokat emlegetett «Danibá» paraszti székely állal mintázó. Nagy lelkesedéssel emlékezik meg róla Jörgné Draskóczy Ilma: «Kedves, poéta lelkű székely szobrász-művészem! Ha behunyam a szemeimet, előltem az egyszerű, kedves környezet, melyben először megösmertelek. Ott fogadtál a szelíd, laukás makfalvi hegyek aljában ülő kisdéd, fehérfalú házikód előtt, a nyíló nyári virággal berakott tornácón: te, halinába öltözött, szerény, igénytelen kis székely emberem. S mikor bevezettél műhelyedbe: a szentélyedbe, ahol a holt agyagba megihletett ujjaid alatt lélek száll, — nem annak a kiformált állatnak a párja hanem az isteni szikra, a művészi tűz — úgy álltam ott elfogódottan, szívdobogva, könnyekkel szememben, mint aki az Istent érzi maga körül.

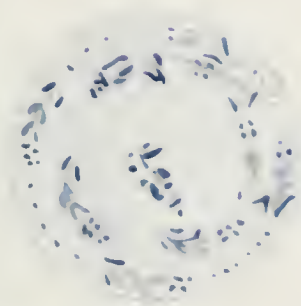
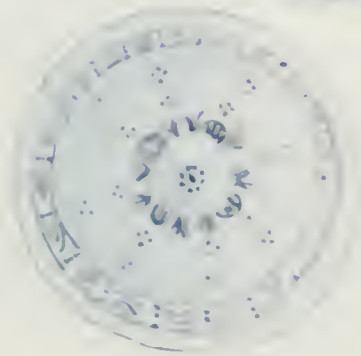
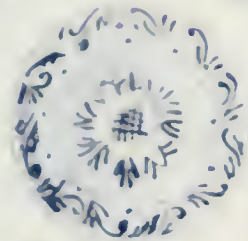
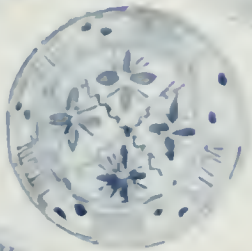
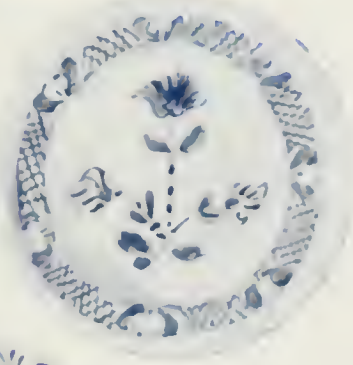
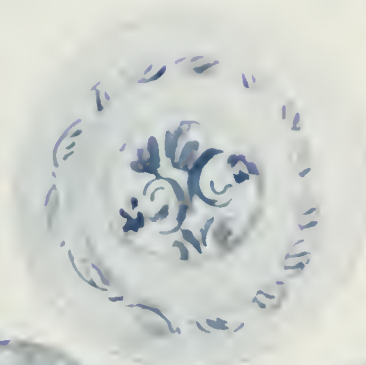
Mert minden mesterséget meg lehet tanulni akarattal, szorgalommal, kitartással, csak a művészet-hez nem lehet hivatottság nélkül, kontár kézzel nyulni. Ez az egy, amit függetlenül szülöktől, neveléstől, társadalmi állástól, magával hoz valaki onnan, valahonnan az ösmerelességből. Ilyen Istentől credő tűz szunnyadt annak a kisdéd székely csecsemőnek a lelkében is, aki hét egyszerű, közönséges eszű testvére mellé leszállt a Molnár György fazekasember házába, Makfalván, 1853-ban.

Növekedvén a kis fiu kortársaitól elülő komolyodó észjárással, a szomszédok, a komák fontolóra vévén okos mondásait, rábolingáltak, hogy: bőles kiesi gyermek. Később azonban, mikor a eserépfedő, bőgre és tál készítése helyett holmi apró agyag-szobrocskák kerültek ki az apja mellett tanuló inaska

BOKÁLOK, KANCSÓK, A SEPSI-SZENTGYÖRGYI MUZEUMBÓL. (XXX. lb.)

lekkel. A XXX. tb. alsó sorának babos bokálya is új forma, de igen modernnek látszik. Hasonlóképp szokatlan a XXXI. tb. füles fazekának díszítése. A székely tányérokról fogalmat nyújtanak a 347—48—49. képek.

A motívumokban való ez az aránylagos szegénység egy oly kötött s a technikának alávetett anyagban meglehetősen érthető. Népies díszítő formáink stílusa az anyag szerint más-más. Más a hímzése, más a faragása, más a cserépé. De míg az előbbieknél bizonyos fokig szabadon rendelkezik eszméi, döntő motívumai felett a mester, inkább túrvén meg

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (346)

egyszerű székely ember, akinek semmi előtanulmánya nem volt, készíti e pompás plasztikájú állatokat. Elvitték hát az iparművészeti múzeum műtermébe. Elibe raktak egy csomó agyagot, szárszámot s csak akkor győződtek meg az ő önmagából, öntudatlanul kifejlődött bámulatos művészi képességéről, amikor félretelva az ösmeretlen, neki idegen segítő szárszámokat, úgy kezdte apránként felépíteni szobrai, mint a fecske a fészket, csupán egy-kis pálcikával simítva, idomítgatva ill-ott.

A szobrászok közül különösen Fadrusznak tetszett meg; halálos ágyán is gondolt rá s áladott feleségének 100 koronát, hogy ezt most már utoljára küldi neki, mint búcsúüdvözlését. Egy izben az államtól is kapott 1000 korona szubvenciót, égető kemencéje fölállítására. Augusztia királyi hercegnő figyelmét is magára vonta egy remek magyar bikájával.

szám 128 882.), rózsából és leveléből alkotott díze fölött, 1808 évszámot látunk. Ennél van ugyan régebbi évszámú edénye is a múzeumnak; így: egy zöldes mázú öblös bögre rózsabimbós díze fölött 1722 van bekarcolva, T M betűkkel együtt (múzeumi szám 27). Egy más, relief-modorban kivitt, levelekkel és hullámvonalakkal díszített, nagy kétfülű, amfora-alakú fazék pedig ANNO 1740 felírással van ellátva (múzeumi szám 382). 1833-ból való egy perec-alakú kulaes (múzeumi szám 459), melyhez hasonlót, bár a székelyeknél régente szokásos alakú kulaesnak állítják, máshol az egész Székelyföldön nem találtam. A Székely Nemzeti Múzeum korszóin állat-alak, tulipán, rózsza és őszirózsza társaságában, három madár és egy szarvas fordul elő. A leírt «bokáj korszók»-on kívül számtalan alakú, különféle célra szánt cserép-edényt gyártanak jelenben a Székelyföldön, különösen Udvarhely- és Háromszék-megyében, melyeken a stilizált rózsza és tulipán teszik a díszet, noha a fenyőtoboz és a búzakaralász is igen felkapott, egyszerű alakja miatt. Ma már a század elején még felette divatos bokájkaesókat, valamint a virágdíszszel festett bútort kiszorítá az idegen modor; amott hitvány színes üveggel, itt egyszínűre mázolt olesó munkával helyettesítve a régi ékes divatot.

Még ugyan számtalan, a batvanas évekből való tulipános bútor található minden faluban, azonban ma már csak egyetlen-egy asztalost találtam három megyében, aki még tud a régi modorban fősteni. Brassóban még most is készítenek Oláhország számára tulipános ládákat, de ezeken már a régi formák helyét naturalisztikus virágalakok foglalták el. A bútor szerkezetében nem hiszek magyaros vonást találhatni, mert az egyetemes renaissance, leginkább barok formákat mutat s így magyaros jellegüket csupán csak a festésnek köszönhetik. A nagyon egyszerű ágyaknak mindkét végén, úgy a fejénél, mint lábánál barok, kanyargós vonalakkal metszett, magasabb rakványt találhatunk, látható külső felükön (néha belsőn is) egy vagy több rózsából kiinduló festett bokrétával. E rakvány alkalmazását mindkét végén, a gerendáig rakott, magasra vetett párna és derekalj halom tette szükségessé. A rakvány alatt, mintegy frizül, körfonatokat találunk, mely alatt aztán egy más színű mezőben egyes virágból, vagy virágtartóból kiinduló bokréta ékeskedik. A görbevonalas friz alatt lévő mező gyakran két kisebb négyzet alakú, s más színű mezőt tartalmaz, hasonlólag virágdíszszel ékítve.

A székek egyenes háta a barokban honos kagylóból keletkezett; ki- és befelé fordított körszeleteket, hasonlattal élve, kifli alakot mutat, egy virágból kiinduló festett bokrétával. Bútoraink között legszebbek a ládák és azon szekrények, melyeknek alsó része két fiókoska és egy nagyobb ajtóval zárható; míg a felső nyílt tálal. Mind a ládák, mind e szekrények eleje hosszúkás és egyenoldalú, más-más színre festett négyszögekkel több mezőre van osztva, mely mezők mindegyike virágbokrétákat és apróbb sarokvirágokat tartalmaz. A mezők között maradt hely vízszintes, vagy függélyes irányú szalag, vagy hullámvonalakkal van kitöltve, mely hajlásaiban rózsát vagy rózsabimbót tartalmaz, vagy egyes, mintegy a hasadékba szúrt virágszál ékíti. Ezek az egyes virágszálak nincsenek semmi szervi összefüggésben a mellettük levő más mezők bokrétáival, azonban mégis a lényegesebb s inkább díszített mezők szegélyébe látszanak betűzve lenni. Az egyes, négyszögű mezők sarkain kifelé fordítva a nagyobb mezőben, avagy befelé fordítva a kisebbikben, számtalanszor a fehér- vagy tüzesliliomnak három szirmos alakját találjuk. A ládákon még koszorúkat is láthatni, de csak ha nincsenek több mezőre osztva.

Az általam látott, legrégebbi évszámú festett bútor 1806-ból való; de úgy ezen, mint a legkésőbbiekben, egész a 60-as évekig, diszként a rózsza játsza a fő szerepet, s mellette a tulipán, szegfű, gyöngyvirág, narcisz, napraforgó, búzavirág vagy liliom. A levéldísz, a tagozatlan szélű szegfű- és tulipánlevélen kívül, hasonlólag a rózsza szolgáltatja. A rózsabimbónak tulipánba átmenő alakja mindig profilben, a rózsza azonban leggyakrabban távlatilag van előállítva. A virágok, de kivált a levelek, a színes alaptól fehér, vagy sárga konturvonallal, a fehér alaptól pedig feketével vannak elválasztva. A Székelyföld festett bútorain semmi nyomát sem találtam az árnyékolásnak, noha ecsettel már csakugyan

komoly lett volna a kivétel, nem úgy, mint a litvánoknál. A magyar stílusban a díszítés azután azonban megőrizte egyszerű asztalösszeállítású a díszes megrendelést, s megőrizte a hagyományos régi formákat és régi motívumokat. Ha a régi díszítőanyagok mellett a természetből merítették is a díszítőanyagot vagy megővezték azokat, a régi motívumokban is használt stílusú alakokkal vagy ha azokat nem díszítik s virágok között, mint mindig stílizáltak (péld. a magyar), mint által a többi németi stílusokkal szerves összefüggésben tudták alkalmazni.

CSÉLELDÉNY A SZÉKELYFÖLDIŐL 347

Szerencse, hogy Huszka leírta s lefestette azt, amit annak idején meg talált a Székelyföldön, — ma már hiromondo is alig-alig van a régi holmiból.

Butor is, de hálás szerzem a székely házban meg az osztovata, amelyen a szép páros vagy kekviragos ebédő moring készül, a szedettes abrosz és asztalkendő, a cseremákkes, a fenyőgás fehér, meg a többi is, mind ezen.

Az osztovata egyszerű szövészek (3084).

A felvetett fonalat a ghasajon alul pálcákra szedik (A pálcákat kacsipálcák nevezik). Mikor az abrosz szövésben a minta következik, a labató lenyomása alkalmával, micsod a borda előtt szótívna a felvetett fonat, ki-ki kell húzni egy pálcát s mikor a szövő a «vetőllő» atdobása után egyet ől vissza kell tenni a pálcát és kihúzni egy másikat. És így, amíg a minta elkészül. A labató lenyomásával föl és le mozognak a csigara kacsított

nyüstök; szabályozzák a fonalat és megadják a vászon alapmintáját: barackmagos, fenyő-ágas, stb. Fontos a fölvetés, a nyüstök és a véle összefüggésben lévő lábitók száma. A pálcikák meg kiválogatják azokat a szálakat, amelyeknek az öltés alkalmával lazán, szedetttesen kell maradniok. Ezekből a lazán maradt öltésekből alakul ki a minta. Bizony csak lassacskán, de szépen.

A szedetttes asztalnemű és kötény, újabban ismét kezd terjedni. Udvarhelymegyében már maguk a lányok is keresik a szebb mintákat. Elmennek Etédre, Siklódra érte, ahol sokféle minta maradt meg. Erdővidéken is lehet látni nagyon régi szedetttes abroszokat, bár, mint már panaszoltuk, ez a vidék a szász asszonyok és gyűjtők révén ki van fosztva.

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (348)

Takácsok, valamint a székely-kereszturi megszűnt szövőiskola volt növendékei is készítenek szedetttes abroszokat, asztalkendőket.

A takácsipar Udvarhelymegyében, Alsósiménfalván, Székelykereszturon, Etéden, stb. szép múltra tekinthet vissza. Érdeemes tanulmányozni, ha romjaiban is, mert a vasút előtti időben gyékényes szekerekkel kivitték is esináltak Kolozsvár és Várad felé, Magyarországra, olyan mintázatú szőttcsék, kendők s asztalneműből, amelyek mintáját, egy jobb kor magyar takácsai, igen megköszönnék.

Nézzük magát az osztovátát, mert azon is van díszítés. Nincs festve, de vésett, vagy tűzes vassal égetett virágokat találunk szinte minden osztovátán.

Érdekes szerszám a esőrlőkerék, melynek küllői esztergályozva vannak és úgy eze-ken, mint a kerék agyán, vésett apró díszítések. Ezen, valamint a tekerő-levelen, melyre

fiatalok énekeltek régi balladákat pogány királyról, Fejér Annáról, megölt legényekről. Az öregebbek a legényekkel mókáztak. Csipkedték vidám ártatlan tréfákkal őket. A leányok gyorsan pörgették az orsót és nagyon vigyáztak rá, mert, ha elejtették, annak a legénynek, aki fölkapta, fáradságáért esőket kellett adni. Vigyáztak, — de ki látna be a leánylélekbe s milyen boldogság lehetett néha, azaz orsót, véletlenül, akarva, leejteni. Azt az orsót, melynek karikáját önbetetes virágokkal az a legény készítette, aki úgy kéri szemével a — leejtést...

Kedves, tiszta mulatás volt ez. És azért a fonal is gyűlt. De ez is csak volt.

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (350)

Kevés helyen van már kórus s ami van, az sem ártatlan mulatság többé. Be is van tiltva sok helyütt.

Nincs mese, nincs talán leány, nincs legény se már . . .

Sok faluban még táncot se lehet hívni, mert Oláhország s az egész nagy világ, úgy elvitt leányt, legényt, hogy alig maradt öt-hat a faluban. Nem figuráznak a legények, kiveszöben a csürdöngölő, a cigány is felejteti az árvátfalvit, csekefalvit, szömmiklósit.

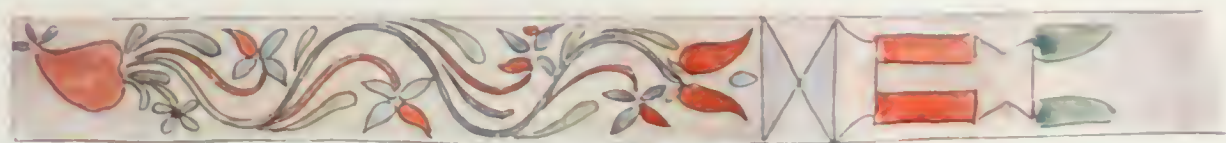
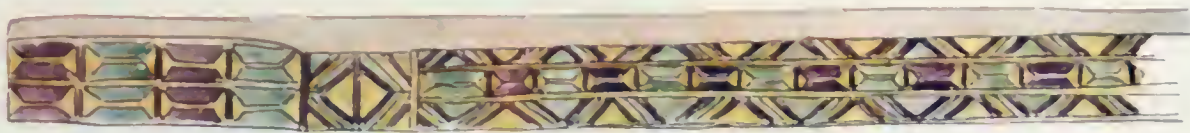
Szeretik díszíteni a jármot is, főleg a járomfőt, metszett virágokkal, leginkább pirosra és kékre; az ostornyelet a nyaklótartónál faragják ki; a szekeret figurásan vasalják sok helyütt és akad még cifrakávás gereblye is elegendő.

Mielőtt a varrottasok ismertetésére térnénk, szóljunk a gazdasági eszközök, a földműves szerszám s az apróbb holmi díszítéséről. Első a járom, a cifra járom.

Guzsalyvég (Kovács Mihály munkája, Farcádrol); lapító (Malomfalváról); guzsalyvég (Lengyelfalváról). Színes jármok jobbról az első Pikkuly Ferencé, Lengyelfalván; a második Józsa Sándor bíró tulajdona s készítette Bándi Sándor Hodgyán; a harmadik 1880-ban készült, Bétában.

5

A többi járműek sarkítottalé-
díszítés: ébony, a röntgen-
bevelés stb., a talajon a já-
rások ronsz. Újabb hány-
szerek, úrpánczok, kerek és
felkerék szerelvényei elalított
geometriai díszek. A díszítés
rendesen vésett szék és fém-
nyelű festett is. A helyszí-
n közul ahol esmés cím páncél
készülnek, Székely-telep-
kivül különösen Rév-
falvat és Országhyvet kell meg-
említenünk.

A hat külön darabon össze-
rött járom öt felső részre jut
díszítés: magára a járomra,
mely a tulajdonképen termet
hordja, a két bordica, és a
két járomszegre.

Egész hosszában díszítik
évkor a járom ivet, de külön-
ösen annak két megfordult
végét, a bordica szarva és a
járomszeg közötti részt.

A hengerszerű járomra
a legalkalmasabb díszítés az
csakugyan az, ahogy ok azt dí-
szítik: egymás mellett korlát-
veket metszenek vagy festenek
ra, s pontokkal, vonalaskakkal
lagyítják ennek az ovnek kemény
hátát. Az iv két végét elalították
így, hogy az iv
ebben végződik. Erre a síkra jó a dísz,
vagy összetűző, és az iv-
előforduló - paraszt herókes
márvim vagy egészen egyszerű,
kemény robot díszítéssel
kerülnek egymás alá, parhuzamos
síkban. Partok, úrdísz, kerek
kerek, sík-
maghoz hasonló formák, szíves
tűlőn a kedvelt dísz.

A járomszeg felső vége epögy, mint a fapás
bordica szarva, hegyesen végződik,
s rajta felismerhetők az okok a
formákat, amikkel a felföld-
re nézve találkozunk (54-59).

Színes megoldást szék-
járom a Bándi Sándor készí-
tette, továbbá egy longyilfűvi
és egy betar a XXXII. talán.

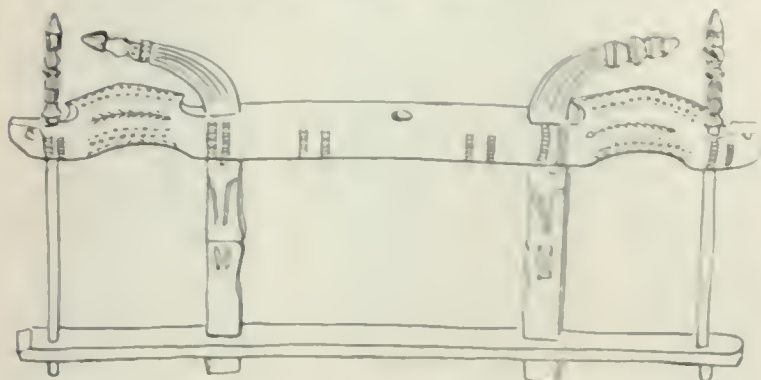
A díszítésre szék-
nyelű bot-félt szeretik
nyolcszögletre, simlósra, s
az így kapott keskeny bot-
leteket faragják ki vagy fest-
tik be, melyek epét ilyen
keskeny váltakozással, így a

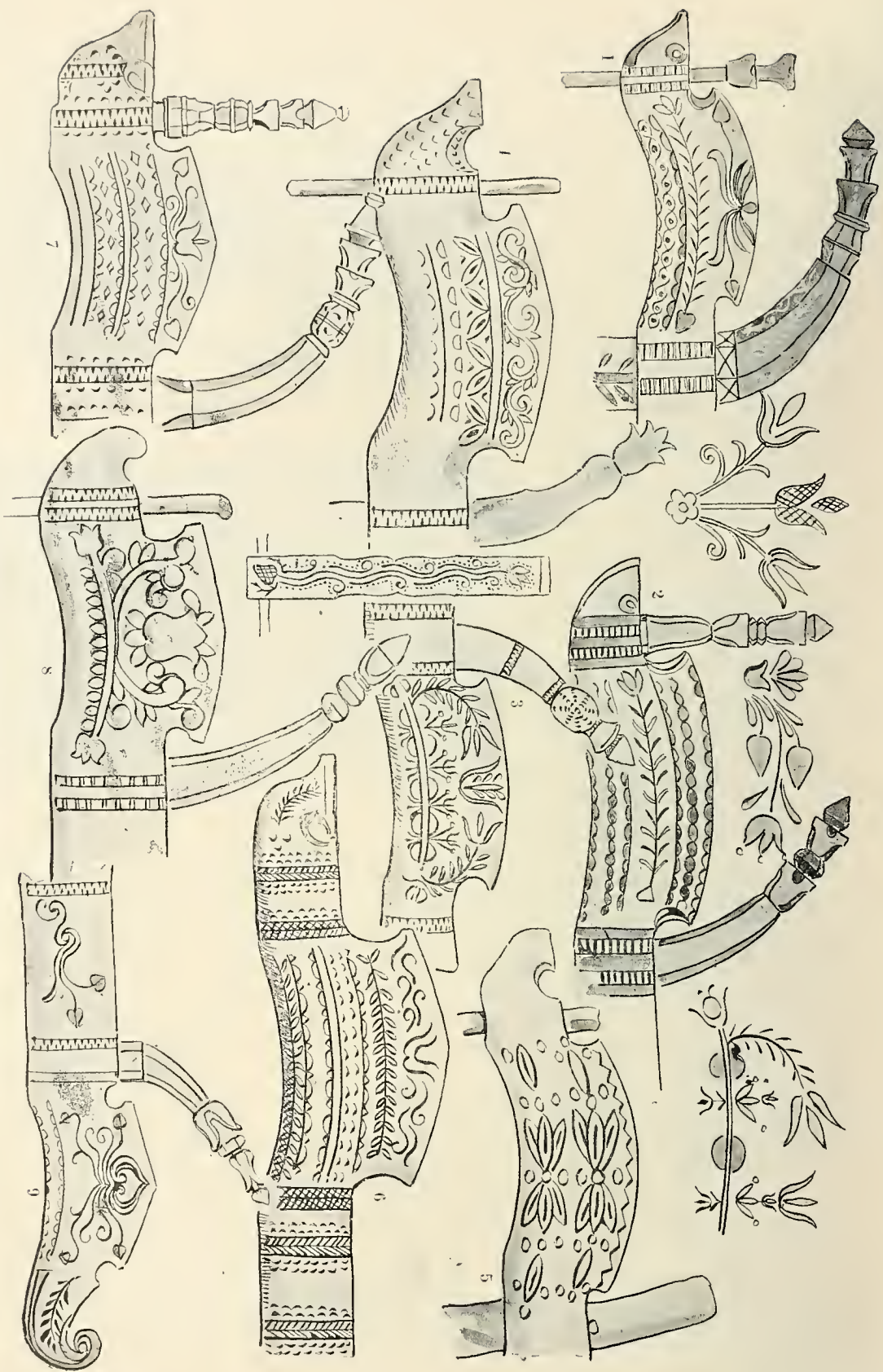
ERŐSÍTÉS (54-59)

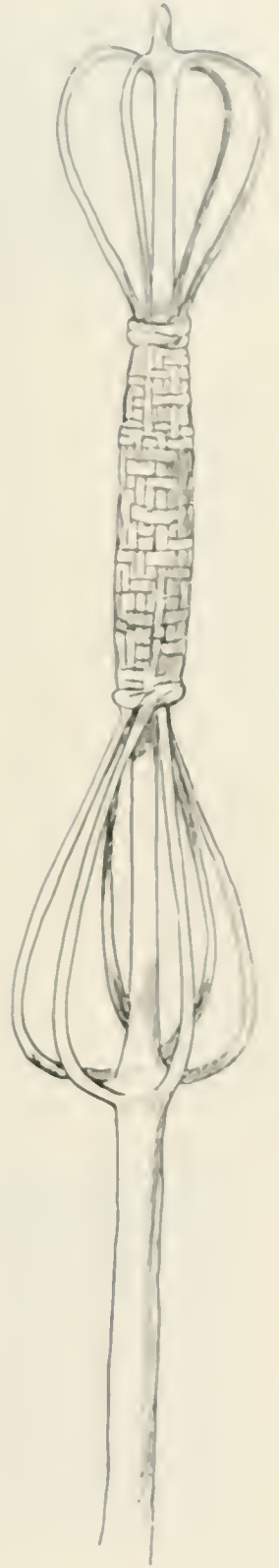
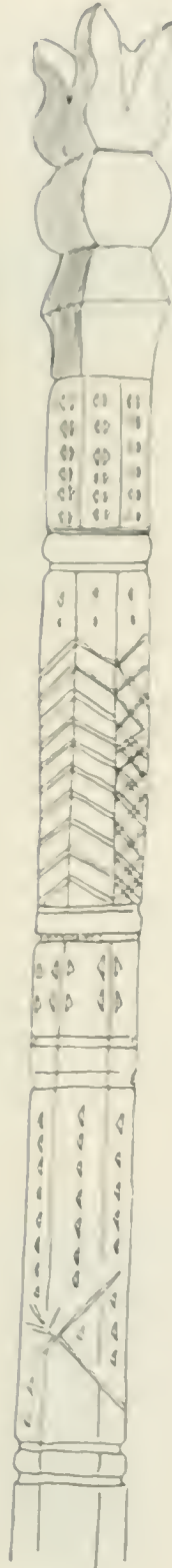
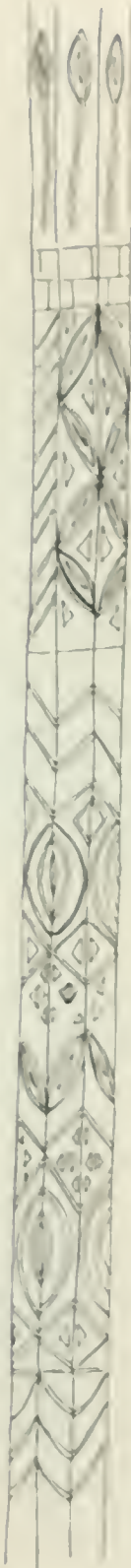
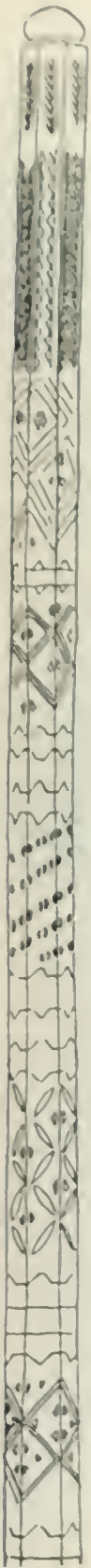
SÍKSZERELVÉNY SZÉK (60-61)

GONDOR DOMOKOS JÁRMA, KAPÉL-SÁLVAN (62)

FÁRAGOTT DISZTŰSÜ JÁRMOK. (351—359)
 1. Malomfalva; 2., 3. Székelyudvarhely; 4. Fenyéd [Dávid Mózes]; 5. Zetelaka [Szécs Dávid]; 6. Sombatalva [Ilyés István]; 7., 8., 9. Kadicsfalva.

GUZSALYVÉREK A SZÉKELYFÖLDÖN

«KÓBEROS» SZEKÉR A KÉNOSI VÁLYUNÁL. (361)

beri alakokat is bevon ábrázolásának keretébe. Guzsalyok is készülnek így módon, de festve még inkább s rendszeren tulipán a guzsaly vége.

Magából az anyagból is ügyesen adják a dísz, midőn több vékony, egy csomóban levő ágat kötnek le, oly módon, hogy körteformájú kihajlást formálnak együttesen.

Különbőféle díszített holmi van a (365) — képen, egyik-másik több bizarrsággal, mint művészettel megoldva. A halak szájából kiálló kanalak ilyenek. Valamivel jobb az, amelyiken a nyél körül kúszó kígyó van, e kígyó teste és nyél közötti tér át van törve s ez által könnyűvé lett az egész kanál; az a tojástartó pohárka, amelyet négy ág tart madár karmokként, az is inkább ötletes, mint művészi; a mellette álló másik ilyen poháron bár szép tisztarajzú levelek vannak s esinos az alakja, de a néhány berakott könnyen kihulló kék gyöngyöcske nem épen oda való s a nyakno szabadon mozgó karika is annak a mesterkélt művészieskedésnek a példája, mely a nehezen készíthetőt a művészivel zavarja össze. A pohár fájával egy darabból van ugyanis ez a karika faragva s az ilyen rendszeren megcsodálja a felületes szemlélő és erre számít is az érdemes mester. Még bizarrabb az a bot, melyen ló- és emberfejek vannak faragva, úgy, hogy az ágak lemettszése folytán kapott csomók különböző pisze és lógós orrokra adtak tréfás alkalmat a faragónak.

BÚCSUSOK. (362)

«CSATLÁS» EGY LÖVÉTEI SZEKÉREN. (363)

A székelyeknél a mosófák (366) nem oly színesek, mint azt Kalotaszegen láttuk; sok hasonló motívumra akadunk ugyan, de az egésznek úgy elrendezése mint kivitele egyszerűbb, szegényesebb. A zeg-zug vonalak szerepelnek leginkább, meg a körök keresztezéséből adódó rózsák. Ritka a színesen díszített mosófa, de leltünk hármat a Székely Nemzeti Múzeumban (XXXIII. tb.)

A térkitöltés szerkezete igen egyszerű. A két arányos oldalból álló, faragott és festett díszítésnek, az első példányon még a részarányos tengelye sínes külön hangsúlyozva, de

A SEPSISZENTGYÖRGYI SZÉKELY MUZEUMBÓL. (365)

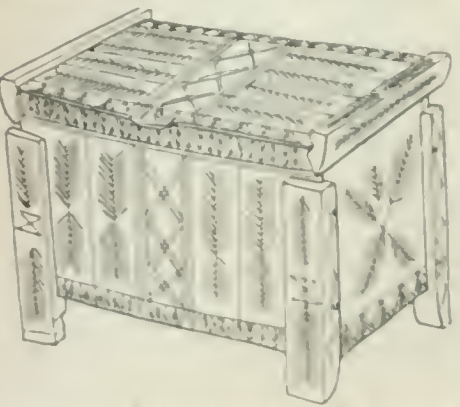
MOSOLAK, CSIK GYMES ÉS CSIK SZENTTAMÁSOL 26

azért valami képzelt vonalból indulnak jobbra-balra a virágokat hordó indák a közepi vonalat mindössze fent egy különféle nagy tulipán és lent egy eserepfele jelzi a négy sarkot felül egy-egy tulipán, lent egy-egy mértani rózsát tölti be az egész be van keretezve s magának a mosótanak nyele tulipánban végződik, felül és a közepen is ilyen fele virág van kifaragva.

A második mosófa nyele kard markolatos (ilyenek különösen az oláhoknál divatosak). Díszítése ennek is egyszerű a középvonal széles piros és zöld köcskából álló sáv. Két oldalt egyenes száron levelek, mellettük a közep felé kunkorodó indák.

A harmadik mosótának a közepen van a virágok közös szára, ebből nőnek ki a tulipánok, szélről igen nagy és érthetetlen motívumok, felül a sarokban napraforgó.

Egy malomfalvi mosófa vagy lapító súlyok van a XXXII. táblán is. Szív alakot képző két inda indul ki a nyel kezdetéről és a két csúshoz érve egy-egy nagy piros szívben végződnek; a két inda közt és mellettük mértani rózsát a ter továbbá betöltésre különös vastag orsó formájú kek motívumok, a szegély kek és piros háromszögekből képzett zég-zug vonal.

GABONATARTÓ (SZUSZINK) BIRÓ KÁROLY, CSIK-SZÉPVIZEN 27

A vaszonfeszítők (XXXIII. elsője), hullámos indán ülnek az apró tulipánok; két végen mértani rózsát.

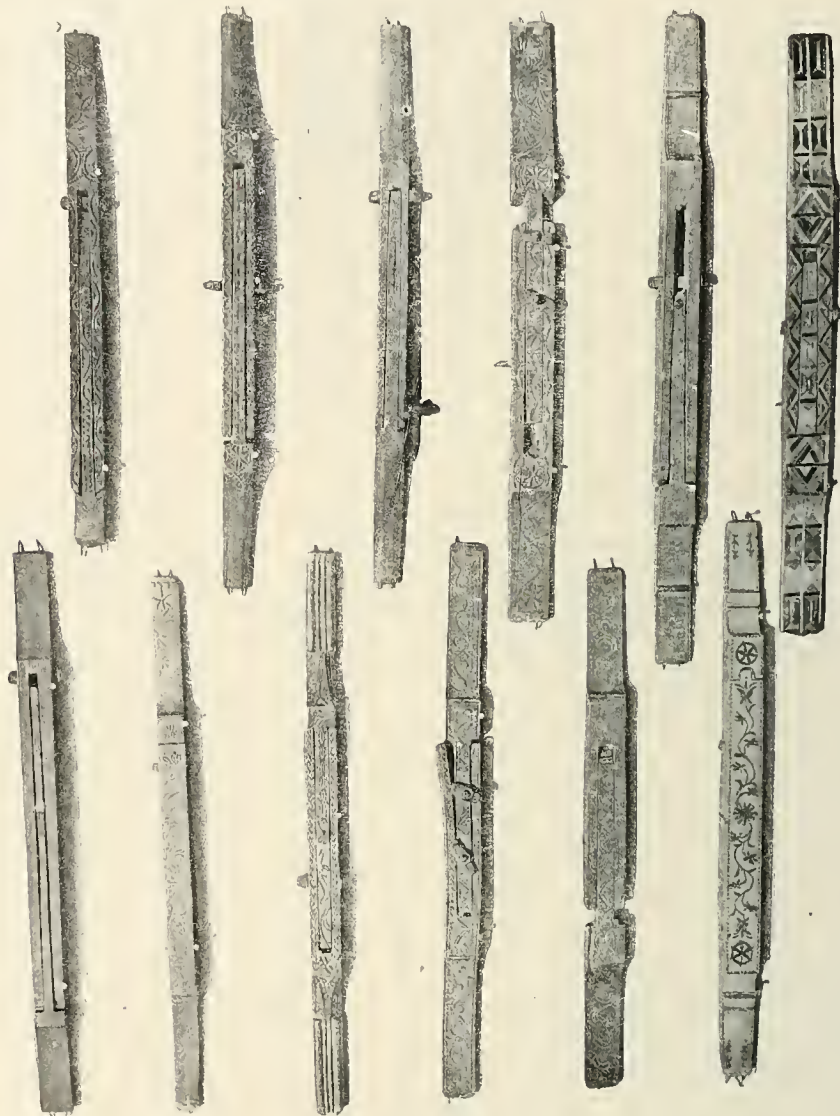
A második nálunk nagyon szokatlan módon van díszítve; színesre festett s rá raggatott szalmadarabkák mozaik szerű elhelyezéssel alakuló egyszerű motívumok. A harmadik szép lendületes vonalú indán egy szívből indulnak ki rajta tulipán és csillag virág.

Szuszink a (367) kép e gabonatartró nehez lada előfordul mindenütt az országhán itt egyenes vonalás a dísz, meglehetősen egyhangúsággal alkal-

mazva ; szerkezete erős; az oldalak felső éle ki van hornyolva; jól csukódik és a portól megvédi a portékát.

Elérkeztünk a varrottasokhoz.

A székely himzések formái két főosztályba csoportosíthatók. Az egyiknél a mértani alapformákból épül fel a dísz, a másiknál szabadabb, többé-kevésbé stilizált virágok (itt-ott állatok) a motívumok.

VÁSZONFESZÍTŐK. (367a)

A szigorúbb mértani díszeknek természetes váza a szövés hálózata, — ebből indul ki, ennek szálait követi, függélyes, vízszintes és átlós irányban a varrott, illetve öltött díszítés. Ezt a módját a díszítésnek természetesen mindenütt megtalálták, önmagától kínálkozik ez, a szövés maga mutat rá a himzésnek ilyen alkalmazására ; a himző keze csakhamar rátalál ösztönszerűleg bizonyos formákra, amelyek ismétlődnek s amelyekre külön-külön rájönnek, anélkül, hogy egymástól eltanulták vagy lemásolták volna. Általánosan ismer-

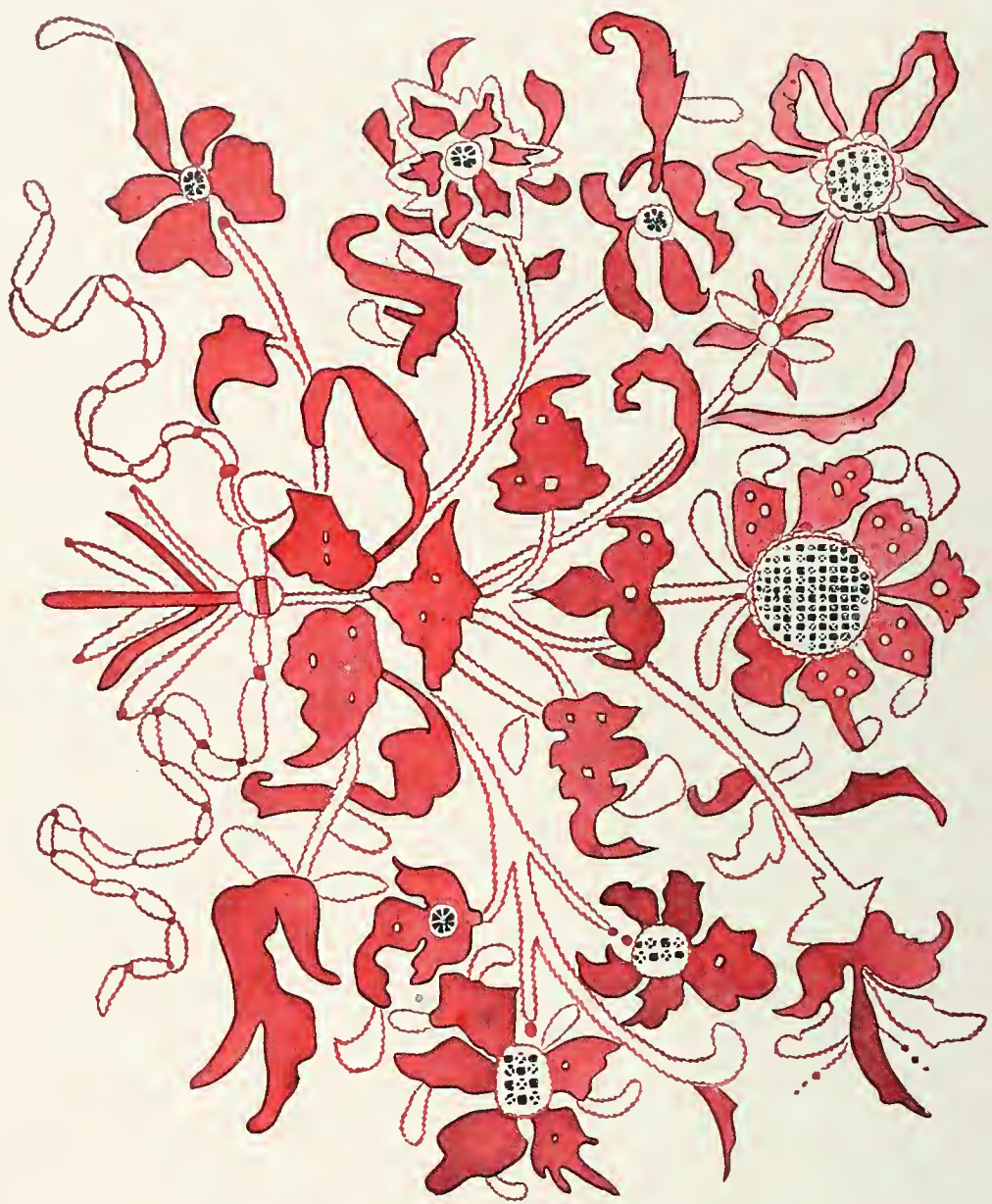
RÉGI SZÉKELY VARROTTASOK. (XXXIV. lb.)

(I. 1790-ből, özv. Sebasi Józsefné, Kovács Ilona tulajlona. II. Lázár András gyűjteményéből, Dálnoktról.)

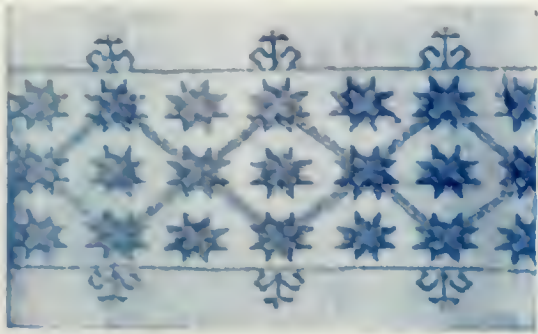

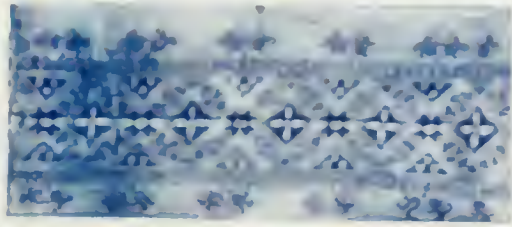

1101 SZÉKELY VAGHOTTAS A FÉNYESZETŐRŐL MÉRLETTÉ (1888) 100

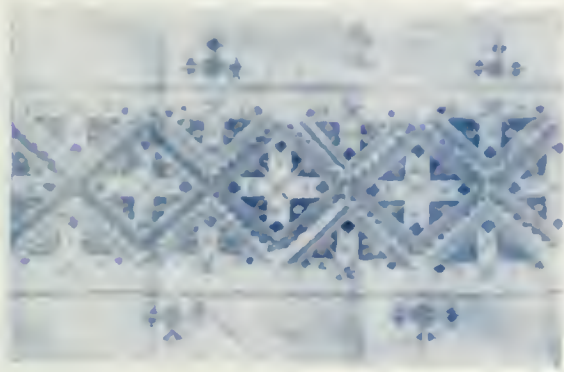
N 1

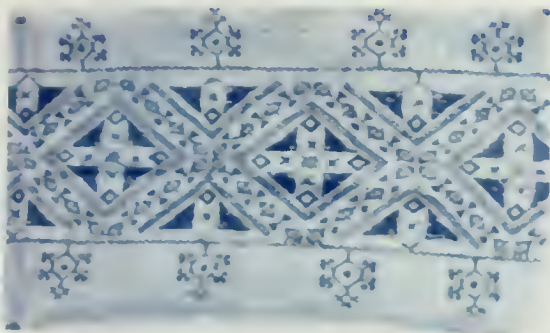
N 2

N 3

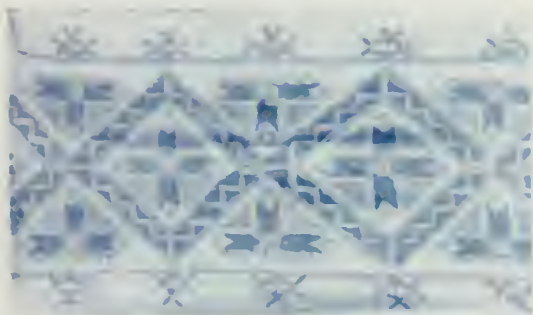
N 4

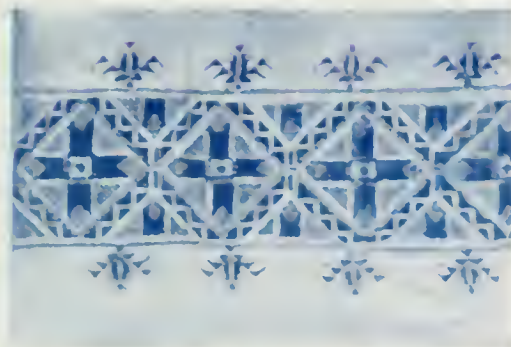
N 5

N 6

N 7

N 8

M1

M2

M3

M4

M5

M6

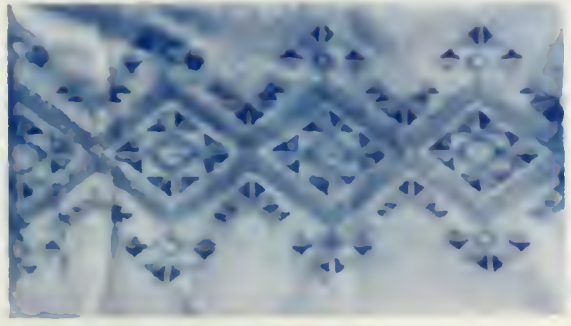

M7

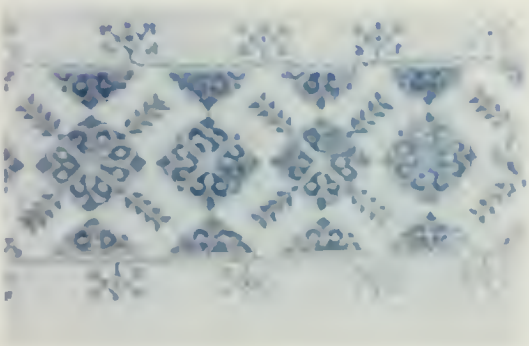

M 10

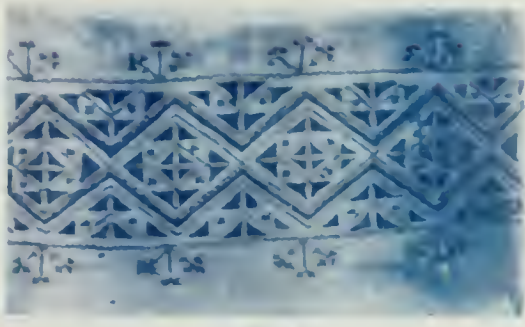
M 11

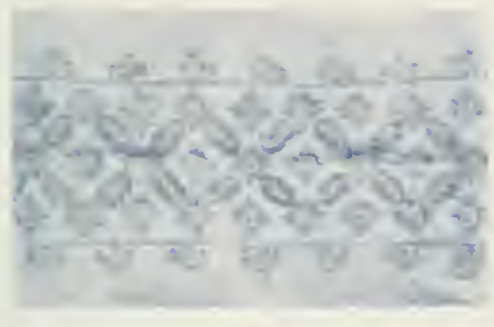
M 12

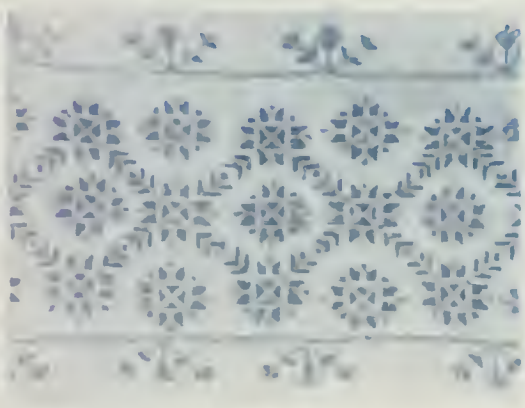
M 13

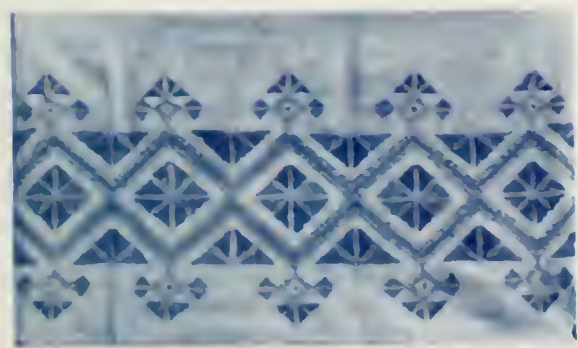
M 14

M 15

M 16

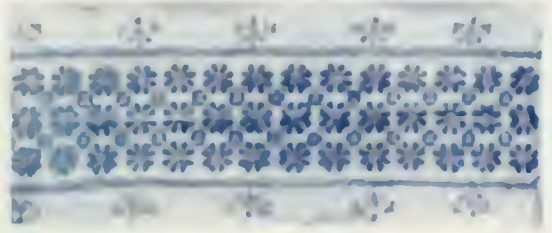

M 17

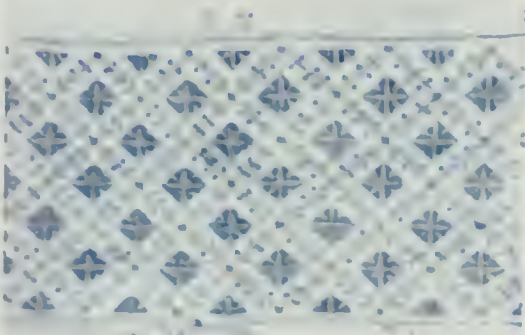

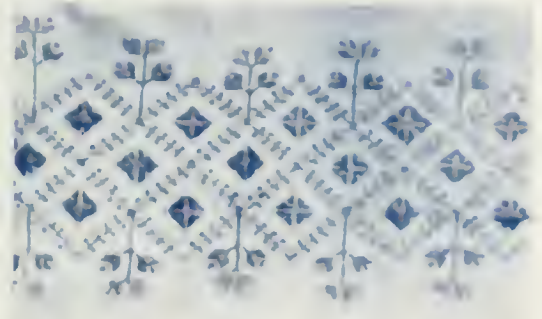
M. 1

M. 2

M. 3

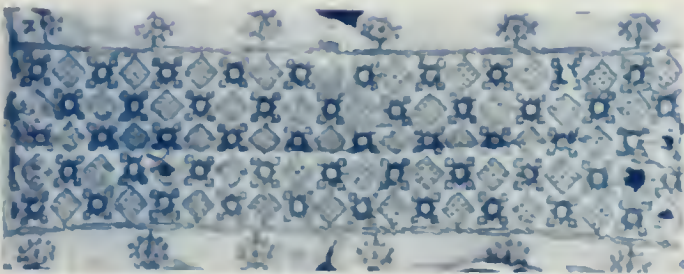
M. 4

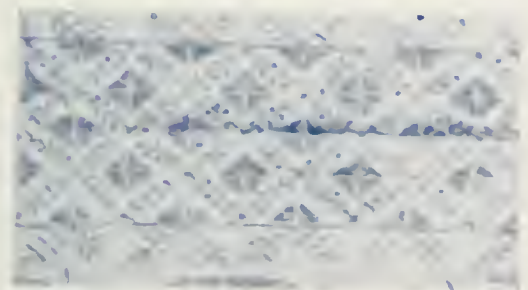
M. 5

M. 6

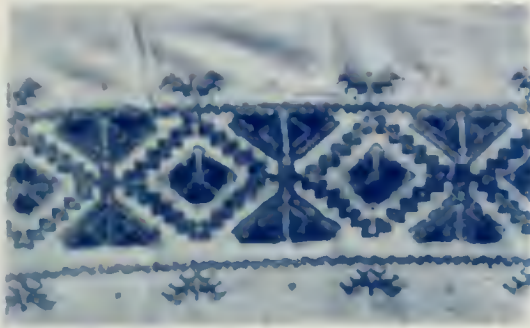

M. 7

M. 8

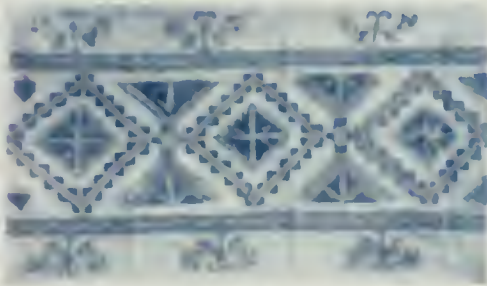

M 1

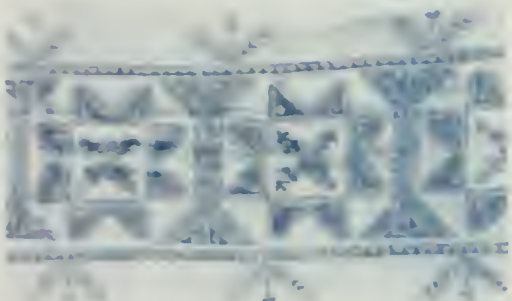
M 2

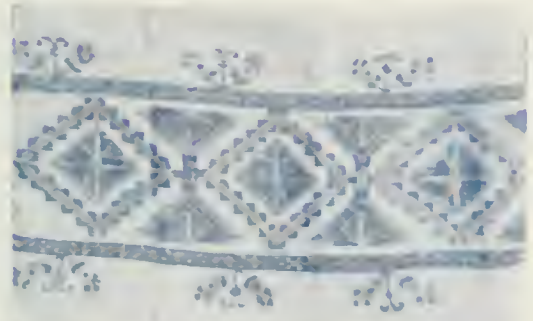
M 3

M 4

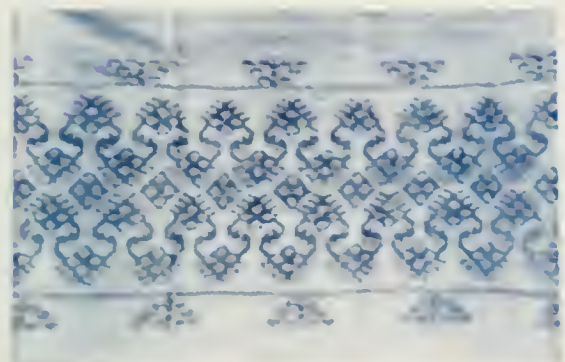
M 5

M 6

M 7

M 8

M 11

M 12

M 13

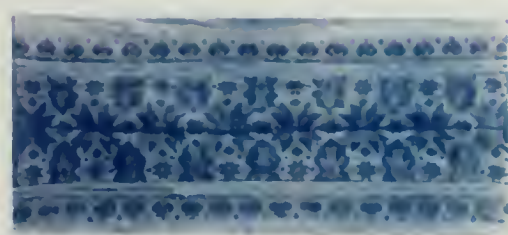
M 14

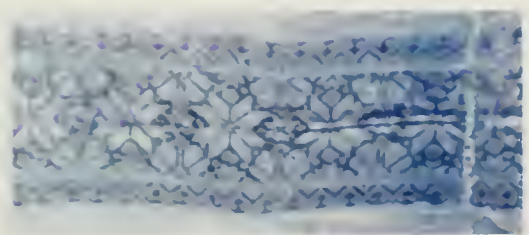
M 15

M 16

M 17

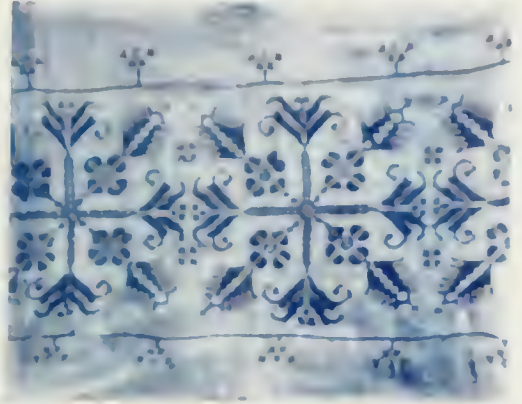

M 18

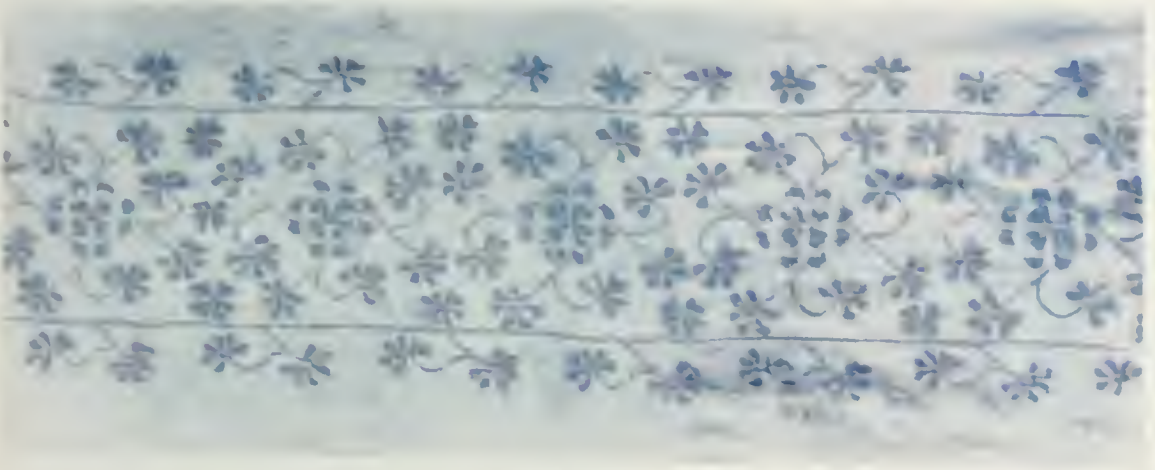

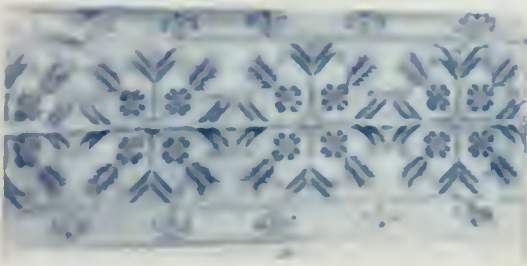
M 10

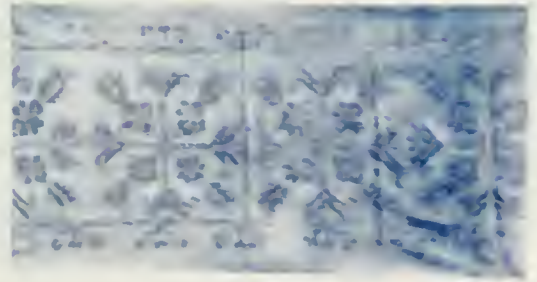
M 11

M 12

M 13

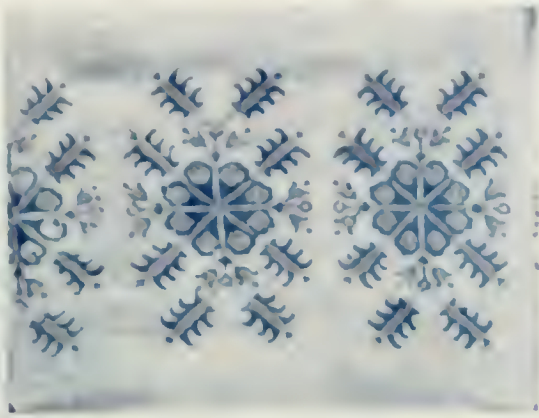

M 14

M 15

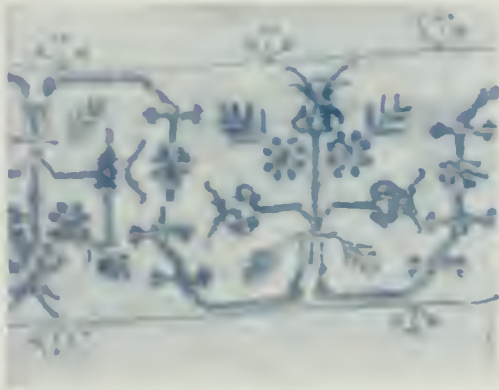

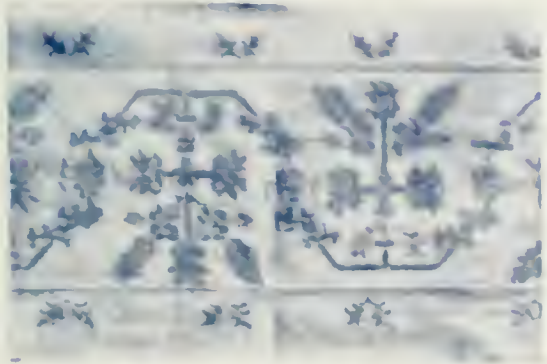
101

102

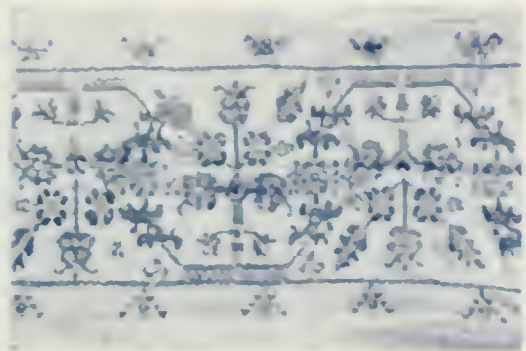
103

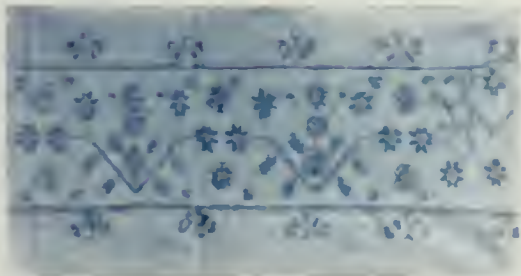
104

105

106

107

108

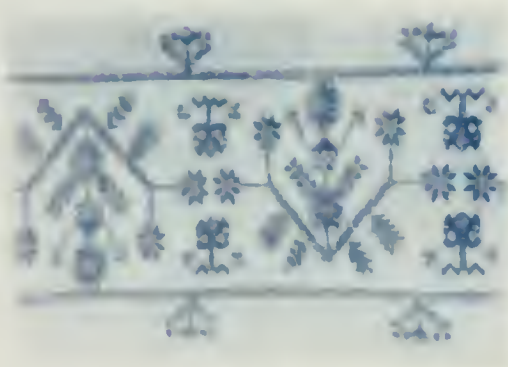

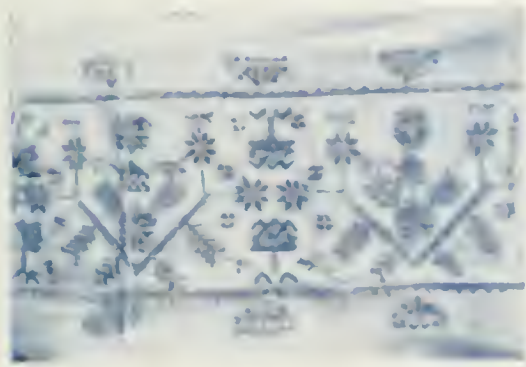
130

131

132

133

134

135

136

137

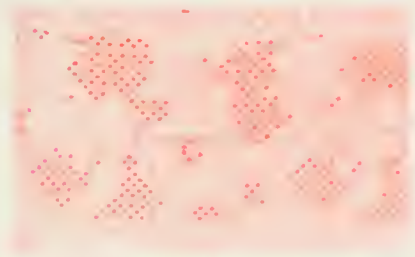
11

12

13

14

15

16

17

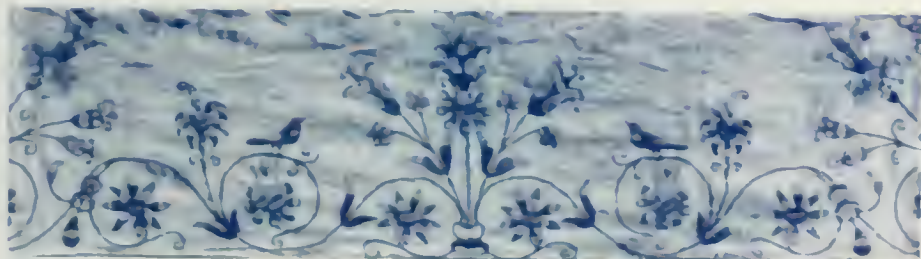
M

M2

M3

M4

SILKHY VALLOTTASO

40

41

42

43

44

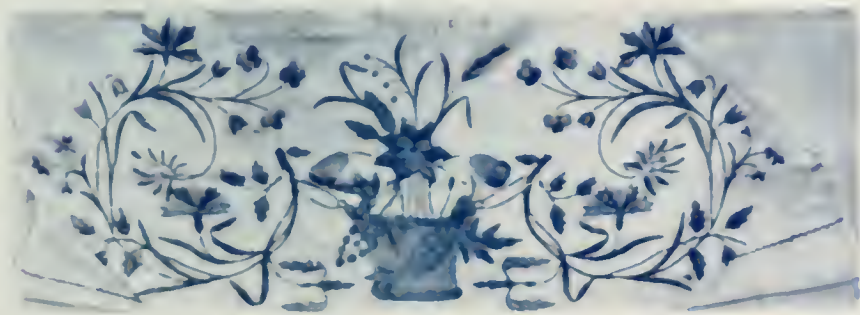

M 10

M 11

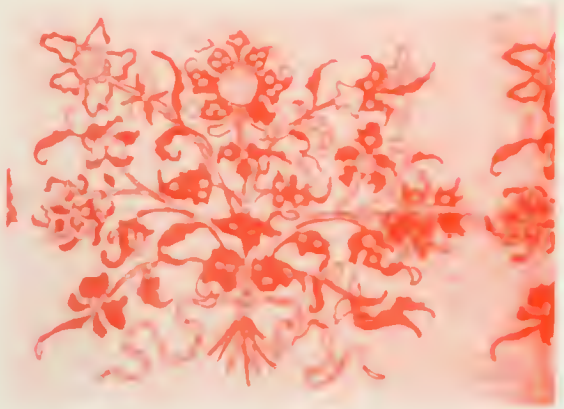
M 12

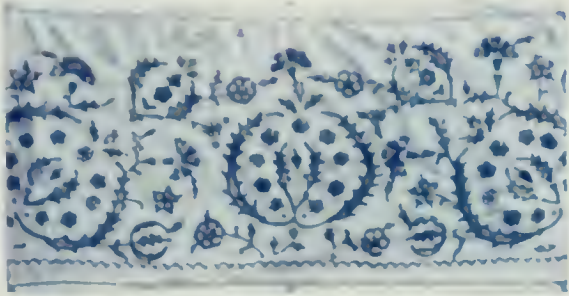
M 13

SEEKLY VASETTAS

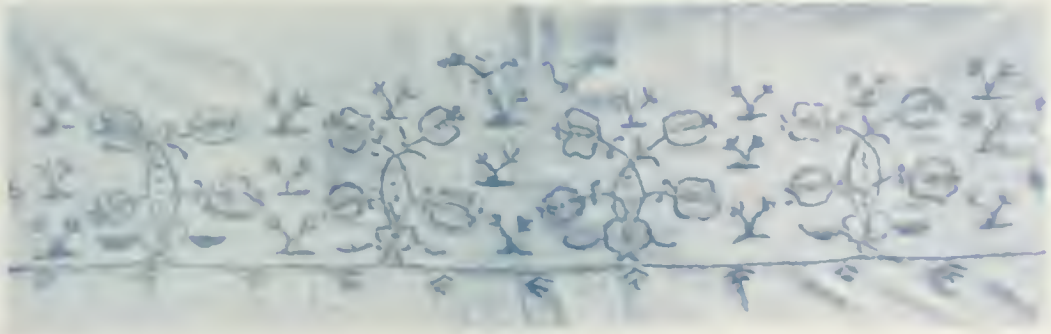

M 1

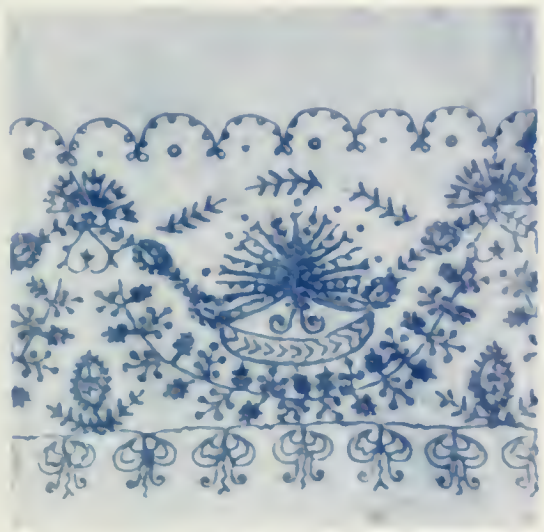
M 2

M 3

M 4

M 5

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

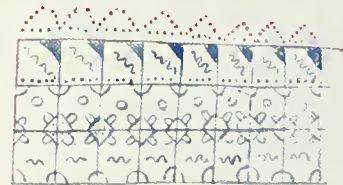
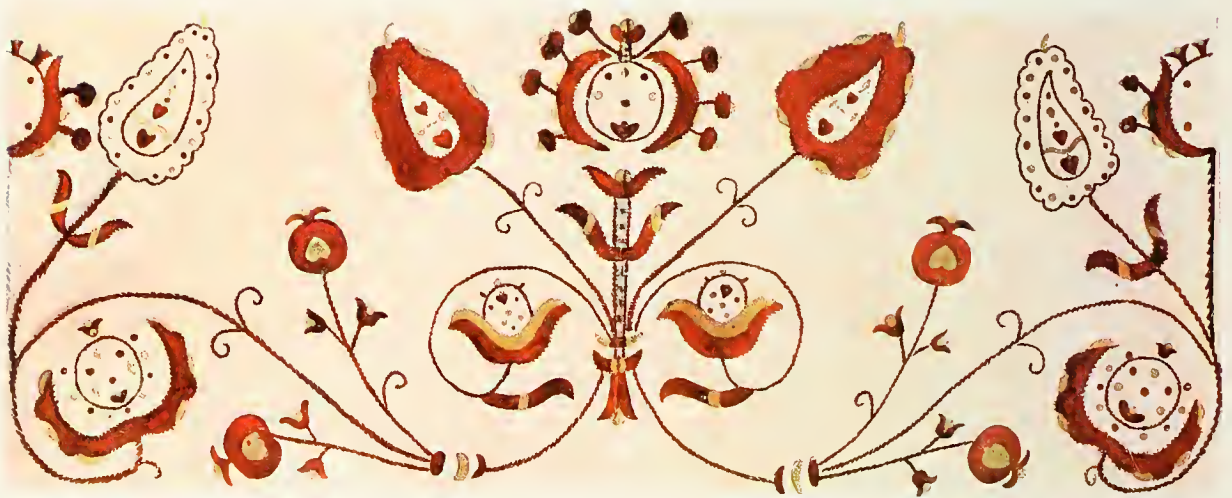
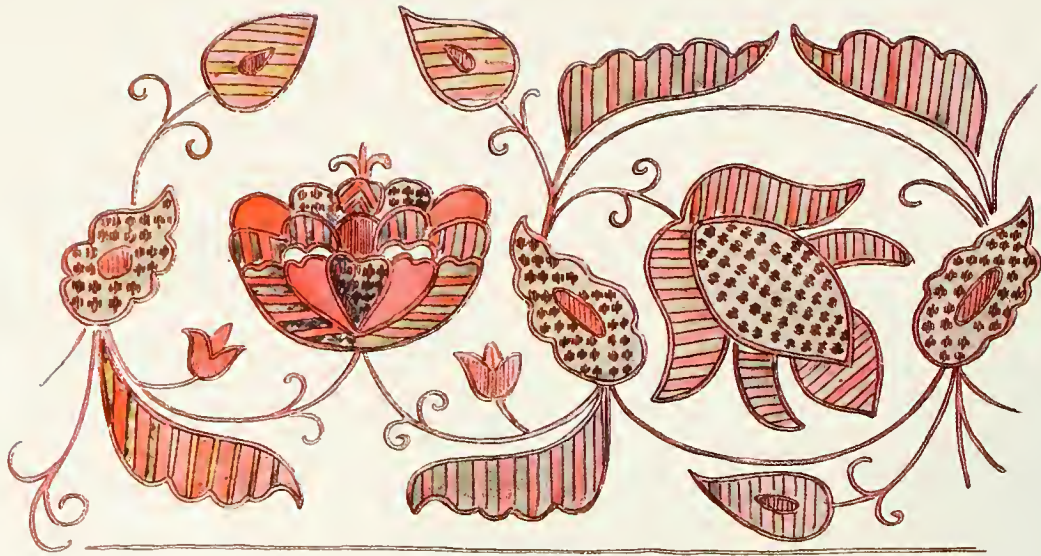

Fig. 4

SHAW-WALKER

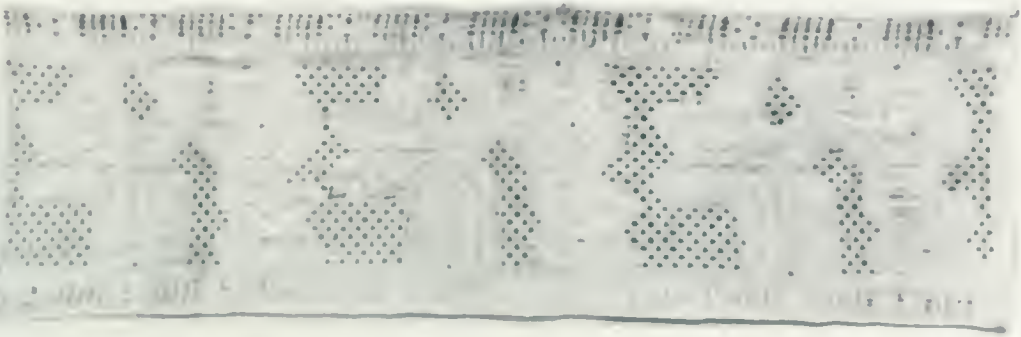

RÉGI SZÉKELY VARROTTASOK: HOMORÓDALMÁSI ÉS SZ.-UDVARELYI SZÜCSHÍMZÉS; FÖSTÖTT FALDÍSZ,
 EGY CSÍKKARCFALVI ÁGY FŐLÉ FESTETTE KALAMÁR ZSUSZÁNNA. (XXXVIII. 1b.)

(Igen ritkán előforduló díszítés; az egészen igen egyszerű hímezési motívumok vannak, amelyek egyszersmind majolika falburkolatra is emlékeztetnek; fali szőnyeget akar helyettesíteni, ami különben elég gyakran használt holmi, s városi befolyásra vall.)

1

2

1891 STAFFLY PARROTASIS (XXXIX 10)
 (1) 11. STAFFLY PARROTASIS (XXXIX 10) (2) 11. STAFFLY PARROTASIS (XXXIX 10)
 (3) STAFFLY PARROTASIS (XXXIX 10)

helyébe egyéb, bolti holminál. A nehéz életviszonyok okozzák itt talán inkább, mint másutt ezt a változást, ahol a kivándorlás kétfelé, kelet és nyugat felé egyaránt fogyasztja a népet. De mi csak sóhajtozunk s okoljuk az egészségtelen gazdasági viszonyokat.

A párnahéjjak díszítésének jellemző motívuma az az alakzat, mely egymás mellé fűzött, esúcsain álló négyzetekből áll; nem igen fordul elő ez a forma ilyen egyszerű szárazságában a székelyeknél; két ilyen egyszerű, nyilván csak úgy a Székelyföldre jutott, de határozottan től munka a 370. és 371. Ez azonban az alapja sok különböző díszítésnek, amelyeken majd a négyzetek oldalai, majd az azokat kitöltő csillag vagy rózsza s egyéb formák vannak kiemelve, vagy az érintkezési pontokat hangsúlyozzák inkább vagy pedig a szétválasztó

A SZÖVÉS SZERSZÁMAI A SZÉKELYFÖLDÖN. (368a)

függélyes van kifejlesztve; néha több egymás alá hálószerűleg helyezett s különféle járulékokkal változatossá lett négyzetsor a díszítés.

Ez a dísz, bár más alkalmazásban is előfordul, itt egész természetes és találó; mintegy kifejezvéen vonalaival a vánkoshéj nyitott oldalát összefűző szalagot, mely szintén ilyen állónégyzetsort ad.

A vánkoshéj keskenyebb, nem nyitott oldalára kerül ez a hímzés oly módon, hogy középvonala épen az élre jut s innen a két arányos rész ráborul a vánkos felső és alsó oldalára. Rendesen még valami könnyű, ritkásan álló, többnyire három ágú virágzatot alkalmaznak így szegélynek, vonallal elválasztva a tulajdonképeni díszítés magjától.

Egyszerű alakjában látjuk ezt a formai gondolatot a (372, 373) mintán; az apró négyzetek egymásutánja képezi a hálózatot, melynek felső s alsó csúcsán, továbbá az oldalsó érintkezés pontján ily apró kis négyzetből összerakott csúcsánálló négyzet van, ugyanez a motívum foglalja el a nagy négyzet közepét és a két csúcs közt maradt háromszögű

1. K. KÖL. SÖRÖLY TARTÓTTAS A VILH. SÁVALYÓVAL. (SÁVALYÓMÉRSŐ)
 2. SÖRÖLY ÜSÖRÖLYS. (SÖRÖLYMÉRSŐ)

tenet is, két kemény vonal (mint az I. ábrán) az egésznek az egyik és a második pont közötti részénél egy-kétigyi tévődése.

Megjegyandó az a hibásan töltött vonal a mintákban az M 1 és M 7 mintákban, mely valószínűleg keletkezett a töltő díszlet megváltozása következtében (M 2). Úgy látszik a (170, 171, 172) töltőkevesebb változatossággal.

Hasonlóképpen vizsgálva az eddigiekhez csatlakozó az M 3—M 7 mintákhoz megismerkedésünkkel kiemelve a hűgyzet felső részén ábrázolt csillag, a (164) és a (165) kétrészes jelölés miatt a csillagnak teljesebb az M 8-nál a hűgyzet leveleiben van megjelölve és az utóbbiaknál pontokon csillag. Maga a hűgyzet vastag vonalát képez a (164) és a (165) jelölés segítségével gazdagítva az M 9 ilyen megjelölés csillagjait van észrevehető és egyszerűen jelölés van a csillagok is.

KÉRDÉSTUDÁS BUDAPESTI MUSEUM

A meg nemrég értekezéssel kiképzett hűgyzet alakok és lenye csillag helyett megjelölt rózsák van az M 10, 11, 12, 13 és a (178) mintákban.

Hasonló ezekhez a (179) kétféleképp kiképzett rózsával.

Egyformán vannak megjelölve a (180) és M 14, 15 a rózsák és a kockák kombinációjával. További változatok ezek a formák a (181) és M 19, M 21.

Ellátó ezektől az M 18, ahol már a megjelölt oldalán nem ezek össze és az érintkezési részek vannak erősen hangsúlyozva a hűgyzet formájának gondolatának rovására. A (182) és (183) on meg jobban érvényesül ez.

Az M 23 mintán viszont egyszerűen a hűgyzet szerepel és annak kibővítése. Ezenről még az M 18, 20 gazdagabban kiképzett alakot mutat a (184) és különösen a (185).

Szokatlan formákban jelentkeznek az M 22, ahol már a (186) és hűgyzet is szerepel van. Az eddigiektől a formák elterjedését mutatják az M 16, M 21, M 28. A hűgyzetek csillagjait

* Ezenről hűgyzetek a (187) és (188) mutatják is.

gondolatnak többsoros továbbképzését mutatják az M 25, 27, (386), M 29, 31, (387—392), részben újabb elemekkel szaporodva. Eltérnek sok tekintetben a négyzetes hálós szerkezettől az M 26, kivált pedig az M 30, amelynél a négyzetek csúcsait a szegély vonala elmetszi s az érintkezési pont is vonallá bővül ki, ezáltal nyolcszög képződik, két sor nyolcszög adja ki a hálót, mindenik nyolcszögben csillagdisz van és a nyolcszög oldalai négyszöget képeznek, benne hasonló alakkal.

Ugyaníly módon szerkesztődnek meg azok az alakzatok, a melyeknél még a hálót képező négyzetek érintkező pontjai függélyes elválasztó vonallá változnak, többé-kevésbé hangsúlyozva és összenöve a felső háromszögű térrel. Négyszögű alakzatok, nyolcszögű alakzatok vagy nyolcszögű csillagok adják ezekben is a dísz magvát. Ilyenek : M 32, 33, (393, 394, 395), M 38, 37, 34, 35, (396 és 397).

Hálózatos szerkezetűnek tekinthetők még a «patkósnak» nevezett s mindenütt ismert varrottások is, milyenek az M 39, 40, 41, 42, valamint a *B*) táblán a 17. minta; az M 44 és (398)-on már e szerkezet felismerhetetlen.

Szokatlan az M 45, amely pöntözött vonalakkal elválasztott öt sor rózsából áll s nem is párnahéj dísz. Ilyen még az M 43 és 47.

RÉGI ZÖLD SELYEMHÍMZÉS, AZ ERDŐSZENTGYÖRGYI ZEYK KÚRJÁRÓL.

Egészen elmosódik már a hálózat s egymás mellett álló középponti nyolcsugarú csillagdíszé lesz az M 46 és 48-on; rózsza és kalász az ismétlődő motívum ezeken, az M 49, 51, 54, 52, és (400)-on, míg a (399) ennek gazdagabb formája, úgyszintén a (401, 402 és 403).

Szép és elmés az M 50, ahol a rózsából az érintő irányában nő ki vékony egyenes száron újabb virágalak s e száraból, visszakunorodva, még négy; ilyen különös a szegély díszé is. Más alakulatot mutatnak azok a varrottások, amelyeken e hullámvonal adja meg a vázat s ezen ülnek a felváltva fölfelé és lefelé kinövő virágzatok. Még ez a vonal is emlékeztet egész jól a vánkós-héj összefűző szalagjára, ha ugyanis csak egy a fűzőszalag, míg az előbbenieknél azok párosan fordulnak elő.

Jól látszik ez a formai gondolat az M 53 varrottáson, hol a vízszintesen futó hullámvonal felső és alsó részén nő ki a virág. Az M 56, 55, 59-en többször megtörik e hullámvonal s ennek homorú felét egészen betölti a több virágú és több ágazatú idom.

E váltakozva fölfelé és lefelé fordított dísz meg is van okolva a vánkoson, melynek bármelyik oldala lehet felső is, de alsó is.

(Az előbbi eseteknél részarányos tengely fölött és alatt volt ugyanaz a dísz, tehát e föltételnek is elég volt téve.)

Az M 60, 58, 62, a (404), az M 63, a (405) és az M 64 is ilyenek, de már több motívummal gazdagítva. Az M 66 varrottásról hiányzik a hullámvonal s az egymás mellett

égyenesen és fejtetején álló ornamentusk sorozata, mint a formák rajzosa. Az M 67 azonban már ki van a fellele, mertó nagy fejező s csak a kis oldalalottú, míg felelő felelő. Az M 67 egészen fellelő álló ornamentusk, valamint a következő szép megoldások: M 68, 69, 61, 69 — amelyek már lépédszélről való felnyire.

A 106. hímzés egymás mellett álló étvirág s ornamentusk) epöl 104, 102 s (170) szívből kinövő egymás mellett álló harmas virágot mutat s két ily alakzat közti közötti fa tölti ki a teret. Az utóbbi ornamentusknál ahol a hullámvonal leperzi a vizet, ott egyenlő a dísz a mértani alapot, vagy csakis keves vizet tart meg s a fészerepet s stílusú virág és virágrat játsza, de meg mindig az egyenes vonalból alkotva.

A stilizált növények mellett előfordulnak itt ott a láthatóképek, például galambok, mint a (108) mutatja, az M 70, 71, 74, 75, 76 is ilyenfelek — az állott varrottásokon szinte a felismerhetőségig stilizálva vannak a galambok.

A mértani formákból alakított díszű varrottások mellett nagyszámban fordulnak elő a szabadabb díszítési varrottások is. Az ilyeneket kalotaszegi trász utáni-nak nevezik a felrajzolt, megírt rajz után, aminek a kivarrása révén történik a hímzés.

De még kalotaszegien tekintve az egész régi, többnyire templomi díszű szolgáló varrottásoktól csak egyszerű kék, vörös, fekete és itt ott zöld színű a hímzés, addig itt tarka, színes s az arany, ezüst szálak is gyakoriak.

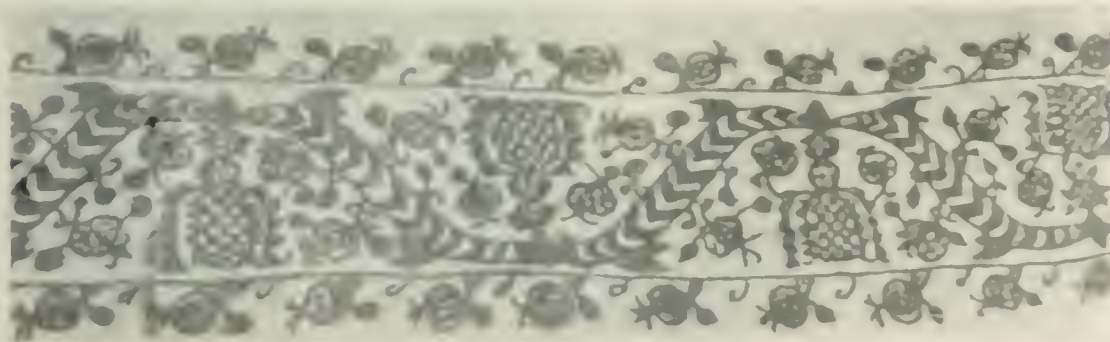
Egyik elterjedt megoldási forma a csigavonalas indájú virágrat, mely bizonyára renaissance hatás maradványa, ilyen pl. az M 73, 77, 78, 79, 80 s még idegenebb az M 81, 82, ahol ily csigavonalú inda köti össze a két virágot, az idegen hatás felismerhető, bár az elemek népiesek is, kissé nagyobb az M 81 — még népiesebbek az M 83, 84, meg mindig ezt az idegen hatást mutatva. Ezekhez hasonlók a színes tablan levők (XXXIV—XXXV).

Más osztályba sorozhatók azok a szinten gyakran előforduló barokkos díszítések is, melyeknél kosárból vagy kehelyből indulnak ki a teljesen természetesnek látszó, akart, izlettelen, színes, tarka virágok, levelek, emlékeztetve a tucat kultúrbiódon meg má is divatos tüftesre (M 87, 88, 89).

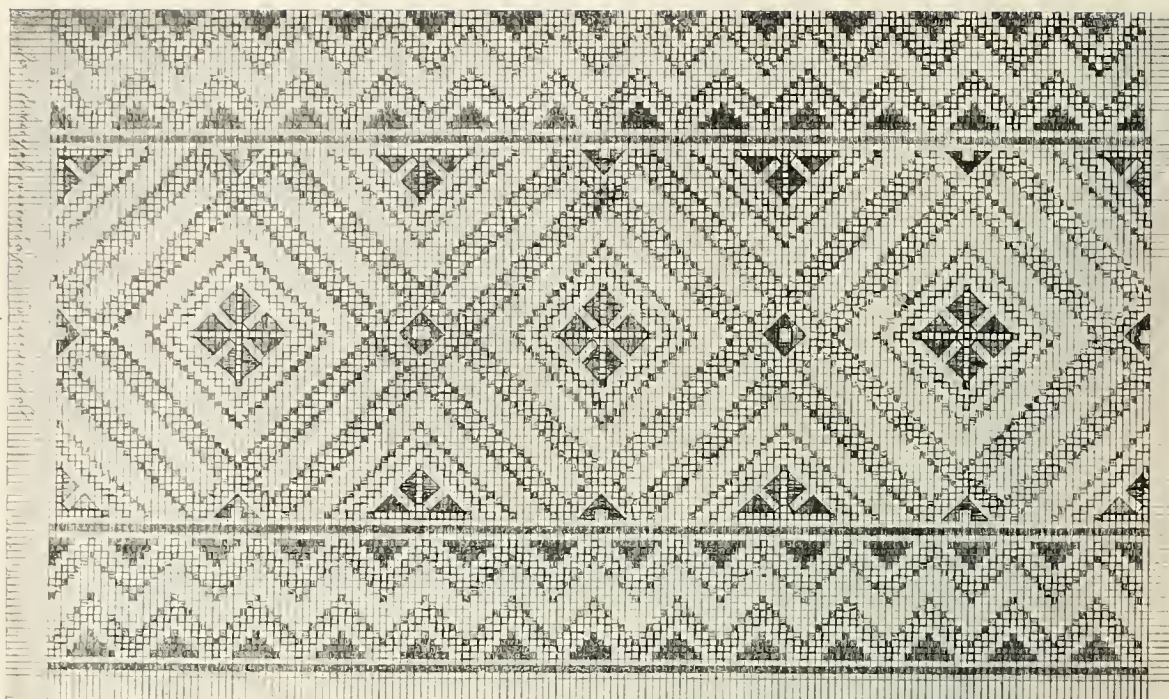
Egészen nagy és járattlan kezek munkája az M 85 és M 91, valamint az M 90, 92, 95, ugyesebbek és ötletesebbek az M 93 és 94 — az előbbnél a nagy formák, utóbbinál pedig a népies elemek mellett már a renaissance hatása is érezhető.

Külön állnak forma tekintetben a nagy M 97 és az erőteljes rajzú M 98 és az M 99, mely kissé emlékeztet a kalotaszegi cabroszos formára, míg az M 96 idegenszerű.

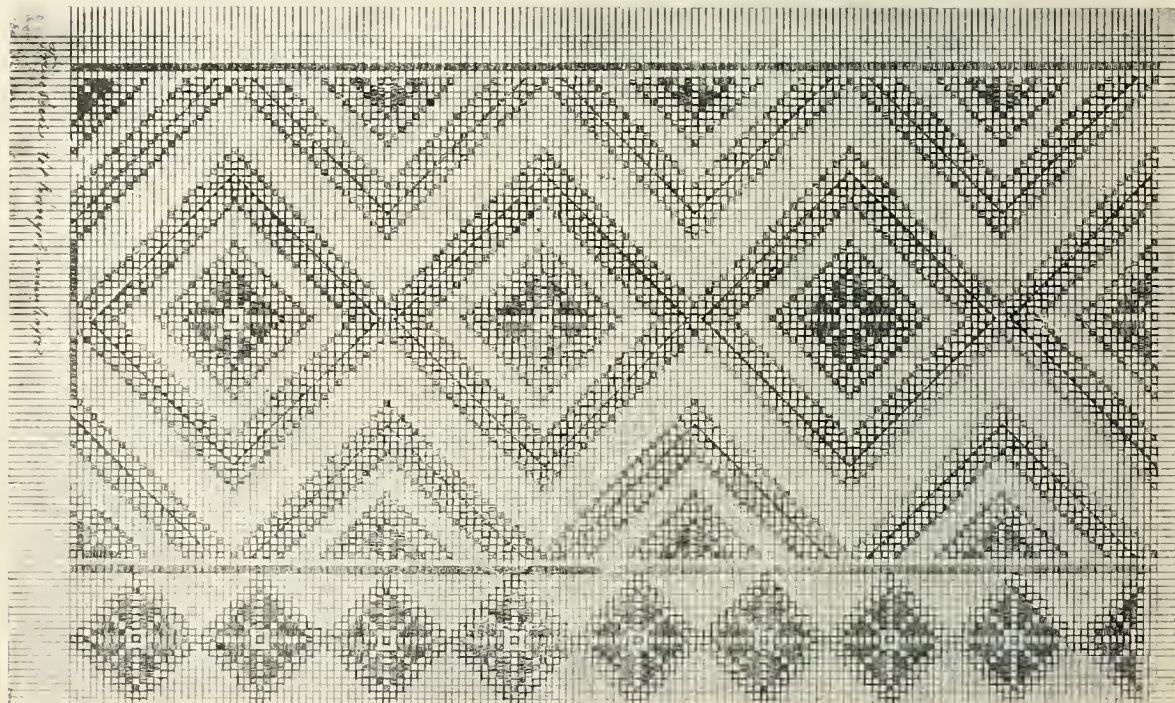
Szép az a néhány igen régi munka, mely részben nem is egyszerűséggel lép meg, mint az M 100 vagy a megoldás szokatlanságával mint az M 101 és 101, vagy ötletességével és azzal a nagy formagazdagsággal, mely úgy illett az idővel bőven rendelkezébe nyugalmis multhoz. Ilyen az a pillangós M 102 és az 105, a vele sok tekintetben rokon az M 103 és az M 106, amely bár barokkos elemek is vannak rajta, elege népies.

RI. I. KORONDI VARROTTAS. GASTAL, JAJLA, VUJEMENYIÉK.

SZÉKELYFÖLDRE KERÜLT TÓT VARRÁS (TRENCSÉNYI MUNKA). (370)

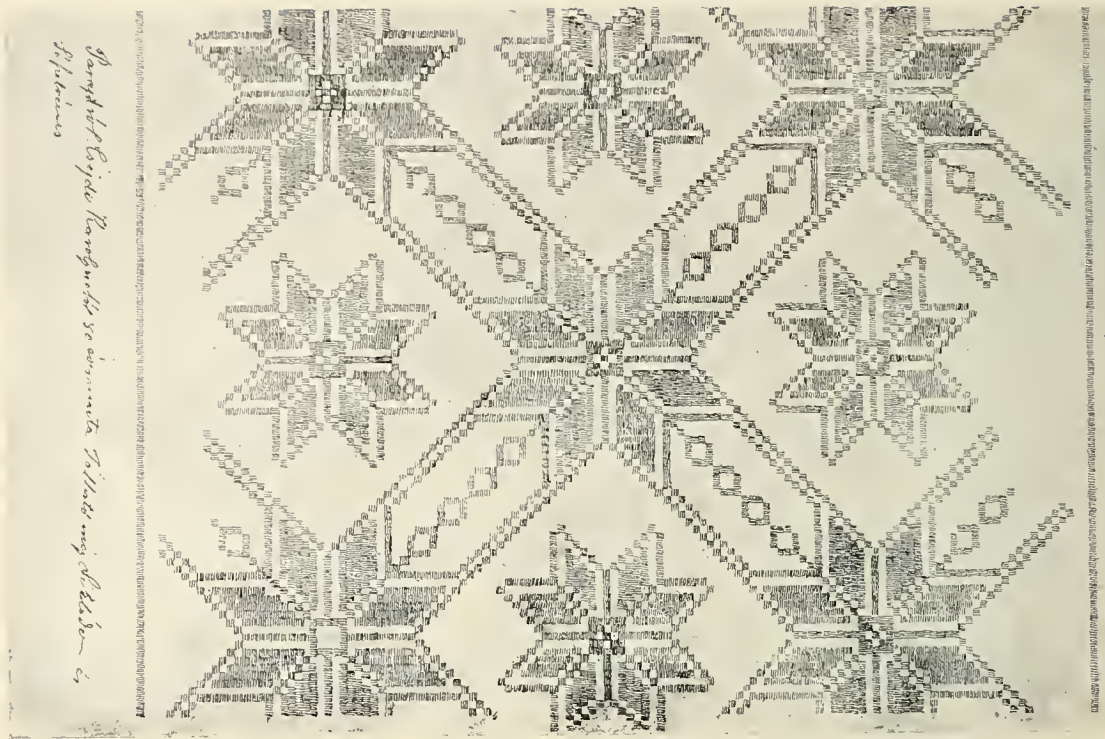
SZÉKELYFÖLDRE KERÜLT TÓT VARRÁS (TRENCSÉNYI MUNKA). (371)

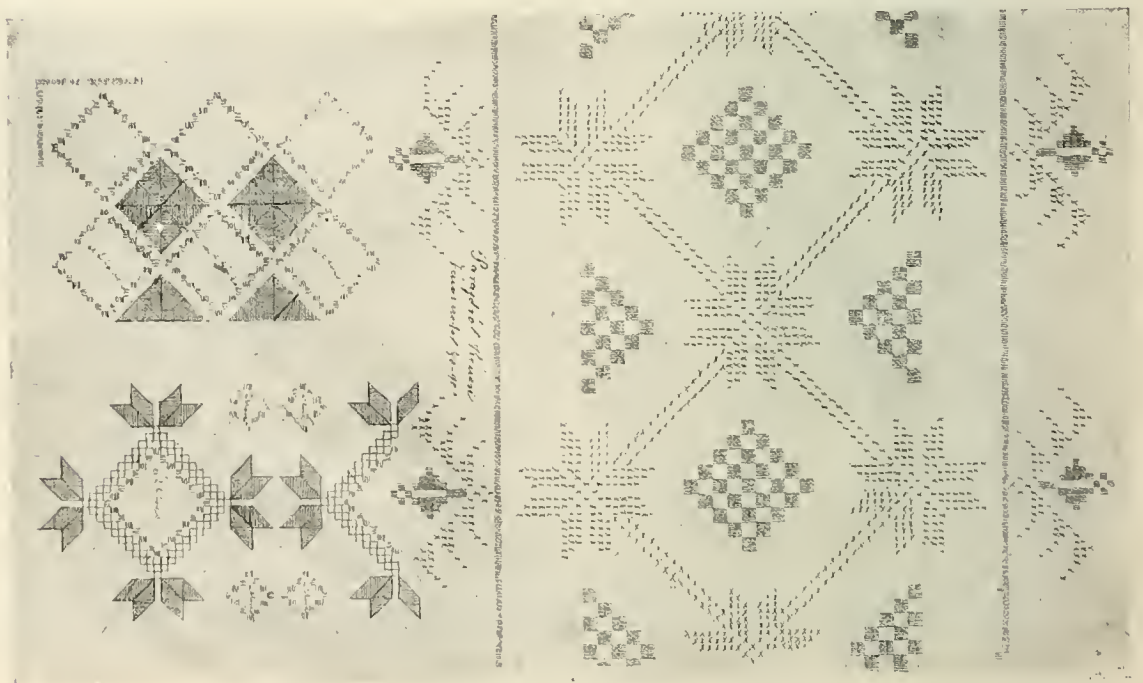
RUGI PARAJDI MINTA, FREDETIDE KI NOST JANOSNENAI, LATA-DON 192

RUGI PARAJDI MINTAK, FREDETIDEK OZVIRY E L E I SANDRENENAI, PARAJDI

PARAJDON. SIKLÓDON ÉS SÓFALVÁN HASZNÁLT MINTA, EREDETIJE CSEJDI KÁROLYNÉNÁL, PARAJDON. (374)

RÉGI PARAJDI MINTA, KÉNOSI JÁNOSNÉTÓL, PARAJDON. (375)

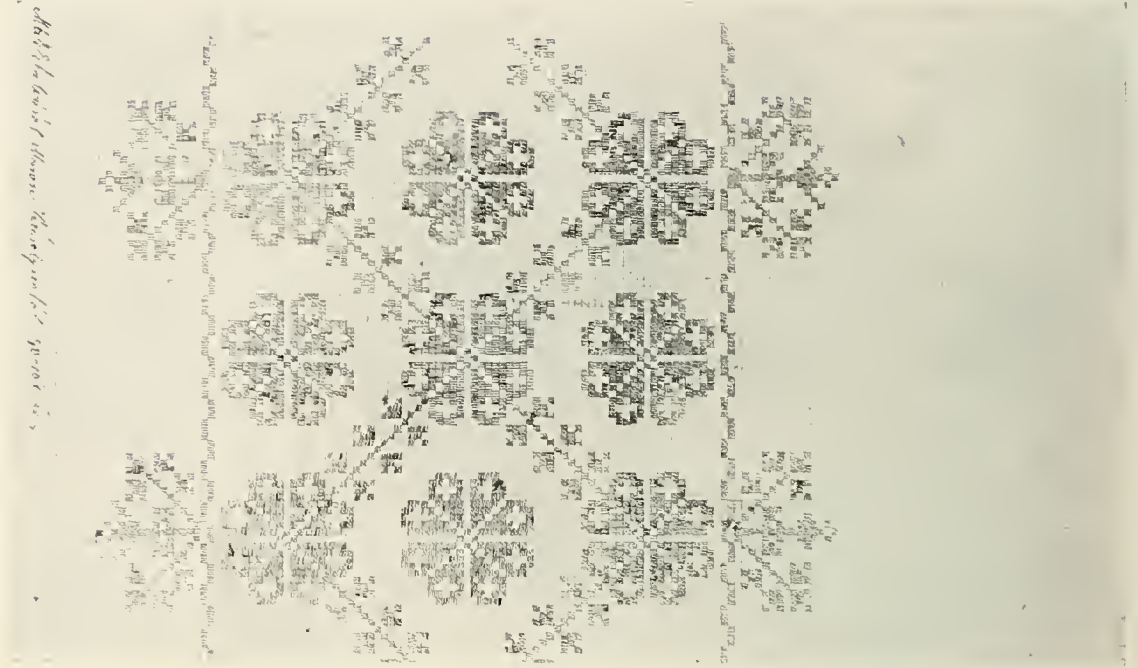

CSIKSZOGÓDI RÉCI MINTA

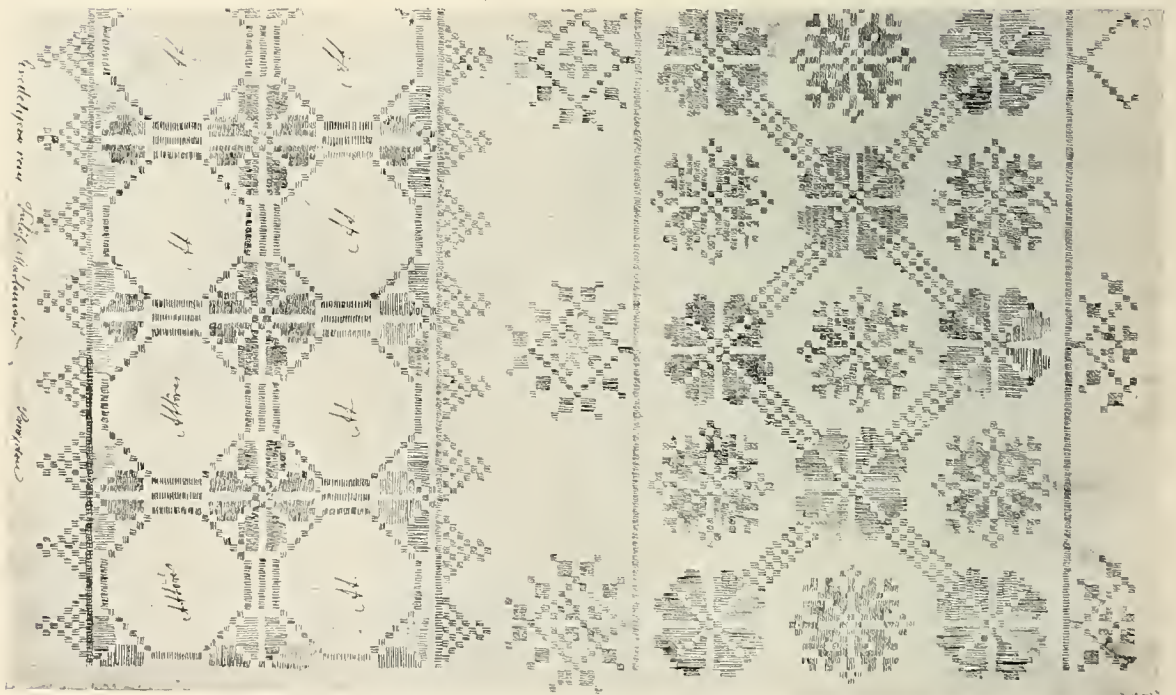

RÉCI MAJAI MINTA, FREDETIJE KOVACSSENAI, PARAJDÓ

Művelő Intézet, Aranykorcsa, részletek II

RÉGI MAKKFALVI MINTA, EREDETIJE MAROSI KÁROLYNÉNÁL. (378)

RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE FÜLÖP MÁRTONNÉNÁL. (379)

FIG. 101. MINTA, FREDETIJE MAKKEALVAN PARAJIEN ET SIBOUAN (20)

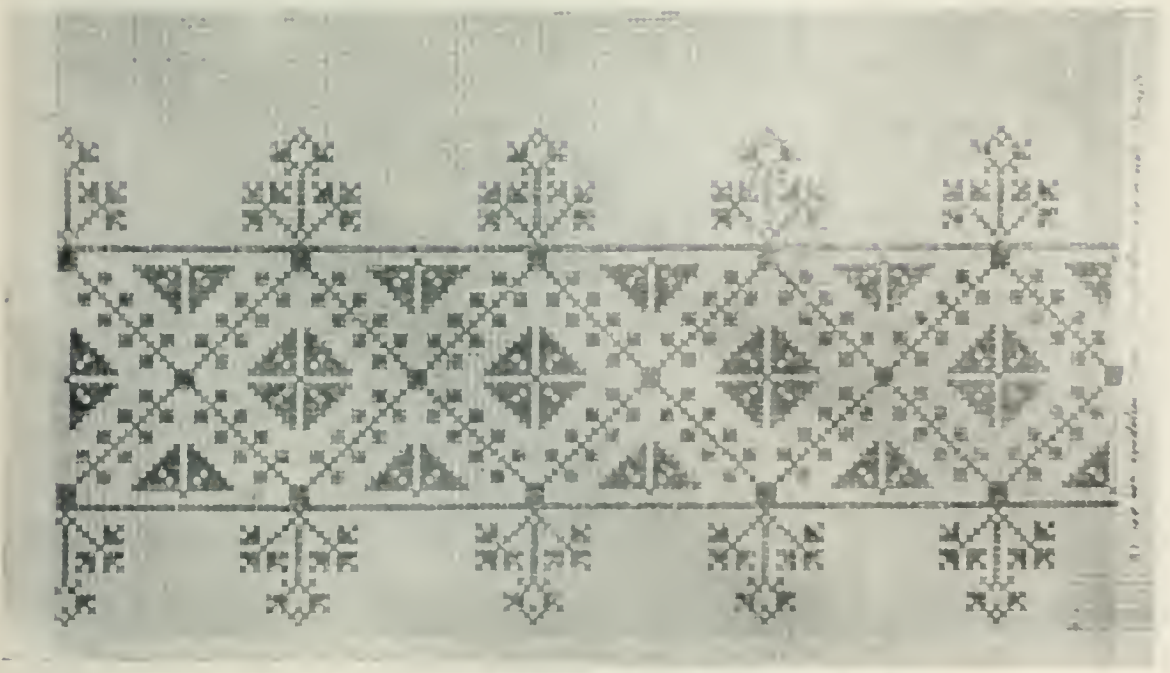
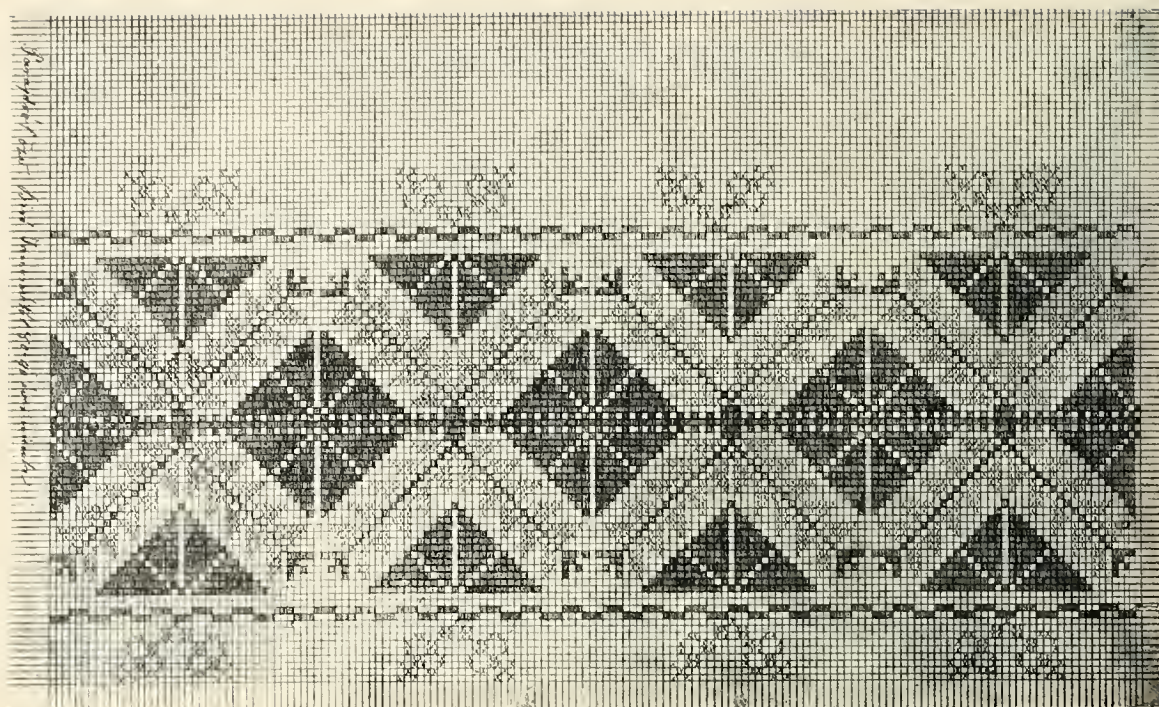
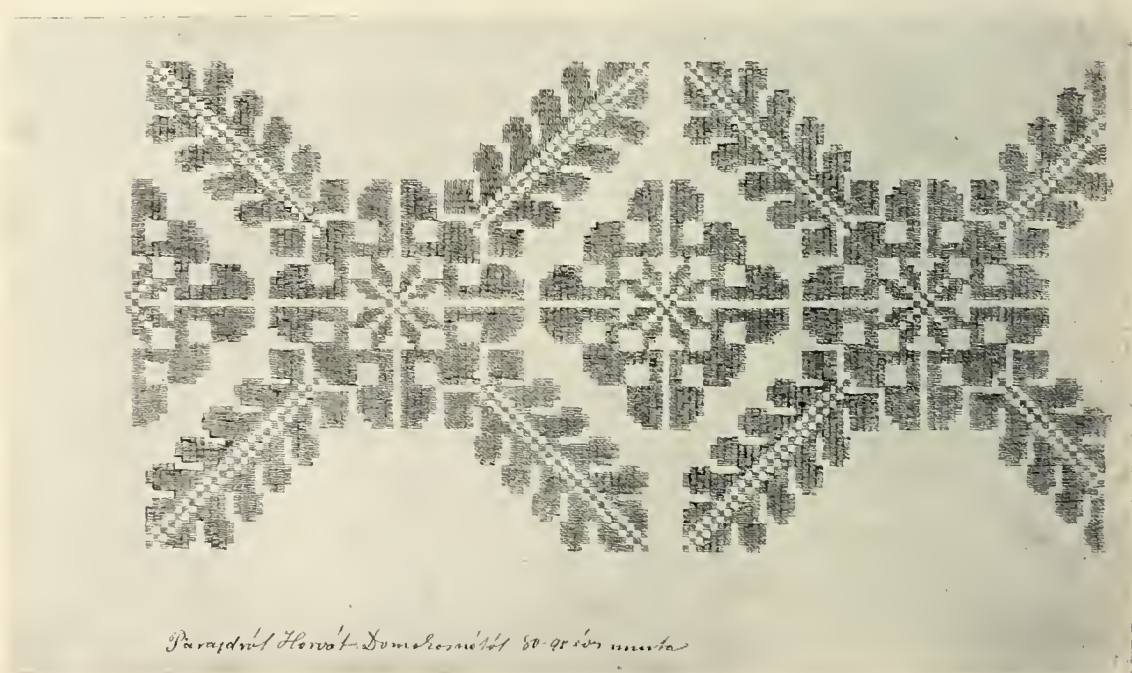

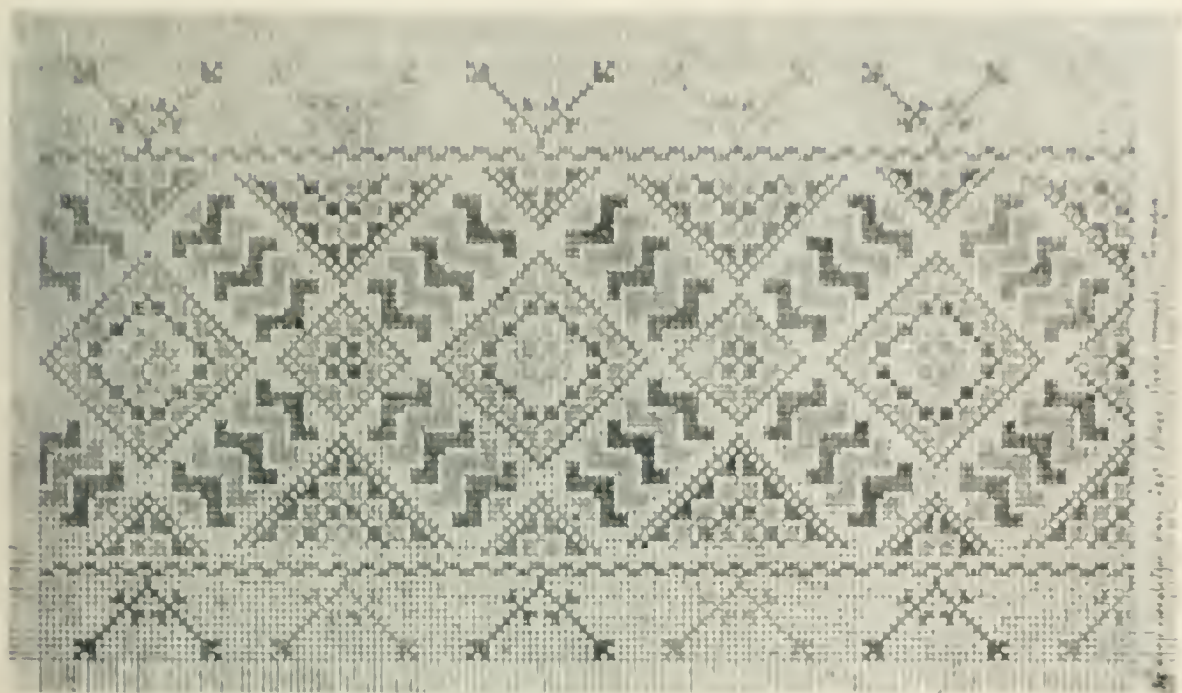
FIG. 102. PARAJIJE MINTA, FREDETIJE HORVAT KON-KUSNANAL (21)

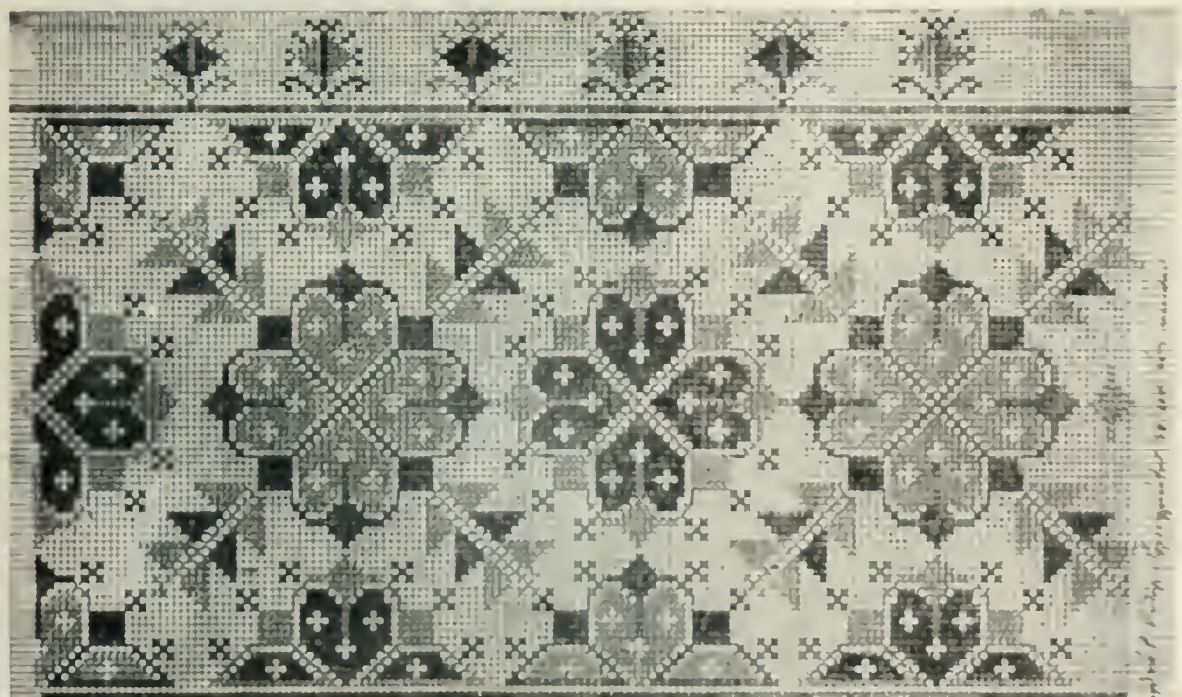
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE BIRÓ JÁNOSNÉNÁL. (382)

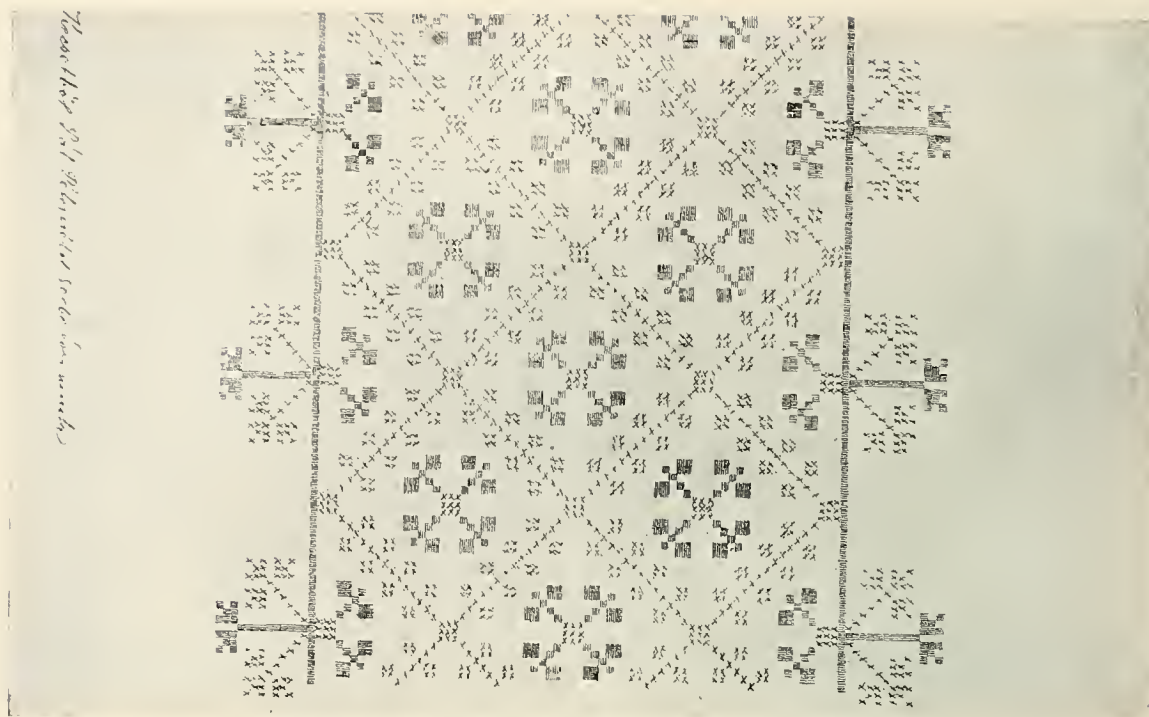
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE HORVÁT DOMOKOSNÉNÁL. (383)

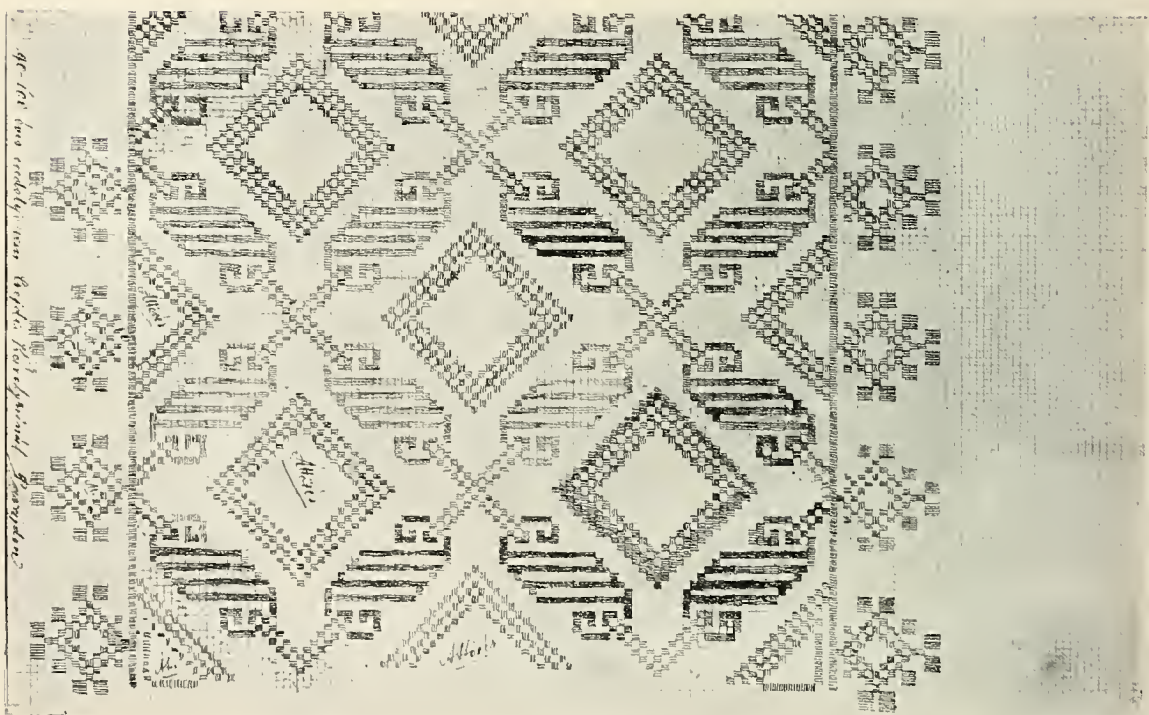
RÉGI PARAJDI MINTA, FREDETIJE ÖZY BIRÓ JÁNOSNÉAL. 381

RÉGI PARAJDI MINTA, FREDETIJE FÜLÖP GYÖRGYENÉAL. 382

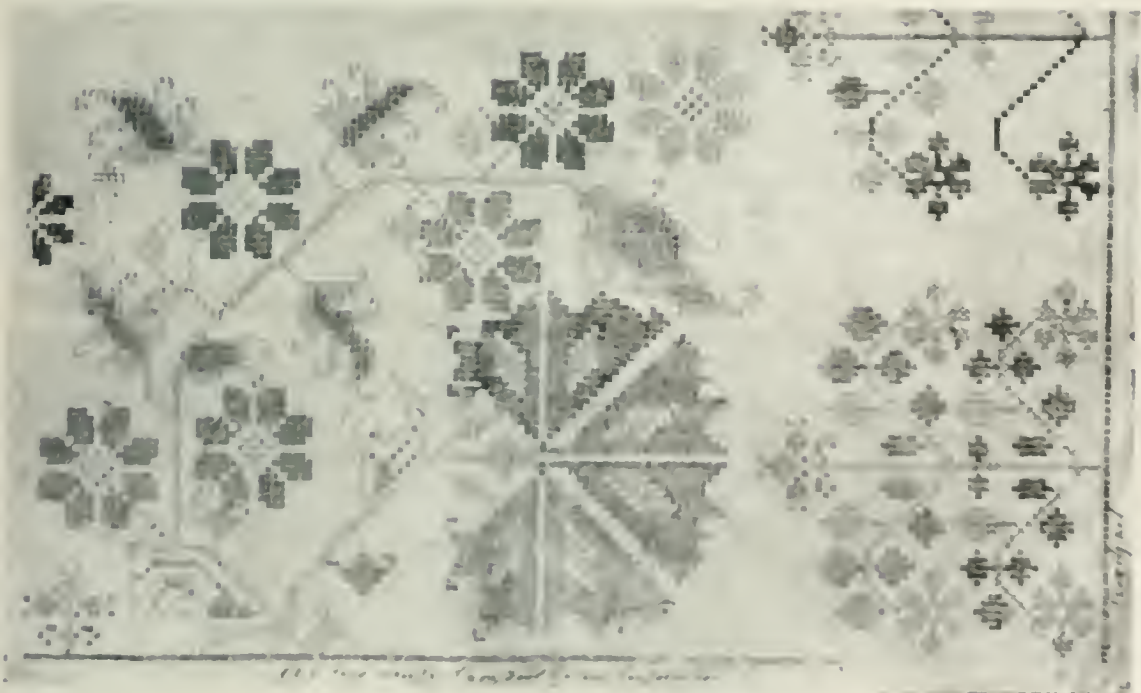
KEZSEDI MINTA (50—60 ÉVES), EREDETIJE PÁL PÉTERNÉNÉL. (386)

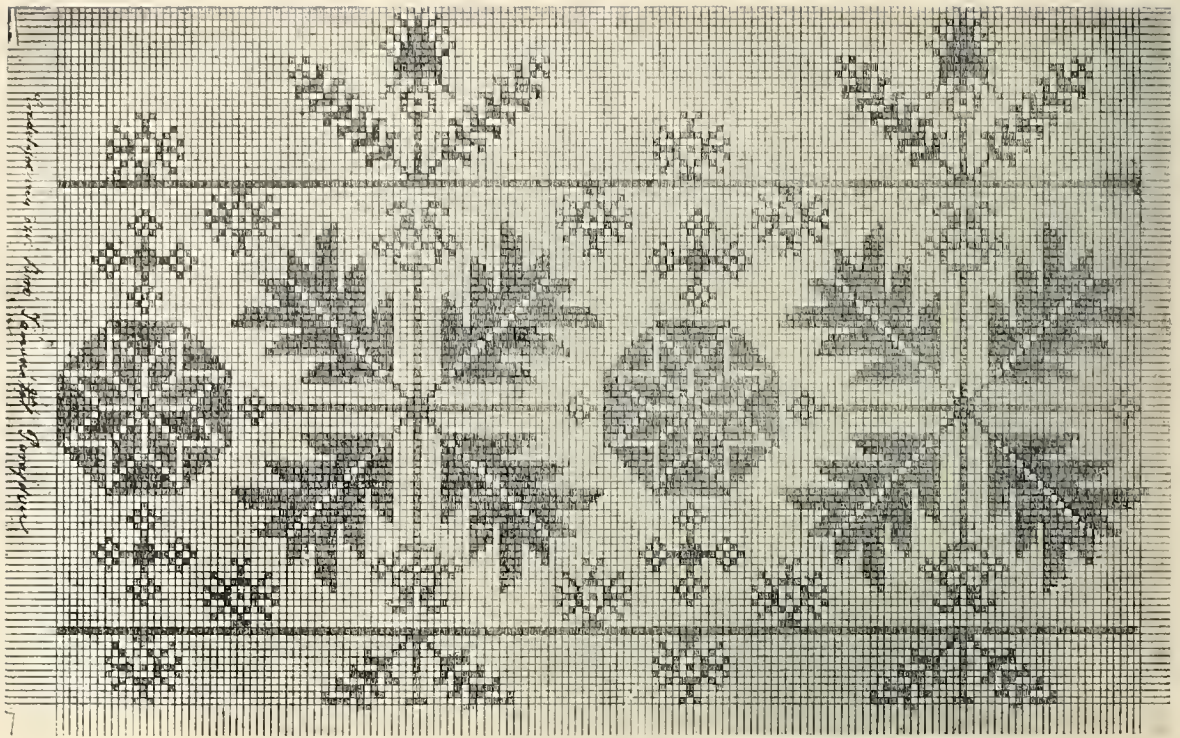
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE CSÉJI KÁROLYNÉNÁL. (387)

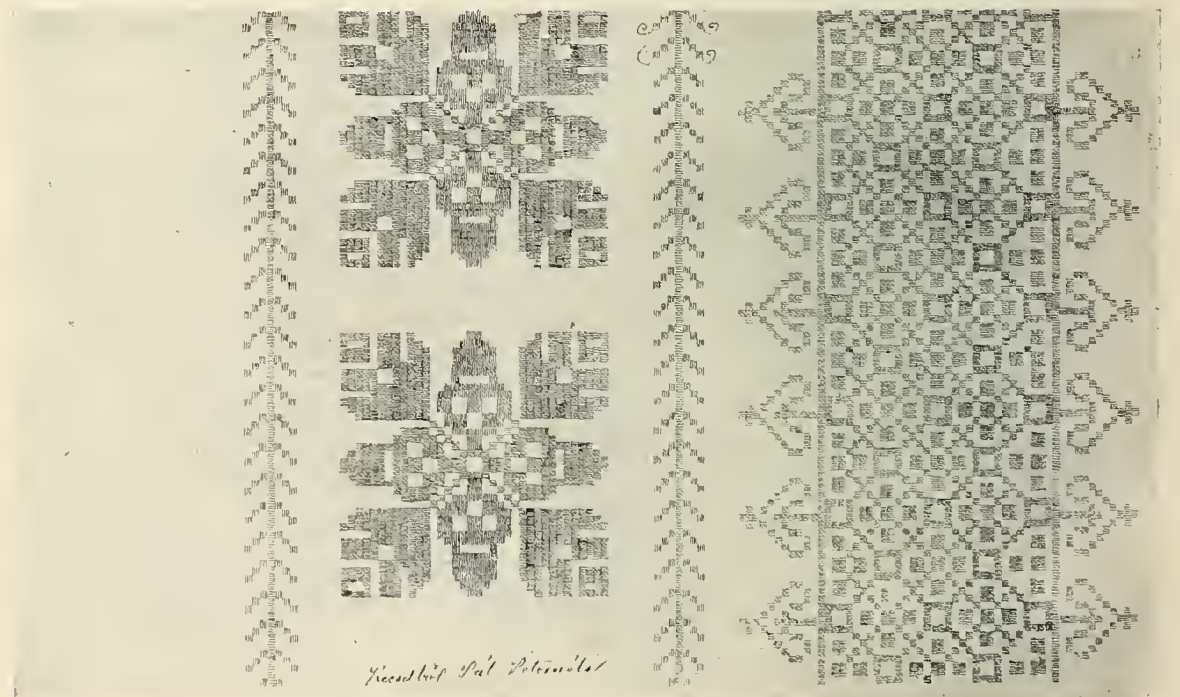
REGI MAKKAJVI MINTA, EREDITIJI MAJOSI KALOJYNAL

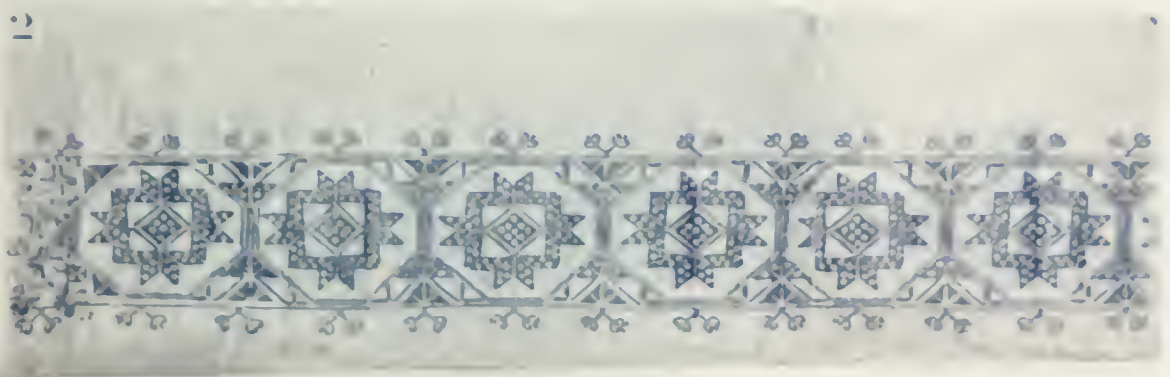
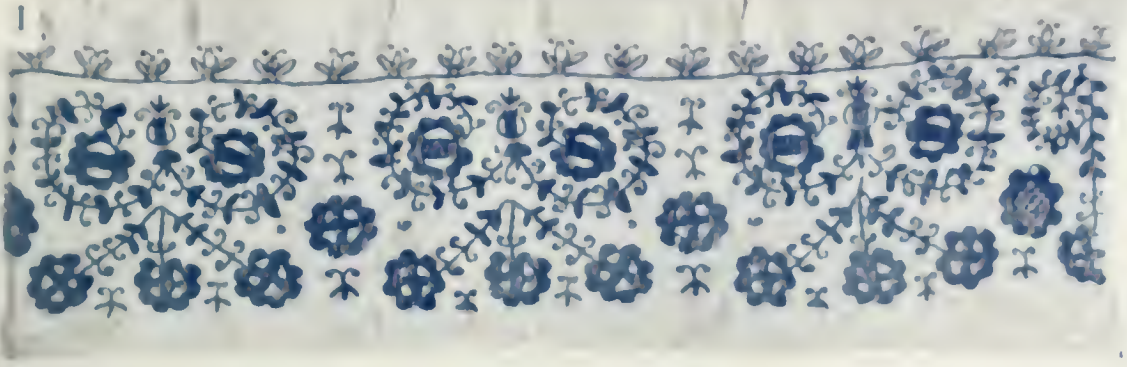
REGI PARAJVI MINTA, EREDITIJI ULUP SANDOJYNAL

RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE BIRÓ JÁNOSNÉNÁL. (370)

RÉGI KECSEDI MINTA, EREDETIJE PÁL PÉTERNÉNÉL. (391)

THESE BORDS SONT EXTRAITS D'UN MANUSCRIT TURC
ET SONT LA PROPRIÉTÉ DE M. LE COMTE DE SÉGUR

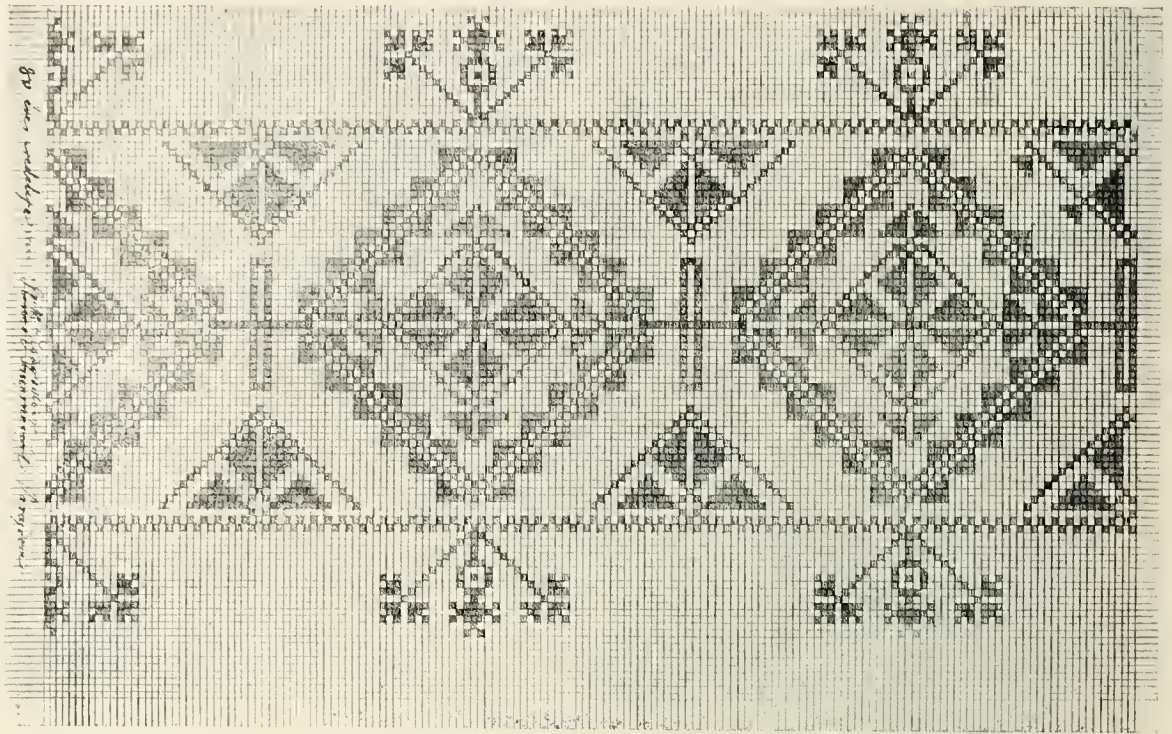

REGI SIKIGDI MINTA, IREDITJE VEYPO SAONAI

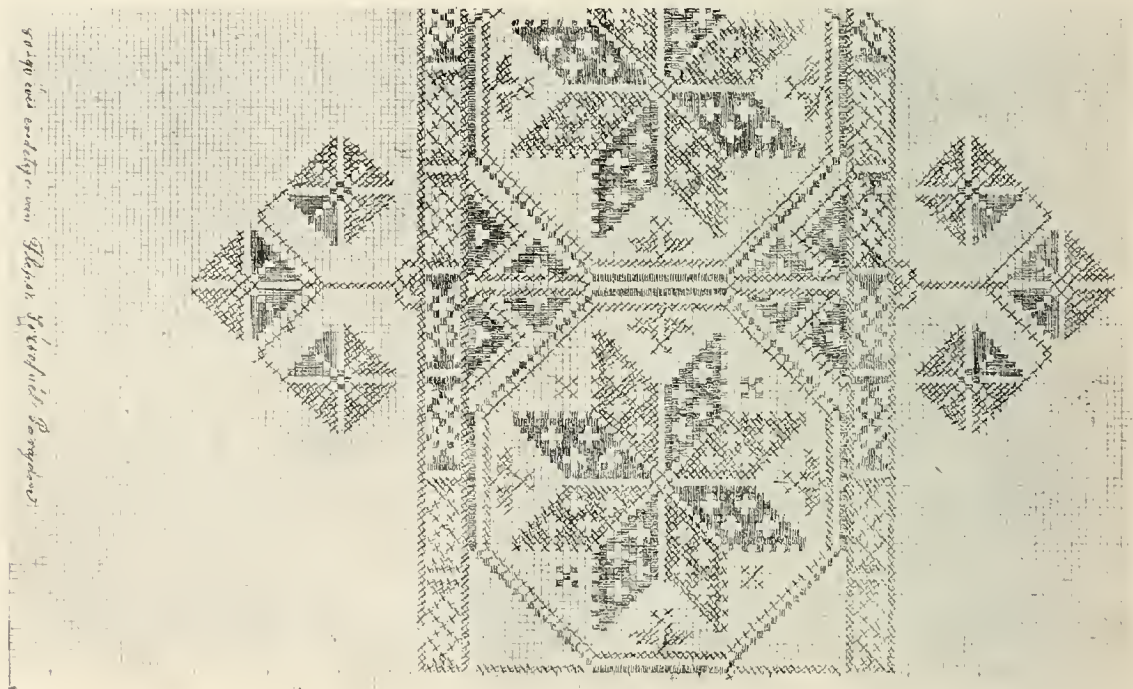

REI MARICAI MINTA, IREDITJE MAUSE KADJANENAI

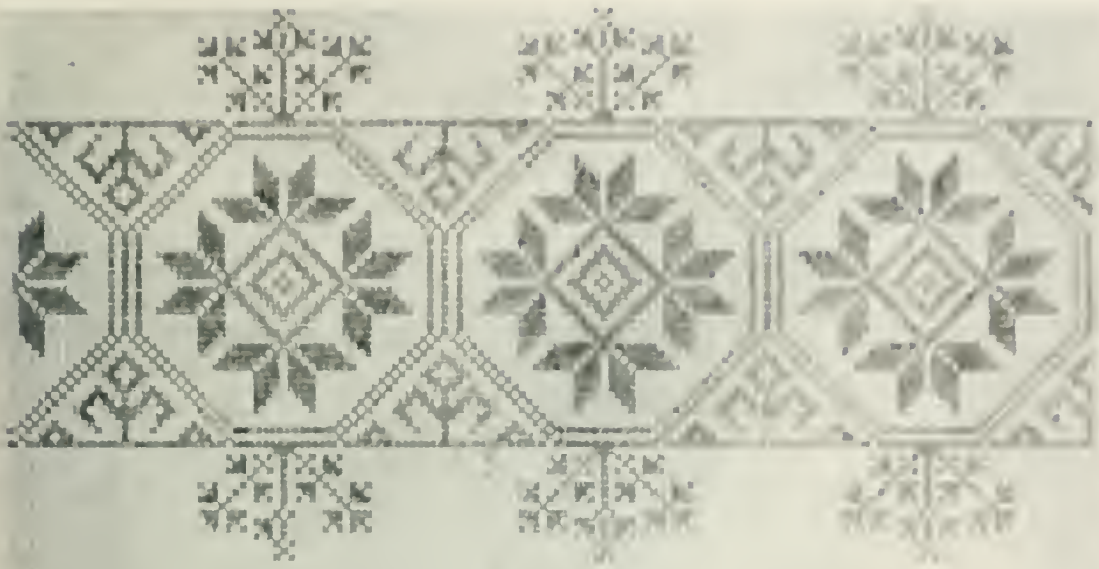
1900

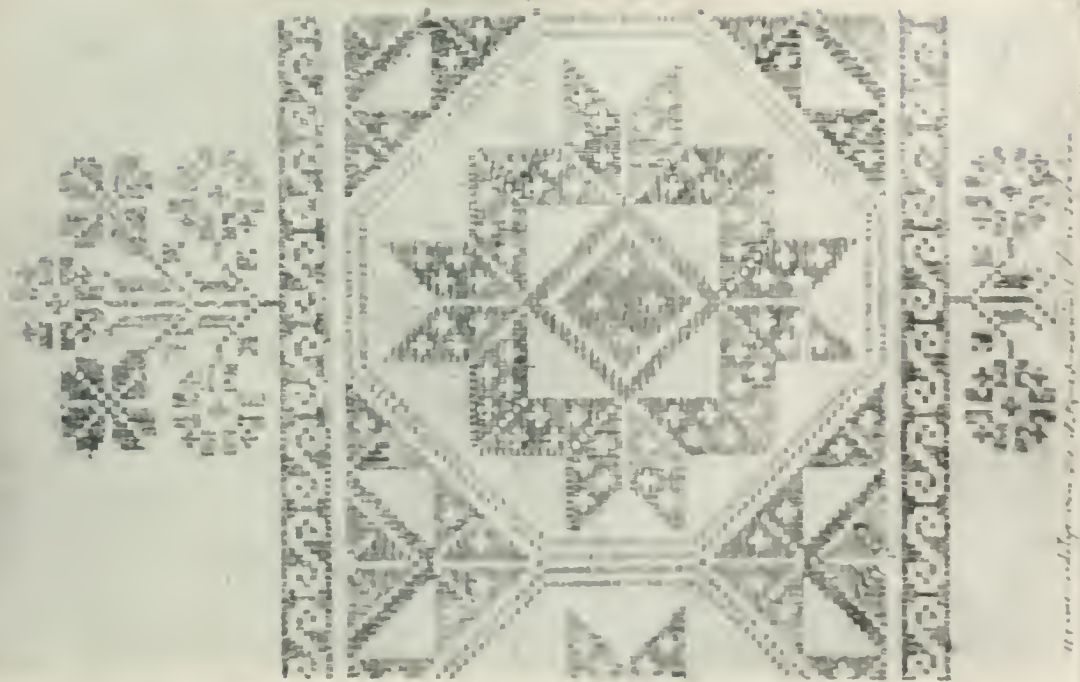
RÉGI CSÍK-ZSÖGÖDI MINTA. (394)

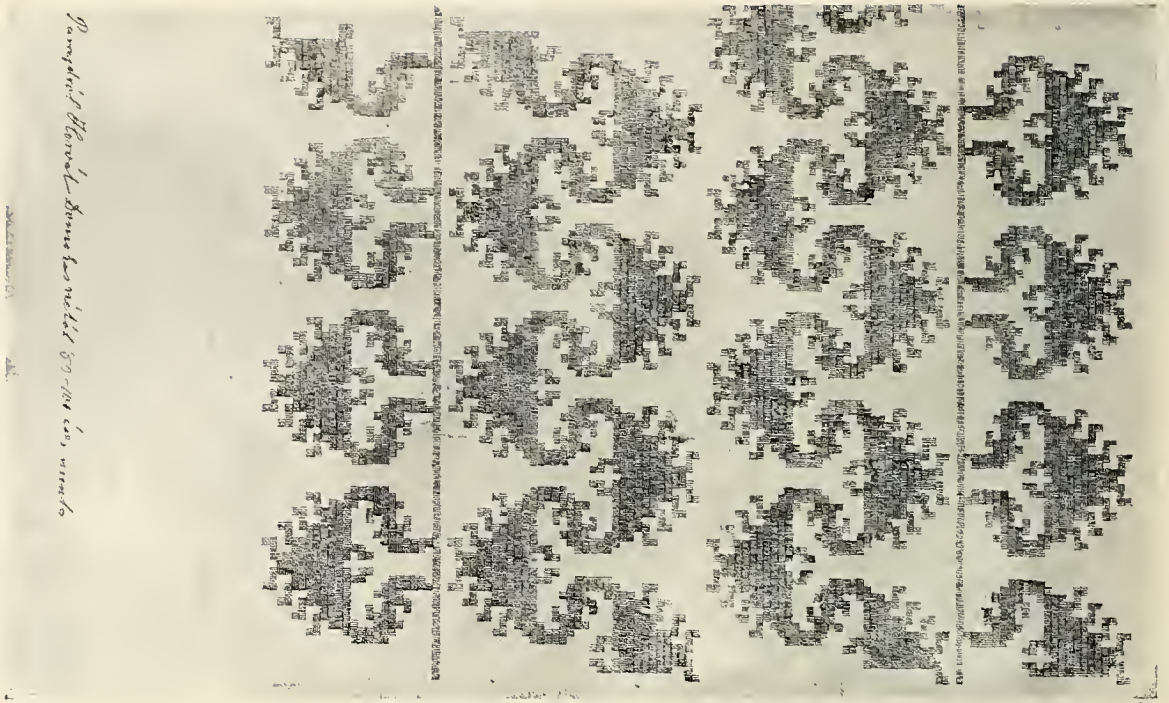
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE FLEPSZ JÓZSEFNÉL. (395)

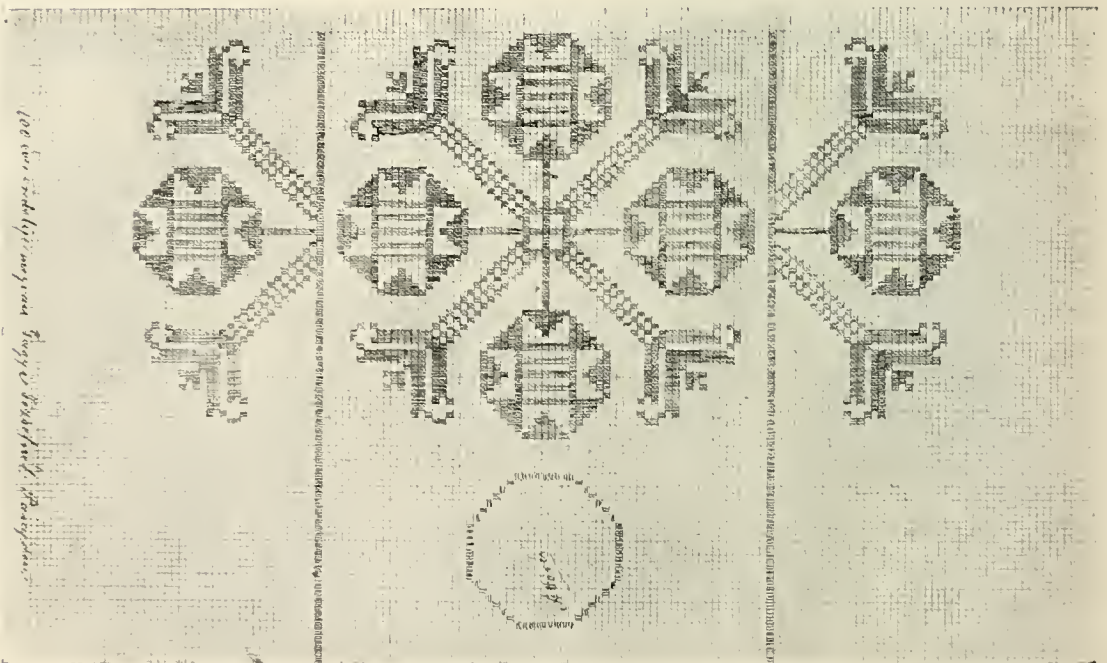
RÉGI PARADI MINTA, ERDEETI FÜLCZ MATYONNÉVAL

FÜLCZ FELSŐ-SÓBAI MINTA, ERDEETI ÚJ. MATYONNÉVAL

PARAJDRÓL, HORVÁT DOMONKOSNÉTÓL, 80—100 ÉVES MINTA. (398)

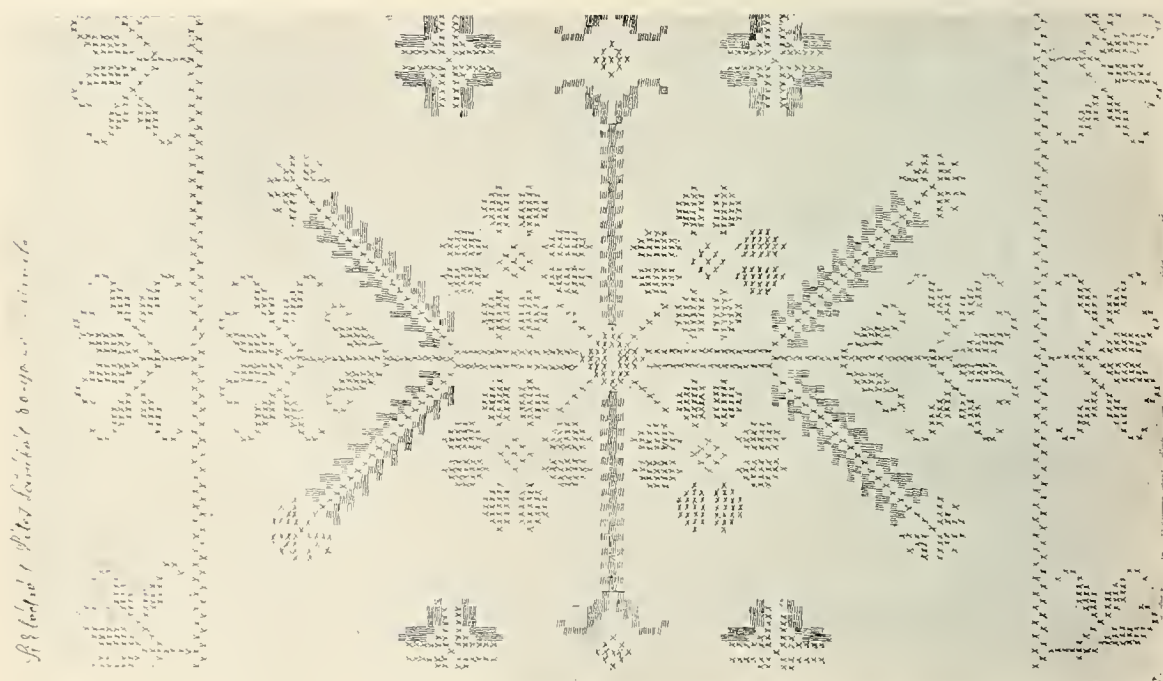
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE GAGYI JÓZSEFNÉNÉL. (399)

HEGE FARAJDI MINTAK. ERDELTŐK TUDÓ GYÖRNYESÉ. ELI ÉDALI (KÖZÖSSÉGI) 1900

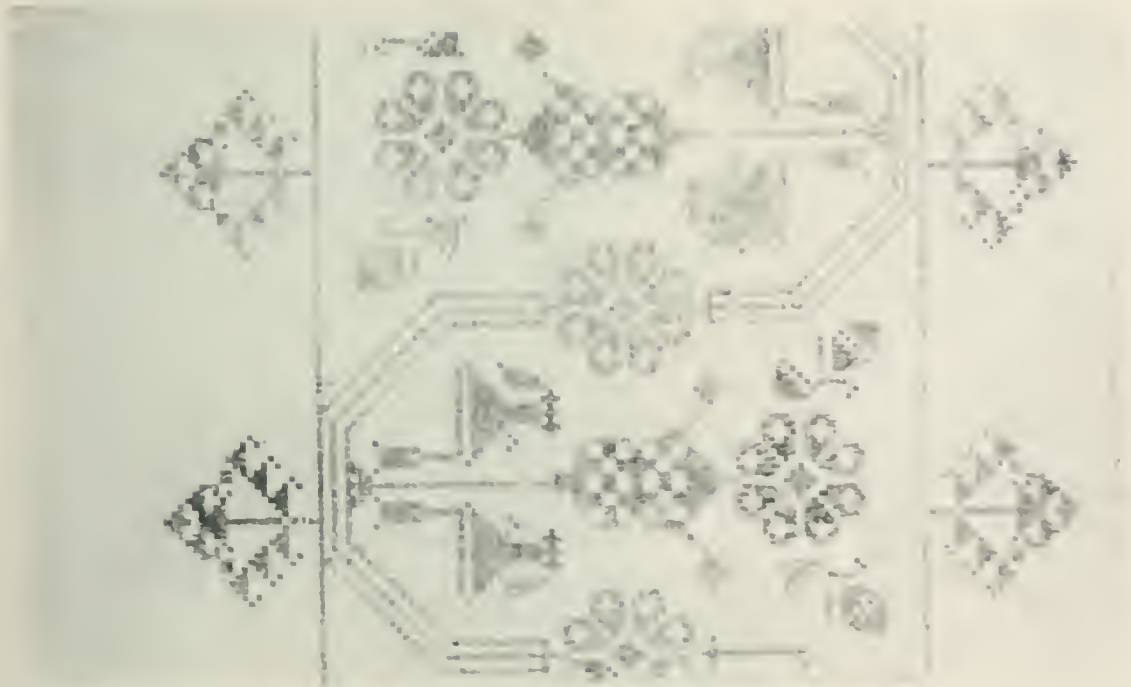
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIFE OLÁH GYÖRGYNÉNÉL. (401)

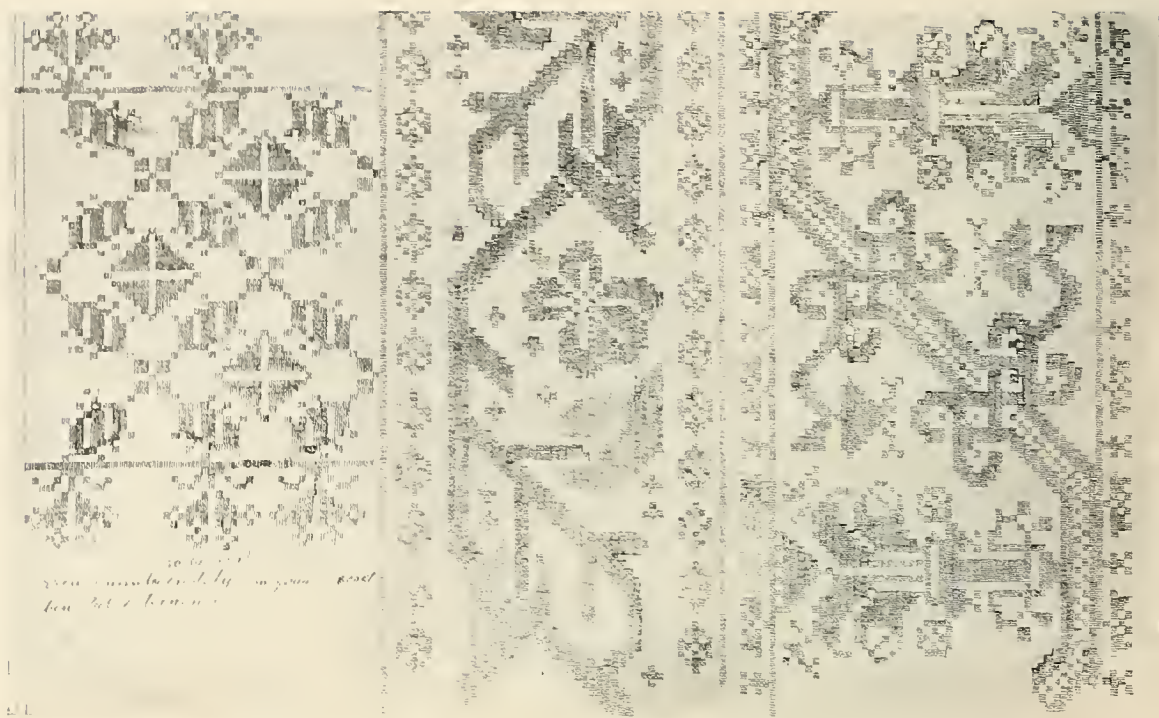
RÉGI SIKLŐDI MINTA, EREDETIFE PÉTER SÁRÁNÁL. (402)

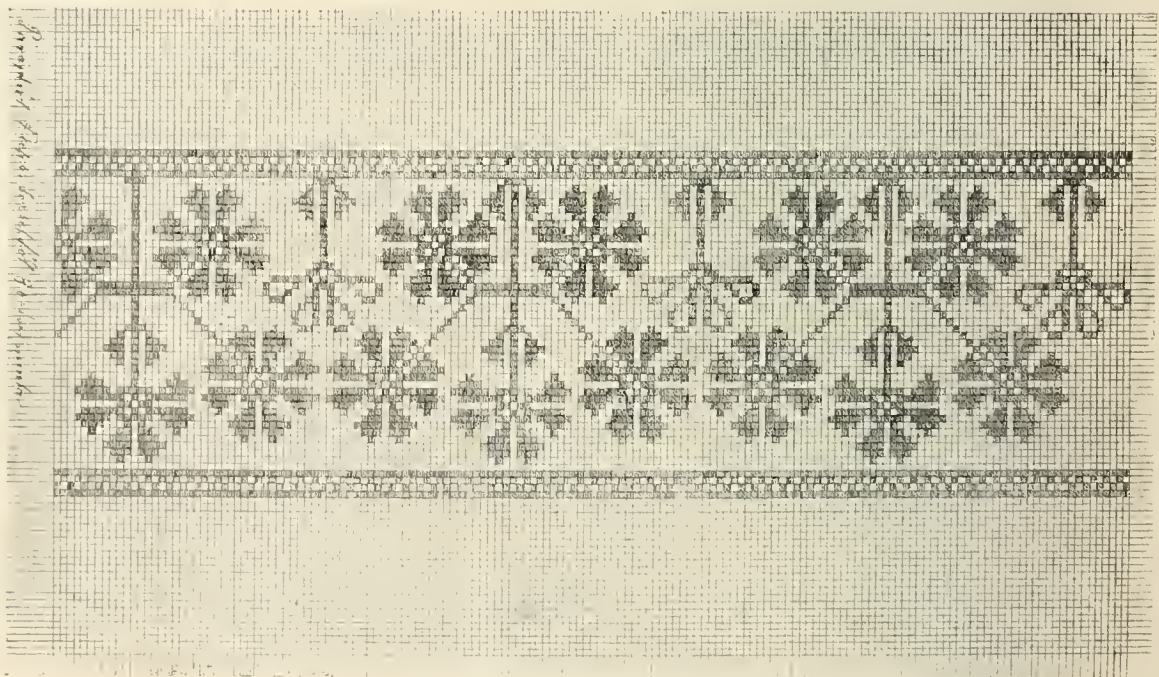
REGI PARAZI MINTA, ERDEIDE TUDÓ GYÖGYÉNELL. 46

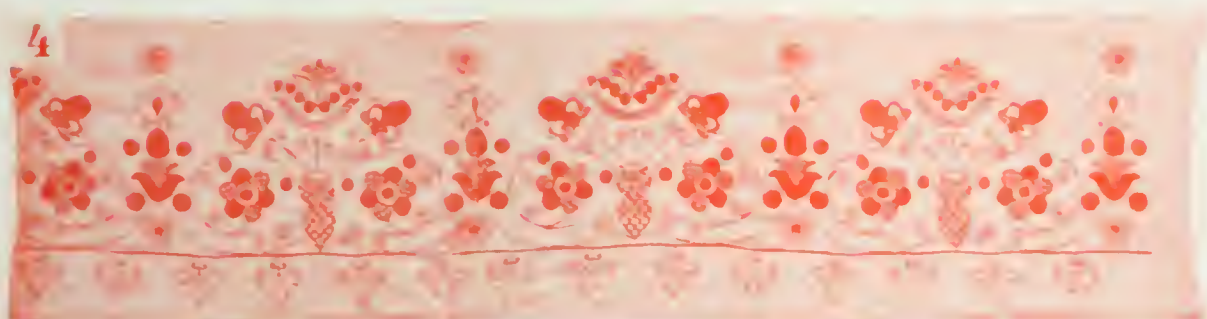
REGI HAYSMÉZŐI MINTA, ERDEIDE KÖRKE JÁNOSNÉNA. 47

HÁROM RÉGI KECSEDI MINTA, EREDETIJÜK PÁL PÉTERNÉNÉL. (405)

RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE FLEPSZ JÓZSEFNÉNÉL. (406)

1911. SZÉKELY VÁROSTAS BENTAK, SEGETE HANGÓ - YEJERME LYÉDŐ
ELESZ HÁLYAOL (U. A. H. H. V. H.)

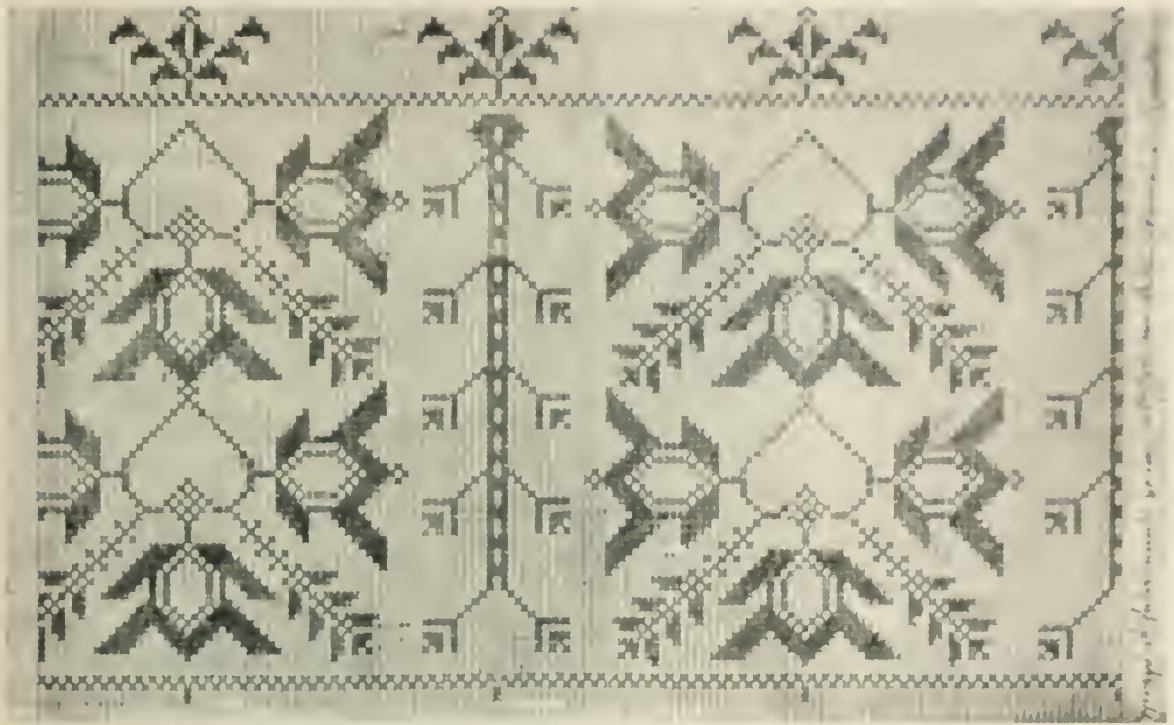

FIG. 146 CYOALFAVA MINTA, FREDERJE MATTON ANNANA, KOOON.

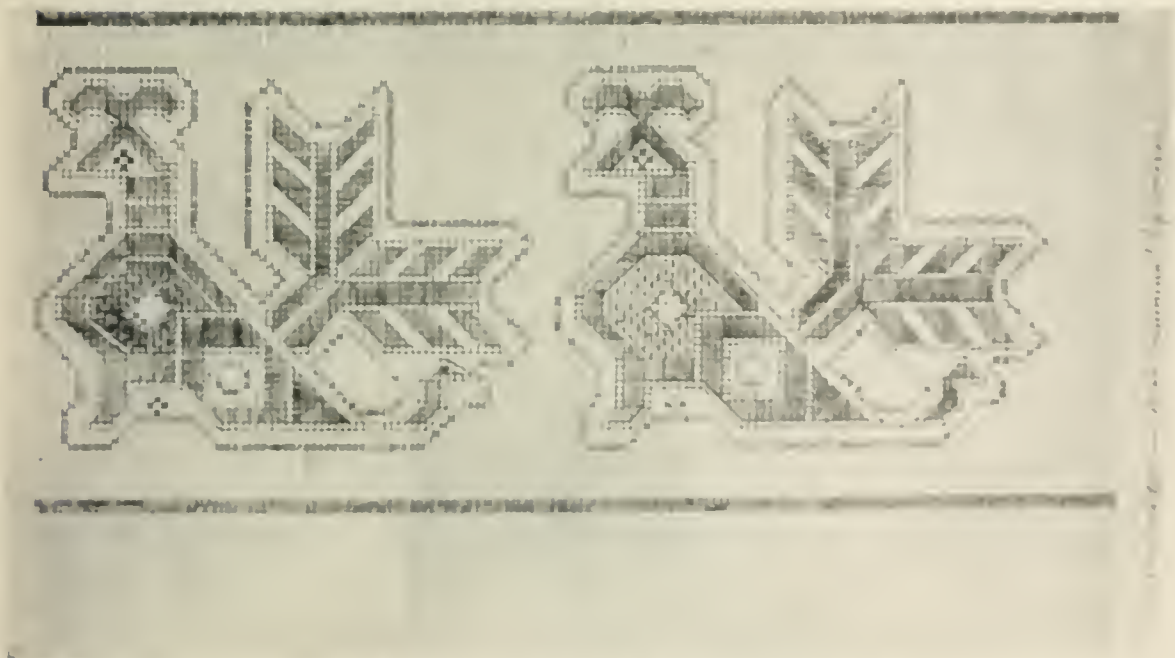

FIG. 147 MINTA, FREDERJE MATTON ANNANA, KOOON.

BIRÓ JÓZSI MÓZES UDVARA, SÓVÁRADON.

Végignézvén a népies stílizálásnak e szép termékeit, a varrottast, most kerítünk sort nygancsak a népies díszítésnek, a naivul bájos stílizálásnak egy másik megnyilvánulására, a husvéti piros tojásra, — mint a Székelyföldön mondják, az «írott», a «bímes» tojásra.

Sokat magyarázták már a husvéti tojás jelentőségét. Régi mese, például, hogy világhódító nagy Sándor születése napján, anyjának tyúkjai alatt piros tojásokat találtak s ennek emléke a piros tojás... Régi története van a husvéti tojásnak a kínaiaknál is. A kínaiak hajdan ünnepet ültek a természet éledésének örömeire, éppen a mi husvétünk idején; az ünnep három napig tartott s mivel éppen a természetes melegért hálálkodtak, azon a három napon tüzet rakni nem volt szabad. Megbotozták azt, aki a tilalom ellen vétett. Így hát három napig nem főzhetvén, eledelüket, a főtt tojást előre elkészítették. Erről az ünnepről, a «sing-ming»-ről megemlékeznek a King-csu féle évkönyvek, Krisztus urunk születése előtt a VII. században. Legvalószínűbb, hogy a mi husvéti piros tojásunk eredetét, a régi keresztények böjti szokásaiban lelhetjük meg; szigorú volt a nagyböjt, még tojást sem ettek — s a böjt végén, husvét örömeire, pirosra füstölték a becses eledelt; megemlékezik a husvéti tojásról a Sacramentarium Gregorianum is. Tagadhatatlan, hogy a husvéti tojás jelképezi a föltámadást; egy-egy régi föltámadást ábrázoló képen s faragványon Iézus sírja tojásalakú.

Gyűjteményünket érdemes munkatársunk, a székely népművészet fáradhatlan istápolója, Balázs Márton kézdivásárhelyi polgáriskolai igazgatónak köszönhetjük. Ő magyarázza,* hogy ezek a husvéti tojások a nép lelkének poézisét, közvetlenségét viszik széjjel s megismertetik velünk érzéseiket, élénk tárják vallási és szerelmi életük különféle mozzanatait. A tojások rajzai fokmérői is a nép szépérzékének, műveltségének; ezekben a rajzokban igazán maga a nép beszél hozzánk — és így, képekben legkönnyebben fejezi ki az egyszerű elme gondolatait. A műveltségben magasabb fokon álló népeknél már írás helyettesíti a díszítéseket: bibliai mondásokat használnak e célra, miután maga a husvéti tojás szokása is vallásos eredetű, jelképe a feltámadás eszméjének; szerelmi verseket is alkalmaznak, mert nyilván erotikus jelentősége is van a piros tojásnak. Ugyanis sokan összefüggésbe hozzák a husvétot az Ostra szóval, mely a szerelem és házasság istennőjének a neve volt s így a tojás a születést is jelképezi, az új életet.

Háromszékvármegyében, a sokszor öt hónapig is eltartó téli időjárás alatt minden ember sovárgó szívvel várja a tavasz ébredését. A természet hosszú dermedtsége, a zordon

* A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője. Szerkesztették: ifj. Gödri Ferenc és László Ferenc dy. — A háromszékvármegyei husvéti írott tojásokról és népszokásokról.

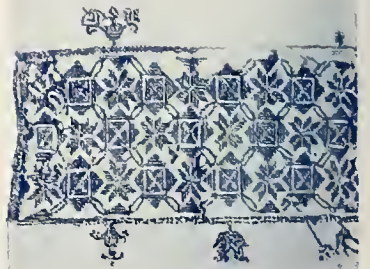
1

2

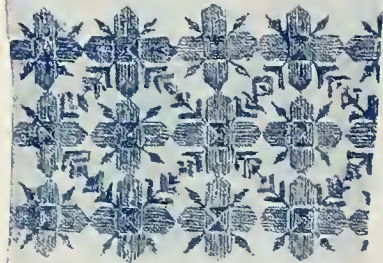
3

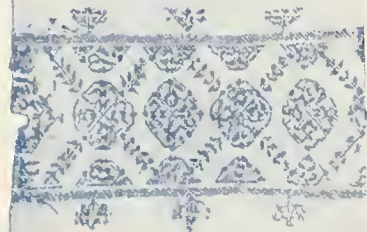
7

8

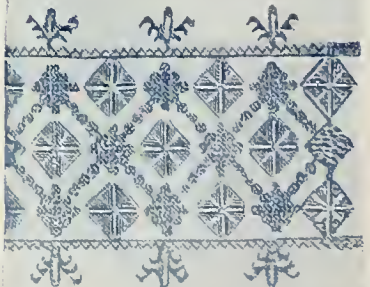
11

12

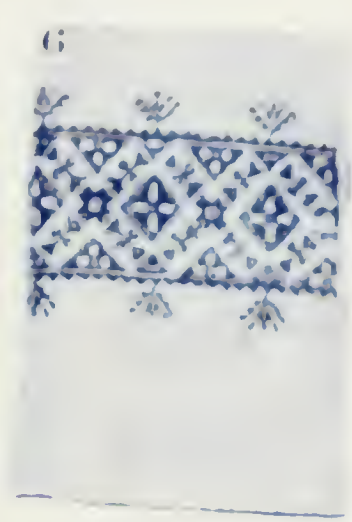
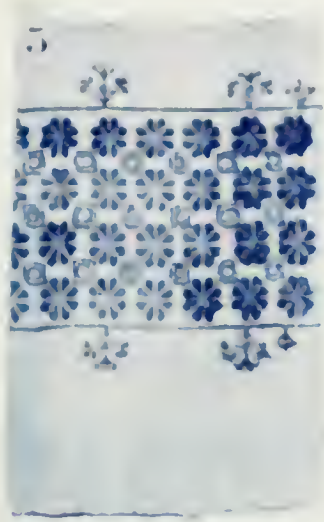

13

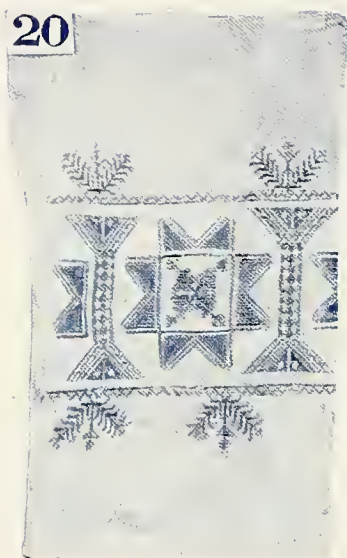
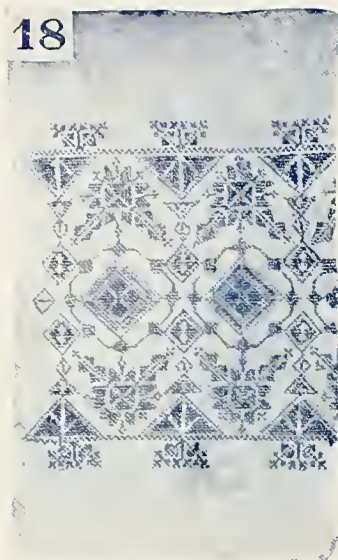
SZÉKELY VARROTTASOK.

(A)

SZÉKELY VARROTTASOK.
(B)

25

26

27

28

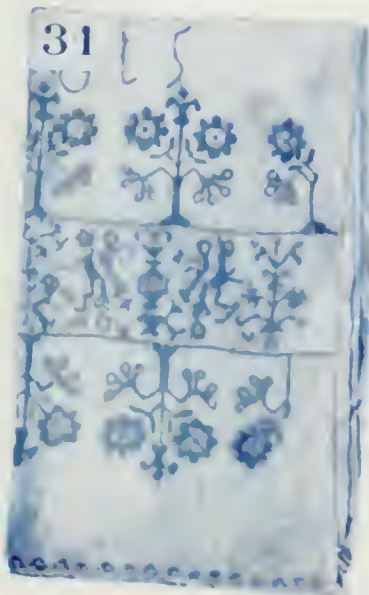
29

30

31

tel tömésök képződtek a helyükön, az anyagok megmozgása is a nép székén. Vagyis azt hiszem, hogy a hosszú ideig meg a földrajzi viszonyok az 19-20. századig valóban Magyarországon meghatározó tényező. Mivel a természetből az ember az anyagot az idővel hozza létre, éppen ekkorra esik kísérlet a természetünk s az emberiségünk a hosszú útjára.

Zsoltolva később ezt, mintha az embernek apró részecskéje a természet az egész, egyaránt s a vallásos természetben. Az embernek apró részecskéje a természet az egész, egyaránt s a vallásos természetben. Az embernek apró részecskéje a természet az egész, egyaránt s a vallásos természetben.

Már hetekkel később előtt megkezdődik a földrajzi természetünk vizsgálata, azaz megírása a földrajzi és földrajzi jelenségeiről.

Elszövegünk, tisztogatók az egész természetünk vizsgálatát a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást. Az egész természetünk vizsgálatát a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást.

A hosszú tájakok között, persze, a természetünk vizsgálatát a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást. Az egész természetünk vizsgálatát a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást.

Később tartott a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást. Az egész természetünk vizsgálatát a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást.

A földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást. Az egész természetünk vizsgálatát a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást.

Vétek szerint változnak a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást. Az egész természetünk vizsgálatát a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást.

Alapnak tolványra a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást. Az egész természetünk vizsgálatát a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást.

* Az a kérdés, hogy a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást. Az egész természetünk vizsgálatát a földrajzi jelenségeiről, azaz megírását és egymással összehasonlítást.

körben csillagot, hat küllős kereket, háromszöget, gerelyét, négy patkóból összetett keresztet, pergét, háromszoros görög csillagot, sakktablát és hullámvonalakat alkalmaznak.

Erdélyben is Háromszék megye szolgáltatja a leggazdagabb és legváltozatosabb anyagot. Balázs Márton szép gyűjteménye is Háromszék megyéből való: 1500 írott tojás, jelenleg a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonában.

A házilag előállítható és használt festőszerek a következők: a vadalmafahéj és annak levele Szent János nap előtt szedve, sárga festéket ad; a vadkörte és vadalmafahéjából, keverten a barna festéket állítják elő; a zölddióhéjból sárga festéket nyernek; a hagymahéjba való göngyölés által rozsdaszínű festéket. A kökőrcsvirág (*Pulsatilla vulgaris* Mill.) főzetéből sárga szín lesz. A bürökből zöld színt nyernek. Száritott szulfú, szujfú, vagy zsódinából (festő zsoltna, *Serratula tinctoria* L.) sárga színt állítanak elő s ez a legáltalánosabb sárgító. Ugyanez a fű a szén fölött megpörkölve, timsó hozzáadásával állítólag pirosat is ad. Egerfahéj és bingolyó, vagy népiesen nevezve morgonda, szintén sárgára fest. Ugyanez kékkővel fekete festéket szolgáltat. A lenesét a kék szín előállításához használják. A gubacsból fekete színt nyernek. A cserfahéj főzés és a sáfrány sárga színt adnak. A boltokból szerzett festőszerek közül leggyakoribb a bőrszőny-forgács, vagy népies nevén piros-forgács, mely a piros színt szolgáltatja. Ugyanez rézgáliczezal (kékkő) állítólag feketét is nyújt. A fuxin vagy általános nevén fuxia, vízben pirosat, szeszben pedig zöldet ad. Az újabban divatos festőpapirosat csak olyan helyeken használják, ahol tojásírás már nincsen. A festéket, hogy a színek tiszták legyenek, egészen új fazékban, legtöbbször rézüstben főzik, vagy áztatják, napkolte előtt merített patakvízben. Csaknem minden festékbe ecetet és timsót is tesznek, hogy a festés minél tartósabb legyen.

Így várja a nép a nagyhetet, amikor a tojásírás ideje. Egyes községekben a városok részére is írnak tojást s ezeket nagyszerdán és nagycsütörtökön már a piacokon árúlják 10—12 fillérért párjával. Sok helyen, különösen ahol kevesebb színt használnak, a tojásokat előre viaszszal megírják s nagyszombatán egyszerre festik meg az egészet. A többszínű tojásokat azonban leginkább egyenként, a nagyhét utolsó napján festik.

Lássuk a festésnél használt eszközöket.

A kandér (kandé, kandi, kandéj, kandérka, köszmice) azt jelenti vivőedény, itt azonban magát azt a szerszámot jelenti, amelylyel a megolvasztott viaszt, egy edényből, írás alkalmával a tojásra «viszi» a tojás-író. Ez a szerszám egy deciméter hosszúságú, írónvastagságú fáska, amelynek egyik végét keresztül fúrják s ebbe egy vékony rézlemezből sodort csövet, legtöbbször cipőfűzőzsinór végéről levett pléhcsovecskét erősítenek, amelyen egy-két-három szál sörtét húznak keresztül, hogy azok a csőből csak pár milliméternyire álljanak ki. A cső másik végén kinyúló sörteszálakat pedig a kandér nyelére csavargatják s lekötözik. E sörteszálak arra valók, hogy a folyékony viaszt a csőből egyenletesen bocsássák alá s így az szerszám az írásra alkalmassá váljék. Egyes helyeken ilyen íróeszközt lúd vagy tyúktollszárból is tudnak csinálni. Továbbá: egy cserépedényke, amelyben a viaszt megolvasztják s amelyet állandóan a tűznél tartanak. Egy görbe likacsos fakanál, amelylyel a tojást a vízből vagy festékből kiszedik. Egy drótrostély, amelyen a tojásokat melegítik vagy szárítják. Egy darab zsíros rongy, olajos posztó vagy szalonnahéj, amivel a megszáradt és festett tojásokat fényesre dörzsölik. Legtöbbször egymás mellett három festékes edény, a sárgító, pirosító és feketítő, ezeket rendszerint ilyen sorrendben is használják. A fuxinból is rendszeren három színt készítenek: pirosat, zöldet és lilát. Sebesen piros és zöldsínbe mártva, fekete lesz a tojás; zöldbe s lilába mártva: halovány lila.

Megjegyzendő, hogy a székely tojásíró asszonyok kevesebb színt használnak, mint az oláhok, mert ezeknél egy tojáson van négy, sőt nyolcféle szín is. A székely asszonyok legtöbbször piros alapon fehér ékítményekkel díszítenek. Használják a sárgát is, de nem túlságos és nem jellemző mértékben. Néhol szeretik a világoskéket és rózsaszínt. Vegyes lakosságú vidékeken pedig, mind a színek, mind az alakzatok tekintetében, alig lehet megkülönböztetést tenni. Az említett főbb színeknek sokszor a legszebb árnyalataival is talál-

kerünk. — mert a testeket a tojások magánlata, vagy a szülőgömb (genotípus) felhívásán bízották.

A tojásokat vagy közvetlen tojás s (illetve) szingitotán vagy paratitotán tozák meg, vagy pedig előbb meztelenül az anyán tojók. Hogy a tojás megelvezését képviseljük, vastag gödör, hüvelyen megpergetik, hogy gyorsan terjedjen. Meglátás előtt a tojást kesz, megmunkálják a testélyen, hogy a vastag földön tojja s egyenlőre megvárják, hogy a tojás felülre vires vagy aszós ne legyen, mert ekkor a vires nem tojód jól rá.

A tojás tojásán az emi munka a ramázás. Ez alatt a tojás felületének a részben száma törtető elvezés elosztását értik. Ez to felületét a tojás felületének közepi részében haladva s ilyenkor a tojás két felére van osztva. Törtetődik a tojás hosszán s ekkor a felület két oldalra van osztva. Lehetőleges mindegyik felvezés egyszerre azaz a tojás felületét az előbbi körvonalak által négy egyenlő részre osztják. Végül egy a középkört meg egyetért elosztó hosszanti körvonal által minden az egész felület négy egyenlő részre van osztva. A ramázás körnek metszési pontja néha apró körökkel vannak helyettesítve. Törtetődik a ramázás egy is, hogy mindkét bubékitmenyt egy-egy körön körvonal szegélyezi, illetőleg elkülöníti s ilyenkor a két párhuzamos körvonal közötti üres vagy disztett teret övnek nevezik. Előfordul az is, hogy a tojás hosszán mindkét oldalra a fókkitmenyek számára egy-egy kisebb tojásalakot ramáznak s e két tojásalakot vagy kis körök vagy egyenesek kapcsolják össze a tojás dombszerű felületén. Megtörtetik, hogy e kisebb tojásalakokat négy külön részre tagolja az alapszín s ezekben rendszeren mértani alakzatok vannak elhelyezve. Végül vannak az úgynevezett kantáros bublas körök és ostalás ramázások. Megesik, hogy a ramázás el is marad például a labirintus vonalnak, vagy a steved utas, kitérőnyel ahol a vonal minden szabályosság mellőzésével, haladhat akármely irányban. A ramázás a legszelebb tojásan is rendszeren fehér s ez a legszelebben valik ki más színek közül. Neha azonban itt is megesik, hogy a ramázás más színnel különösen sárgával történik. Ilyenkor a tojást ramázás előtt a szingitotán teszik s megszártas után ramázzák.

Elkészülve a ramázás, rendszeren ehhez alkalmazkodnak a megírandó disztimények. A bubékitmenyek a legszelebbek. A hosszán elosztott tojásfelület két oldalának kitérőnyel néha egytornak, néha különfelek. A négy es nyolc részre osztott felület alakzata pedig a legkeszarányosabbak. A bubékitmenyek a tojás középköre tele igyekeznek, elegendő üres teret hagyva a közepen arra, hogy szabadon erényesülhessenek. Az kitérőnyel néha az egyik buból elindulva, körültojja többször a tojás felületét a másik bubig. Neha a tojás egyik bubja kitért, a másik pedig rácszott vagy többszörösen öves. Az oldalaitmenyek néha mindkét oldalon egymás fele igyekeznek, néha a felület forgatásának irányában egymásután következnek. Ha az egész tojásfelület négy részre van osztva, akkor rendszeren két egyvonalba eső kitérőnyel az egyik oldal a más kettő pedig a másik oldal metszési pontjából indul ki, ellentetes irányban. Neha az egyik oldal középmetszési pontjából három kitérőnyel indul ki, a tojás másik felére áthajolva, a negyedik kitérőnyel pedig a középkörbe nem kitért másik tojásfelület egyhangúságának ellentetes, végett az atellenes oldalon levő középmetszési pontból indul ki a más három kitérőnyel felé. Az oldalaitmenyek négy részre osztott felület ekkor az egész felület nyolc részre van osztva, alakzata negyesevel a körvonalak keresztezéséből sugárakban a bub felé indulnak, néha külön metszési pontokból indulva mind a négy egy közös metszési pont felé helyezkedik el. Megtörtetik, hogy egy oldal negyes kitérőnyel közül két atellenes egy metszési pontból indul ki, a más két atellenes pedig (felülről és alulról) ide igyekeznek. A négy részre osztott oldalaitmenyek két tere néha üres de mindig színes, gyakran váltakozó színű vagy rácszott a másik két ter pedig kitért. Az elhelyezkedés itt is leginkább atellenes.

Ezek voltak az kitérőnyel elhelyezésnek legmegszokottabb módjai azonban még többféle elhelyezkedés is előfordul. Így több részből való kitérőnyel részei lehetnek egy színűek, ellentetesen egymásnak, részenként más színűek és egy-egy rész többféleképpen

színes, amelyeken, persze ugyanannyinak kell lennie a megírásnak és festékbemárlásnak is.

Megjegyzendő, hogy az alapszín az újabb és újabb bemárlással folyton változik s az utolsó festék adja meg az alapszínt. Az előbbi alapszínek viaszszal bevont helyei az ékítmények színeit adják, megakadályozván a viasz, a vele bevont helyeknek tovább festődését vagy színváltozását.

Elképzelhető már most, hogy a színek és alakzatok teljes kialakulása, csak a több ízben megírt helyek viaszanyagának letörlése, vagy lefőzése után történhetik s ekkor tűnik elé a tojás teljes pompájában; érthető, hogy az ékítményeknek ilyenformán történő színezése, a jóízlés mellett, nagy gyakorlottságot is kíván meg.

A legtöbb nő a viaszszal író kandért oly ügyesen kezeli, mint a legügyesebb festő az ecsetjét s bámulatos gyorsasággal, minden minta nélkül, pár perc alatt kész a legszabályosabb forma, a csinos virág, vagy egyéb alakzat. Hogy pedig a beosztás és egyes mértani alakzatok szabályosságát is megérthessük, tudni kell, hogy a tojásíró-nők ilyenkor nem mindig a kandért mozgatják, hanem azt néha jól megfogva, mintegy megrögzítve, magát a tojást forgatják, bátor és biztos kézzel.

A tojás alapszíne, mondtuk, piros; szokott a sárga, fekete és barnás, ritkábbak a kék, lila, rózsaszín és zöld alapszínek. Néha a tojás egyik bűbfele piros, a másik bűbfele pedig feketeszínű. Megtörténik, hogy a négy részre osztott tojásfelületnek háromféle alapszíne is van, piros, sárga és fekete váltakozva. Gyakori a kék a pirossal, színenként átellenes elhelyezéssel. A piros, rózsaszín és világoskék alapszín a magyar, viszont a sárga, fekete és többféle alapszín főleg az oláhvidékeken divatos.

A színek közül a piros az öröm színe s Jézus kiontott vérének is jelképezi. Egy kovásznai feljegyzés szerint: «Egykoron, egy szolga ki kosarában tojást vitt, a Jézus keresztje alatt haladván el, hazatérve azt vevé észre, hogy a tojások csodálatos módon mind vérpirosra változtak. Ezt az emberek megtudták s azóta festik a tojásokkal pirosra.»

A zöld a tavasz és reménység színe. A kéket «Máriagyász»-nak hívják. A pirosat fekete díszű busággal, magyar gyásznak nevezik. A lila a bűnbánat színe. A feltűnően sárgítottat oláhosnak nevezik.

A tojásokon használt alakzatok népies elnevezései, némi csoportosítással, a következők:

Növényi formák utáni nevezve el, virágok: tulipános, liliomos, márcillusos vagy havadis (nárciszos), rózsás, gránátalmás, rózsabimbós, kettős rózsás, nagy rózsás, oldalrózsás, hatrózsás, rózsáskert, hazsarózsás, szegfüves, hóvirágos, ibolyás, gyöngyvirágos, harangvirágos, napraforgós, papkisztromszemedes vagy margarettás, majoránás, galambvirágos, kolopocis, cseresnyevirágos, almavirágos, tölcsérvirágos, négy és hat levelesvirág, szujfűves vagy zsódinás, folyófüves, berekés vagy pimpós.

Levelek: pálmás, herclapis, haricskaleveles, tekerőleveles, farkasfogas, akácleveles, nyírfalapú, nyárfalapú, cserelapú, szakadt cserelapú, fűzleveles, búslífűzés, vagy szomorúfűzés, fenyőágas, fenyveserdő, eperleveles, málnalapú.

Gyümölcsök: cseremakkos, megyágas, dióbeles, barackmagos, szilvamagos, mákfejes, kalászos, búzafejes, zabfejes, klárisos, fenyősnuskás, szőlőfürtös, somos.

Állati formák utáni elnevezések: madárkás, galambos, madárfészkes, sárgarigófészkes, gerlemadaras, tollas, kakastollas, pávatollas, kakasos, kakastaréjos, szárnyas, sasszárnyas, lúdszárnyas, lúdlábás, lúdtalpas, fecskefarkú, bankafejes, bankataréjos, pillangós, haltyúfejes, halas, halhólyagos, rákfarkú, ráklábás, békás, békahátas, békaszemes, békanyomos, kígyós, kígyófejes, piócás, pókos, póklábás, berbécsszarvu, kecskeszarvu, nyulas, kutyás.

Más tárgyak utáni elnevezések: villás, gereblyés, lapátos, kapás, ásós, ekevasas, szántóvasas, kovácsüllós, láncszemes, hámos, kötőfékes, csótáros vagy sallangos, kantáros, dupla-kantáros, nyerges, lánycékos, gyertyatartós, virágtartós, pipás, horgas, bárdos, kulacsos, kosaras, seprűs, gyűszűs, gyűrűs, dészűs, vagy öves, bojéröves, angyalöves, ruhaszéjes, kisasszony-csercsés, (fűlbevalós), tótsapkás vagy németkalapos, labdás, rácsos, kockás, táblás, ostáblás, ablakos, molnárablakos, körös, cserkabalás, csónyakos (csolnakos), felleges, napos, holdas, csillagos, tévedt utas vagy veszett utasos.

fogaskör, a eserelevél, a eseremakk, a búzafej, a szegfű, a nárcisz, a tölesérvirág, a virágkosár és egyes mértani alakzatok. Ugyanezek a legnagyobbbrészt megvannak székelykapukon és a régi bútordíszek között is. Valamennyinél tehát az ékítőművészet egy, ugyanazon forrásból fakad, páratlan ügyességgel alkalmazkodva minden tárgynál annak rendeltetéséhez, alakjához, részleteihez és az ahhoz fűződő gondolatokhoz és érzelmekhez.

A husvétli öntözködés rendszeren tiszta vízzel történik. Kevés helyen használják e célra a patikában vásárolt rózsavizet, hanem e helyett maguk az asszonyok különféle szagos vizet főznek. Ilyenek a zsályavíz, a muskátavíz, a narancsvíz, a fodorkavíz (fodormenta) és rózsalevélvíz. A tiszta vizet pobárból, korsóból, vagy csuporkából, a szagos vizet pedig, likas náddugóval (paralával) vagy gyér foncsikával (ronggyal) elzárt üvegből öntik. A tiszta vizet legtöbbször az asszonyok és leányok kezefejére, a szagos vizet pedig egész természetükre locsolják. Nagyon sok helyt virágbokréttát mártanak vízbe s azzal preckelnek. És hogy így egymást csakugyan megtisztelni akarják, azt a versek legjobban bizonyítják. Bizalmas ismerősök és melegebb vérű fiataloknál azonban a csurom vízre való öntözködés, sőt cselédek között a vályuban való leányfürösztés is megtörténik. Felnőtt férfiak és legények, a maguk módja szerint áldást, a kisebb és serdülő fiuk pedig verseket mondanak. Az oláhok verseket nem igen mondanak, hanem azzal állítanak be: «Iőttünk, hogy vigyük a leányt a patakra.» Husvét hétfőjén a fiuk, kedden pedig a leányok öntöznek, a leányok azonban nem háznak s verseket sem mondanak. Az öntözködés reggeli hat órától a kilenc órákor kezdődő templomi harangozásig tart, s ezalatt az ismerősök elvégzik egymásnál a megtisztelést és a vele járó vendégeskedést. A jó ismerősöket megkínálják szentelttel, vagy kókonynyával, (kosárban elhelyezett sült báránnyal, kalács, főttojás, sonka, szalonna, bor, köményes pálinka és só, amihez néha a bieskát is odateszik, hogy az is megszentelődjék.) Ezeket husvét első reggelén a hét órai mise alkalmával szenteltetik meg. A szentelt iránt nagy tisztelettel vannak s a hulladékot tűzre teszik. Egy-egy községben a szenteltből csak az ehetik, aki meggyónt, meg a kis gyermekek. Délelőtt kilencen túl már csak a szegényebb sorsú gyermek házal, s jól megrakott tarisznyájukat néha alig bírják. Mig tojás van a háznál, mindaddig ezeket is mindenütt beeresztik, ha azonban elfogyott s már a kalács és aprópénz is megfogyatkozott, akkor a kaput nyitó gyermekeknek már messziről kiáltják: «Későre keltetek, a disznók mind felszedték (vagy elverték) a tojást! Vagy pedig azt rikójták: «Immár béharangoztak.» Szóval: elmehettek.

Az öntözködni járó gyermekek minden háznál tisztességesen beköszöntenek, az ajtó mellett megállanak, verset mondanak s aztán megkérdezik: «Szabad-e vízbe vetni?»

Ime, példának — s népmegismerésre — néhány husvétli rigmus.

Vizbevető hélfő ma nekem úgy tetszik,
Látom az utcákon, hogy egymást öntözik.
Kártyával nem öntöm, mert az nem tisztesség,
Ha kannával öntöm, úgy leszen ékesség.
Nekünk ügyes jól lesz, ha kannával öntsük,
Hogy a kicsinyeket nagyon meg ne sértsük.
Öntök asszonyt, embert, kedves magzatjával,
Várok piros tojást, igen de párjával.
Ha párját nem adják, el sem fogom venni.
Ha párjával adják, megfogom köszönni.

Búcsu szó:

Köszönöm szíveimből kedves adományát,
Ha én nem adhatom szívem szerint mássát,
Adj a jó Isten magukra áldását.

(Általánosan használatos.)

Immár a tavasznak elértük kezdetét,
Egy szép virágszálnak láttuk kellemetét.
Zöldelő ágai el ne hervadjanak,
Nekünk szükségünkre megis maradjanak.
Látszik, hogy tavasz van, mindenkéül újulnak,
Gyenge vilójákból koszorukat fonnak.
Eljöttünk hozzátok ifjúi létünkre,
Hogy harmatot öntsünk egy szép növendékre.
Mert, ha meg nem öntsük ezen esztendőben,
Nem virágzik szépet nekünk jövőendőben.
Friss víz kívánkozik annak homlokára,
Nézze meg mindenki a maga hasznára.
Virágozzon mindig ékes virágokat
S nyerjen az Egekben fényes koronákat.
Ennek a váltása egy pár piros tojás,
Legyen éltök olyan, mint az aranyfolyás.

Kosztóm a háznak szép tojás adását
Aldja meg az Isten ez háznak gazdáját,
Gazdájával együtt ékes gazdasszonyát

(A társaság barátságos)

Hogy feltámadt Krisztus, örömmel hirdessük
Mert mi talán városából jöttünk
Ide is eljöttünk a megöntözésre,
Hogy üdvöt hirdessünk ez háznak népére,
Házi leány s asszony, ne legyünk terhére,
Hogyha egy kis vizet öntünk természetre,
Mert, ha restek leszünk véghezvitelre,
Nem virágzik szépet nekünk jövőre,
Virágozzék mindig ekes virágokot,
S nyerjen az Égben fényes koronákat
Megöntözésünknek mi legyen a célja,
Az a leány-asszony legjobban tudhatja,
De mégis megmondom, egy pár piros tojás,
Az is olyan legyen, mint az aranyfolyás
S ezzel Isten hozzád tudokló virágszál,
Virágozzál mindig míg élted sirba száll

(Szent Iván-Laborfalva)

Jó reggelt gazdasszony, jó reggelt te kis lány,
Hozzád jöttem én most, husvét másodnapján
Azért, hogy megtudgyam, van e sok tojásod,
Mert, ha tojást nem adsz, e kannát jól látod
Meg van töltve vízzel s öntöm a nyakodba,
Mint a hogy a molnár felönt a garatra,
Ha pedig tojást adsz, meg pedig pátyával
En se öntelek le ezzel a kannával

En immár elmegyek, vígan maradjatok,
Az Isten áldása szálljon ti reátok,

(Martonfalva)

Minerva fiak közt en is kerteszkedtem
Sok szép virágszálal meg is öntözgettem
Hogy itt is virág van, azt is észrevettem,
Megöntözésre ide is eljöttem
Jere hát élémbe, kedves, szép ibolyám,
Télben is zöldellő, kerekedél muskatám,
En tégedet szívből, ha nem szeretnelek,
Tiszta forrásvízből megsem öntöznelek
Állj elé virágszál a megöntözésre,
Hogy jobban viruljal az éden kertjébe,
A hol is hallatszik szava trombitáinak,
Legyetek lakói Isten országának

(Altalanosan használatos)

Ez háznak van egy rózsája,
Rózsának van egy bimbója,
En a bimbót megöntözöm,
A tojásját megkoszonóm

(Kézdai Szent László)

Hire futam, ha ez a szép szomszéd,
Hogy szükségetek legyen, egy kerek és egyező
Ittkén volt szerencsém házi tojásokhoz juttat,
De most eljött a házi plébánia ünnep,
Ezt a plébánia illet, az Isten éltess,
Az ő szeretetéből az Égig emess,
Egy úrnak legénynek az öltés legyen

(Kovács)

Jó reggelt, jó reggelt, kedves húsnővel
Megöntözlek rózsavízzel, hogy mi hervogjál,
Kerek erdőn járunk, piros tojást látunk,
Házihoz hozta rengő kersén mindjárt ide szállunk,
Nesze hát rózsavíz, gyöngyös, gyöngyvirág,
Höl a tojás, piros tojás, hársztyármal vért

(A társaság barátságos)

Jó napot kívánok becses elietekre
Kérlek figyeljtek rövid beszédemre
Jézus nagyenteken halálra kínzatott,
Harmadnap husvétben ismét feltámadott
Mi a feltámadás ünnepének napján
Sok ember tiszteli barátját lakusan
Mi is eljöttünk most a tisztelésekre,
Hogy meg is öntözzünk annak emlékére
Hogy mint a tiszta víz, a szennyet elmossa,
Egy Jézus vértel bűnünket elmossa
A vízzel való locsolás és a festett piros tojás
Jelzi a vér hullását, s bánatunknak bosszanatát

E háznak közepe egy zászló ott állék,
Arannyal, ezüsttel megpöntumoztassék
Aldja meg az Isten e háznak gazdáját,
Cselédjével együtt házi gazdasszonyát,
Hogy vígan tölthessenek el a husvét napját

(Kovács)

Örömkre serkent fel a mi hajnal,
Mely feltámadását hirdeti Urunknak,
Fenyesen jelenti dieso Megváltónknak,
A kit mi neveztünk Jézus, Krisztusunknak
Indulhat, vidulhat az emberi nemzet,
Midőn ily szép napra ördemesítetett
Aldás és imádas legyen az Istennek,
Ki ily szép tavaszt ad, az emberiségnek
Cs atyánk hagyták reánk e szép szokást,
Hogy öntözzünk vízzel, viruló rózsaszál
Ösenk szokását tehát ismételten
Szép tiszta, friss vízzel, magikat öntözem
Es így érthessenek szép husvét napokat
Nekünk adhassanak piros tojásokat
Kis pohárból öntöm, tartsak kezeiket,
Itak és vének, jó barát személyek,
Békében legyenek

(Hatos)

Szerencsés jó reggelt adjon az Uristen,
 Régi szokás szerint, versmondani jöttem.
 Kedves bátyám uram, a ház család feje,
 Kedves néném asszony, ennek kedves nője,
 Szomorú nap vala ezelőtt három nap,
 Nagy kínok közt halt meg a legnagyobb főpap.
 De már kiszabadult a halál fogságából,
 Feltámadott s kijött szent koporsójából.
 Egy kedves kis leányt ide szalasztottunk,
 A kinek mi mindig a nyomába voltunk.
 Nyájasan akarunk mi ő vele bánni,
 Őtet egy pár tojás, megfogja váltani.
 Még pedig pirosan meg legyen az festve,
 Úgy a vízöntéstől meg is leszen mentve.

Köszönettel vesszük a szép ajándékot,
 Melyet jó asszonyunk nemcsak megmutatott,
 Hanem meg is adott.

(Polyán. most Kezdőkövár)

Ma nekem úgy tetszik vízbevető hettű,
 Látom a pázsinton iparkodik a tű.
 Míg a szolgálókat váluba fűrésztik,
 Tizennyolc tojással teli a kebelik.
 Nekem a leányok egyet sem adának,
 Háznál-házra engem elutasítanak.
 Kérlek, te kis lányka, ne öntesd le magad,
 Inkább azt pár írott tojással megváltsad,
 Egy pár tojáskéért, vagy megegyezhetünk,
 Vagy pedig tégedet, jól megöntözzetünk.

(Tamástalva.)

Örömhírrrel jönnek e széles világból,
 Jézus, a megváltó, feltámadt sírjából.
 Nincs már a kereszten és nincsen sírjában,
 Ott él s uralkodik, fenn a menyországban.
 Azzal, hogy szent vérét érettünk ontotta,
 Terhes bűneinket végleg megváltotta.
 Minket érdemessé tett az Eg kegyére,
 Es méltóvá az Ő drága szent nevére.
 A feltámadásnak dicső emlékébe,
 Bö kivánság rajzik szívem belsejébe.
 Jézus szent emléke legyen ma veletek
 S az ő kegyelmében boldogan éljete.

(Általánosai használatos.)

Idé ki a dombon, felnőtlt bogáncskóró,
 Tudom, hogy bátyámból se lesz királybíró.
 Csillagos kisasszony, mit néssz a szemembe,
 Tán beleszerettél uri természetembe.
 Inkább siess, fuss el, bujj a kamarába,
 Hozz ki egy pár tojást s tedd a tarisznyámba,
 Két kupa pálinkát töles a kulacsomba,
 Egy kalásperecet akassz a nyakamba.

(Ósdota.)

E husvét ünnepén örömet hirdetek,
 Mert a Jézus Krisztus bár megfeszítettet
 És meghalt érettünk, minden bűnösökért,
 Nem maradt sírjában, hozzánk még visszatért.
 Itt van még közöttünk, szent nevét hirdeljük,
 A husvét ünnepét mi erre szenteljük,
 Hogy arra többször is reá emlékezzünk,
 Most üdítő vizzel, ha szabad, önlözzünk,
 Megöntözzök itten öreget és ifjat,
 Hogy emlékül kapjak pár tojást, pirostat.
 Sok husvét ünnepeket kívánom érjete,
 S gyenge beszédemért ki ne nevessetek.
 Elmondám.

(Kisborosnyó.)

Szerencsés jó reggelt kívánok e házba,
 Én is mint egy holló, jöttem a munkába,
 Láttam és találtam, egy szép virágszálra,
 Engedelmel kérek meglocsolására. stb. stb.

(Kövár.)

Nagyon elfáradtam, mert sokat kockáztam,
 Jártam, ültem, köttem, hevültem és fáztam.
 Berekben, mezőkben, sokszor úgy megáztam,
 Hogy a ki meglátott, azt tudta halásztam.
 Én vagyok apámnak cepökös inassa,
 Urgányos kovácsnak vasverő díjassa.
 Ezen hazugságért tán valami adnak,
 Vagy egy jó kancsó bort mindjárt előrátnak.
 Áldja meg az Isten ez háznak gazdáját,
 Gazdájával együtt házi gazdasszonyát,
 Ennek a váltása egy pár piros tojás,
 Az is olyan legyen, mint az aranyfolyás.

(Nagy-Ajta.)

Dicsérjük a Jézust a magas mennyekben,
 A ki velünk vagyon minden ügyeinkben.
 Áldás és dicsérelt legyen e helységben,
 Hirdessük tehát őt föld kerektségben.

Mert Jéruzsálemben az a hír támadta,
 Feltámadt a Jézus az Istennek fia.
 És ezt a városban úgy kiálltják vala,
 Feltámadt a Krisztus Állé — álléluja.

Az anyaszentegyház világgá hirdette,
 Hogy hiveit ezzel üdvösségre vigye.
 Ezt az önlözést is bevették szokásba,
 Hogy maradjon velünk szent példaadásra.

Kartyából nem öntünk, mert úgy nem tisztesség
 Ha pohárból öntsük, úgy lesz illendőség.
 Meg is öntsük mi csak legyen itt csendesség,
 Nem igen erősen, csak hogy jel adassék.

(Szent-Ivány-Laborfalva.)

Hogy vártok-e, vagy nem, én azt nem tudhatom,
Csakugyan előre titektek mondhatom.
Olyan legyen, mint én, nem mendedtél tőlem,
Bétran eldítették mondanom elmenem,
Jo napot uram, szemembe jöttetek
Hogy e házba jöttök szemmel se látjátok
Mert majd oly dologra tüködök hűdítetek
Melyet én felőlem sohasem hittetek.
Kérde-betérő bárki, mit hoztal Romától
Beszélek is mindjárt a tápasatálról
Sokat jártam, tudok mondani újságról,
Tudok tanítani töltsötökből, (töltsötökből)
Mert hűd ványolt ellet találsz az udvaron,
Borzos szortú moeskát tuzhívón vagy pockon,
Szemyes, moeskos vankost, s lepedőt az ágyon,
Hűd el, hogy vagyon ott kerügo gazdasszony,
Hol virradtig nyugszik az anya az ágyban
Ha lánya is addig aluszik nem bánja
És reggel felkelvén a kenyeret vagja,
Egy cseppet sem lesz jobb, lánya, mint az anyja
A hűd a gyermekek jó reggel felkelnek
Ki sem nyílik szemök már kenyeret kernek
Es mozdatlan kézzel ök kenyeret szelnek
Ne keresd ott szűnet a tisztu életnek
A hol a guzsalyból gyakran tűzet tesznek
Kevés fonál fonn esépnyelet keresnek
Orsó csimálonak keveset ütelnék,
Ne félj, hogy tavaszszal vásznod feheritnek
A melyik gazdasszony tálát akkor moossa
Mikor éppen meglott a sotalan kasa,
Az asztalhoz ulvén tányerát vakarja,
Annak a tányerát ne vidél el a lortó,
A mely leány pedig borzós fővel szitál,
A liszt láng a fején, mint malompor ugy áll
Es miként napjal jár éjszaka is ugy hűd,
Hyon derék madárt itt senki sem talál
A mely leány ismét a tehenét feji,
Feji, mikor más már a csordába úzi
Tejszűrőt pedig a pad alatt keresi,
Nem kár a kéréto, ha azt elkerüli

Mindnyájan kedvesim, kik e házban laktok,
Hly szép versmondónak áldást kiáltatok,
Kívánom békében aztan maradjatok

(Kovácska)

Az éjjen almodtat, s almomban azt láttam,
Hogy egy moeskos leány lakik ezen házban
Stelve keltünk hát, s jöttünk hamarjába,
Hogyha kézre kapnánk, vinnénk a patakra
Ott a folyó vízbe addig elmozdítanánk,
A míg mi magunk is szép tisztának látnánk
Ezen fáradsagert egyebet nem kerünk
Egy pár pitos tojas leszen a mi teremk

(Aldi)

Nagy pítosok, kékertáimnak
Leány, szűköt mátku aldos
Mert Megyállok, töltsötökből
E kékert a kékertü megváltott

Azert moeskám hamarjában
Fogyetek jó kocsalóimnak
Imádjatok a Megyállok,
A ki értetek töltsötökből

Ennek emlékeztetés,
Pitos tojást a vandenak
Mert ha nem lesz megváltatok,
Vizes lesz az szoknyatok

Csokolára teddtek,
Fogy ellet, Bozsok,
Adjál tojást ebeged,
Pitost ám, de tüsszet

(Kovácska)

Jo napot uram, kik egybegyűltetek,
Tölem gyavallottol semmit se tölptetek
Egy pár pitos tojást kezemből tegyetek,
Hogy tölem hamarjában megváltok

Ha verset mondok, hallgassa meg gyantott
Krisztus koporsóját se örültek ingyen
Egy talon netem is nem esik hálom,
Ha versemet mondom késsé szaporítottam

Orbános a Sodoran, mert a hűdeg hűt
Ótras sívegemet a kovács rostál
Mindem oltozetem bécstől hozott szemem,
Csizmáimnak a talpát a szára fedezi

Nadrágom s kabátom, mint rosta lyakkos,
Sapkam es mellényem rostokas es feltos
Kivánják-e kérem, hogy tohbet is mondjak
Vagy már sérelmükre van s legmátkoztak

A versemet tehát befejezem ezzel,
A szent ünnepeket töltsék békességgel

(Nagy Anna)

A húsvéti pitos tojas
Jelzi a Krisztus halálát
De azért, hogy feltámadott
Adjunk neki szent hálakot

En is azért udvozoltok
E szép tavasz reggelen,
Pár tojást ha nem szűkölök
Szepem megkosztomom én

(Kovácska)

Szerencés jó reggelt adjon az Uristen,
Régi szokás szerint versmondani jöttem.
Örömünk esillaga épen ma feltetszett,
Lelki ellenségünk szarva letörött.

Halálnak ereje semmit sem véthetett,
Győzelem zászlója életbe léphetett,
Örüljön, vigadjon ezen kereszténység,
S táplálja lélekben és szívben reménység.

Szívből és lélekből bő áldást vegyenek,
S kezembe pár piros tojásukat tegyenek.

(Nagy-Ajta.)

Hajnali pacsirta
Költött fel talpamra,
Hogy hirdessem, a mit
Az agyal elmonda.

Ember Megváltója
Máma támadott fel,
És minden keresztény
Általa ünnepel.

Eljött minden ember
Édes Megváltója,
Légy te is hát, kis lány,
Ennek az áldója.

(Lisznyó.)

Feltüzött a husvét
Fényes napsugára,
Minden kereszténynek
Itáza ablakára.

Feltámadott Jézus
Nem maradt a sírba,
A neki faragott
Hideg koporsóba.

Tanutván a jóktól,
Példákat vegyetek,
Hogy még sok husvét
Ünnepet érjete.

(Lisznyó.)

Feltámadott Krisztus, jámbor keresztények,
Öntözni indulnak a kicsiny legények,
Harmatos rózsától kértünk szagos vizet,
De csak azt öntözzük, ki ezért megfizet.
E háznak kis lánya tudjuk nem szűk markú,
Azért hát közöztünk hamar kész az alkú.
Lics, loes, virulj tehát kedves szép virágom,
A fáradságomért a tojást elvárom.

(Mikóujfalu.)

Elment a hó, szárad földünk,
Asszonyt, leányt, vízzel öntünk.
Öntözöm, de kárt nem teszek,
A mit teszek, beesület lesz.
Tudom, hogy nem lesz terhére,
S piros tojást nyom kezembe.
Adjon nekem pirosat,
De még olyan írottat.
Ezt se nem én kezdettem,
Ezt se nem én végezem.
De még ma anyámat is,
Tudom, a vízbe teszem.

(Torja.)

Én aztat hallottam Konstantinápolyban,
Hogy mind jó emberek laknak Csernátonban
De én hogy meghallám, kapék dolomántot,
S megnyergelem ama félfaru kancámot
Jó uram, asszonyom szemembe mit néztek,
Karddal, bottal engem innen ki nem vertek,
A míg egy pár tojást zsebembe nem teszték.

(Felső-Csernáton.)

Jól tudom, gazduram,
Hogy elakart bújni,
Kapuját, ajtaját
Be akarta zárni.
Még kedves lányát is
El akarta dugni.

Azért áldja Isten
E háznak gazdáját,
Piros hajnal után
Hozza fel a napját.
Hogy érhesse soká
Még a húsvét napját.

(Alsó-Csernáton.)

Verebek papja,
Hordó csapja,
Hol betérek
Tojást kérek,
Ha nem adnak
Visszatérek.
Éd's anyámtól
Többet kérek.

(Alsó-Csernáton.)

E nap derültével jó reggelt kívánok
Husvét másodnapját köszönteni járok.
Melyen ősi szokás szerint virágokat
Vízzel fetűdítik a hervadozókat.
Én is Bethtelemből hozva ezen vizet,
Virágjokat öntni kérek engedelmet.

(Árapatak.)

Egy nyárcsokót lobzács-léle Ha nem látnak megintótánc		Értesítéssel, Alkalmi szöveg, Máriaút a hajóhoz Körköttyűjű, Utóélet magyarázatok, önkéntes	
	Kései jászok		Összes
Allo megitt állok Piros tojást várok Ha járjat nem adok Esetig is itt állok		Kisfi csóttól csóttól Ajjó csóttól állok Váltsvetni juttok Újra tojást várok	
	Kései csóttól jászok		Összes
En kis deak vagyok Sokat nem oszlok Egy pár tojást várok S azzal elszállok		Hogymint csóttól Tojást várok Ha nem adnak Ottélt állok	
	(Után nem hátróttok)		Összes
Ma húsvétnek innepo Leányok ontozok Piros tojás emléke Adjanak párt kezente Hogy a tyúkok tojjanak Harubjáért pároslag		Medve dundula le Hilij leaszak el Agvotak egy tojást Mett le nem menyek el	
	Kései		Összes
En kis fereg Hol betérek Tojást kérek.		Ma jöttem tojásért Holnap jövök lányért	
			Összes
Hol nem adtak, Mind meghaltak		Ha nem adnak tojáskat Ulü vizve tyúkoskat	
	Ötöjások		Összes

Mennyire benne van a rigmusban a nép lelke.

Egyikben a székelység benső vallásossága, másikban a tavasz dícsőítése és a szőlő természet szeretete; itt a tiszta barátság, egymás megbecsülése, ott a nő tisztelete és a győngödség; ebben a szerelem mellett a családi élet dícsőítése, abban a szülőföld és a háza szeretete; egyikben az ildomosság komolysága, másikban a játszi, soha tulságba nem eső kötődés és naphumor. A rigmus mutatja, hogy az öntözködés és a tojással való megajándékozás régi szokás eszinktől maradt reánk, de az anyaszentegyház is bevette s megtartotta, mert a tojás jelképe lett a feltámadásnak, annak piros színe Krisztus véréhülést, az öntözködés pedig a lelki megtisztulást jelképezi. A vallásos érzelmek kifejezése, csaknem minden versben, egybekapcsolódik a tavasz dícsőítésével, mely meggyözi a telet s zöld bársonypalástot borít a földre. A nők valamenyien kedves viragszalak, akiket a kertészek nagy örömmel keresnek fel megöntözés végett, egy pár szépen megírott tojásért, amely nem csupán jelkép, nem csupán váltság vagy her, de emlék is, a legszebb érzelmek emléke. A szavakban kifejezendő érzelmek keresik a beszédben is, az öröm és kelkesedésnek leginkább megfelelő, csengő-bongó megnyilatkozást.

Berek községben a legények, nyolcan-tizen egy csoportban, énekszó mellett járak be a leányos házakat. A legények közül egyik ostorral nagyokat rittyegtet, a másik meg a burrogtatót kezeli. (A burrogtató úgy készül, hogy egy üres faedénynek pl. kártynak (kártynus) a száját borral lekötik s a kiteszített bőr közepén hosszú tűs bilákat erősítenek. Ezt a loszört egy legény mindketten kezével egymásután gyorsan végig vonja s így burrogó-hang keletkezik.) A rittyegtető rendszeren a házianyt megöntözi s a garat, az udvaron palinkával megvendégeli őket, kovászán és az orbat járas több községben is, a szolgállegények elővesznek egy kisebb fajta erdői szant, arra nagy vonókötelet kötnek s e melle a szolgák kisebb nyakbavető kötelekkel magukat befogják. Minden legény csengőt is akaszt a nyakába. A szantat behajtozzák (fenyőágakkal s arra tesznek egy lábat).

a tojás és kalács gyűjtésre, egy korsót pedig a pálinkának. Egyik fölül a szánon levő ládára s nagyokat rittyegtetve egy ostonnal, «csa megide», «moen», «csahon» szavakkal hajlja a többit. A leányos házaknál a kaput kinyitva bevonulnak s itt a rittyegtető, mint bemenő, a házileányt megöntözi, a többiek pedig az udvaron cigányzene mellett énekelnek és táncolnak. Ha bort kapnak, azt megisszák, a pálinkát, miután már abból is eleget ittak, a korsóba öntik; a gazdasszonytól és házileánytól kapott kalácsot és tojásokat pedig be a ládába — s nagy vígsággal, haladnak tovább.

Árapatokon minden leány megír vagy megirat egy lúdtojást is s azt az asztalra helyezendő tojásos tál közepére teszi. Husvét másodnapján jönnek a legények zeneszóval öntözködni: a lúdtojás azonban a jegyes legényé. Ezt a tojást a leány és a jegyes legény, a husvétutáni szombatnapon eszik meg azzal a pogácsával, amelyet a legény a leánynak a földvári sokadalomban vett. (Országos vásár március 25-én.)

A gyermekek a tojással többféle játékot űznek. Ilyenek: a koccintás (ticseselés), amely nyereszkedő játék s jóslásokra is szolgál, — az eltörött tojás gazdája a vesztes; a szélmalmozás, midőn a tojáson egy szalmaszálat dugnak keresztül s azt a két kéz ujjai közé helyezve fűjják, hogy forogjon; a tojásütés szitával, egy szegletbe tett tojást a szitával próbálnak eltörni, ami ennek görbülete miatt ugyancsak bajos; az elnyomás, jobban mondva szétnyomása a tojásnak két ujjal, vagy a tenyerek között; a likba pattintás, olyan mint a gombozás; a feldobás, stb.

Ha a husvét napjain szép és enyhe időjárás van, akkor a délutáni templomozás után a község apraja, nagyja a zsendülő rétre megy ki. Itt a felnőttek, a legények és fiuk labdázhatnak, eserkabaláznak (ördög motolla) vagy lábhintáznak. A leányok, «nyits kaput ny bírő»-t, báránycázást, posztózást, macskázást, vagy cice-hirét, (cicázás, cicézés, cekacec) játszanak s víg nótával teli a mező.

A megfőtt és megírott tojások legnagyobb részét elfogyasztják s az íróttak ízét sokkal jobbnak állítják, mint az íratlanokét. A zsódina lében főzött tojás kellemes illatot nyer és legtovább eltartható. Az emlékebe eltett tojásokról az a néphit, hogy azoknak belseje, hét év alatt fényes, sárga kővé válik, amely gyűrűfejnek is használható.

Háromszékvármegyében legszebb tojásírás van még a Feketeügy baloldalán, a berecki hegyesoport vidékén, Bereck, Lembény, Osdola, Gelence, Zabola, Páva, Kovászna, Papole Zágón, Bárkány, Nagypatak és Bodzafordulón. A Feketeügy jobboldali vidékén, Polyán (most Kézdikővár), Kézdi-Szentlélek és Torján. Az Olt jobb oldalán, a hermánybaróthi hegyvidéken, Előpatakon, Árapatokon és Hidvégen.

Amint távolodnak a községek a hegyektől, hanyatlak bennük a tojásírás művészete is. Tovább menve a hegyektől, a Feketeügy közelében levő síkságon és a Szépmezőn fekvő több községben egyáltalán senki sem tud tojást írni és akárhány községet a tojásírásért vándorló oláh asszonyok sem keresnek fel. Ezek ugyanis husvételőtti nagyhéten, festékeikkel s eszközeikkel útra kelnek, a szomszédos községekben házalva, bekiáltanak minden házhoz: «Asszonyom! nem iradnak dojázt?»

Az írást alkú szerint, tojásért, pénzért vagy egyéb komencióért végzik.

Ez utóbbi helyeken már az alakzatok nem oly változatosak, nem oly rendezettek s nincs meg rajtuk az előbbieknél tapasztalható gazdag színpompa; míg a hegyalatti községekből tizenöt-husz elismert és földicsért tojásíró is akad, sőt Előpatakon és Árapatokon csaknem minden nő tud tojást írni, addig itt községenként alig néhány. Sajátságos, hogy a tojásírók többnyire idősebb asszonyok; fiatalabb asszonyok és leányok már kevesebben írnak tojást. Itt-ott egy-egy férfi is megpróbálkozik a tojásírással, ez azonban ritkaság... Sokhelyt sajnálkozva emlékeznek vissza az egykori híres tojásírókra. Az ilyen helyeken egyszínű, vagy legfeljebb csíkos tojásokat festenek ma már s a tojásírást kiszorította az új módi festőpapiros. Néhol még fából esztergált s pirosra festett tojások is jöttek divatba. Sőt arra is akadt példa, mint Zalánpatakon, hogy a gyermekek öntözködni sem járnak.

«Hogya szűzítati-mellette vállalkozni önk — jánostólja Balazs Márton — azelőtt egy-
vulekről a szép szokásokon. Erőde hár oktatásyba a templomok képeit, melyek képek
megvilágításu teljesen épüsztebelek. A régi templomok és katedrálisok építészeti
ekitímények magvélbára megsemmisültek. Székely legpárna emlékeimben hagyta: építész-
sejüket az idő mellette és vesztetagsága gyomra változtatók. A régi székely házaknak a-
hazi eszközök magvélbára festményekkel együtt már a legmegyélbesebb elpusztultak. A me-
kely esreplestes künét hívallat. Hamulatos szep es eredeti esen hályvaregnyomok elme-
tek, a vas es haldig kalvdrak használata vetele ma. Hmze-ség es változomok gyomra
allo máveszetet az idő teljesen megsemmisette. Nevelőzetünk egykari határua meg-
alig látjuk ma itt ott megmizelődn. Hmzedünk szokásunk elhazimik mányalóba el-
nek régi eredetsegüktől. Ilyen körülmények között határua feltétel az a haldig meg-
nak ma fog hat bennünket ma haldig székelyekke tenni? — Mert fog talárua az ideg-
mint kizárólagoson faji jellegu dolgokat latin es magyar sulni ami vedőu szep Székely-
foldunk képet világoson es kiterőhetetlenül felkebe fogadlissu? — Mert fogunk az ide-
kornak mint igazi tykpus dolgokat határuagymu szent erkélyen a székelyokból való em-
lekezésnek bizonyítékául tapunk egykari meses gazdagsága felkivilágomok, magvél
és ós-
rásul az ezután felkelőu es kutatóu akáro nemzeti entulatuak).

Igazu van a magyar folkloristák egyik felkes tagjának Vikár Felának mádon egyik
közleményeben azt írja: «Mert hogy nemzeti ügy e nép ajkán elő regiszeg egy s ál-
lában a népi kolles termekemek kutatásu az művelti ember előtt ma már nem lehet kö-
seges. Kezdrük fölsimemni minden tereu hogy a nemzeti helyeg a színtelenségek kün-
faji vonások kidomborítását, lecsület es érdek egyvarant követelik. Hova bennünk ha má-
denünk csak visszhangja volna más népek sajátosságainak».

A régi világot egészeben visszaállítani nem lehet de ami abban nemzeti entet es
kines attól elszakadomok openseggel nem lehet. A visszaállíthatatlant megmentjük az
emlekezet számara a felhasználható pedig ismét elvesszük es értékesítjük vele egy-
hangyva vált népletünket. Folttrissitjuk felkünkét tapunk nemes vonas ival s az ideg-
nek reánk nevez legtoábbszor ridég es érthetetlen eromai helyett draga gyengyekkel
ékesítjük ismét szep Székelyfoldunket. Végül opsegken es tisztan fogjuk bentarthatni az
az ós nemzeti forrást ahonnan az államferőu népismertetet a kelte szárnyalásaloz nem-
zeti erőt, a művész szemé új világokba vezető eszmeket, a tüces es dlatatlan ismertetet
a köznep pedig erzelmeire mindenből es mindentinnen edes anyai szót mentőet. Az idő
gyorsan telik, minden perc egy-egy draga emléket torol el vagy semmisít meg, azért a
tekintetben a munkásságnak vesztgelme egy perceg sem szabad. A küfömben elismérés-
melto büzgosággal működő Székely Nemzeti Muzemünk minden erepevel es minden tel-
telhető eszközzel fol kell karolma az ethnographiar ügyeket is s ezek eljára külön es-
portot szerveznie, mert szemtem ezek adnak meg muzeumunknak leginkább az igazi
székely jellegét.

Meg kell nyerni az ügynek a vármegye összes hatóságait a tisztvis há kart a vite-
ken különösen a felkeszeket, tanítókat közsegi jegyzeket es minden felkes partőget arra
hogy szívvel-lelekkel büzgölköljának úgy a népkolles tereu, mint az előbb említett ir-
nyokban gyűjtéseket eszközoelni.»

Nézzük most képenket.

Sajnos, mindazt amit Balazs Márton es a Székely Nemzeti Muzem egy keses gesen
hoesátott rendelkezésünkre — s amit a következő harmadik kötetben közgesítünk a ples-
pési gyűjto Ronaky Kálmán dr. gazdag kollekcijából is — itt nem mutathatjuk be.

Képenken az egyes vulekek jellege könnyen felismérhető s ez a jelleg a díszítések
elrendezésében nyilvánul. Az egyiknél a tojas mindket oldalat betölti a dísz egy virágzatos
kép, melynek szára a tojást köfefe osztja a hegyes es tompa felére — e szárdal nyitnak
be a virágok s levelek betöltve tobbé-kövesbe a tojás felületét — s e felvü virágzatu
tojások mellett vannak olyanok ahol a virágzat iránt a tojást két arányos részre szi-
-

álló virágzatot képezve. Igen gyakori és jellemző az a megoldás, ahol a kétfelé osztó egyenes vonal mint ívből fent és lent ellenkező irányú levél, ág vagy virágzat indul ki. Van ezenkívül még két egymást keresztező tengely köré csoportosuló díszítés mód, és végre egész különálló középponti alakzat, vagy egyéb foglalja el a tojás egy-egy felét.

A XLIIIa., b. és LIV. táblán láthatók azok a tojások, amelyek fekvő virággal vannak díszítve. Vagy egy nagy virág foglalja el csaknem az egész tojás felületét, a mellette levő levelekkel, (L., 3., 6.), vagy a középső száron van a kisebb virág s két oldalt hasonló nagyságú hosszú száron ülő virágok levelekkel, kaesokkal töltik be a teret.

Gyakori a tulipán, sokféle megoldásban, a rózsa s a toklászos búzagalász, de előfordulnak ezek mellett különféle virágok, levelek, karikák, sőt gereblye-szerű alakzatok is. A szélesebb alakokat pontok töltik ki, de ily pontok itt-ott a konturákat is kísérik (XLIII. 8. 11. 21) Néha fűrészesek a levelek, (XLIV. 10), néha meg több tojásadalakú egymásra helyezett idom képezi azokat (XLIV. 6).

A második csoport tojásai láthatók a XLV. táblán: az álló virágzat a tojás alakjának megfelelőleg felül kisebb s lefelé nagyobbodó leveleket hord. Igen különös alak az 5 s a 4, gereblye díszszel; az előbbi csoporthoz tartozik a 4—15-ig, melyek közül a 8. és 9. pillangót ábrázol. s szép rajzával tűnik föl a 20—21 hétfalusi csángó munka, melynek motívumai sokban emlékeztetnek az ottani ablakok fölött lévő stucco díszekre.

A XLVI. táblán vannak a székely tojásokat leginkább jellemző díszítésmegoldások; az egész tojást körülvevő ívből ellenkező irányú virágok vagy ágak nyúlnak be, betöltve a két félre osztott mezőt; a legtöbbször egyenlők, két részből állanak, de különbözők is lehetnek (2, 17). Ha az ív-vonal egy pontjából indulnak ki az arányosan fekvő száruk, levelek, akkor az első csoporthoz hasonló alakok támadnak, csak hogy míg ott a középső virág van hangsúlyozva, itt a tengely, az ív-vonal (13—17). A virágok még itt-ott tágan körülvevő kosarakkal vannak körülveve (19—22), néha kettős ez a vonalozás (18), és nyitott (22). Negyedik csoportból valók a XLVII. táblán vannak (5—24). Ezeknél kettő a tengely, s vagy a tengelyek metsző pontjából nőnek ki a virágok, levelek, mint (9—13), vagy csak két átellenes, míg a másik kettő a másik tengely végső pontjaiból indul ki ellenkező irányba, mint a harmadik csoportnál, s ezáltal a vonalak bizonyos párhuzamos-ságot nyernek (16, 19, 21). Vannak ezeken kívül olyanok, amelyeken a két tengely mellett még két felező tengely van húzva.

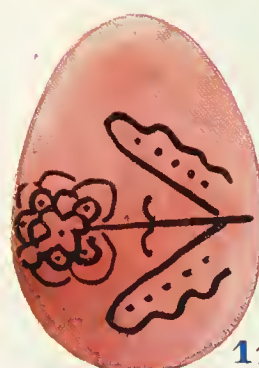
A XLVIII. táblán még néhány, az előbbiekhöz hasonló tojás van, köztük olyanok melyeken a két tengely közti részbe háromszög is, vagy más mértani alakok és mezők kerülnek (22, 23). Ugyanott tengelyek nélküli középponti alakok is láthatók (16—20), továbbá a (8—12) többnyire görbe vonalokból összetéve.

A XLIX. táblán szintén két tengelyű beosztásuk a díszek, köztük a (13) német sapkásnak nevezett motívummal. Hálózatos lesz e két tengelyes díszítés, midőn még négy pontot vesznek fel s azokat a tengelyek egy pontjával kötik össze (8, 9), s a képződött háromszögeket páronként felváltva kipontozzák. Ugyane táblán a tengelyek adta mezőkben különálló virágoeskák vannak (22—23).

Az L., LIII. táblákon is jellemző példányokat csoportosítottunk.

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLIII. a. tb.)

1—2. Tulipános (Csernátón); 3. Tulipános (Lemhény); 4. Virágos (Osdola); 5. Virágos (Lemhény); 6. Tulipános (Zabola)
7. Tulipános, rózsás (Osdola); 8. Cserelapis (Torja); 9. Tulipános (Almás); 10. Tulipános szegfűvel (Osdola); 11. Rózsás
(Márkosfalva); 12. Gereblyés (Osdola).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

СВЕТЛОТЪСЪ КЪ МЪСЪ ПЪСЪ

1. Viragos (Osdlal); 2. Ovar (Osdlal); 3. Ovar (Osdlal); 4. Ovar (Osdlal); 5. Ovar (Osdlal); 6. Ovar (Osdlal); 7. Ovar (Osdlal); 8. Ovar (Osdlal); 9. Ovar (Osdlal); 10. Ovar (Osdlal); 11. Ovar (Osdlal); 12. Ovar (Osdlal).

1

2

3

4

5

6

7

8

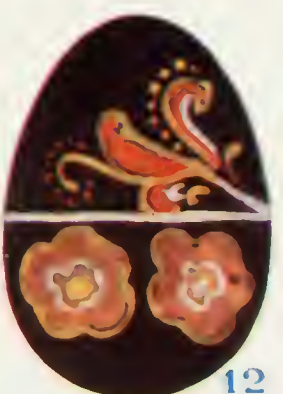
9

10

11

12

HUSVÉH TOJÁSOK (XIV) 115

1. Kispes (Csornán) 2. Korkas (Szerdahely) 3. Ujjas (Almás) 4. Levelis (Győr) 5. Apas (Kisbajcs) 6. Székely (Sárospatak) 7. Székely (Sárospatak) 8. Ujjas (Lendvén) 9. Székely (Sárospatak) 10. Ujjas (Zibola) 11. Csics (Szerdahely) 12. Korkas (Sárospatak)

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLV. a. tb.)

1. Tulipános cserelapival; 2, 3, 5, 7, 8, 9, 11, 12. Tulipános; 6. Tulipános és rózsás; 4, 10. Tulipán buzaféjjel.

(A vörös alapon fehérrel díszített tojások előállításai helye főleg: Árapataka, Bärkány, Bodzaforduló, Előpatak, Hidvég, községei)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLVI. a. tb.)

- 1., 2., 8. Tulipános; 3. Buzafejes; 4. Szegfűves; 5., 6. Meggyágos; 7. Leveles; 9. Cserelapis; 10. Virágos; 11. Szárnyas; 12. Píllangós.

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

PLATE XLV

M. H. ...

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLVII. a. tb.)

1., 2. Leveles; 3. Buzafejes; 4. Gereblyés; 5. Keresztes; 6. Cserelapis; 7., 9., 10., 11. Pillangós; 8. Pillangós (Szárnyas).
12. Virágos.

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

DESIGN BOOKS, (XVII) 1, 163

13, 16, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLVIII. a. tb.)

1. Leveles és virágos; 2. Tulipán cserelapival; 3. Boldogszíves; 4. Cserelapis; 5. Tulipán égőszívvel; 6. Tulipános; 7. Fenyőágas; 8. Oves; 9., 10. Leveles; 11. Magos (Magvas); 12. Cserelapis cseremakkal.

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

HUSTITI TOJASOK (ALMII. I. II.)

13 Szomorú szives. 14 15 V. ragás. 16 17 péntek. 18 Ovis /5. sz. V. ragás. 19 20 21 Földszives. 22 23 24 Csirkefogó. 25 Felpintás.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLIX. a. tb.)

1., 3. Virágos; 2., 7., 12. Tulipános; 4. Cserelapis gereblyével; 5. Cserelapis; 6. Folyó leveles; 8. Leveles; 9. Madár-fészkes; 10. Pipás; 11. Ujjas.

УСЛОВИЯ ТОЖА К (МІХ. І. 18)

13. Тарасівка, Київська обл., с. Гора, 1910 р. 14. Гора, 1910 р. 15. Гора, 1910 р. 16. Гора, 1910 р. 17. Гора, 1910 р. 18. Гора, 1910 р. 19. Гора, 1910 р. 20. Гора, 1910 р. 21. Гора, 1910 р. 22. Гора, 1910 р. 23. Гора, 1910 р. 24. Гора, 1910 р.

1

2

3

4

5

6

7

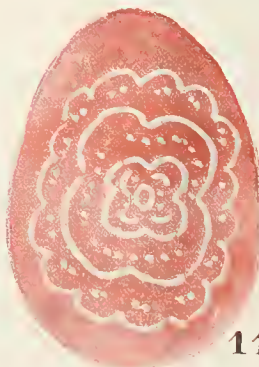
8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (L. a. tb.)

1., 2., 7. Leveles; 3. Füzágas; 4., 6. Virágos; 5. Kíssasszony csercse (fülbevaló); 8., 9. Gombás; 10. Fogas; 11. Oldalrózsás; 12. Ablakos és körös.

HUSVÉTI TOJÁSOK I. b. 1b

13. 14. 18. Csallagos 15. Bardos 16. Fogas 17. 19. & Kézváltó 21. Bekercsény 22. Mankócs 23. Fonyócs 24. Csorvács

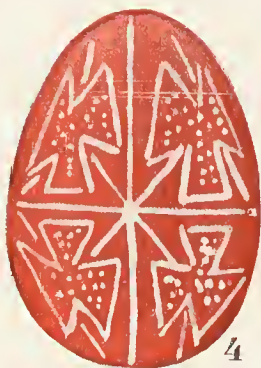
1

2

3

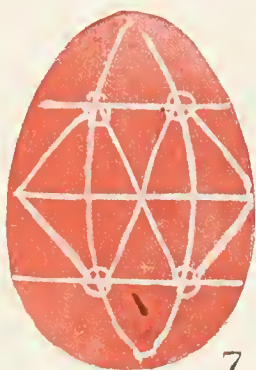
4

5

6

7

8

9

10

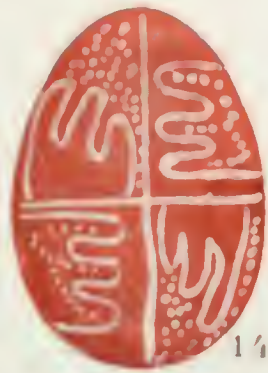
11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (LI. a. tb.)

1. Pántos és pettyes; 2. Póklábas; 3. Virágos (Hétfalu); 4. Sárgarigó fészkes; 5. Pipás; 6. Búzafejes; 7. Hámos; 8–10. Kantáros; 11., 12. Csillagos.

HUSVÉTI TOJÁSOK (I. b. II.)

13. Erdős mátyás 14. Ujas 17. 18. 20. Pócs 19. Látos 21. Fényes 22. Mészáros 23. Károlyi
24. Ujas

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (LII. a. tb.)

1. Nagyrózsás; 2. Nyárfalapis; 3. Ráklábas; 4. Horgás; 5. Keresztes; 6. Békahátas; 7. Kigyós; 8. Buzafejes; 9. Búvirágos; 10. Ekevasas; 11. Kisasszonyeserse (fúlbevaló); 12. Ujjas.

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

HUSVÉTI TOJÁSOK (III. l. II.)

13. Vöröses 14. tozós 15. Udaltörvénység 16. káposzta 17. Upróveles 18. Leveles 19. Ásás 20. káposzta 21. Fűszes 22. Fűszes 23. Fűszes 24. Fűszes

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (LIII. a. lb.)

1. Fenyő-suskás (Kovászna); 2. Táblás és tulipános. (Torja); 3. Kockás (Páva); 4. Napos (Sósmező); 5. Virágos (Páva); 6. Akáclapis (Gelence); 7. Oldalrózsás és szíves (Zabola); 8. Rácsos (Páva); 9. Ruha-széjjes. Fodros (Zabola); 10. Szakadt eserelapis (Bárkány); 11. Öves és csipkés (Zabola); 12. Keresztes (Osdola).

HUSVÉTI TOJÁSOK (I-III. É. III.)

1. Orosz (Magyarországi) népművészet, 2. Orosz (Magyarországi) népművészet, 3. Orosz (Magyarországi) népművészet, 4. Orosz (Magyarországi) népművészet, 5. Orosz (Magyarországi) népművészet, 6. Orosz (Magyarországi) népművészet, 7. Orosz (Magyarországi) népművészet, 8. Orosz (Magyarországi) népművészet, 9. Orosz (Magyarországi) népművészet, 10. Orosz (Magyarországi) népművészet, 11. Orosz (Magyarországi) népművészet, 12. Orosz (Magyarországi) népművészet.

TEMETŐ

A NAGYAJTAL TEMETŐ

Az ősi feje a mindjohiban kivészó es legtöbb helyen már ki is veszett régi világból maradt fenn, ahonnan a virjasztó, a tor, a strato asszony meg a padmilyó, a régi vitéz szekely-temetése e jellemző kísérői.

Ma már alig emlékszik valaki arra, milyen is volt egy ilyen régi vitézi szekely temetés. Pedig elég artistikus parade volt, hogy emléke megőriztessék elmondjuk itt is.

A halál után a holttestet öreg asszonyok megmósták es felöltöztették imnepi gőnyéjába. Egy tettek at a halottas agyból a nyújtópadra.

Ezalatt a haringszó szaggatással — megszakított harangozással — adta tudtul a falunak, hogy halott van. Azután meg naponta reggel, délben, napnyugatkor, három harangoztak. Előbb a nagyharanggal, azután a kisesivel, harmadiknak összehúzza a kottóval. Ha férfi halt meg: nagy haranggal; ha asszony nap akkor a kis haranggal szakgatott a harangozó.

A nyújtópad, amelyre a holttestet tettek, egyszerű, deszkából készített, négylábú, széles pad. De a halott tiszteletére díszbe vonták. Nem feketebe, hanem varrottas, fehér lepedőket terítettek rá, es a lepedők varrottas széle lecsungott négy oldalról, szinte a földig. A halott feje alá pirossal varrott párnákat tettek, lecsukott szemére rezüstakat. A nyújtópad mellett a falhoz támasztva állott a díszes kopja, fehér, fecskefark formájú lobogóval. A halottra terítettek szurke, vagy fekete zekejet székmanyat, a földig erő condraposztot.

Felső Rakoson ma is így díszítik a ravalt, csak a lobogós kopja tűnt el.

Este virjasztóba érkeztek a halott jó emberei, barátai. A házban körbe ültek es emlégettek a halott vitézségét, jószágos vóttal erő-

FELSŐ RAKOSON A HALOTT JÓ EMBEREI

KÖZSÉG ÜNNEPEI ÉS KÖZSÉG ÉLETE

A BÖLÖNI OLÁH TEMETŐ. (ÉRDEKES A FEJFA KERESZTESITÉSE.) (410)

és indultak a temetőbe az ácsokkal. Kimérték a sírt, úgy, hogy napkeletre nézzen, hogy a fölkelő nap sugaras fényességével minden reggel legelőbb öntse el a díszes kopjajelt.

Ma is keletre fordítva ássák a sírokat, szinte mindenütt, de okát adni, nem tudja senki.

Míg a gödör készült, — ami mélyebb volt a rendesnél, — az ácsok kemény cserefából kifaragták a padmaly gerendákat.

A kész gödör négy szögletére aztán négy sásfát ástak be, melyek szinte a gödör fél magasságáig értek. Ezekre négy gerendát véstek körül; kettőt hosszan, kettőt keresztül a gödör oldalához. A négy gerenda-párkányt rakott a sír oldalfalán. E gerendákra kerültek hosszan a fedő gerendák, úgy, hogy amikor mind berakták, a föld nem juthatott az alsó üregbe, mely a koporsót várta. Ezt a fából készített kriptaszerű üreget nevezik padmalynak ma is, mert a legtöbb faluban előkelőbb embert, vagyonosabb asszonyt, ma is így, padmalyba temetnek.

Másodnap este is virjasztó volt, úgy mint első este. Harmadnap: a temetés napja.

A toronyban megkondult a gyűlő. Egy haranggal, hosszasan. Erre gyűlni kezdett a közönség. A leányok guzsajakra átterített keszkenőkkel, ami a lobogót pótolta. Tíz-tizenkét díszített guzsajra a lábtól végig, mindenikre három-négy, legtöbbnyire telyem keszkenőt terítettek.

Ez ma is így van.

A második harangszóra megérkezett a pap és kántor. A szertartás elvégzése után jelt adtak a toronyba, és harangszó mellett elindult a gyászmenet.

Elöl, díszes ruhában, lovon, lobogós kopjával kezében a halott egyik barátja. Mögötte a halott bajtársai fegyveresen. Utánuk hozta két rúdon a koporsót négy ember, — négy meg lobogós kopjával haladt a négy sárkon. Időnkint föl váltották egymást.

Két oldalt a koporsó mellett haladtak még a zászlós lányok, a guzsajra készített zászlókkal, kifelé fordítva a rudat.

A koporsó után jajgatva a sirató asszonyok. Mögöttük, ha volt, a síró özvegy és gyermekek, a pap, a kántor és az énekesek. Végül a közönség.

A temetőbe érve, a koporsót letették a sír szélére. A pap beszélt; azután előállott a búcsúztató — legtöbbnyire a kántor — és valamelyik halotti ének dallamára, verses búcsúztatóban búcsúztatta el a halottat kedveseitől, az egész atyafiságtól, barátaitól, jó embereitől, szomszédjaitól, névszerint fölemlítve őket. Nagy siratás közepette a koporsót leeresztették a padmalyba.

nyeit. A nyújtópad mellett, fogadott sirató asszonyok siratták éneklő, síró szóval az eltávozót.

Sirató asszonyokat ma is fogadnak egy-egy helyt.

Másodnapon elkészült a koporsó és nagy jajgatások között, akkor abba tették át a holttestet. A varrottas dísz tovább is megmaradt. Ezen a napon jöttek a gödörösök; megmérték a koporsót

KÖPEC.

(A KŐBŐL UTÁNZOTT FEJFA.) (411)

A KŐFÖLDI TEMETŐ II.

KŐFÖLDI TEMETŐ

Ékkor a halott háttársai körül álltak a sírt és fegyverékkel felhúzták.

Majd az assok tolrakták a padmaly gerendákat és megkezdődött a föltámas. Mikor földomlott a sír fejtől felúzótt a díszes, lobogós kopjat s olykor a sír nagy szögletkor is tűztek egyet-egyét. Aztán indult a közönség vissza a halottas ház felé a terep.

A bír nagy lakomá vála márhakat vágtak le és ették ittak keső őszakong. Ma is őrlik meg a torozást.

A kopjak maradványa a sok kopja fejt a temetőkben. A kopja és a sírta létes szokasa negyven éve lehet, hogy kiveszett. Egyéb most is úgy van sok helyt ahogy elmondtuk. Éteden, Sikkodon ma is élnek emberek akik láttak ilyen nagy temetést. Dr. Örmény Balázs a «Szekelyföld leírása» című munkájában is bizonyítja azt, amit a meglevő szokásokkal mi nem bizonyíthatunk.

A kopja fejtak sok vidéken végkép.

AZ ÓROSHEGYI TEMETŐ HARMON MÉTERES
KRENSZTJEL (11)

KÁDÓNÁS HALOTTAS HÁZ (10)

KÖPEC. (416)

kiveszlek, de emléküik megmaradt, mert a sírköveket is, több helyt, kő-fejfának hívják.

A sírköveket lágyabb fajta kőből faragják, egyszerűbben, díszesebben, — a mód szerint. A kő felső részére mindig faragnak valami díszet, legtöbbször rózsát, tulipán virágot. A követ magát fehérre, halovány, vagy sötétebb kékre festik. A díszítést, fölírást arannyal, vagy fekete festékkel írják ki.

A legtöbb kopjafa Fülében, Köpecen, Nagyajtán, Bölönben maradt meg. Izléses faragással díszítik, kékre, téglavörösrre, vagy vegyesen több színre festik ki. A színes kopjaerdő valami különös jelleget ad a temetőnek. Mintha a ragyogó kelet, a meghallt múlt integetne búcsút onnan.

A katolikus vidéken is van nyoma a kopja fejének, pedig nagy ideje, hogy ott kereszt jelzi a sírokat. Meglátszik ma is, hogy eleinte a kopjafára készült a kereszt, mert az eldugott helyeken szo-

katlanul magas a keresztláb. Oroszhégyen (414) s Kápolnás-Oláhfalú temetőjében, mintha lebotolt fenyő erdő gyászolna... Kemény magyar nép az; a falu alatt, a magas keresztben, Kossuth szakállá van Krisztus Urunknak (409), lejjebb Szentléleken, Malomfálván, Korondon nem készítenek olyan magas kereszteteket. Köpecen találtuk a legformásabb fejfákat: ott az újabb sírkövek faragásán meglátszik a régi kopja fák emléke s az oláh temetőben is kopjafa formába szerkesztik belé a keresztet. (422, 429, 411, 424, 425, 427). így a bölöni oláh temetőben is. (410)

Oláhfaluban a kereszt hosszú lábujára vésik, felülről lefelé a síratot, akár a köpeci temetőben a kopjafákra. Íme egy pár, mutatónak:

KÖPEC. (418)

Vélet
lenül
történt
halá
lom az
lsten
irgal
ma le
gyen
oltal
mam
Bodh
Páll
Élt
44 é
vett.

Ur Jé
zus
ne te
kin
csd
élete
m hi
bá itt
Sótt
inká
b teki
ncsed
Szent
vé
red
hulá
sitt
Itt
nyuk
szik
Ben
edek
Alber
tnő
Bodh
Véra
Élt
33
évet.

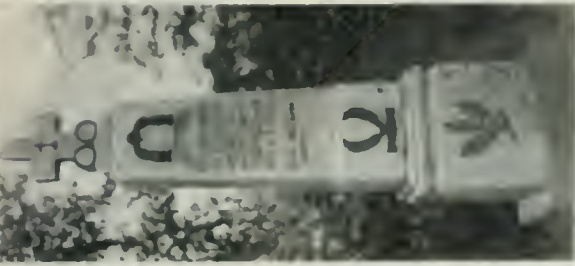
Egy
diz
sír
ha
lom
han
tja
alatt
Szen
derül
nek
Elek
es
Klá
rap
orai
Élt
54
évet.

KÖPEC. (419)

KÖPEC. (417)

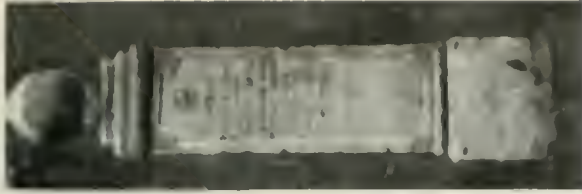
SZÉKELYDVÁRHELY

SZÉKELYDVÁRHELY

HELSŐ-GÖLLŐ-ASSONATÁNY

HELSŐ-GÖLLŐ-ASSONATÁNY

A ZENSTÁRHÁZI TÉRHELY

A VILÁGOSVÁR MELLÉ, FÜRÉSKÖZEL, AZ ÜZÖMHELY
A ZENSTÁRHÁZHELY

CSÍKSZEREDY. (420)

KÖPEC. (421)

Az oláhfalusi kereszt másképen is érdekes. Elűt a legtöbb kereszt formától, mert az alsóbb helyen látható kereszték törpék, széles a kereszt karja, melyen hosszan van a fölírás, aztán egészen domborúan földik. Díszet sem igen alkalmaznak rá, míg az oláhfalusi keresztben, valamennyin, tulipánszerű díszítés van magán a keresztben és a domború földés, amint mondják, «felszántulag» el van csapva és kissé fölhajlik.

A tulipándíszít, ami domborúan van faragva és föbbnyire pirosra festve, közepén egy szépen, rózsaformára kovácsolt szög díszíti. Csinos székelyes díszítéssel ellátott sírkereszteket láttunk a kadicfalvi és szenttamási temetőben, az előbbi helyen domború, az utóbbiban vésett rajzzal. A kopjafákkal rokonalakúak a tetősarok díszek, guzsalyvégek és járompálcák.

A háromszéki kereszteteket egyenes deszkákkal földik s az egyik deszka a kereszt tetején kinyúlik. Ezen a deszkán tulipánszerű bevágás van.

A Székelyföldön még ma is épségben maradt az ősi szokás: keletnek fordítják a fejfákat, a karsú, szögletes, vagy gömbölyű faragott oszlopokat. A sírfeliratok is sok jellemzőet őriztek meg és miként a kapufelírások, jellemzik a székely nép felfogását és egyéniségét. *Harmath* Lujza gyűjtését is használjuk s ez is mutatja, mily dús a székelyben a költői véna. Ha örül, ha búsul, dalban, versben szereti kifejezni szíve érzelmeit; döcögősök a rímek, de van bennük sok érzés, érzélgőség soha, inkább humor a temetőben is.

Úgyszólván minden falunak meg van a maga házi poétája, aki kapú és sírfeliratokat, lakodalmi s egyéb felköszöntőket gyárt a maga emberségéből, egyébként pedig szorgalmas munkás, kapa-kasza nem hull ki a kezéből s a téli favágást se végezteti mással. Íme néhány sírfelírás:

I.

Egy öngyilkos sírkövén.

«Ezen sírban nyugszik testem,
Jakab István volt a nevem.
21 évig éltem,
Magamat mégse kiméltem.
Fegyverrel magamat gyilkoltam,
Szüleimet gyászba hoztam.»

II.

«E sírhatom szentiséges ölébe
Fazekas József teste van betéve.
56 évekig a világot élte,
Ekkor beköltözött a földnek méhébe.»

III.

Ikrek sírkövén.

«Ketten jöttünk e világra,
Ketten mentünk föld porába.
Ketten várjuk menyben a just,
Mit ad nekünk Jézus Krisztus.»

IV.

«Elhervadt a virág, a legszebb korában,
Nincs Moldován Mari az élők sorában.
Elhervadt az életem virága,
Hagytam jó szüleim nagy szomorúságba.
Csak 21 évet éltem e világba,
És ekkor költöztem sötét föld porába!»

KÖTEC 422

AZ ORSZÉGEI TEMETŐ 423

KÖTEC 424

KÖTEC 425
KÖRÖS 106.1.

SZENTYUDVÁRHELY 426

KÖTEC 427

KÖTEC 428

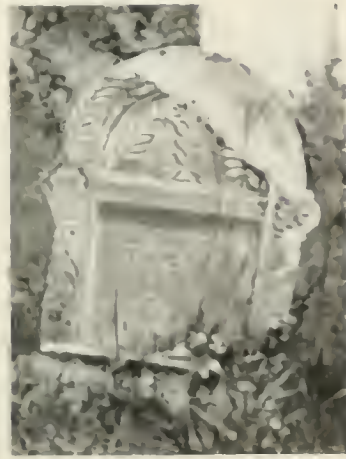

KÖTEC 429

Művészet / 1920. / A Magyar Nemzeti Múzeum / Budapest

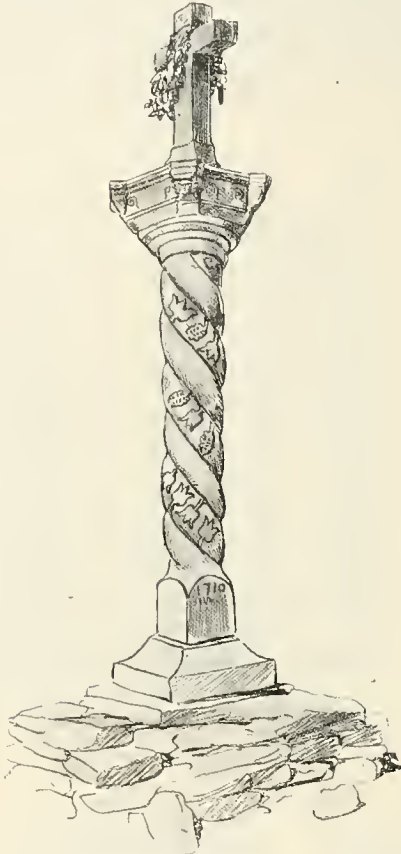
KÖTEC 430

SZENTYUDVÁRHELY 431

V.

«Utas! Vándor! ki békét keressz.
 Jer pihenni, hív a szent kereszt.
 Hallgass! szívem már nem dobog,
 S éltem fákjája nem lobog.
 22 érnék lünder álma,
 6 havi csatódás foszlánya
 Van felírva síri fámra.
 Utas! Vándor! jőjj ki gyakran,
 Ide, hol e síri hant van.»

A CSÍKKOZMÁSI ORSZÁGÚTON. (432)

VI.

«Könnyet, könnyet e hideg sírkőre,
 Mit a fájdalom terem.
 Szólj te kő, az ő nevének őre,
 Kit takar e gyászos sírverem.»

VII.

«Aki mellettem jársz, olvasd irásomat,
 Mely szomorún hagyám el az én lársamat,
 Árvaságra pedig két kis magzatomat,
 Dénes Gergelyné, Török Borbára volt a nevem,
 Csupán 30 éveket élhettem.»

VIII.

Egy gyilkosság áldozata sírkövén.

(Történt 1903-ban, nov. 6-án Nyárad-Gálfalván.)

«Kádár János nyisd kapudat,
 Halva hozzák szép fiadat.
 Nagy szomorú gyászos eset,
 Mely pénteken estve esett.
 Kádár Albert piros vére
 Ártatlan folyt ki a földre.
 Még madárnak sem vétettem.
 Bustya János jó barátom.
 Ki mellett lőrtént hafáalom.
 Ki habár mellettem állott,
 Az mégis csak heába vót.
 Ő meg nem oltalmazhatott,
 Mert a gyilkos nem mutatott
 Semmi sértő indulatot.
 Mégis életemtől megfosztott,
 Szüleimnek gyászt okozott.»

IX.

A falu ezermestere sírkövén.

«Itt nyugszol Molnár Pál,
 Ki az Urtól megáldattál.
 Készítetted az ekéket,
 Kenyérszerző eszközöket.
 Betakarító szekereket.
 A muzsikát megszerezted,
 Fjatalságot táncra rendezted,
 S így is az Urat dicsérted.
 Faragtam sírkövet,
 Másoknak eleget.
 Készítek most egyet
 Magamnak, míg lehet.»

X.

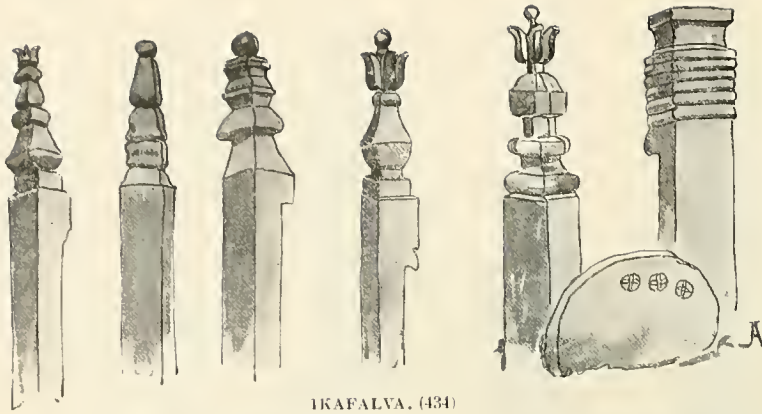
«Voltam életemben gyakran boldogtalan,
 Bolyongtam eleget itt-ott is hontalan,
 Végül jött az óra s pihenésre hitt,
 Erről szól e szent kereszt itt.
 Kerekes András
 Vándor csimpolyás
 Várja a feltámadást.»

XI.

«Légy nyugalomba csendes szelid lélek,
 Miglen setét sírba teutánnad térek.
 Simon János vótam, de immán meghótam,
 Isten és emberrel békességben vótam.
 Édes nőmmel éltem 37 éveket,
 De Szokmári Anna, itt hagylak légedet.
 Beszédim bezárom,
 Istennek ajánlom.»

1-13 NAGY-BACON TERKITEI MAZOLA 14, 15 CSIKKODAS 16-18 KASZONALÉK

IKAFALVA. (434)

XII.

«Itt nyugszik egy szép virágszál
Kinek neve volt Dosa Pál
Aki 5 éveket élle
Most a föld lakosa leve —
Lelkem elköltözött
Magas mennyországba
Béke legyen porain.»

(Ákosfalva.)

XIII.

«E világnak vége e sírhalom
Jézusonak kegyelméből
Itt nyugszom én Kardos Ferenc
Ki élt . . .»

(Csik-Szt.-Domokos.)

XIV.

«Áldást rátok óhajtok az égről
Tű is nyugtot kívánjatok
Bakk Sándor poraira
Ki született . . .»

(Alsó-Boldogasszonyfalva.)

XV.

«Trombitált
Az Árkangyal
Végsőt szuszant
Nagy Antal
Befödtek e
sírhanltal.»

(N.-Borosnyó.)

XIV.

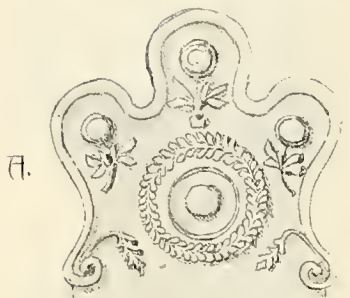
«Itt nyugszik
Magyarósi Dávid
a hátán
Várja Jézusát
hogy el ne
vigye a sátán.»

(S.-Martonos.)

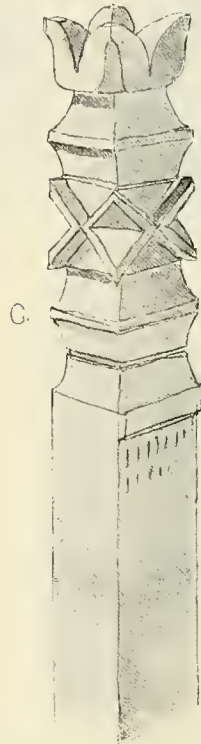
XVII.

«Itt nyugszik
Imre Gábor
a falun kívül
a falu is nyugszik
nála nélkül
Meghala végre
valahára
Az egész fatu
kivánságára —»

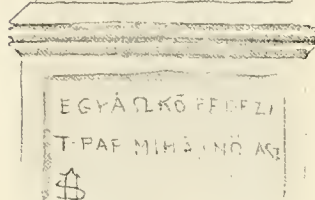
(S.-Martonos.)

A.

C.

B.

A HOMORÓDALMÁSI TEMETŐKERTBŐL. (435)
A) fejkő; B) koporsókő fejkővel; C) kopjafa.

(A XV. XVI. XVII. Szinte Gábor
gyűjtése.)

XVIII

Égy házaspár sírköven.

Élt János András nyugodt szén szel, /
Kit Harkó Klára kísérte ide sírba /
Védjed az szent kereszt parhadt útjától /
Míg nem látja meg is együtt vele itt.

Kiszobott életnek eljött mi időre /
Férje mellé szállott ide Harkó Klára /
Most mindkettőt védjed az szent kereszt /
Hiszünk, hogy mindkettőt János nevébe keresztel.

XIX

Én Nagy Rozália Barba Péter vidám /
Ezernyolcszázadban vagyok megis holdam /
Nagy Ferencz s Annasi Mária szülöm, /
Voltak hit s erkölcsben költés nevölöm.

Életemet szentnyelvi szöveg, szent, először /
Csak a főszöveg főszövegét fordították /
Először, fordított, mely megjelent, majd /
Ez a szöveg, mely, mely, mely, mely /
Költés, szöveg, szöveg, s főszöveg, szöveg /
Földtől a földre, szent, szöveg, szöveg /
Földet, sőt meg, szent, szöveg, szöveg /
Nincs itt szöveg, szöveg, szöveg, szöveg.

XX

Köcskei Máriaék itt van a sírköve /
Az alsó rész az 1813 nyugalom /
Nagyra ezüstözött ide szöveg, szöveg /
Mentől kezdve az szent, szöveg, szöveg /
17 gyermekkel a világra hozott /
U az Isten előtt eléget áldott.

sz. i. 1813.

A forradalomban elhalt székely székelyek sírkövein is pöblös, rítmusokat találunk. Lme néhány:

I

•Három színn zászló alatt /
Élte át a forradalmat /
Farkas Péter nagy vitéze /
S hetven évvel egle negyven /
Itten hagyva 6 gyermekel /
Es unokát harmincgyet, /
Százharminchat holdnyi földet /
S érte busongó özvegyet.

II

Csango vertani sírköven

•Oh ne sirasd a dicsőt, /
A hazaért vérrrel adozt /
Sírhalman a virág, /
Lásd koszoruba gyule /
S a kegyelet feltűzi fejét /
Hogy mitse az élet /
Élnünk szép a honért, /
Szébb meghalni azért.

III

•Emeltük e követ Nyári Kiss Jánosnak /
Forradalombeli öbösös huszárnak /
Im beteljesedett az irásnak sava /
Született es azért meg kolle halt meg /
Beke poránra jó apa és testvér /
Büdközzél értünk églen az Istenel.

IV

•Küldög márvány szobor /
Földöz el kimesenél /
S örök hiven állod /
Jó Csiki Ferenct, /
Harminc éveket élt, /
E világ szülőlyen /
Hát az azokkal csak /
Szerelmünk östelen /
Ezernyolcszáz negyven /
Kilencz nyárho végen /
Fert meg ifju élet, /
Forradalom hevéen.

Szines kepunkon (VII. tb.) egy jellegzetes székely temető, a nagybecsei Domboldalon fekszik, mint általában Erdélyben mindenütt, legnagyobbreszt kopjatókkal keves sírkövel, nagy árnyas fakkal, melyek közt sok a gyümödeste. A tak mögöl látszik ki a vörös tetű templom.

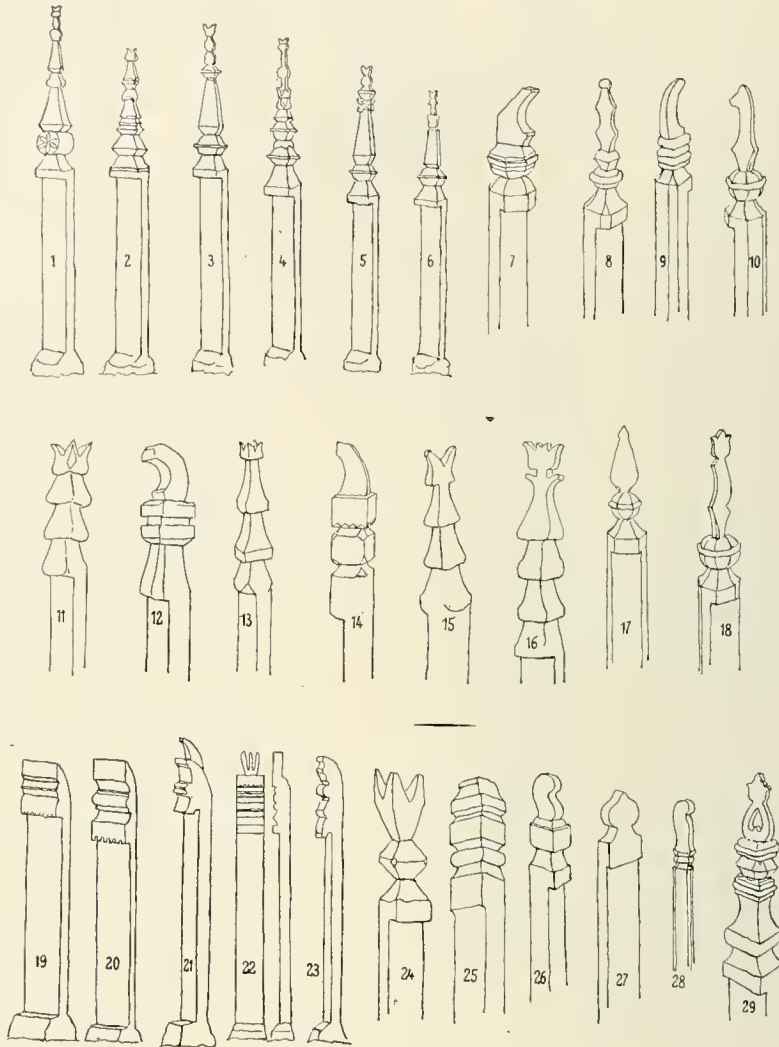
Vizsgáljuk közelebbről a székely fejfákat.

A székely fejfának általános jellemző vonása a vékony, karsu kopjatóra emlékeztető alak. Ismételjük: hajdan az dicsőt vitéz sírjára kopjató tűztek. Ez a vonatkozás itt ott feltalálható vagy legalább is sejthető, a legtöbbször azonban már elmosódott s csak a hosszú vékony alak maradt meg.

Formailag e fejtákon is, mint koltászegec négy fő alkatrészt különböztethetünk meg. Magát a fejtá *torzst*, amely a földet es sírvers felvetelése szolgáló csodált van.

a láb, a fejfa földbe ázott része, felette pedig az *eresz*, mely a felirást védi a lecsurgó esőtől és végre a *felfelé végződés* formai kifejezése, díszes hegye a fejfának.

Diszítve csakis ez a legfelső tagozat van ; a láb többnyire megmarad nyers állapotban faragatlanul, meglehetősen hosszúságban, mert így tovább ellenáll a romlásnak s ha

KOPJAFÁK. (436)

Szinte Gábor és Sebestyén Károly rajzai után, a *Néprajzi Értesítő* 1905. számából. 31, 32. és 33. lap.

(1—6. Bikfalva; 7—10. Nagy-Borosnyó; 11—16. Kőrös; 17., 18. Nagy-Borosnyó; 19—23. Bőln; 24—28. Cofalva; 29. Lécfalva.)

elkorhad a vége, elvágják s mélyebben ássák le; a törzset símára faragják, hogy írni lehessen rá; az eresz egyszerűen kiugró rész, igen gyakran azzal a homorú bevájással, amely az ereszt a tulajdonképeni céljának megfelelővé teszi, — ugyanis e kis hornyolás akadályozza meg az eső lecsurgását, kénytelenítvén arra, hogy lecsöpögjön.

A fejfa alapformája rendszeren a négyoldalú hasáb, ebből faragják ki az egészet, különösen pedig a cifra végződést.

Szükség esetén a helyi testek a székely-nyelvről is tudnak fordítani. (20). Azonban 19, 20, 27 a Rendesen talán az első sorban vagy a második sorban a magyar nyelvű szöveg mellett, egy-egy esetben a különböző nyelvű szövegek mellett, például a magyar nyelvű szöveg mellett, a helyi testek a székely-nyelvről is tudnak fordítani. (20). Azonban 19, 20, 27 a Rendesen talán az első sorban vagy a második sorban a magyar nyelvű szöveg mellett, egy-egy esetben a különböző nyelvű szövegek mellett, például a magyar nyelvű szöveg mellett, a helyi testek a székely-nyelvről is tudnak fordítani. (20).

KÖZLEK 27

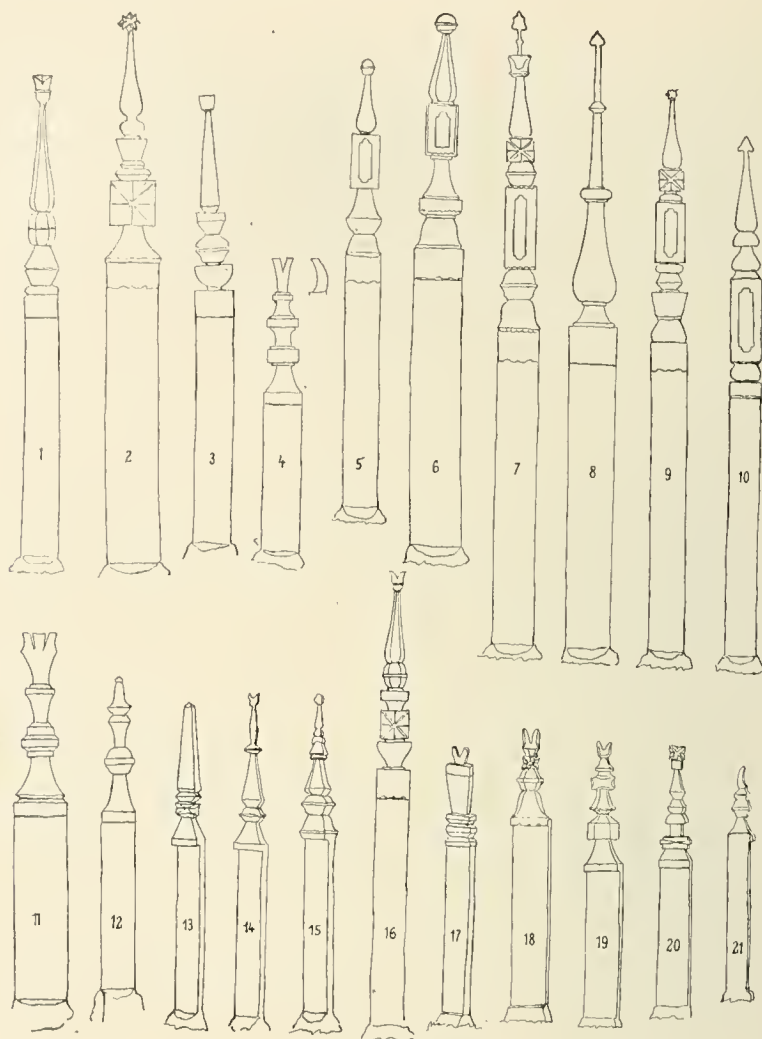
1. S. Székely, 2. S. Székely, 3. S. Székely, 4. S. Székely, 5. S. Székely, 6. S. Székely, 7. S. Székely, 8. S. Székely, 9. S. Székely, 10. S. Székely, 11. S. Székely, 12. S. Székely, 13. S. Székely, 14. S. Székely, 15. S. Székely, 16. S. Székely, 17. S. Székely, 18. S. Székely, 19. S. Székely, 20. S. Székely, 21. S. Székely, 22. S. Székely, 23. S. Székely, 24. S. Székely, 25. S. Székely, 26. S. Székely, 27. S. Székely.

egymást átható tetraédert mutat. Ezeknek a tetraéderek szimbolikus pontosítások is van, s meg most is van bár azonosítást elismerjük a sírkövek leírásait leírások a tárgyakat s ezzel együtt feltehetően azonosítást a szimbolikus is.

Helyi szimbolikus volt a köpönyökön lévő székely-nyelvről fordított szöveg is (18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27) mely a gyűjtő s vitelt (19, 20) valószínűleg két köpönyök volt a szimbolikus a vitelt legelőző erre a gyűjtő leírásait a kivétel elismerés a fess 50-60 között.

tűzték, fejtől és lábtól, — a két kopját; még most is divatos több helyt, hogy ilyen dorongokat tűznek ideiglenesen be s akkor is ott hagyják, ha már a díszes fejfa elkészült s rendeltetése helyére került. A lovas vitéz fejfájára sisak-tarajforma végződés jutott. (438. képen 14, 16 stb.)

A pap fejfájára kelyhet faragtak. (437-en 2). A tulipán, rügy, bimbó van a fiatal

KOPJAFÁK. (438)

1—3. Közéapajta; 4. Kisborosnyó; 5—10. Közéapajta; 11—12. Kisborosnyó; 13—15. Bibarcfalva; 16. Közéapajta; 17. Bőlön; 18—21. Héviz.)

leányok sírján. (436 : 11, 15, 18 ; 437 : 4, 23). Homályosabb jelentőségű a lámpást mutató átlört diszű. (438 : 5, 6). A nemes eredetű székely sírján (437 : 13, 27) paizs van, melyre társai a címert faragták rá.

E többé-kevésbé elmosódott értelmű jelképes ábrázolásnál fontosabb a formai kiképzés, amit a fa megmunkálásánál maguk a faragó eszközök adnak, továbbá a faragó mester ízlése, szeszélye. Ily módon kerülnek néha igen messze eső vidékeken ugyanazon formák a tárgyakra s eszerint kell itélnünk.

Az a haszálta, amelyből a hely készült, a fennsík minden körében az ország s által-
 adja (zset, formá, szességül es teljset, az ország s a földet is azokkal a munkálatokkal
 kialakulása, amelyvel 0 azt saját fennsík aláírja. A fennsík valamennyi részén azonosan
 hosszabb részek váltak ki, amelyek az ország többi részétől különlegesen különböznek.

A MALONYFAL - SIEKELYTŐ - 130

FEJFA DÍSZÍTÉSEK (44)

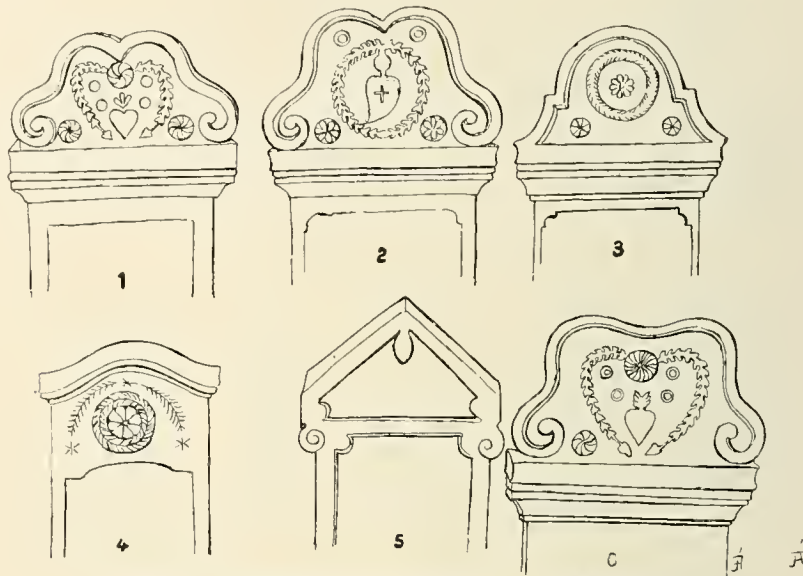
Kádissalva, Szentistván, Siekelyfalvanyely

az eredeti, vagy utánozott «cifrat» Alakban azt tapasztaljuk, hogy a felfele végződésnek
 megfelelőleg alulról felfele kisebbeknek a formák bár itt ott rövid egymásra következő
 vastkos formákkal inkább zömököt erőset akar kifejezni (30, 20, 17, 18, 19). Néhány
 keskeny egyenlő tagok ismétlésével csinosít

Az általános es jellemző formá azonban itt megis csak a karesu, hosszú a kopjafüzet

megfelelő alakítás; továbbá a négyszögletes formák, melyek csak itt-ott vannak gömbölyű formákkal felváltva; de ez sem esztergályos munka, csak ilyennek látszik; a még meglevő fejfák legnagyobb része ilyen a református vidékeken; ott ahol katolikusok vannak, természetesen keresztet állítanak a sírra.

Ritkább az egész egyszerű kereszt alak, (446) gyakoribb a háztető formába fazsindelylyel fődött; ilyenkor a zsindely végét tulipánszerűleg kifaragják mint háztetők és a kiskapuk fedelének taraján. (414. 420). A csángó keresztben a zsindely oldala van kimetszéssel díszítve s felül pedig újabb kis kereszttel végződik (446); nagyobb gazdagság kedvéért még két fabojttal is el van látva. A félkörben vagy nyeregalakban zsindelylyel fedett keresztelnél a zsindely a végén szintén be vannak faragva; szép az a esikszeredai példány (420). Egyes községekben, mint például Malomfalván (de egyebütt is) bádoggal vannak félkörben fődve a keresztet s a bádoggal széle különféle kivágással van esipkézve és pedig

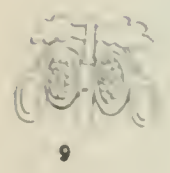
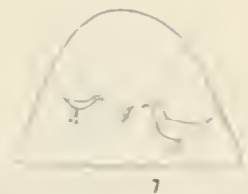
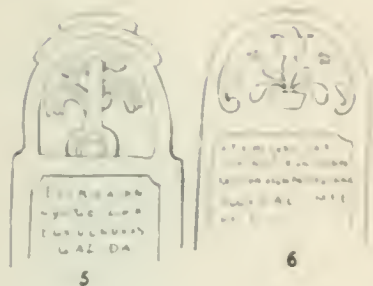
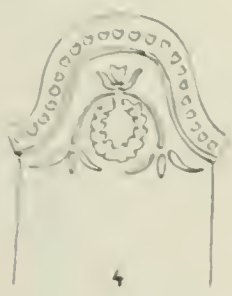
SÍRKÖVEK A FELSŐ-BOLDOGASSZONYFALVI TEMETŐBŐL. (441)

úgy, hogy az egymás mellett sorjában ismétlődő egyszerű motívumok közül az egyik felfelé, a másik lefelé van görbítve. (439). Sokszor ötletes ez a kivágás, amidőn ugyanis egy homorú és domború forma van egymást kiegészítő formában kimetszve. A falusi bádoggal munkája ez, de a kovács is kivészi a maga részét; a keresztágak összerovásánál használt szegre kereszt szeg rózsát tesznek. Némelyik rózsá alakú, másik kereszt, különféle kép kicifrázva, (443) sőt rózsá és kereszt is egybe mint a 445 képen a 6. Még egy különös Csikmegyében az útszéli keresztelnél gyakran előforduló forma az, amelynél a kereszt felső ágát egy zsindelyből készített kúp alak fődí el, hasonlóan a kutak befedéséhez; e kúp végén újra kis kereszt. (433 : 17, 18 ; 445 : 2).

Különös formája a keresztnek, (mint már említettük, ez a katolikussá avatott kopjafa) ahol a laposan tartott kereszt törzséből kifűrészeléssel háromszögű keresztágak adódnak (410). Érdekes, inkább furesa díszítés a 446 kép 2; egy darab fából nagy vesződéssel hasogatott és legyezőszerű széthajtogatással készülnek; egyike ez azon jóhiszemű tévedéseknek, amivel lépten-nyomon találkozhatunk; a vesződéset, nehézséget, amivel valami készül, a művészivel tévesztik össze, ilyenféle az egydarab fából készült lánc, vagy azok a palaekokba kényszerített kálváriák is, amiket sok helyen az első «ház» fiókos almáriomán találhatunk.

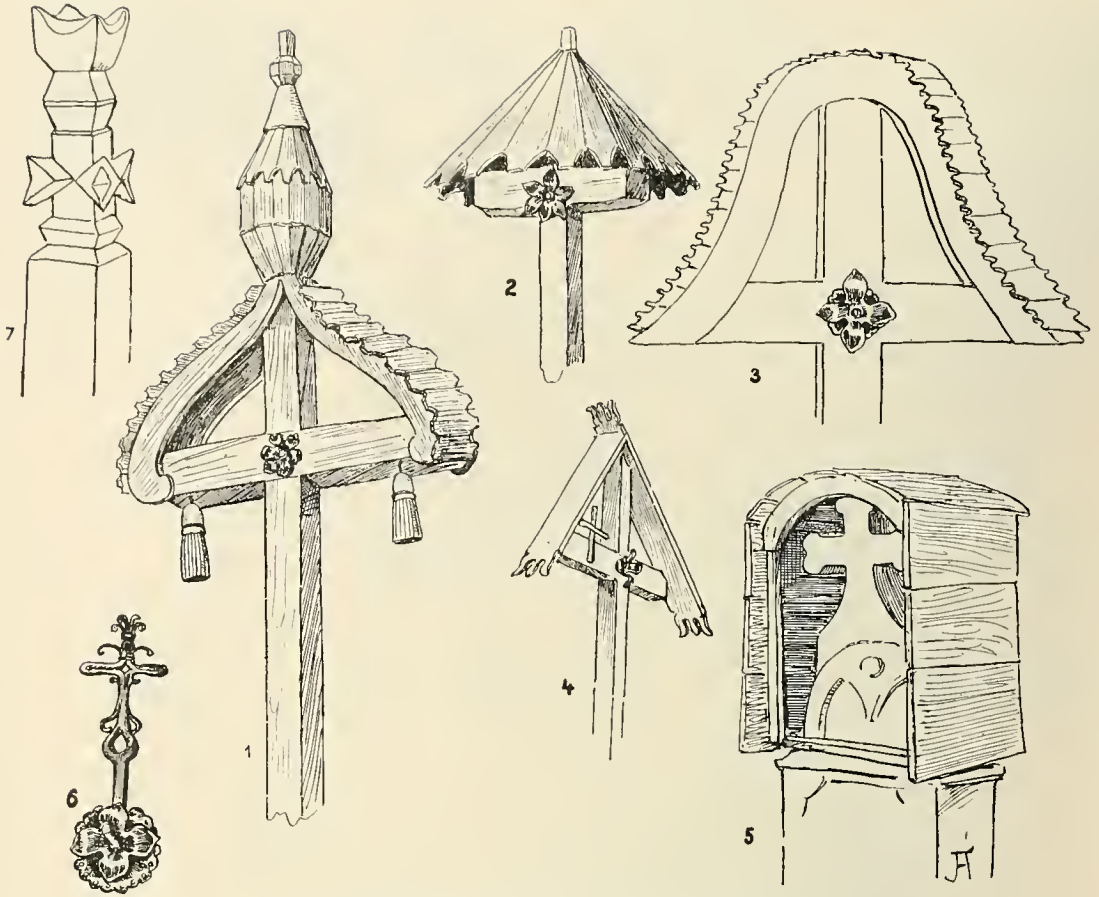

DISZÍTÉSEK VASBÓL, A MALOMÉNYAI TEMETŐBEN III

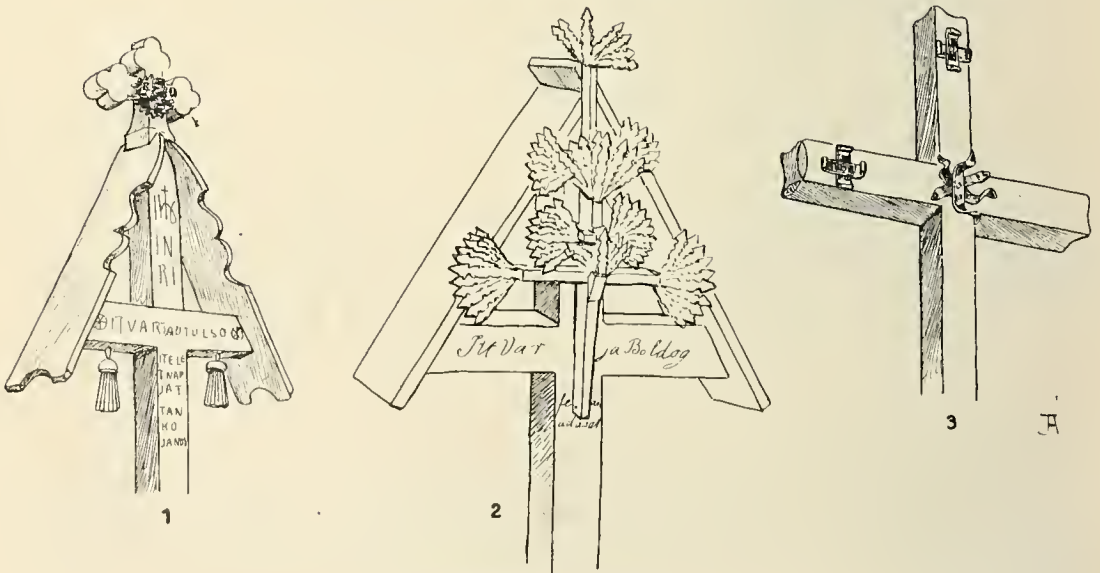

AZ AKOSIÁVI TEMETŐBŐL III

A lapos kisebb méretű sírkövek díszítése rendszeren csak annyi, hogy fény félkörlet- vagy más ívekből s egyenesekből összetett vonalban végződnek. Ez a rész teletölti meg a fejfák csúcsának, az orosz résznek is van itt megfelelő kúrhoz parkányok vedik osztól a fehratol, amely a torzste van vesve s ezalatt a faragott, vagy tyersen kagyott földbe állt lab következik

1—6. CSÍKSZENTDOMOKOS ; 7. HOMORÓDALMÁS. (445)

A GYIMES-KÖZÉPLOKI TEMETŐBŐL. (446)

Az eresz töltött befejező részén de magán a sírba (közben is látni ezt). Felül is lefele menő levélfüzérök (412: 1-3), ha keshayelők) a szőlőelbékelti meg (most is van köztük (412: 4) s a két ág között szív (411: 1, 9). A legtöbbet a népi kompozíció látni össze ezek a levélfüzéres ágak, főlegükön szív) vagy rózsa) A (árul) is az eresz) izlés felreismerhetlen márislyvva ezek (kévél) az udvarhelyi) fejük) válluk) Hym)ket (440) s ugyanott a kapukon is.

Népiesebb az akostályi temető (411) kévén a disztes, a tél) hál)os) értekes formája az 5., a sommásan stilizált szonora) fiz. Homályos az értekes) an)ok) a dí)ít)és)ek) mely)ek) három) nar)vol) festett) má)der) alak) van) 44).

Ritkaság számba megy a malombányi temető egyik sírköveinek (429) alakos diszítés, mely arckép) akarn) len) s felirata is) o)l)eti. A szegényebb helyeken (nép)es) kom)poz)í)ci)ó)k) fej)thető, de könnyen is elmúl)ó) egyszerű) kö)l)ö)pet) hely)ez)nek) a sír)ra) mind)öss)ze) má)gy)ok) raj)ta) a disztes.

Szokatlan az a homorodalmasi kő sírdomb (430) mely a sarkophagra emlékeztet, bár nem koporsóhoz hasonlít alakja, a sírdomb) van) itt) kö)be) far)g)va) meg) az) ut) ny)om) is) raj)ta, legalább azt a hatást teszi a sírdombban végighaz)do) ár)ek).

Egész más természetű azon sírkövek diszítése, melyeknek alapja hárs)k) (ezek)ek) több)ke)ves)be) vá)ros)i) form)ak)at) is) ut)ano)zn)ak) ami) jel) fel) is) ismer)hető) raj)ta)k) egés)zen) eredeti) azon)ban) a) be)fe)je)ző) es)on)ka) k)ú)ps)ze)ru) vég)ze)des). Hogy) ez) nem) hiv)at)ás)sz)er)ű) k)ö)l)ar)g)ó) munk)ája) lá)ts)zik) a) fel)irat)ok) ny)gy)etlen) bet)ű)n). Egy)ik) más)ik) igaz)an) mon)u)men)tal)is) (411) (421) de) a) leg)tö)bb)sz)ör) sok) a) fö)l)ös)leg)es) cí)ra).

A kőből készült keresztet kevesebb érdekesek, feltűnő mégis a csikk)z)mas) (ú)sz)ű)li) k)ö)k)er)eszt) (h)as)on)ló) több) is) akad) bar)ok)k)os)an) fon)ott) tör)z)en) tul)ip)an) és) sz)ő)l)ő)fü)rt) a) né)pi)es) disztes (432).

ТОРОКÓ

Тотомко (111)

TOROCKÓ

Ami Torockó népének művészetéről monlani fogok — az a marhatrösök körében Kriesch Aladár — nem lesz fölbujró dolog. Meg a képek és rajzok amelyekből ez tősz hoz esatolok, azok is aligha adják a művészet lényegét. Az egészen meg a legértelmesebb talán az — ami eleven művészi életet a sorok és képek elállításai között lelkemben élvettem — úgy hogy munkalkodásom főcélja tulajdonképen az volna — hogy a nyelvek által tudnak a nepek formai nyelveről és szeretettel érdeklődnek rónta — élményeiket oda hogy vegyének fel szintén abból a művészi eleven életből annyit amennyit csak lehetek úgy.

Torockó művésze egyúttal igen alkalmatos volnának és hogy azokkal — akik művészen megakarják keresni az őseredet — magyar formákat s ez az a tősz — mert egyáltalán uton keresik a népelek művészi beszédének — usza meggyőzőbből — valami diszputáció keveredjünk. Mert, aki azt állítja hogy Torockó — egykoron — majd hisz az III. Andras király alatt korábbról a XIII-ik század elején vándoroltak be, azoknak is igazuk van ; viszont, igazuk van azoknak is, akik azt állítják, hogy Torockó nepe magyar, hisz a legszebb magyart beszél széles a hazában már negyszáz év óta — és ha arcát természet nezed bizony csak minden negyedik, ötödiken ismeresz fel valami német vonást — mert hisz — sen ős száz év óta állandóan keveredett magyar vérrrel s így valószínűleg is annyira magyar mint amennyire német.

TOROCKÓ (HÁRSZÉK) TOROCKÓRA (KÖRÜL)

És ugyanez illik népének művészetére is : ugyanolyan joggal vallhatjuk németnek, mint magyarnak. A talaj, amelyből művésze csírázott, bizonyára német és ma sem tagadható le ; de a magyar szellem mégis reá nyomta bélyegét : kemény, zord vonalait némileg megnyihitette ; színeit virulóbbakká tette ; a formákat ugyan nem vetköztette ki jellegükből, csak épen annyit változtatott, simított rajtuk, hogy mindenütt mégis megérezzük hozzátartozásukat a magyar nép művészetéhez.

Bennünket nem is az érdekel, hogy mi honnan jött, hogyan keletkezett, hanem az, ami a jelenben itt van : a jelennek, mának viruló fája. Éppen úgy, mint a nyelv lényegét nem az azt alkotó szavak teszik, hanem az azokat összekapcsoló konstrukció szelleme, ép úgy nem lényegesek a népek művészetében az azt alkotó egyes formák, hanem igenis lényeges annak a formai konstrukciónak szelleme, amely szerint ezek az egyes formák összekapcsolhatók s eleven művészetet alkotnak. Mert ugyanaz a forma ezerféleképpen módosul, különböző korok szerint és módosul ugyancsak aszerint, amilyen anyagban jut

TOROCKÓI UTCA. (118)

kifejezésre. Mindennapos dolog azonkívül, hogy valamint a szót, úgy a formát is egyik nép egyszerűen átveszi a másiktól. De nem veheti át sohasem azt a törvényt, amelylyel ezeket a formákat összeépíti, mert ennek teljes átvételével megsemmisítené faji egyéniségét, megszűnne önálló nép lenni.

Nem fogjuk tehát sohasem kutatni, hogy ez s az a forma honnan jött, mert jól tudjuk, hogy majdnem lehetetlen volna olyan formát találni, amelyre rá vehetnők magunkat, azt állítva róla: ime, a őszi magyar forma. Azt is nagyon jól tudjuk, hogy a magyar nép formai megnyilatkozásának törvényét sem kimérni, sem levezetni nem lehet, hanem csak művészi lélekkel megéreznie adatik annak, akinek lelke fogékony a formai nyelvek beszéde iránt.

Ezekután tehát világos, hogy mi mit keresünk Torockón. Nem fogunk osztályozni, nem fogunk elemezni, meddő kísérleteket nem kockáztatunk, hogy a magyar oltoványt a német termő tőkéről lefürészeljük s ezáltal mindkettőnek életét egyszerre elvegyük. Mi csak oda állunk, felnyitjuk szemünket, feltárjuk szívünket, lelkünket, hadd áradjon beléje

s használt az ittorockó művesztete a magyoloven viriditavallalban Ekkor a viridit műveszteten aostia megfogjuk talalni a tudatolomol is aosa rejtett tervcsyeket melyeket a felkeklen lapidit s az otokornak tovobli idni egveduli s tudatolomol tobolata emek a könyvek.

Mielott azandem kirakunk a torocko művesztetet alyzod szimes kepekot as felkete rajzokat es az alom zolásokhoz néhany szot lazunk a könyvekb megertes vegett megis csak ejtünk egy par szot állapotarod es multjarod a népnek amely ezt a művesztetet teremttete.

Torockorod tudjuk hogy mar a romaink koraban banyatelep volt ahol kituno vasat s koveske aranyat is termeltek. Nemelyek szerint a romainak ezidoben Palesztinabol kitelepitt zsidokat használtak a banyaszásra. Barnakent alljan is azonban ez a dolog az az egy bizonyos hogy torocko jelenlegi banyasznepe valoszinuleg a XII-XIII szazadban vandorolt ide Ausztriabol. Felhat nemet eredetu. A monda szerint negy család jott be az Eckhart (ma Ekkart) Vernes, Botar es Zsako családok. Esetepp vonytary, János adatumk III. Endre kiraly 1291-ben felt kivaltsag-levole amelyben Torocko lakosait sziasas a tatárok dulasa alatt elveszett szabadsagaikban megerositi. E kivaltsag-levole szerinti a torockonak Felső-Ausztriának Eisenwurzel nevü városka dol vandoroltak ide. Mára XIV-évi szazadban vette kezdetet az adatumk tört. Torocko szadom népe es a torocko Szent Györgyot es az amok vart dertok. Torocko eszobol jozott alyvink szeg az lett hogy Torocko is a Torockyak 101 éves Torokt szeg alk kerult II. Lajos alatt alk az egész virst a Torockyakat adumkivirta Torocko vart szeroldokot kerosit jozorvást az egész szegben adumkivirta 1702-ben végre Radulya adumkivirta egy egy szeg adumkivirta Torocko városok hogy 1000

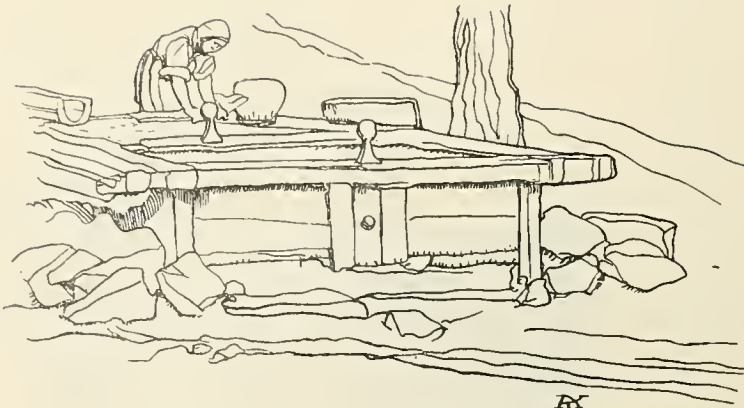

«TOROCKÓ VÁROS»

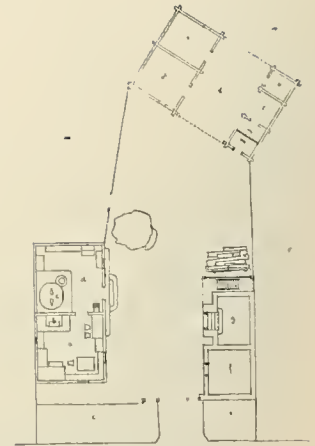

«VÁROS» TOROCKÓN»

szazadban vette kezdetet az adatumk tört. Torocko szadom népe es a torocko Szent Györgyot es az amok vart dertok. Torocko eszobol jozott alyvink szeg az lett hogy Torocko is a Torockyak 101 éves Torokt szeg alk kerult II. Lajos alatt alk az egész virst a Torockyakat adumkivirta Torocko vart szeroldokot kerosit jozorvást az egész szegben adumkivirta 1702-ben végre Radulya adumkivirta egy egy szeg adumkivirta Torocko városok hogy 1000

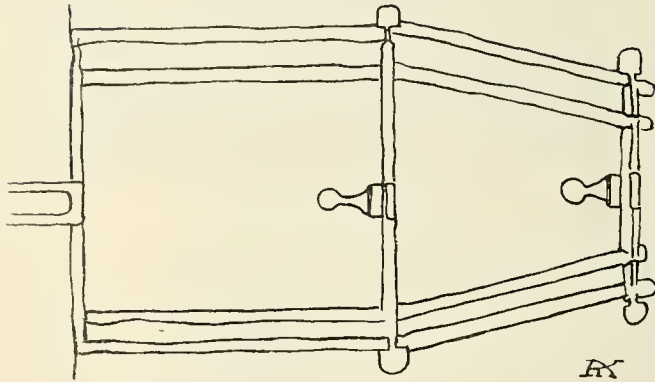

Torockói vajoz

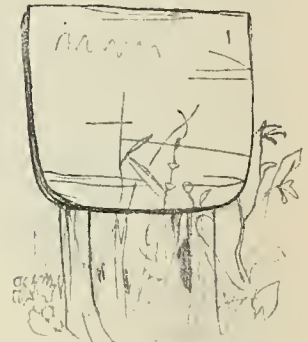
VAJDA JÓZSEF HÁZATELKE
TOROCKÓN. (452)

a) elsőház; b) kályha;
c, d) pítár, (konyha); e, e) kicsi
kert (virágos); f) gabonás (kő-
kamara); g) pince; h) esür
héjja; i) kamra; j) pajta;
k) kecske pajta; l) kicsi szin,
fűnek; m, m) disznóól, fölötté
tyukrekesz; n) kert.

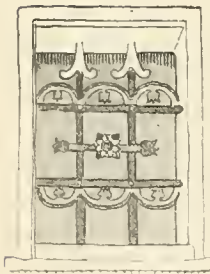
Vajoz alaprajza

A TOROCKÓ «VAJÓZ». (451)

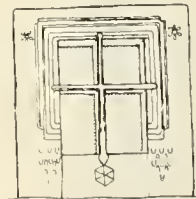

Torockói

TOROCKÓI FEJFA. (453)

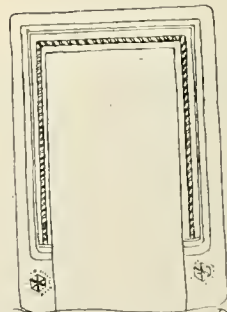

ABLAKRÁCS TOROCKÓN.
(454)

Műve a 1870. évi Torockói József házában

A LEGRÉGIBB TOROCKÓI HÁZBÓL. (455)

TOROCKÓI FEJFA. (456)

SCENE OF THE KITCHEN OF A HOUSE

rebnakkal elfoglalt a Torockóvári várban. Ekkor Anton von Stern, Csörgőy István alk. urakattal az oroszok ellátás végett haladt át Torockó sereg nagyjából az a vármegye területén a Torockóvárban. Az 1848-iki szabadságharcban a nemzetősi ellátásig általánosított Torockó csak egy évig tartott, mert a magyarok a porcosokkal. Ennek ugyanis egy napra az

oláhok nagy számban megjelentek a szomszéd hegytetőken, hogy a városba törjenek, a városban pedig ott volt néhány fegyverfogható ember, hiszen az ifjuság egy szálig a honvédek sorában harcolt — valamelyikük ugyanis kieszte a hány dobát és trombitát csak találtak, azokkal titokban kivonultak a Borov felé vezető útra. Késő este aztán nagy dobszóval és trombita harsogással bevonultak ismét Torockóra, mintha Torda felől ahonnyek érkeztek volna meg, felmentesökre. A városban is hangosan kiabáltak: ebbe a házba tiz embert, amalda az ormestert három legénynyel, emde meg a tiszturakat, és így tovább. Ezek hallatára a megszepepent oláhság ismét elvonult és Torockó meg valamentve. Így mesele ezeket az öreg Tamás Simon, aki szem- és fultanója volt az eseményeknek. A legnevezetesebb eset Torockó történetében talán mégis az, amikor Torockó nepe unitárius vallásra tert. Mert ezzel egyidejuleg lett általánossá köztök a magyar szó is.

A szajhagyomány szerint egy torockói ember kiolta ruhát a hezeli Petert községbe, legeltetői, máskor azokért elmenne egy napra a peterdák el levettek a nálok már akkor zivó unitárius istentiszteletre. Istennek ez az egyszerű és értelmes imádása annyira meggyőzte a torockói ember lelkét, hogy csakhamar többeket is ollyott magyarral. Ezek lelkét ottólki illette az

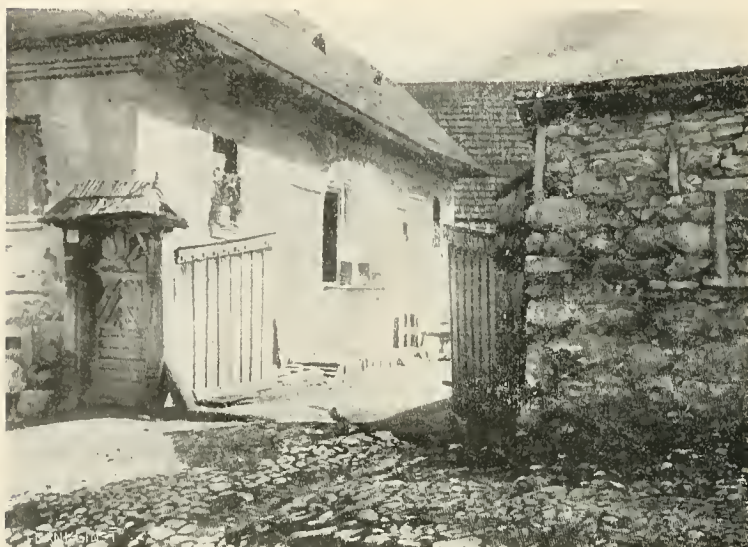
TOROCKÓI KÖZHAZ, 187

FÁTYOK DANI FÁHÁZA TOROCKÓN, A LÓVÁR LEJÖRE, 48

új Istentisztelet és vallás. Gyülekezetet hívnak tehát egybe, amelyen mind egyszálíg áttértek az unitárius vallásra. Ez körülbelül 1480 táján történt. Első unitárius papjuk Patkó Gergely volt.

Mint már említettük, bányász nép volt a torockói. Nagy híre vala régen a torockói

ÚJABB MÓDI HÁZ TOROCKÓN, FARAGOTT UTCAAJTÓVAL. (459)

KELEMEN ILA NÉNI UDVARA TOROCKÓN. (460)

vasnak. De még aranyat és ezüstöt is bányásztak. Persze mindennek ma már vége. A bányászat megszűnésének legfőbb okául azt mondják, hogy a torockói nem tudott, vagy nem akart szakítani a régi kezdetleges megművelési módszerrel és ennek következtében a vas előállítás ára náluk körülbelül háromszor akkora maradt, mint egy ebbütt. A bányász emberek aztán elszéledtek mindenfelé munkát keresni s most már az aknák bedőltek, a verők, (hámorok) elhagyatva romokban hevernek. Pedig éppen a bányász kifejezésekben őrizte meg Torockó az ő német eredetének emlékét. — különben a legtisztább, legépebb magyart beszél.

A jelenlegi torockói magyar beszéd még egyike a legromlatlanabbnak. Talán elzárt fekvésénél fogva, talán azért is, mert annyi századdal későbbben vették birtokukba a nyelvet, de való, hogy a magyarnak egy régibb, épebb formáját beszélük. Úgy a mondatok megszerkesztésében, valamint az igeidők használásában, nyelvük sokkal gazdagabb és érzékenyebb a rendes irodalmi

nyelvnél. Jövök vala, jöttem vala, jövek és jöttem. neki nem mindegy: használja még ma is mindegyiket a maga helyén és idejében. Ezt, hogy jöttek, így mondja: jötteknek. E mellett sajátos eredeti szókban is gazdag. Csak például a következőket: vajor = a város utcáján levő itató és mosó kutak; garázna = női ruhadarab; porzsoló = ételhordó fazék; verő = hámor.

menyecskék, az öregebb asszonyok, mentében, vagy rókatorkos ködmönben; mindnyája együtt, mint valami színeiben káprázatos álom, melynek valóságát elfogadni szinte vonakodik elménk.

Czeglédi Andor, a szücs az, aki ott üldögél horámlábú széké a kis tolockás ablak mellett, asztalán a szerszám, feje fölött a vízzel telt üveggömb, amely esténként odavetíti a fénysugarakat keze munkájára. Körültekintvén, ebben a félhomályos kis zúgban, ami Rembrandt-féle érzés csak él bennünk, az megmozdul szívünkben. Bepillantunk Kelemen Jánoshoz is, az asztalozhoz, hogy szemügyre vegyük, mint virágozza ki meleg, enyves festékével és mint gyontározza aztán a falraalókat, ládákat, padokat. Végül, beköszöntünk «jó estvét» kívánni az öreg Tamás Simon bá'hoz, aki nagy időket látott és el tudja mondani a torockai Célius esetét, Patkó Gergely történetét és Ekkárt András, meg Szabó Gergely bírák vértanú halálát; elmagyarázza szépen, milyen is volt a bányász élet Torockón, a régi jó időben és hogy fordult viszájára minden; előadná végül a nagy

CZEGLÉDI ANDOR SZÜCSMESTER OTTHONA, TOROCKÓN. (463)

48 históriáját, Torockó veszedelmét és megszabadulását. Mindezeket oly hatalmas prófétai nyelven, hogy megindúlva, azt kívánnók, bár vésődnék minden egyes szava érbe és mi elhozhatnók ezeket az ércablákat erre mifelénk, tűzparancsolatnak, hadd tanulná meg ez a mai nemzedék, hogy van még olyan magyar nyelv is, mely nem jár idegenbe stilst kölcsonkérni, midőn gondolatait kiépíti, formálja.

Megnézhetjük a vasárnapi táncot is, hogy bizonyosságot szerezzünk, mennyi már a magyar vér Torockó népében. Soha világeletemben német ember így nem járta a táncot. Búcsuzól aztán felhágatunk, — ha egy kis ügyjel-bajjal is, — a Székelykő ormára, hogy onnan széjjeltekintsünk mindenfelé, a nagy, szürke havasokra és a havasok alján fehérlő sok oláh falura, Bedellőre, Gyertyánosra, Peterdre és az ezek közt szorongó kis magyar szigetre: az alattunk elterülő Torockóra s a távolabbi Torockó-Szent-Györgyre, fölötté a torockószentgyörgyi vár omladékaival. Elmerengve, búsan úgy érezzük, mintha nagy fekete felhőben, a mulandóság borúlva a tájra — és nincs annyi bátorság szívünkben, hogy megkérdezzük: «vajjon mit hoz a jövő?...» Mert mindez ma még él, meg van, de már a pusztulás, a romlás lejtőjén, — holnap, holnapután hasztalan keressük. Volt, nincs,

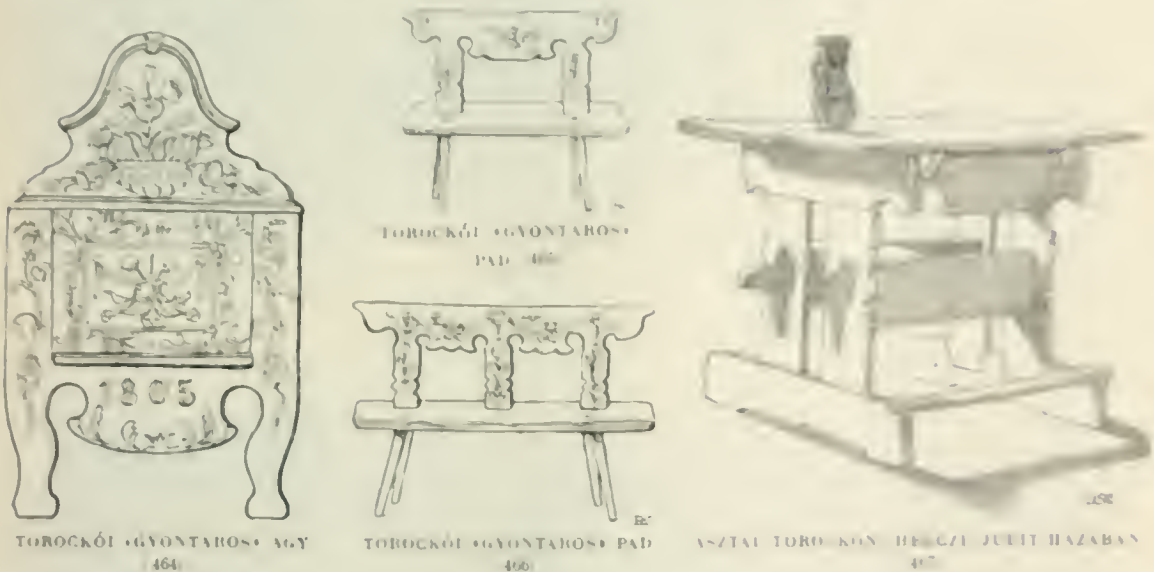

Igy lett bizonyos szerényebb és puritánabb a ruházat és a szokások feladottak meg a mindazon amit Torockón gyűjtöttünk és tapasztaltunk.

Közdjük az Isten háza.

Torockó temploma ma tornyalépcső nélküli szentély nélküli nagy nyugaló. A múlt század 20-30-as években lett úgy építve és így a ház nagy mélynyaga. A templomot meg a régi enterem veszi körül ebben kétféle nagy oszlopos kis falúttal hely adható a halottak a terítés előtt. A enteremnek két oldalt két kis nyitott kapu van, ez legfőként az egész templomnak. Amilyen mélyben a templom maga mély méreben megváltozik annak képe, ha vasárnap a terítészetet alkalommal adó halottak vagy ha olyankor találunk olajvetődmény amikor Isten előtt veszi Istennek népe. Isten kétszer történik husvétkor és Szent Mihály napján. Ilyenkor egyfelől az oszlopos helyer pries mentében vagy rokokókoros koldomokban a leányok szűzesség puritán és galambban — másfelől a férfiak csendében vagy borkoldomokban — mintha a XVI-án vagy XVII-dik század emberet közé kaverdünk volna. E nép támasz és kemény meggyőződés.

TOROCKÓI 'GYONTAROS' AGY
464

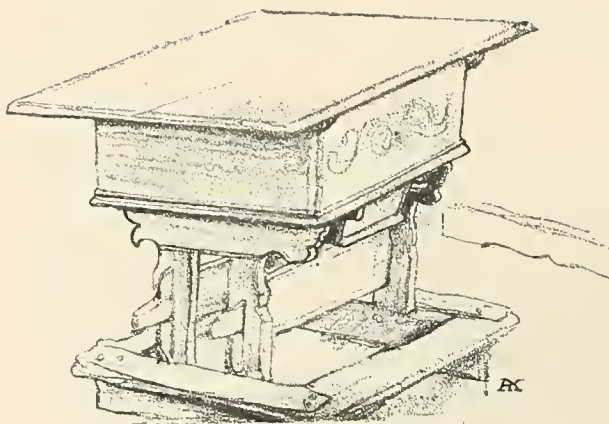
TOROCKÓI 'GYONTAROS' PAD
465

ASZTAL TOROCKÓN BELSŐI JUUIT HAZÁBAN
467

nek oly bája és hatalma van mely előtt lelknünk meghiód és örömmel és megnyugvással száll vissza az elmúlt századok nagystílű élet jelenségeihez. Már maga az a kép is amikor az ajtatos közösség gyülekezik a templom előtt s minen is ottan is felbukkannak a szűz és ragyogó alakok, itt egy leányesoport, amott bokretas legények s mögöttük a Székelykő komor szürke szikla, mintha valami őskori szörnyetg heveredett volna a város elé hogy azt megvédelmezze. — mondom, ez a kép is egyike a legszebbeknek, a feljethetőnek.

A torockói, a temetőt burgenek nevezi. Merők hogy oldalán fekszik egy hogy a halottak utolsó útja igen fáradságos. A sírok mellett se érdekes befakad se pedig érdekes sírköveket nem találtunk. Egyedül különlegességnek talán azokat a pajzsszerű találatokat említhetjük, melyekből kettőnek ábrázolást adjuk (453-456).

Főbbet és érdekesebbet mondtunk a torockói házról. Az igazi torockói ház mind van (I és XLIV.) Igar ugyan, hogy újabbán, valószínűleg amotta Torockót kétszer (s elpusztította a tűzvész, ugynevezett kőházakat (457) is építettek de ezek is arról nyaralások hogy jöreszt ugyanesak faból vannak. Az egész különbség annyi hogy a ház egy részt vagy az egészet is, kövel aláboltozzák ahova aztán tűz esetén biztonságba helyeződik értékesebb holmijukat.

TOROCKÓI ASZTAL. (468)

képviselőjét (az első kép). Az egész ház a sarkokon egymásba ékelt boronákból, gerendákból van összeróva, s ezek a gerendák állítólag még azokból a fákból készültek, amelyeket a torockóiak idejüvelükkor a mai város helyén találtak és vágtak ki. A fából összerótt falakra aztán felépítik a zsendelyestetőt; a falakat belülről mindvégig kikapasztják sárral, kívülről azonban csak az ablak felemagasságáig, s ezt fehérre bemeszelik, azonfelül megbaggyák a meztelen gerendákat. Az ablak és ajtó fáját rendszeren pirosra festik, ritkábban zöldre. A mi házunkon itt épp az ablak fája bizonyít legvilágosabban a ház történeti múltja mellett. A legtisztább késő román stílusban van faragva s így valószínűleg még a tizennegyedik századból való (455).

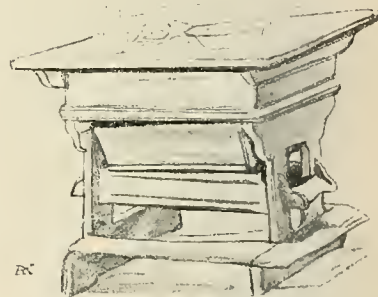
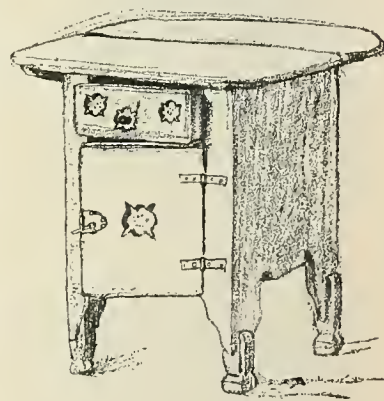
A torockói házra kétrét rakja a zsendelyt, amint mondja takarékossgából, mert így a tető négyszer annyi időt szolgál. Nyilszerűen megfaragva az élek mentén és az ormon az egyes zsendelyeket, majd a következő sorokban váltakozva kettőt-kettőt igen, kettőt-kettőt nem, amint ezt itt rajzban is bemutatjuk (461). Ez egyszerű kis fogással is díszesebb tudja tenni házát. Az orom végére azután szintén fából, rendszeren lilium vagy tulipánszerű díszet teszen. Ezeknek is itt adjuk néhány rajzát (461).

A torockói házon, úgy mint a kalotaszegin, nincsen kémény. A füst mehet ott ki a tetőn, ahol akar, legfeljebb néha két oldalt hosszú padlás-ablakszerű nyílást nyitnak neki.

A torockói ház belseje napról-napra veszít érdekességéből. Szép, régi bútort alig találni már a szobákban; a varrottasok mind lekerültek már az ágyról, rúdravaló is csak elvéve akad; varrottas párnacsúpok és lepedők, ahol még megvannak, a láda fenekét nyomják. Egy-egy szép kancsó vagy tál a fogason, annyi az egész. A legszebb berendezés, amelyet találhatunk a Czeglédy Andor szücsmesteré, ennek itt adjuk fényképét (462—463). Maga a kis műhely is tolokás ablakával, előtte dolgozóasztalával s háromlábú székeivel, egyike a legfestőibb berendezéseknek. Különös, hogy épen a vasat alig dolgozta meg a torockói ember művészig. Elvéve találunk egy-egy ablakrácsot vagy más ilyenfélét (454).

Bemutatjuk itt egy torockói házhely tipikus alaprajzát (452). Magának a háznak beosztása hagyományos: Az utca felől rendszeren kétablakos szoba, közbül a konyha a bejáratnál, mögötte a hátsó szoba. A konyha és első szoba előtt, az udvarra gyakran tornác. A házzal szemben, a telek másik oldalán, a többnyire vasajtós kamara, mellette néha úgynevezett nyári konyha. Végre hátul, keresztben állva a házra és kamarára, a hatalmas csűr, amelynek két oldalában vannak az istállók s a disznóól, közepe kocsiszínnak szolgál, padlásán tartja a gazda a szénát.

Itt adjuk Torockó legrégebbi házának rajzát, mint a torockói faház legérdekesebb

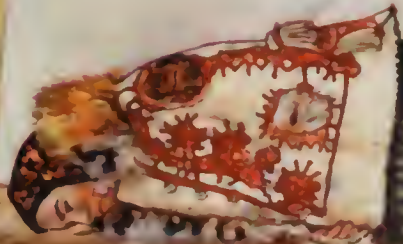
TOROCKÓI ASZTALOK. (469)

766

Trachten

OSTER-ODER-TRICHTER (V. 11. 11.)

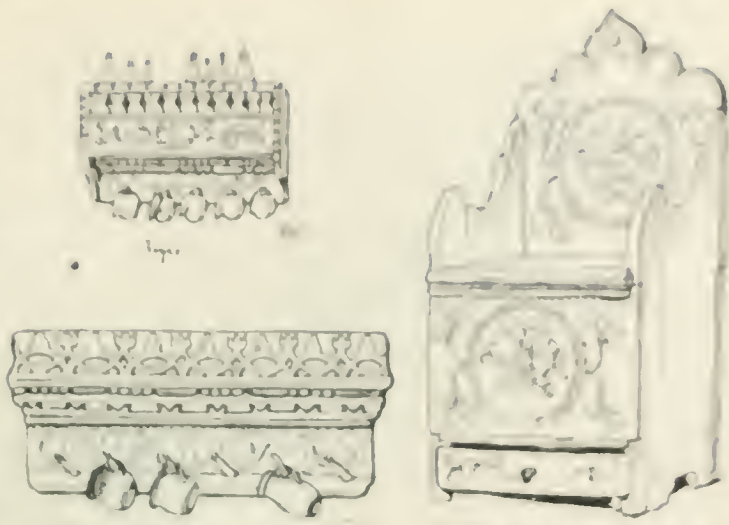

767

HAUTER-KAHS-TRICHTER (V. 11. 11.)

Butoroknál egyáltalán nem kettőzet köztudatunk meg az egyik az illalomszót látja amit ebből mester emlekek készítettek és készítettek — a másik ami egy-egy ügyesebb mákszóval gazda keze alól kerül ki házi készítmény. Az első fajtaul a típusok elfogadott formában megegyeznek, hogy úgy mondjuk sádkosak. Asztal pad lada ág, falra valóak mind meg van a maga megszabott jellege dogmatikus stílusa. Amikor azonban nem ebből kez nyúl a gyaluhoz rogtan áttör ezeket a korlátokat az egyenység előterbe lép és gyakran nagy kezdetlegesség ellenére is igen szép és művészi dolgokat alkot. (165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172).

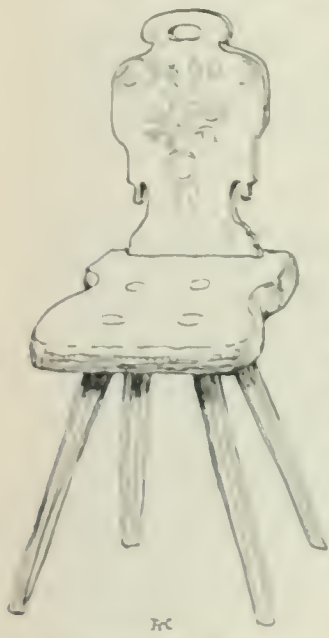

TOROCKAI ASZTALOK 4

TOROCKAI KENYÉRTARTÓ 41

A torockói butor majdnem kizárólag Enyefából készül, behúzzák rendszeren valamilyen zölös alapszínnel, aztán az asztalos ráfesti a különféle díjakat, virágzat, koszorúkat, sallangokat. A festéket egyszerűen enyében töri fel és festés közben folyton melegíti tartja. I. a primitív tempera teszi lehetővé, hogy oly könnyed lehelletes és mégis erővel vonalakat húzhasson vele, de egyúttal nagy tapasztalatot igényel, mert sokkal világosabban szárad fel. Azonban újbol meg jobban elsötetedik, sőt néha elnyeszköd, midőn a fat letrámszeljük, ha nincs elég világosan s elég sűrűn felrakva. Végül aztán a bútort valamilyen jofele lírniszszel behúzzák s az ílyet nevezik gyöntaris bútornak.

A szobaberendezés típusa nagyjából a következő: Sarokba összerakott pad melynek támlája nincsen. Ennek helyét kivirágozott gyöntaris deszkák foglalják el; a falra valók. A pad előtt asztal. A pad fölött fogastrajta tányérok, koscsok. A szegletben nagy ritkán szegeltetők (kis szekrény). Tovább az ablak és fal között a díszes ág, az ágyfőtől valóval s a párnakkal. Fölötte — szinten varrottas — rudra való. Az ág előtt pad. A fal mellett az ág szelend a nagy ada. A szegeltetőkkel szemben levő sarokban a kályha kemence. Néha még egy második ág vagy lada. Néha ny sőt.

38

TOROCKAI SZÉK 4

Az igazi torockói konyhat tules kemence díszíti. (1.V.) Ennek olyan felborított szakajto formája van amint a rajzból is megláthatjuk s elől a nyílása, ahol a kenyéret sütéskor betolják. Mellette nagy kerek lyuk van falazva, ebben farralják a vödör mosáshoz, vagy főznek a [iszagnak; tóbének; málaenak; keljebb a nyitott tűzhely ahol az emberek ebédfé, vacsorafé készírt nagy vaskünpön fűzgo fazéklar. A konyha fület is mindentelbe fogások futják körül, rajtok talak, tányérok, koscsok, tyékon még a külön tányer kes és villatarto s ez már rendszeren házi készítmény. Az ajtó mellett pad vagy kenyértarto. Ez a kenyértarto olyan karosszéktele, amelyeknek az ülését fel lehet csúszni ebbe tartják alul a kenyéret (171).

Torockon fazekasság nem igen vált elblyeiket kályhakat a kezdese. Varrálatul szeresték fel ahol meg van is virágok a

fazekasság. Különösen a kancsók, bokályok között nagyon sokféléet és egymástól elütöt találunk. Ezek bizony nem mind Váraljáról valók; találunk úgynevezett győri, váradi kancsót, (amilyen Kalotaszegen is van), találunk székely és száz kancsókat, tordai edényeket is (473—475).

A torockói varrottas a kalotaszegivel való rokonságát nem tagadhatja le, azonban formáiban keményebb és vonásaiban szigorúbb. Csakúgy, mint Kalotaszegen, megtaláljuk a két főtipust: a *szálán varrottat* és az *írás után* valót; a *vagdátásos* nem igen dívik náluk. Az írás után való itt is a régibb forma, újabban majdnem teljesen felhagytak vele. Ámbátor a szálán varrottak is akadnak régi példányai. A rúdravaló három legkedveltebb mintája: a tányéros, liliomos és asztallábos. Ezeknek típusait itt adjuk, fényképen (476—480).

Használtabb formák még: a karikás, kieses (kis) karikás, a pobaras, a makkos, a kigyós. Egyes kisebb mintának, azaz öltés kombinációnak is adnak jellemző neveket, akárcsak Kalotaszegen, pl. farkasfog, macskanyom stb. — Itt közöljük még Szóts Mártonné, Pál Sára rajzát T.-Szent-Györgyről. Hyeneket készítenek, midőn írás után varrnak (480).

Talán Torockó népe művészetének legépebb része: viselete. Ez is sajátosság keveréke

a német és magyar érzésnek. Konstruktívájában löbb benne a német, de dekoratív megjelenése mégis magyaros.

A torockói viselet szépségét csak a kalotaszegi múlja felül, amennyiben architektonikusabb, azaz az emberi test arányain felépülő és annak silhouette-jét követő. A torockói viszont, különösen a nők viselete, változatosabb.

TOROCKÓI EDÉNYEK. (473)

Torockón a nők koruk szerint öltözködnek. A fiatal leány viselete más,

mint az asszonyé és a fiatal asszonyok is más köntösben járnak, mint az öregek. Vasárnapi, vagyis ünnepi ruhájuk se olyan, mint a hétköznapi s így nagy a változatosság, ha tömegesen látjuk őket együtt.

A hétköznapi ing igen egyszerű házi gyoicsból készül, de az ünnepi annál szebb és finomabb. Egyik a súpujjas ing, a másik az islagos. Az első a válpálláknál s a kézcuklónál veresfekete fejtővel s gyöngyökkel van kihimezve. A leányok vetélkednek, hogy kinek gazdagabb himzésű az inge s így aztán szebbnél szebbet hímeznek. A menyecskék, islagos ingüket, apró érclemezekkel és pillékkal varrják ki; nyakukra fekete esipkéből készült nagy, majdnem vállat verő gallért tesznek.

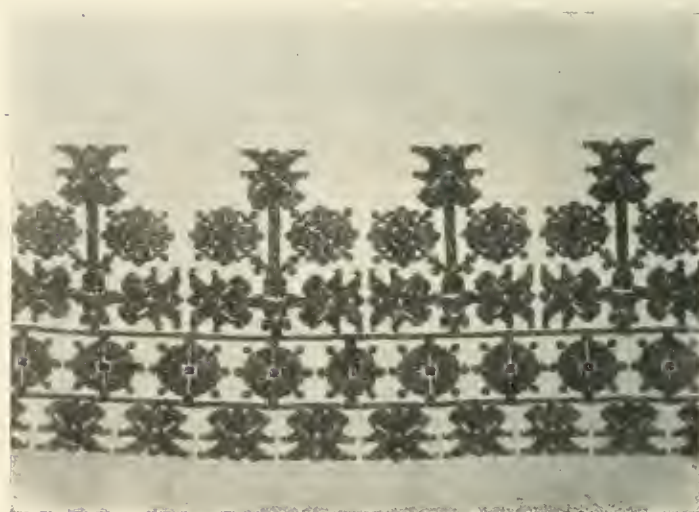
Szoknyájuk is kétféle: fekete és veres kösnyős fersing. A tulajdonképeni szoknyájuk, úgy a leányoknak, mint az asszonyoknak, fehér, csak a kösnyő változik. Kösnyőnek hívják azt az ingtartót, mely a melten elül felmegy és a háton keresztbe van rakva, jól odaerősítve a ráncos ingre. Fűzőjük, mely a kösnyőt tartja, posztóból vagy bőrből készül, gyöngygyel és igen tarka selyemmel kihimezve. Ez a tűző és kösnyő azért mégis inkább díszül szolgál, mert a felsínget zsinórov szorítja a derékhoz. Ezután következik a cifra kötény vagy esipkés ruha. A leányokét zöld posztóból csinálják, az asszonyoké fekete posztóból készül; a fiatalokét esipkés finom himzéssel díszítik, az idősebbekét inkább zsinórozni szokták. Erre jön az övbevaló: egy tarka-barka selyem kendő, háromszögre hajtják és felső részévet a zsinóros öv alá szorítják. De ezt csak ünnepnap használják. Köznapon ők is, úgy mint másfelé, egyszerű perkál ruhát viselnek; ez rendszeren kék színű, dús redőkbe esik s ezt muszulynak nevezik.

a bőrtűsző tartja össze; felette a bőrlajbi rókamálos magas gallérral és panyókára vetve a bőrködmön, melynek ugyancsak magas rókamálos gallérja vagyon. Ilyenbe csak ritkán, nagy hideg időben bújnak. Mindkettő kék selyemmel és bőrszinórral gazdagon kivirágozva, szírony-munkával cifrázva. Ilyen bőrlajbinak vagy bőrködmönnek a megcsinálásáról, — a

TOROCKÓI VARROTTAS. (476)
(«Tányéros» rúdravaló; szálánvarrott.)

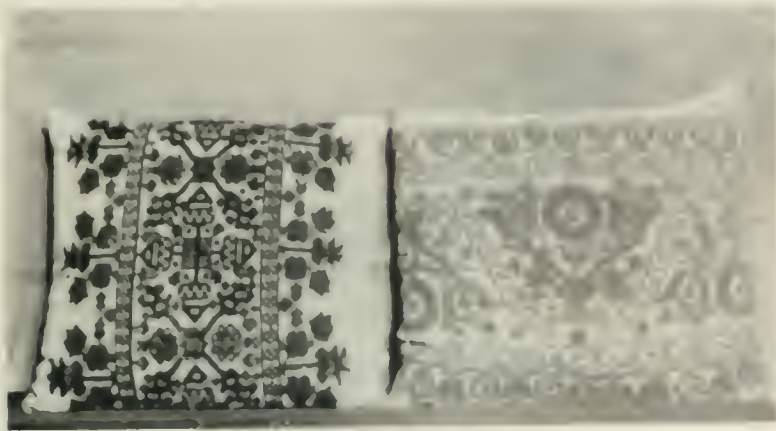

TOROCKÓI VARROTTAS. (477)
(«Liliomos» rúdravaló; szálánvarrott.)

különféle bőrök kikészítéséről, megfestéséről, kiszabásáról, a hímek rávetéséről, — nemcsak külön fejezetet, de külön könyvet is lehetne írni. Amit tudunkkal egy becsületes német professzor meg is cselekedett. De a professzor nevét nem sikerült felkutatnunk. Következik még a fehér posztónadrág és a már említett kékbojtos czizma.

Vannak a felh. viselőik még egy félkörös derégsz. anyagból már szoros öltözködés-
nél csak az öregék viselik. A templomban minden. Csak templomban mutatja meg. Ede
kiváltság irvasora vetelkor éltek megokra. (1 VI.)

A felh. viselő — két be. öltözködésről is — sokkal változatosabb. Helyesebb lenne

TÖRÖKÖK VARROTTAS 47.

Szalagvarrott partacsip, közepén ékírtás és palacs. két szélén öltözködés-
írás után való partacsip, közepén ékírtás.

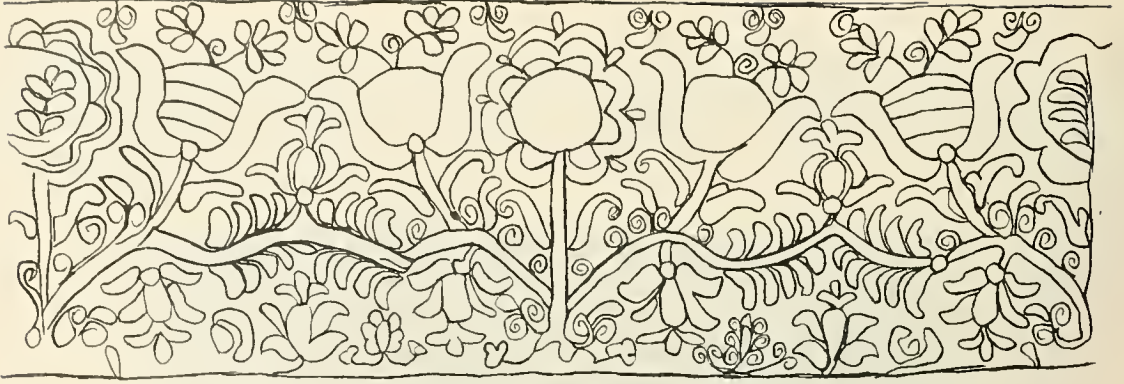

TOLOKAI VARROTTAS 47.

Regi minta, írás után, egyféle való.

kálodási közben a törökök felhárít valót egyszerű, könnyes lőszínes, karkas kerszög-
(szoknyát) és ugyanolyan rövid ujjast visel. Lejjük egyszerű kerszög-
melyő partal-
kötnek meg. A következő kép fiatal leánykat ábrázol, kék vállfos, ingliet, fehér lőszíngömb-
csipkés ruhával (kötényvel) (1 IV.). Amikor a leány már partat felhet lejjük viselője sokkal
gazdagabb és díszesebb lesz, amint azt Simandy Juhit két képen láthatjuk (V. VI.); a kép möl-
gy kis magyarító rajzot is adunk s azon minden egyes ruházási helyét és öltözködését (181).

A VI. képen Juhit leányzó magára öltötte az új, mekkai rövid palástot — hajdanta

«IRÁS» A VARROTTASHOZ. (480)

Szöts Mártonné, Pál Sára «írás»-a, Torocko-Szent-Györgyről.

hosszabbat viseltek — és jobb kezével úgy tartja azt maga elé, mint ahogy templomban úrvacsora vételkor szokás.

Mikor menyecske lesz a leányból, a ruha megint változik. A párta lekerül a fejről és helyét a csipkés fejkötő foglalja el, úgy mint Kalotaszegen. A fejkötő fekete, szoros főkötő, amelyre veres szalagot csavarnak s fölébe hosszú selyemhímzések recefátyolt tűznek. A leányok sípujjú inget viselnek, a kézfőn és vállfőn hárászos kivarrással: a menyescskék inge «islógos», azaz a hímzés közé sűrűn, sorjába kerek, sárgaréz lemezek vannak varrva. A többi ruhadarab marad: a fodor, a kösnő, vagy kösöny, a fűző, a mellrevaló, a zsinoröv, a fersing és a csipkés ruha. Érdekes a torockói nők csizmája, az úgynevezett szíves csizma. Ez kinyújtva olyan hosszú, mint az egész láb és csak úgy rövidül meg, hogy bokában sűrűn ráncba van szedve. Szíves csizmának azért nevezik, mert az eleje szívalakúra van szabva; emiatt hajlik aztán a csizma orra perzsa módra fölfelé. Körülbelül egy esztendő múltán, vagy az első gyermek születésekor, a csipkés főkötő is a láda fenekére kerül, a menyecske vagy az ujjatlan rókamálós bőrködment, vagy pedig télen, a fehérprémes mentét viseli s hozzá fehér sapkát. Bartók Sára (XLVII.) itt a képen ködmönben, kék fersingben, zöld csipkés ruhában; Simándy Miklósnén (XLVI.) mente és børsapka. Erősen hideg időben, asszonyok, leányok, a csipkés mellrevalót öltik magukra amint azt Csép Anna ábrázolásán látjuk (XLVIII.). Ez finom zöld posztóból készül, sárga csipkével, fehér prémmel. Megemlítésre méltó, hogy ezek a színes csipkék Torockón készülnek, sőt a Kalotaszegiek is, — mint azt az I. kötetben említettük, — mellrevalóikhoz és csipkés ruháikhoz (kötény), a szükséges csipkét, Torockóról szerzik be.

A TOROCKÓI VISELET. (481)

Ezen II. kötethez

java munkájukkal járultak dolgozó társaim, írók és művészek:

ÁRKOSI FERENCZE KALMAN

GROG ISTVAN

MEDGYASZAY ISTVAN

BALÁZS MARTON

JUDASZ ARPAD

ROZSA MIKLÓS

CSHILLY ADOLF

KOROSFOLYÓ KRESZTO ALADAR

UNTE MARIKA

Lap

68. Mádéfalva. — Firtosváralja.
 69. Oroszhegyi katolikus templom kórusa. — A bölöni unitárius nagytemplom.
 70. A csíksomlyói ferenczrendiek temploma. — A daróci szász templom.
 71. Templomajló Bögözön. — Templomajló Agyagfalván. — A medgyesi szász templom tornya.
 72., 73. A bögözi ref. templom régi falképe.
 74. A bögözi ref. templom. — A felső-boldogasszonyfalvi ref. templom mennyezetéről. — A hodosi ref. templom szószéke. — Az elédi cinterem kapuja.
 75. A bögözi hajdan katolikus, ma református templom. — Úrasztala a bögözi ref. templomból. — Bögözi ref. templom.
 77. A bögözi ref. templom régi falképe.
 78. A sepsi-besenyői református templom. — A sepsi-besenyői ref. templomból.
 79., 80. A sepsi-besenyői templom régi falképei.
 83. Felsőgyimeslak. — Az oklándi nagyutca.
 84. Oklánd. — Kiskert a ház előtt Gyergyóújfaluban.
 85. Kiskert a ház előtt Nagyajtán. — Gyergyóújfalva.
 86. Nagyalambfalva. — Utca Szentegyházás Oláhfaluban. — Lövéte.
 87. Lövéte. — Közlött sor Lövétén. — Sepsiszentgyörgy.
 88. Homoród-oklándi utca. — Utca Felső-Csernátonban.
 89. Oroszhegyi utca. — A Budvár alatt, Székelyudvarhely határában.
 90. Székelyudvarhely. — Csíkszereda látképe. — Csíkszereda.
 91. Gyártelep Szentkeresztbányán. — Fejéregyházi utca.
 92. Csíkszeredai kerítés. — Kerítés Csík-megyében. — Kerítés és csűr a Tolvajos-hágó alatt.
 93. Tapolcai kerítések. — Csíkkarcfalvi díszes kerítés. — Homoródalmási sövényfonású kerítés. — Bácsfalusi díszes kerítés.
 94. Kerítések Ika-falváról. — Nagy-Baconi kerítés.
 95. Gondos Balázs udvara Csíkszeredán. — Ika-falvi udvar. — Matis Gerő udvara Ika-falván.
 96. Keresztély tzsák udvara Enlakán. — Bíró Józsi Mózes udvara Sóvárádon.
 97. Sóváradi udvar. — Udvar Nagybaconból.

Lap

98. Ágaskút Csíkkarcfalván. — Ágyuöntő Gábor Áron udvara Kézdivásárhelyt. — Ostoros kút Csíksomlyó határában.
 99. Kötélhúzó kút Hídvégen. — Csíkszeredai ólak.
 100. «Kieresztés», mögötte deckás tornác. «Eresz», Szász Zsigmond házában Kobát-Demeterfalván; a tornác végén «tej-póc».
 101. Törökbúzakas Kobát-Demeterfalván.
 102. Szász Zsigmond háza Kobát-Demeterfalván. — Andrássy Mózes háza Medeséren.
 103. Csűr (Csíkszereda). — Jakab András háza Patakfalván.
 104. Máté András háza, «laktelke», Homoród-szentpálon. — Gyerkó István háztelke Hosszúfaluban. — Csabi János háztelke Bácsfaluban.
 105. Homoród-Oklándi öregház. — Csűr. (Csíkszereda.)
 106. Nagy-Bacon. — «Ögyvedz» Turbák Jánosné házateleke Ákosfalván.
 107. Csűr (Csíkszereda). — Szilvaaszaló Tarsafalván.
 108. Száz esztendő ház Bözöd-Ujfaluban. — Erősd-Sándor tanyaháza (Maros-Torda).
 109. Csűr, Bikafalván. — Szőlő-tanya Margitán. — Berácsozott tornác Etéden. — A mezőcsávási új község háza. — «Kieresztés» ház Marostordában.
 110. Szél J. ácsmester csinálta csűr Felső-Boldogasszonyfalván.
 111. «Ögyvedz» Turbák Jánosné háza Ákosfalván.
 112. Törökbúzakas Siménfalván. — Bölöni «süveges ház». — Nevezetes Jency Jóska székely portája Mezőcsávason.
 113. Etéd. — Vakolatdíszítés egy székelyudvarhelyi házon. — Székelyudvarhely. — Bedeszkázott tornác Etéden. — Bögöz. — Bikafalvi csűr.
 114. A Tolvajos-hágó tetején, pászlor tanya. Készülő kőház Madétalván.
 115. Csűreresz Decsfaluban. — Tornác Zetelakán.
 116. Andrási Áron «laktelke» Medeséren. — Cigány téglágető a csíksomlyói határban.
 117. Háztelek Nyárádcsersfalván. — Két családra való ház Türkösön. — Háztelek Ákosfalván. — Boronaház, Csíkszereda. — Nagy-Baconi «gerezdes» öreg ház.

108. Csomószelű Homorúfalva (Hódmező) — 1000 méter magas hegyoldalú falu.
109. Jónás Mihály tiszteletére épült templom — Hódmezővásárhelyi Főterület.
110. Farkas, János — Újkegyeleti Keresztény templom — Hódmezővásárhelyi Főterület.
111. Kapusi part.
112. Józsa Sándorné leánya — Hódmezővásárhelyi Főterület — A nagy kapusi part — Hódmezővásárhelyi Főterület.
113. Vázi Dénes ház — Kisközség — Hódmezővásárhelyi Főterület — Ószipcső — Nagykapusi part — Kisközség tetején Székely földön — Nagykapusi ország.
114. Öreg Varga Sándorné kedvelt kapusi sere — Töglából rakott kőműves egy lakászárt házban — Székelykőművesek egyeskedése.
115. Boer György háza — Hódmezővásárhelyi Főterület — A nagy kapusi part.
116. Két kőre járó vízfal.
117. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
118. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
119. Óklendi öreg ház — Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
120. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
121. Nyáradiszentbenedek — Székely egyeskedése.
122. Kapusi — Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
123. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
124. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
125. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
126. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
127. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
128. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
129. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
130. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
131. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
132. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
133. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
134. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
135. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
136. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
137. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
138. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
139. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
140. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
141. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
142. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
143. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
144. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
145. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
146. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
147. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
148. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
149. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
150. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
151. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
152. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
153. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
154. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
155. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
156. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
157. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
158. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
159. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
160. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
161. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
162. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
163. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
164. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
165. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
166. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
167. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
168. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
169. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
170. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
171. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
172. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
173. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
174. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
175. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
176. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
177. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
178. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
179. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
180. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
181. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
182. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
183. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
184. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
185. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
186. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
187. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.
188. Hódmezővásárhelyi Főterület — Hódmezővásárhelyi Főterület.

- Lap
187. Szalmári István fali tékája Medeséren. — Kovács F. bíró «falalmárjom»-ja Kobátdemeterfalván. — Falitéka Csikkarcfalvartól.
188. Papp Áron fali tékája Kobátdemeterfalván. — Keresztes István fali tékája Szárhegyen.
189. Kelemen Dénesné tálasa Enlakán. — Tálás. — Andrássy Áron tálasa.
190. A székely nemzeti muzeumból. — Ágyúöntő Gábor Áron asztala.
191. Kedves Lázár óratokja 1849-ből. — Alalmárjom Csikszenttamásról
192. Székely székformák (3 kép). — Kobátdemeterfalvi bölesők.
193. Láda, fogas és egyéb apróság.
194. Székek s padok.
195. Polc és láda, Türkösről és Csernátfaluból. — Bútordíszítés Türkösről.
196. Bútordíszítések (21 rajz).
197. Díszítés egy kászonfelli ládáról. — Díszítés egy szekrényről.
198. Firtosváralja. — Határfák, Szárhegy és Ditró közl.
199. Tinkák «engobe» edények, a Küküllő vidékéről.
- 200., 201. Cserépedény a Székelyföldről.
- 202—208. Kályhaesempék a székelyföldről.
209. Kályhaesempék ifj. Gáspár Gy. korondi gyűjteményéből. — Cserépedény a Székelyföldről.
- 210—224. Cserépedény a Székelyföldről.
225. Bivalyos fogat. — Csikszeredai szekér. — Göndör Domokos járma Kadicsfalván.
226. Faragott díszítésű jármok.
- 227., 229. Guzsalynevek a Székelyföldről.
228. «Koberos» szekér a kénosi vályúnál. — Bucsnok. — «Csatlás» egy lövétei szekéren.
230. A sepsiszentgyörgyi székely muzeumból.
231. Mosófák, Csikgyimes- és Csikszenttamásról. — Gabonatarító («szuszink»).
232. Vászonzésztők.
233. Vájt díszítésű puskapor-tülkök szarvasagancsból.
234. A szövés szerszámai a Székelyföldön.
235. Kendertilolás Homoródalmáson.
236. Régi zöld selyemhímzés az erdőszentgyörgyi Zeyk-kúriáról.
237. Régi korondi varrottas.
238. Székelyföldről került régi tót varrás. (2 kép.)
- 239—257. Székelyföldi hímzésminlák.
258. Bíró Józsi Mózes udvara Sóváron.
- Lap
275. A nagyajtai temető. — Feszület Kápolnásoláhfalva határában.
276. A bölöni oláh temető. — Köpec.
277. A köpenci temető. — Oroszhegyi temető. — Feszület Kápolnásoláhfaluban.
278. Köpec.
279. Székelyudvarhely (3 kép). — Felső-Boldogasszonyfalva. — Szentmihályi temető. — A mezőesávási ref. templom és temető.
280. Csikszereda. — Köpec.
281. Köpec. (7 kép). — Oroszhegyi temető. — Székelyudvarhely (2 kép).
282. A csikkozmasi országúton.
283. Nagy-Bacon (13 kép). Csikkozmas (2 kép). Kászonaltéz (3 kép).
284. Ikafalva. — A homoródalmási temető-kertből.
- 286—288. Kopjafák.
289. Fejfa díszítések.
290. Sirkövek a felső-boldogasszonyfalvi temetőből.
291. Az ákosfalvi temetőből.
292. A gyimes-középlaki temetőből.
297. Torockó. — Verő (hámor) Torockón.
298. Torockói utca.
299. Torockói kút. — «Vajor» Torockón.
300. Torockói «vajor». — Torockói fejfa.
301. Torockói «kőház». — Bartók Dani faháza Torockón, az udvar felől.
302. Újabbmódi ház Torockón, faragott utcaajtóval. — Kelemen Ila néni udvara Torockón.
303. Zsendelyezés és oromdíszek fából Torockón. — Torockói ház belseje.
304. Czeglédi Andor szücsmester otthona Torockón.
305. Torockói «gyantáros» ágy és pad. — Asztal Torockón.
306. Torockói asztalok.
307. Torockói fogasok. — Torockói kenyérlartó. — Torockói szék.
- 308., 309. Torockói edények.
- 310., 311. Torockói varrottas.
312. «Irás» a varrottashoz. — Torockói viselet.

Külön mellékletek.

- 2—3. Karaki Gergelyháza Torockón. I. tábla.
- 12—13. Kászon-altízi menyecske, szőltes rokolyában, fején csepesz (főkötő). — Altízi férfi és nő. (II. tábla.)
- 12—13. Gyimesi esángó leány, gyergyóalfalusi székely férfi. III. tábla.

NY
973
M3
v.2

Malcevav, Gzezi
I magyar nép művészete

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 13 21 09 007 8